

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 186

Yıl: 15

Aralık 2009 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

6 TL (KDV Dahil)

**Beylere, Sultanlara, Kadınlara,
Softalara, Tefecilere, Nazilere Karşı
Enternasyonalist, Halkçı, Sosyalist, "Zındık"**

Nasreddin Hoca

- Nasreddin Hoca ve Din
- Nasreddin Hoca ve İktisat
- Mizah ve İdeoloji
- Nasreddin Hoca ve Psikiyatri

Prof. Dr. İlhan BAŞGÖZ

Dr. Mutluhan İZMİR

Prof. Dr. Rukiye HACI

Prof. Dr. Semih KORAY

Prof. Dr. Ulrich MARZOLPH

Doç. Dr. İsmihan YUSUBOV

Prof. Dr. Recep AKDUR: "Domuz Gribi"nin Küresel Salgını

Doç. Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU, Okan ÜRKER, Murat YILDIZ: Diyoetik ve Blyopolitika Objektifinden GDO'LAR

Dr. Tüzün Arık BIYIKLI: GDO'lar ve potansiyel etkileri

Yrd. Doç. Dr. Gürsen TOPSES: Toplumsal "Sınıf" Kavramının Ekonomik ve Sosyolojik Çözümlemesi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Evrim Kursu Başlıyor

5- 6 Aralık 2009 Cumartesi- Pazar saat 10.00- 18.00



Program:

10.00- 10.40	Açılış Dersi: Bilim Nedir? Bilimin Yöntemi? - Prof. Dr. Semih Koray
10.40- 11.00	Soru- Cevap
11.00- 11.15	Çay arası
11.15- 12.00	Giriş: Cumhuriyet'ten Bugüne Türkiye'de Evrim Kuramına Yaklaşımlar
12.00- 13.30	Yemek arası
13.30- 14.00	Darwin, Beagle Yolculuğu ve Evrim Kuramı - Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk
14.00- 14.15	Çay arası
14.15- 14.45	Darwin, Beagle Yolculuğu ve Evrim Kuramı - Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk
14.45- 15.00	Soru-Cevap
15.00- 15.15	Çay arası
15.15- 15.45	Evrimin Mekanizmaları ve Türleşme - Doç. Dr. Can Bilgin
15.45- 16.00	Çay arası
16.00- 16.30	Evrimin Mekanizmaları ve Türleşme - Doç. Dr. Can Bilgin
16.30- 16.45	Soru- Cevap
16.45- 17.00	Serbest konuşmalar-Öneriler

İkinci Gün

11.00- 11.30	İnsanın Evrimi - Prof. Dr. Erksin Güleç
11.30- 11.45	Çay arası
11.45- 12.15	İnsanın Evrimi - Prof. Dr. Erksin Güleç
12.15- 12.30	Soru-Cevap
12.30- 13.30	Yemek arası
13.30- 14.00	Fosil Örnekleri İle Evrim Teorisi - Prof. Dr. Erksin Güleç
14.00- 14.15	Çay arası
14.15- 14.45	Fosil Örnekleri İle Evrim Teorisi - Prof. Dr. Erksin Güleç
14.45- 15.00	Soru-cevap
15.00- 15.30	Bilim Felsefesi Açısından Akıllı Tasarım Düşüncesi - Dr. Hasan G. Bahçekapılı
15.30- 15.45	Çay arası
15.45- 16.15	Bilim Felsefesi Açısından Akıllı Tasarım Düşüncesi - Dr. Hasan G. Bahçekapılı
16.15- 16.30	Soru-Cevap
16.30- 16.45	Çay arası
16.45- 17.15	Evrin Uygulamaları - Prof. Dr. Işık Bökesoy
17.15- 17.30	Çay arası
17.30- 18.00	Evrin Uygulamaları - Prof. Dr. Işık Bökesoy
18.00- 18.15	Soru- Cevap
18.15- 19.00	Bilim Felsefesi, Bilimsel Felsefe ve Bilimsel Kuramlar - Prof. Dr. Yaman Örs
19.15	Katılım Belgelerinin Sunulması

Katılım sınırlıdır. Katılım şartları ve başvurular için iletişim bilgileri:
Emrah Maraşo, Konur 2 Sok. Kızılay-Ankara, 0312 4185264- 0533 5413696,
evrimkursu@gmail.com • emrahmaraso@gmail.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Gani BAYER

Yazı İşleri Müdürü: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: Canan ÜSKÜPLÜ
Yarenkür ALKAN
İlyas KARATEPE
Onurcan ÜLKER

Düzeltili: Kemal KIRAR

Görsel Yönetmen: Harun ÇAKAN
Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalin, Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman, Zühütlü Bayar, Dr. M. Kürşat Bozkurt, Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Dr. Erbil Gözükmizi, Prof. Dr. Çağatay Güler, Efe Can Gürcan, Erkan İldiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Zafer Kars, Doç. Dr. Çağatay Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda Odabaşı, Feyziye Özbek, Sarp Özsan, Ömer Özbek, Cem İsmail Savaş, Dr. Hakan Şahin, Prof. Dr. Kadri Yamaç, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkmaçı No: 7/2 Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 244 23 72 - 61
Faks: (0212) 251 51 22

e-posta: bilimveutopyahaber@gmail.com
İnternet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Konur Sok. 69/1 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Edirne Temsilcisi: Umur AKAS
Tel: (0538) 453 80 47
umutakas@gmail.com

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 Iskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

İstanbul Temsilcisi: Canan ÜSKÜPLÜ
Tel: (0538) 590 55 54
bilimveutopya@gmail.com

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
filiz@bilimutopya.com.tr

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenallee 39, 80327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Sabri BAL
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyet Temsilcisi:
Nuri TÜRKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451567

Hollanda Temsilcisi: Kemal KIRAR
Tel: +316 34043474

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: Gülay SINACI
Tel: +41 327245854 - 441 763023951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
E-posta: zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 35.00 TL.
Yıllık: 70.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası:
Gülay SINACI
Banque Cantonale Neuchâteloise comte
Hesap No: 1003.00.733
gulaysinaci@romandie.com
gulay_sinaci@hotmail.com

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör: Ulusal Haber Hiz. Prod. Orf. San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Analiz Basım
Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ
ISSN 1301-6717

Nasreddin Hoca kimdir?

Nasreddin Hoca Anadolu'dan yola çıkmış... İran, Çin, Yugoslavya, Rusya, Azerbaycan... Tüm dünyayı dolaşmış neredeyse. 13. Yüzyılda Anadolu'da yaşamış, 19. Yüzyılda Rusya'da, Azerbaycan'da... Yüzyıllarca yaşamış... Hoca, yüzyıllarca daha dünyayı dolaşmaya ve yaşamaya devam edecek.

Nasreddin Hoca kimi zaman halk üzerinde hakimiyet kurmak ve bu hakimiyetini sürdürmek için dinsel inancını dayatanlara fıkraları ile karşı durmuş, onların inançlarının dokunulmaz olmadıklarını göstermiş, "zındık" ilan edilmiş...

Kimi zaman halkı ezen zalim sultanlara, padişahlara karşı halkı savunmuş. Mücadele eden, boynu eğmeyen bir "asi" olmuş.

Hoca, Atatürk ile Sovyet elçisi Aralov'un sofrasına da konuk olmuş... İstanbul'da rüşvet yiyen kadıları da kızdırmış, onların küfürlerine, hakaretlerine de uğramış.

Tatarlar ile birlikte Nazilere karşı da savaşmış, Kızıldoru'ya moral vermek için propaganda da yapmış, Nazi kamplarına sızıp moralde bozmuş...

Çin de tefeciler ile mücadeleye katılmış.

Halkın geri yönlerini yermiş, cimrilikle, kurnazlıkla dalga geçmiş.

Bu ay Nasreddin Hoca'yı Bilim ve Ütopya farkı ile okuyacaksınız. Nasreddin Hoca daha önce birçok kez yazıldı, sempozyumlarda anlatıldı. Dergimizin öne çıkardığı yönlerini anlatanlar bu sempozyumlarda sürdürülmeye çalışıldı, kitapları basıldı. Biz de Nasreddin Hoca'lık yapıp bu yönleri öne çıkarttık. Zorbalığın, gericiğin arttığı bir dönemde Nasreddin Hocalara ihtiyacın arttığını düşünerek.

Bilim ve Ütopya 15 yıldır "Türkiye'de bilimde var ütopya da!" sloganı ile aydınlanma mücadelesi yürütüyor. Hep vurguladığımız gibi bu mücadelenin hedefi bilimi hayatın merkezine çekmek. Bilim ve Ütopya'nın bu mücadelesine bugüne kadar 2000'i aşkın akademisyen ve araştırmacı yazıları ile katkı sundu. Binlerce okuru bulunduğu yerlerde toplantılar düzenleyerek, dergimizi kapı kapı dolaştırarak, abone yaparak bu mücadeleyi yaymaya çalıştı. Bilim ve Ütopya yaptığı çalışmalar ve bu özellikleri ile bir "Aydınlanma Hareketi" ne dönüştü. Son dönemde hayatın tüm alanlarını sarmaya çalışan gerici rüzgara karşı Bilim ve Ütopya ailesi kendisine daha fazla görev düşüğü bilinci ile kolları sıvadı.

Evrin Kursu

Evrin Kuramının bilimin ön cephesi haline geldiği ilk sayılarımızdan beri vurguladığımız bir gerçektir. Evrin Kuramı üzerine olan tartışmalar "bilim" üzerine olan tartışmalar haline gelmiştir. Bilimin neliği, bilimin yöntemi üzerine tartışmalar Ortaçağ'a geri dönüş çığlıklarına dönüşmüştür. Emperyalizm ve işbirlikçileri yeni bir ortaçağ istediklerini artık saklamıyorlar. TÜBİTAK'ta yaşanan son gelişmeler ile

bu durum kendisini daha fazla hissettirmiştir. Ne mutlu ki ülkemizde bu açığı kapatacak Bilim ve Ütopya var.

5-6 Aralıkta yapmayı planladığımız Evrim Kursu büyük bir ilgi gördü. Dergimizin Ankara bürosunda yapmayı planladığımız kursu yoğun ilgi nedeni ile daha büyük bir salona taşımak zorunda kaldık. Akademisyenler, doktora, yüksek lisans, lisans öğrencileri ve öğretmenlerin büyük ilgi gösterdiği kursumuzu diğer illere taşımamız için çok sayıda rica da aldık. İstanbul ve İzmir'de de evrim kursu yapmayı gündemimize adığımızı buradan duyuruyoruz.

Tarih Kursu

Bir ülke üzerinde baskı kuracaksanız "tarihin hakkından gelmeniz" gerekiyor. O ülkenin ve milletin bireylerini bir arada tutan esaslardan biri olan tarihi, yeniden yazarak ve bunu benimseterek toplumu oluşturan unsurları birbirinden ayırabilirsiniz. Son dönem yaşanan olay budur. Postmodern, hermeneutik vs. odaklı tarih yorumları bu amaca hizmet eden yaklaşımlardır. Maalesef üniversitelerimizde büyük bir etkisi vardır. Kendisini Marksist olarak adlandıran kişi veya gruplar bile tarihe sınıf temelli açıklamalar ile değil bu yaklaşımlar ile bakmaktadır. Ne mutlu ki Bilim ve Ütopya var.

İşe tarih metodolojisi ile başlayarak çarpıtılan, yanlış yaklaşımlar ile ortaya koyulan tarihsel gerçekleri incelemek ve doğruları ortaya koymak amacı ile bir tarih kursu düzenleyeceğiz. Hedefimiz bu kursu bir okul haline dönüştürmek. Kursun öğrencilerini, kursta ders veren tarihçilerimiz gibi bir döneme damgasını vuran tarihçiler haline getirmek en büyük hedefimiz. Öğrenciler gerçekleri anlatacak öğretmenler haline gelecek.

"Aydınlanma Mücadelesinde 15. Yıl"

Kısa bir süre önce Ankara büromuzu açmıştık. Prof. Dr. Yalçın Küçük, Prof. Dr. Oğuz Bersun, Dr. Mutluhan İzmir, Prof. Dr. Namık Kemal Pak, Haluk Hepkon, Prof. Dr. Semih Koray, CHP Bilim Platformu Başkanı milletvekili Nesrin Baytok ve Prof. Dr. Recep Akdur ile söyleşiler yaptık. Söyleşilerde çoğu zaman salonumuz dar geldi.

Birçok okur ve yazarımız daha büyük bir yere taşınmayı önerdi. Bizde kursları daha sistemli bir hale getirebilmek, "Okul"a dönüştürebilmek için çalışmaların daha rahat yapılabilmesi için geniş bir yere taşınma önerisini gündemimize aldık. Yeni büromuzun bütçesini oluşturabilmek için ilk olarak bir yemek yapmaya karar verdik. 25 Aralık günü, dergimizin 15. Yılı'nı da kutlayacağımız yemeğe tüm dostlarımızın katılımını bekliyoruz.

Tüm okurlarımızın yeni yılını kutluyoruz.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com (0 555) 475 82 45
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Kutbiddin GÜLTEKİN
kblygultekin@hotmail.com (0 555) 629 75 63
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
Deniz Eren ERİŞEN
denerer@gmail.com (0 555) 414 52 02
Ankara Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
alkanyaren@gmail.com (0 537) 587 53 77
Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@beykent.edu.tr (0 532) 234 34 49
Boğaziçi Üniversitesi
Cenk ÖZDAĞ
oezdath@yahoo.co.uk (0 505) 659 65 51
Cumhuriyet Üniversitesi
Hakan SERTAN
hakansertan@hotmail.com (0 532) 335 76 96
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Metin SALIK
metinsalik@hotmail.com (0 544) 335 79 32
Çankaya Üniversitesi
Fırat KAYAÖNÜ
firatkayaonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32
Çukurova Üniversitesi
Bora YAĞRI
byagri@gmail.com (0 535) 942 45 25
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com (0 505) 298 90 70
Ege Üniversitesi
Hürmüz TUTKUN
hurmuztutkun@hotmail.com (0 555) 361 56 14
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa YİĞİT
yigit_must1907@hotmail.com (0 554) 255 82 26
Galatasaray Üniversitesi
Cem SAVAŞ
cem@bilimutopya.com.tr (0 533) 358 51 78
Gazi Üniversitesi
Nesimi Yiğit ERYILMAZ
yigitjazz@hotmail.com (0 535) 311 81 05
Gaziantep Üniversitesi
Mehmet BALABAN
balli27b@hotmail.com (0 538) 889 45 89
Hacettepe Üniversitesi
Turgut SAYILIR
turgood06@hotmail.com (0 506) 470 95 36
Haliç Üniversitesi
Şahin KARABIYIK
sahinkarabiyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26
İstanbul Üniversitesi
Pınar AKKOÇ
pinarakkoc@hotmail.com (0 555) 441 86 50
İstanbul Teknik Üniversitesi
Uğur ATAŞER
ugurataser@yahoo.com (0 542) 453 47 33
Işık Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturk@gmail.com (0 505) 948 87 70
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÖZKAN
ecoel1@hotmail.com (0 505) 289 64 30
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa AKDIŞ
makdis85@gmail.com (0 505) 880 67 77
Karadokya Üniversitesi
Celal SALMAN
celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01
Kırıkkale Üniversitesi
Gürkan GENÇ
gurkangenc13@hotmail.com (0 544) 577 24 19

Halkın vicdanı
Nasreddin Hoca

■	Çiviyazısı	1
■	Forum	4
■	Kapak Prof. Dr. İlhan BAŞGÖZ Geçmişten günümüze Nasreddin Hoca	7
■	Kapak Prof. Dr. Ulrich MARZLOPH Mizah ve İdeoloji	26
■	Kapak Prof. Dr. Rukiye HACI Nasreddin Hoca Çin'de hâlâ yaşıyor	31
■	Kapak Prof. Dr. Semih KORAY Okur gözüyle Nasreddin Hoca'nın dünyasında bir gezinti	36
■	Kapak Dr. Mutluhan İZMİR Primer süreç düşüncesi, mizah ve Nasreddin Hoca	39
■	Kapak Doç. Dr. İsmihan YUSUBOV Benim Nasreddin Hoca'm	42
■	Prof. Dr. Recep AKDUR "Domuz Gribi"nin küresel salgını	47



Biyoetik açıdan GDO'lar ve etkileri

■ Doç. Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU – Murat YILDIZ – ÖKAN ÜRKER Biyoetik ve biyopolitika objektifinden genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO)	55
■ Dr. Tüzün Arık BIYIKLI Transgenik ürünler ve potansiyel etkileri	62
■ Yrd. Doç. Dr. Gürsen TOPSES Toplumsal "sınıf" kavramının ekonomik ve sosyolojik çözümlemesi	65
■ Prof. Dr. İlhan TOMANBAY Öğretimde ezber sorunu ve algılayarak öğrenme	71
■ Dilim'e göre / Kemal KIRAR	74
■ Arkeo - Görüş / Erkan İLDİZ Antik Dönem'de tefeciler	75
■ Sağlıkta Ulusal Gündem / Dr. S. Fehmi KATIRCIOĞLU – Dr. Fatoş GÜL – Dr. A. Bekir BADI	79
■ Bilim ve Teknoloji Güncesi	85
■ Kitap Kurdu / İlyas KARATEPE	88
■ Matematiğin B&Ü'sü / Mehmet Ali IRMAK	92
■ Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi DAYDAY	95
■ Bulmaca / Semra LARÇIN	96

Kocaeli Üniversitesi
Cem ŞAHUTOĞLU
cemsahutoglu@hotmail.com (0 542) 806 10 70
Kocaeli Üniversitesi
Alp AKINCI
bakinci@ku.edu.tr (0 535) 952 30 60
Marmara Üniversitesi
Deniz KEL
denizkel_85@hotmail.com (0 537) 267 52 13
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Çağrı ÖZSEMA
acagrizsema@gmail.com (0 505) 749 41 36
Mersin Üniversitesi
Melike GÜNDOĞDU
melosum@hotmail.com (0 537) 729 67 46
Muğla Üniversitesi
Meltem ŞEN
melimsen42@hotmail.com (0 542) 510 96 22
Niğde Üniversitesi
Süleyman AÇIKGÖZ
suleymanacikgoz51@hotmail.com (0 505) 656 62 35
ODTÜ
Onurcan ÜLKER
onurcanulker@gmail.com (0537) 297 07 88
Pamukkale Üniversitesi
Gökhan GÖÇMEN
gocmengokhun@hotmail.com (0 505) 871 65 48
Sabancı Üniversitesi
Övünç UZUN
ovuncuzun@su.sabanci.univ.edu (0 505) 333 63 66
Sakarya Üniversitesi
Ahmet ÖZDEMİR
ahmet_3200@hotmail.com (0 537) 683 20 22
Selçuk Üniversitesi
Hasan GÜNER
hasangunermail@gmail.com (0 537) 272 36 17
Süleyman Demirel Üniversitesi
Can KARA
e-teori@hotmail.com (0 555) 828 80 12
Trakya Üniversitesi
İbrahim ÇERÇİ
cerci136@yahoo.com (0 543) 811 21 77
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com (0 505) 776 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Efe SARP
efesarp68@hotmail.com (0 532) 467 30 22
Yıldız Teknik Üniversitesi
Ahmet ÇAKAN
ahmetcakan0182@gmail.com (0 505) 317 89 94

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tigkryl@yahoo.com
Almanya (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)
Almanya (Kuzey Bölgesi)
Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
Çin Halk Cumhuriyeti
Guangdong Congshang Üniversitesi
Alican GÖKDENİZ
alican@bilimutopya.com.tr
İngiltere
Queen Mary, University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com
Polonya
Varşova Üniversitesi
Makorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl
Rusya Federasyonu
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
Suriye
Şam Üniversitesi
Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

Bilim ve Ütopya'nın Ekim sayısı hakkında

Dr. B. Fehmi KATIRCIOĞLU

Kendine, halkına, tarihine ve değerlerine yabancılaşmış insan bağımsız kalamaz, öncü asla olamaz. Yaşamın her alanında olduğu gibi bilimin her alanında da bilim insanı derginizde belirtilen aydın tavrını yaşamak ve ilkelerini yaşatmak zorundadır.

Derginizin tüm yazılarını ilgiyle okuyor ve aydın konusuna değindiğiniz Ekim 2009 tarihli dosya hakkındaki görüşlerimi aktarmak istiyorum.

Aydını, öncelikle içinde yaşadığı toplumda, daha sonra tüm dünyada yaşanan adaletsizlikleri herkesten önce sezen, bunlarla mücadele eden, sonuçta idealleri için kendini ve toplumu hareket geçiren insandır diye tanımlarsak katkılarını daha rahat yaparım diye düşünüyorum.

Tarihin başlangıcından beri insanlık eşitsizliğe ve zulme karşı çıkmış, bu yolda direnmiş ve hakça bir sistem davasından vazgeçmemiştir. İnsanoğlu bu yolda kendisini ebedi kılacak moral değerler bulmuş, bu değerler sayesinde yıkılmaz sanılan her türlü insanî gücü azmi ile yıkmasını bilmiştir. Bu süreç dalgali ve sarsıntılı bir süreçtir. Kendini bir arada tutacak değerler sistemi üreten toplumlar insanlık tarihinin her aşamasında ayakta kalmışlardır. Türk toplumu da ezelden beri her şeye karşın ayakta kalmayı başarmış toplumlardan biridir. Bu toplumu karşılaştığı her sarsıntıda düzlüğe çıkarmak aydınlar var olmuştur. Anadolu ve orta doğu insanların kültürel birikimleri batıya aktarılmış ve bu insanlık mirası Rönesans'ın oluşmasında çok önemli görevler üstlenmiştir. Felsefe ve doğa bilimleri gelişmiş, matbaanın icadı ile geniş halk kitleleri yazı ile buluşmuştur. Teknolojideki gelişmeler bilginin daha önceden tanımlanmamış gücünü ortaya koymuş, özellikle batıda bilimsel gelişmeler birbirini izlemiştir. Yaşadığımız çağa yaklaştıkça, bilimin insanı etkileyen sosyal yanı yerini teknolojiye bırakmıştır.

İdeallerini teknolojiye bağlayan milletler bilimselliğin toplumsal yanını ihmal ederek teknolojik gelişmelerini yoğunlaştırmışlardır. Bunun dışında kalan uluslar moral değerlere sarılmışlar, ayakta kalışın bu yolla olacağını sanmışlardır. Fransız Devrimi dünyaya yeni bir kavramı, "ulus devletleri" tanıtmıştır. Dünya yaşadığımız yüzyıla bu altüst oluşlarla ve bağımsızlık savaşları ile girmiştir. Yaşanan bu siyasal dalgalandırmalar romanlarda okuduğumuz savaşçı insan tipini ortaya çıkarmıştır. Yalnızca teknolojiyi yaşam biçimi olarak benimseyen bilim insanları laboratuarlara sıkışarak toplumdan kopmuşlardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra batılı ülkelerde görülen üretim artışı, hammadde gereksinimi yeni pazar arayışında olan bu ülkeleri ulus devletleri eritme sürecine getirmiştir. Bu ülkelerce ulus devletler engel olarak görülmüş, ulus devletlerin her özelliğiyle çözülmesi arayışlarına girilmiştir. Ne idi ulus devletleri hedef tahtasına koyan ulusal yasalar? Dil birliği, gümrük duvarları, merkezi planlama, kesin ve tartışmasız ulusal sınırlar ve kültürü ile ulus devleti koruyacak insan varlığı.

Bu kavramların her birinin tek tek kendine ve içeriğine yabancılaşması gerekiyordu. Sosyal bilimlerin ve fen bilimlerinin her olanağı kullanılarak ulusları çözecek her ayrıntı, ulusların insanlık suçu ve demokrasi hanesine yazılıyordu. Eğitim, yaşam şekli, ekonomi, vb. kavramlar çekici hale getirilerek ulus ötesi kavramlarla yeni insan yaratmak gerekiyordu. Kendi coğrafyasından, gerçekliğinden koparılmış insanlar yeni değerler sistemi yaratma yolunda sözüm ona öncü rolü oynamışlardır. Ülkemiz insanı bu gidişe, Mustafa Kemal'in komutanlığındaki Kurtuluş Savaşı ile dur demiş, çekilen onca acıya karşın ulusal devlet ve milli insan yaratma yolunda önemli mesafeler alınmıştır. Atatürk'ün aramızdan ayrılmasıyla birlikte Atilla İlhan'ın çok güzel ifade ettiği gibi çağdaş uygarlık yolundan ayrılarak batıya bağlanma yoluna girilmiş, üstüne bastığı Anadolu toprağındaki birikimden nasip almamış insanların gelişme yolu açılmış, Türk insanının içinde yaşadığı tam bağımsızlık fikri budanarak karşılıklı bağımlılık fikrine dönüştürülmüştür. Asırların hezimetlerinin verdiği uyanıklıkla tehlikeyi gören bir grup aydın, kendilerinden sonraki kuşaklara miras kalacak o büyük bağımsızlık dileğini hâlâ çekilen onca acıya rağmen bir meşale gibi bizlere bırakmıştır. Teknoloji bir yaşam, bir ideoloji konumuna gelmiş; insan ve değerleri tükenmeye, duygusal zekâ gerilere gitmeye başlamıştır. Bilim hükmetmeye ve maddi kazanç sağlamaya yaran bir meta haline getirilmiştir. Böylesi bir tekno yaşam; kâr-zarar hesabının yapıldığı, evrensel tek bir dilin kabul edildiği şirket konumuna gelen devletler yaratmıştır. Bu tür bir tek-



no sistemin vatanını savunacak birey yaratması olanaksızdır; ancak devredilerek kullanılacak bir teknik bilgi sistematığı yaratabilir. Bu gidişte yalnız bizim değil, tüm ulusların, özellikle batılı aydınların büyük sorumluluğu vardır. Aydın olamamış bilim adamlarının yazdığı kaderi yaşamaktadır insanlık. Amerikalı bilim adamlarının mesleki toplantılarda söylediği hoş bir söz vardır: "Bilginin hüküm sürdüğü tüm alanlarda halen hayatta olan bilgi insanı sayı dünyaya kurulduğundan beri bilgi işleri ile uğraşan insan sayısından fazladır". Buna rağmen insanlığın acıları ve sorunları artarak sürmektedir. Rastlantı ve kaos yazgı olamaz.

Yüzyılın başında bilim insanların gelecekteki ütopyalarında bilimin her şeyi çözeceğine dair bir inanış vardı. Nükleer enerji sınırsız güç sağlayacak, genetik bilimi hem hastalıkları ortadan kaldıracak, hem de tarım aracılığı ile sınırsız verim alınacaktı. Yaşadıklarımız bu öngörülerin gerçekçi olmadığını bize göstermiştir. Bilim, insana sağladığı olanaklarla insanlığın ufkunu genişletmiş... Fakat insanoğlunun sömürgeci tutkuları, yıkımlara engel

olmadığı gibi insanoğlunun karşılaşacağı sorunları çözmekte ve üretim için gerekli hammaddeyi bulmakta zorlanmış, çıkarları doğayı aşırı tahrip etmesine neden olmuştur. Amacım doğal olarak bilimi ve bilimsel bulguları olumsuzlamak değildir. Tüm dünyada ve ülkemizde kabul gören bilimsel etik ve bilim ahlakı eksikliğini vurgulamaktır. Bu aşamada batı teknolojinin kendisinde, kaynakların doğuda olması nedeniyle tıkanmıştır. Çizdiğimiz bu tablo yaşadıklarımızın nedenidir. Yaşananlar yalnız bizi değil uluslararası aydınları da sorumlu kılmaktadır. Kendi kendine yetemeyen batı, gereksiz tüketim şehvetine kapılmıştır ve teknolojinin karnını doyurmak için doğuda bulunan hammaddelere saldırılmaktadır. Bu abartılmış tüketime yanıt veremeyen sözde bilim ve bilim adamlığı, dergide eleştirdiğimiz aydın tiplerimiz kadar yeryüzünün yaşadığı olumsuzluklardan sorumludur. Özgür yaşam adına, asla gerçekleşmeyecek düşler için Asya insanı geleceğinden koparılmaktadır. Uluslararası bilim ve bilim ahlakı eğer varsa, üretim-hammadde dengesi sağlamaya dair kalıcı bir kültür oluşturmak zorundadır. Uzun bir tartışma konusu olacak dosyanıza sonuç

cümlesi olarak birkaç şey eklemek isterim. Yaşadığımız toprakların üstünde bilimsel bilgi üretiminin bedeli vardır ki bu bedel tam bağımsızlık ilkesidir. Kendine, kültürüne, diline yabancı, Türkçe dışında bir dille ulusunu tanıyan insan ulusuna yabancılaşmış demektir, yetersizlik içinde çırpınan insandır. Tüm bu olumsuz gidişatin sorumlusu bizleriz. Kendine, halkına, tarihine ve değerlerine yabancılaşmış insan bağımsız kalamaz, öncü asla olamaz. Yaşamın her alanında olduğu gibi bilimin her alanında da bilim insanı derginizde belirtilen aydın tavrını yaşamak ve ilkelerini yaşatmak zorundadır.

Bu konuyu gündeme getirdiğiniz için sizlere ve şahsınızda tüm yazarlara teşekkür ederim. Bir de hatırlatmam olacak; Bilim ve Ütopya'nın daha önceki sayılarında da sıklıkla değindiği konulardan biridir bu konu. Bilim ve Ütopya'da bu alanda büyük bir bilgi birikimi vardır. Bu nedenle benzer anlatımların ortak tanımlarla ifade edilebilmesi için bu konu ile ilgili geniş katılımlı bir çalıştay yapılabileceğini düşünüyorum.

Saygılarımla.

İlimli İslam ve Evrim

Londra'da Sosyal Bilimler Eğitici olarak çalışmakta olan sayın Betül Nelson, New York Times editörüne yazmış olduğu mektubu Kasım sayımızda işlediğimiz konu ile ilişkili olduğu düşüncesiyle dergimize de gönderdi. Mektubu sizlerle paylaşıyoruz.

Gazetenizdeki, Kenneth Chang adlı yazarınız tarafından 3 Kasım 2009 da bildirilen McGill Üniversitesi araştırmacılarının raporları çok ilginç gözüküyor. Görünen sonuçlar, dünya politikaları ve Evrim Teorisinin, bilhassa insan evrimi teorisinin bazı Müslüman ülkeler tarafından kabul veya reddinde çok yakın bir ilişki olduğunu gösteriyor. Yazıda ifade edildiği gibi, bir Türk akademisyen Dr. Edis'in acıyla izlediği gerçek, Türkiye'de Evrim Teorisinin eğitimden, en azından üniversite öncesi eğitimden kaldırılmış olmasıdır. Dr. Edis, 1970 senelerinde Yaradılış diye bilinen görüş tarzının eğitimde rastlanmadığını ve hatta pek duyulmamış bir saptama olduğunu söylüyor. Bu gözlemlerde bende kendisi ile aynı fikirdeyim çünkü bende o tarihlerde Türkiye'de eğitimimi tamamlıyordum.

Bugün Türkiye'nin Avrupa ülkeleri arasında, Evrim Teorisinin doğruluğuna inanma konusunda en sonuncu gelmesi (sadece nüfusun %27'si bunun doğruluğuna inanmakta, % 51 yanlış ve % 22 bilmiyorum cevabı veriyor - Eurobarometer, 2005) çok acı bir gerçektir.

Son 8 senedir Amerika ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye aşıladığı İlimli İslam politikası ve direkt parasal yardımları neticesi, Türkiye, maalesef Harun Yahya isimli, Yaradılış görüşünü yaymaya çalışan bir şarlatana sahip. Bu ve bunun gibi şahıslar son sekiz senede bir dinci hükümetin kanadı altında hızla ün kazanmakta

ve doktrinlerini yaymaktadırlar. Çok iyi bilinen nokta ise bu laikliğe karşı hükümetin, bütün yolsuzluklarına, insan haklarını ve demokrasiyi çiğnemelerine rağmen Batı tarafından hararetle savunulmasıdır. Bununda önemli bir sebebi hem Türkiye'de hem de genel İslam dünyasında İlimli İslam politikasını yürütmekte Batıyla ortaklık etmesidir.

İşte bu etkileyici ve manipüle edici politikalar neticesi olarak, zavallı Türk öğrencileri gerçek ve bilime dayanan doğru dürüst bir eğitimden mahrum kalmaktadırlar. Onun yerine abuk sabuk görüşlere dayanan bir eğitime zorlanıyorlar çünkü önemli olan, neyin nesi olduğu anlaşılmayan 'İlimli İslam' politikasına dayanan bir dünya barışı deneyi yapılıyor olsun!

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin çocuklarının ve gençlerinin herkesten çok, en son bilimsel gerçeğe dayanan bilgi ve anlayış yönünde eğitilmelerine acilen ihtiyaçları var. Yoksa ülkelerinin gelişmesinde nasıl bir katkıda bulunacaklardır ki? Dini inançlara dayanan bir eğitim tarzıyla büyüyen çocukların ve ülkelerinin geri kalmaktan başka şansı yoktur.

Hala su İlimli İslam saçmasının ne kadar yanlış düşünülerek icat edilmiş ve ne kadar hasarlı bir Amerikan ve Avrupa Birliği politikası olduğunu açıkça kabul edip de atıp kurtulmanın zamanı gelmedi mi?



ODTÜ'de Cumhuriyet ve Hasanoğlu konuşuldu

2 Kasım 2009 Pazartesi günü ODTÜ Mimarlık Amfisi'nde yapılan toplantıda Cumhuriyet ve Hasanoğlu konuşuldu.

Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Ankara Şubesi, Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği (AFSAD), ODTÜ Eğitim Fakültesi Dekanlığı ve ODTÜ öğrencileri Eğitim Topluluğu'nun düzenledikleri, aralarında birçok demokratik kitle örgütünün, TMMOB'ye bağlı odaların, sanatçı derneklerinin bulunduğu Hasanoğlu Çalışma Grubu'nun da destekçi ve katılımcı olduğu etkinliğe Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Safran, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Gönül Akçamete de katıldılar.

ODTÜ öğrencilerinin yoğun ilgi gösterdikleri etkinliğe ODTÜ Eğitim Topluluğu yöneticisi Elif Koca'nın açış konuşmasıyla başladı. ODTÜ Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Meral Aksu, etkinliğin ev sahibi olarak yaptığı konuşmada ODTÜ öğrencilerinin Hasanoğlu Köy Enstitüsü yerleşkesinde yaptıkları çalışmayı ilgi ve beğeni ile izlediğini, Hasanoğlu'daki tarihi yapıların kurtarılması ve Köy Enstitülülük ruhunun yaşatılması için yapılacak çalışmaları sonuna kadar destekleyeceğini söyledi.

Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Ankara Şube Başkanı Alper Akçam'ın konuşmasından sonra söz alan Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Safran da, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği öncülüğünde, ODTÜ öğrencilerinin yaptığı çalışmayı çok önemli bulduğunu, hatta biraz da kıskançlıkla izlediğini, kendi fakülte ve öğrencilerinin de böyle bir çalışma içinde mutlaka yer almak isteyeceklerini söyledi. Mustafa Safran'a göre, günümüzde üniversite öğrencilerine düşen en önemli görev, nasıl bir ülkede yaşamakta olduklarının, özellikle de ülkelerinin eğitim tarihinin sorgulanmasıydı.

Toplantıyı izlemeye gelenler arasında Köy Enstitülü yazar Talip Apaydın, Köy Enstitülü öğretmenler Halise Apaydın, Perihan Akçam ve eğitimci parlamenter Mustafa Gazalci ile etkinliğin düzenlenmesinde önemli katkıları olan Hasanoğlu Çalışma Grubu'na bağlı örgütlerden katılımcılar da vardı.

AFSAD'ın hazırladığı "Ot Yolduk, Yol Aldık" başlıklı fotoğraf gösterimi salonu dolduran öğrenci ve konuklar tarafından ilgiyle izlendi. AFSAD gösterimi, Haziran ayı başından bu yana Hasanoğlu'nda yapılmakta olan çalışmaları müzik eşliğinde görüntülemiş, estetik ve eylemliliği başarıyla harmanlamıştı.

Etkinliğin ilk oturumunda önce oturum başkanı, ODTÜ öğrencisi Özge Mete konuştu. Özge Mete'nin konuşması Osmanlı mutlakiyet-meşrutiyet dönemi ile Cumhuriyet dönemleri eğitim uygulamaları arasındaki karşılaştırmaya dayanıyordu. Ankara Üniversitesi eğitim Bilimleri Fakültesi'nden Prof. Dr. Sedat Sever ve Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden Yard. Doç. Dr. Haluk Erdem, Cumhuriyet'in Eğitim-Kültür Politikaları'nı konuş-

tular. Osmanlı yönetiminden Cumhuriyet'e geçişle nelerin değiştiğini vurguladılar. Son konuşmacı Alper Akçam, günümüzde "Erken Cumhuriyet Dönemi Kültür-Eğitim Politikaları"na yönelik eleştirilerin arkayüzünü ortaya çıkaran bir konuşma yaptı.

Günün ikinci oturumunda oturum başkanlığını ODTÜ öğrencisi Eyüpcan Demir yapıyordu. Demircan, katıldığı Hasanoğlu çalışması deneyiminin kendi açısından anlamı

üzerine bir konuşma yaparak açtı oturumu. Oturumun Ankara dışından gelmiş konuk konuşmacısı, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi öğretim görevlisi Yard. Doç. Dr. Oktay Köse, Gönen'de yaşanan süreci anlattı. Gönen Köy Enstitüsü yapılarının da bir zamanlar Hasanoğlu Köy Enstitüsü yapıları gibi bakımsızlık ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmuş olduğunu, orada yapılan ve tüm yerel güçlerin katıldığı bir çalışmayla, bu yerleşkenin işlevsellik kazanarak bir meslek yüksek okuluna dönüşmesi sürecini fotoğraf ve belgelerle görüntüleyerek aktardı.

Oturumun diğer konuşmacısı ODTÜ öğrencisi Gizem Sivrikaya, insan gelişimin ve bilinç oluşum sürecinde çevreyle ilişkisinin önemini vurgularken, Hasanoğlu'nda yapılan ve kendisinin de katıldığı çalışmayla gözlediklerini, duyumsadıkları vurguladı.

Salondaki izleyicilerin katıldıkları tartışmalarda Hasanoğlu'nun geleceği, orada yapılacak çalışmaların izlemesi gereken yol konuşuldu. Etkinliğin kapanışında Hasanoğlu Çalışması sırasında tanışmış öğrencilerin oluşturduğu Grup İmece'nin müzik dinletisi yer aldı.

Duyuru

"Türlerin Kökeni'nin 150. Yılında Değişik Yönleriyle Evrim" konulu panel üniversitenin tatil olması dolayısı ile 16 Aralık 2009 tarihine ertelenmiştir.

Bilgi için:

Kumru Arapgirlioğlu kumru@bilkent.edu.tr
Uygur Tazebay tazebay@fen.bilkent.edu.tr

Geçmişten günümüze Nasreddin Hoca

İğneli dille Hoca, insanı baskı altında tutan sosyal kurumların tümü ile, kötü insan ilişkileri ile, eskimiş gelenek ve göreneklerle, halka yukardan bakan beyler ve padişahlarla alay eder; onları yerer, ayıplar, taşlar, gülünç duruma düşürür. Bunun için Hocamıza alışılmış anlamı ile kahraman değil, kahraman karşıtı (antihero) dememiz gerekir.

Nasreddin Hoca, kahraman karşıtı

Kültür tarihimiz boyunca Türk halkı, kahramanlar yaratmış, onlara dil ile, tel ile umutlarını, korkularını ve isteklerini söyletmiştir. Bu kahramanların boyu posu, huyu husu, giyimi kuşamı, duygu ve davranışları birbirine benzemez. Ama hepsi ulusal kültürümüzün bir yanını yansıtır; bütünlük içinde değişim, bir kökten süren değişik fidanlar.

Bunların arasında kahraman vardır, Dedem Korkut kitabında olduğu gibi, "Bıyığını ensesinde yedi defa düşümler, altmış erkek derisinden kaftan giyer de, gene topuklarını örtmez."⁽¹⁾ Bu kahramanlar neden böyle güçlü düşünülmüştür? Şundan ki, görevleri göçebe toplumunda han ailesini kollayıp, korumaktır. Çünkü göçebe toplumunda han yalnız dirliğin, düzenliğin, birliğin ve kuvvetin simgesi değildir. Han göçebe toplumunda düzeni ayakta tutan güç sembolüdür. Bu nedenle, Dede Korkut destanında savaş, çoğunlukla ya hanın kendisini, ya karısını, ya çocuklarını beladan kurtarmak için açılır. Han ailesinin başındaki bela savulunca savaş biter.

Başka bir kahramanımızın adı Kö-

roğlu'dur. Kimdir bu Köroğlu? Hikâyelere göre: "Çardaklı Çamlıbel'de Koç Köroğlu eğleşirdi. Bolu Beyi babasının gözlerine mil çektirip, kör ettiği için körün oğlu, körün oğlu derken, adı kaldı Köroğlu. Köroğlu düşkün idi neye? İyi ata, iyi avrada, iyi yiğide, ya dövüşmeye, ya konuşmaya. Köroğlu bileğine olduğu kadar kesesine de yiğit idi. Çamlıbel'e yoksul varan bay olur, öksüz varan bey olurdu. Herkes vurdu babasının gözünü döktü ki, bana da Köroğlu desinler. Bak şu hayırsız körün oğluna dediler, Köroğlu demediler."⁽²⁾

Köroğlu'nun bir yüzü Dede Korkut yi-

Devrin Batını
erenlerinden biri
olan Nasreddin Hoca,
acaba Babai isyanlarına
karışmış bir insan mı idi?
Nasreddin Hoca'ya
yakışmıyor değil.
Ama, bunun gerçek
olup olmadığını
şimdilik söyleyecek
durumda değiliz.



1) Gökyay, 1973: 73

2) Müdâmi, 1956

ğitlerine benzer. Bir oturuşta Köroğlu kırk kap yemeği siler süpürür; gene de "Bugün pek iştahım yok, acaba hasta mıyım?" diye hayıflanır. Ama Köroğlu artık Ortaçağ toplumunun adamıdır. Bu toplum parçalanmış, keskin sınıflara bölünmüştür. Sultanlar saraylarda, ayvan konaklarda oturur, köylü kerpiç damlarda. "Zenginin yediği baklava börek, fukaraya düğürcük çorbası gerek." Bu düzende Köroğlu, Ortaçağ köylüsünün, yani düğürcük çorbası yiyenlerin ilkel bir protestosudur. Robin Hood gibi bir tip. Köylü bakmış ki düzen kendini korumuyor, karnını doyurmuyor, yüzünü güldürmüyor, kanun yolu ile hak, hukuk aranmaz olmuş. Gün güçlünün ve zorbanın günü. Hayalinden bir Köroğlu yaratmış; Kırat'a bindirip, eline kırk batmanlık bir gürz vermiş, dinsizin hakkından imansız gelir hesabı, zengin bezirgânların, kervancıların, beylerin, hanların başına dünyayı dar etmiş. Hayal ile olsun onlardan öcünü almış. Köroğlu'nun kötü kişileri, Osmanlı bürokrasisinin beyleri, paşaları, bezirgânlarıdır. Osmanlı devletinde, serveti de elinde bulunduranlar bunlar olduğu, başka bir soylular sınıfı bulunmadığı için, Köroğlu'nun protestosu bu "hükümet kulplarına" yöneliktir. Yoksa Köroğlu padişaha saygılıdır.

Başka bir kahramanımızın adı Nasreddin Hoca'dır. Ama Hocamız, Arap atlara binmez, kılıç çalıp kan dökmez, gavur-müslüman ayırt etmez. Alçak gönüllüdür, eşek üstünde gezer. Çünkü, "Ermişlerin biniti geyik, bilginlerin biniti eşektir." Onun tek silahı dilidir. Bu iğneli dille Hoca, insanı baskı altında tutan



Goethe, Nasreddin Hoca'nın daha büyük bir hikâye koleksiyonunun Almanca'ya çevrilmesini salık vermişti.

sosyal kurumların tümü ile, kötü insan ilişkileri ile, eskimiş gelenek ve göreneklerle, halka yukardan bakan beyler ve padişahlarla alay eder; onları yerer, ayıplar, taşlar, gülünç duruma düşürür. Bunun için Hocamıza alışılmış anlamı ile kahraman değil, kahraman karşıtı (*anti-hero*) dememiz gerekir. Fıkra türü methetmez, çeşitli ölçülerle yeren bir türdür.

Bu yeni kültür kahramanı, şaşılacak bir başarı ile dünyanın dört tarafına ulaşmış, adı sanı bilinmeyen küçük adamın da, anlı şanlı büyük adamların da dilinde ve gönlünde yer tutmuştur.

1816 yılında Alman bilim adamı von Diez, Nasreddin Hoca'dan beş fıkrayı Almanca'ya çevirerek Goethe'ye göndermiş. Goethe bu hikâyeleri pek sevmiş, daha büyük bir hikâye koleksiyonunun Almanca'ya çevrilmesini salık vermiş.

Amerika'nın 28. cumhurbaşkanı Wilson (*ölümü 1924*), Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, ortaya bazı ilkeler atmıştı. Güya, her ulus kendi kaderini kendi eline alacaktı, sömürgecilik son bulacaktı, küçük büyük her ulusun hakkına saygı gösterilecekti. Wilson bu ilkeler üzerinde yeni bir barış dönemi açılması için Avrupa'yı ziyaret etti. Ama İngiltere'nin ve Fransa'nın kurt başbakanları elbet sömürgelerinden vazgeçmezdi. Wilson başarısız döndü. Bir zaman sonra da, haydi diyelim hayal kırıklığından, öldü. Bu başarısızlık üzerine Wilson, Nasreddin Hoca'nın meşhur fıkrasını sık sık anlatır, gülermiş. Hani Hoca kuyuda ayın aksini görünce, ay kuyuya düşmüş diye telaşa kapılır, ip sarkıtıp ayı çıkarayım

derken, arka üstü düşer de, gökyüzünde ayı görünce "Çok çektimse de, ayı da yerine çıkardım" der. Wilson da çok çekmiş ama, süreli barış ve ulusların egemenlik hakkı ilkelerini, hiç olmazsa dünyaya duyurduğu için avunurmuş. Ayı yerine çıkaran Hoca gibi...

Sovyetlerin ilk Ankara elçisi Aralof, Türkiye'de basılan anılarında yazıyor: Mustafa Kemal'le (1922'de olacak) Akşehir'i ziyaret etmişler. Mustafa Kemal Aralof'a, Nasreddin Hoca'dan fıkralar anlatmış. Bunlar padişahların zulmünü, bilginlerin cimriliğini anlatan hikâyelermiş.

Osmanlı kılıç zoru ile aldığı ülkelerden çekilmiş. Bulgar, Yunan, Arnavut, Arap, Acem, Sırp, Hırvat, "İstemiyoruz seni, git" demişler. Osmanlı buraların hepsinden, hayal kırıklıkları ve sancılar içinde çıkmış. Ama aynı ülkeler Nasreddin Hoca'ya "Sen kal" demişler. "Sen Osmanlı'nın dilini konuşuyorsun. Türk kültürünün bir parçasısın, ama, sadece Türk değilsin, sende, bizden bir şeyler var, senin kurduğun saltanatda kan, kılıç ve baskı yok. Sen gitme. Başımızın üstünde yerin var senin." Hoca'yı bırakmamışlar. Güler yüzü ile Hocamız, onların da eksik gediklerini yüzlerine vurup durmaktadır.

Hoca sadece Osmanlı ordusunun gittiği yerlere varmamış. Başını almış, taa Çin'e kadar gitmiş, orada Nasreddin Hoca'ya "Avanti" diyorlar ki, "Efendi"den bozma. Bu uzun yolculukta her durakta Hoca'ya pek ısınmışlar. Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Tacik, Rus, Afgan, Hoca'mızı konuk etmekte devam ediyorlar. Her biri ona yakışan yeni adlar takmışlar ve en çok sevdikleri kendi hikâyelerini de Hoca'nın adına bağlayarak onun hikâye hazinesini zenginleştirmişler. Sicilya, İtalya ve Kuzey Afrika ülkeleri de öyle. Kuzey Afrika'da Hoca'nın adı Arap fıkra kahramanı Cuha'nın adı ile karışmış. Nasreddin Hoca Amerika'ya da gelmiş. Ortadoğu'dan göçen işçiler Hoca'yı da beraberlerinde getirmişler. Nasreddin Hoca adı Amerikalı için kolay söylenir bir ad değil. Onun için, Hocamıza yeni bir ad takmışlar: Mozardino Joe.(3)

Hocamız, Arap atlara binmez, kılıç çalıp kan dökmez, gavur-müslüman ayırt etmez. Alçak gönüllüdür, eşek üstünde gezer. Çünkü, "Ermişlerin biniti geyik, bilginlerin biniti eşektir." Onun tek silahı dilidir.

Nedir bu sevginin ve saygının sırrı? Hoca hikâyeleri bizi ve başka insanları neremizden yakalıyor da, ondan bir türlü vazgeçemiyoruz?

Hoca'nın en eski yazmalarından yola çıkarak, bu soruya bir karşılık bulmaya çalışacağız. Bunu yapabilmek için, bazı araştırma ilkelerine bağlı kalmak gerekecek. Bu ilkeler şunlar:

1. Nasreddin Hoca hikâyelerinin 500 yıllık bir tarih derinliği var. Aradan geçen uzun zaman içinde Hoca fıkraları, dil, biçim ve konular bakımından büyük değişimlere uğramış. İleride bu değişimin ne büyük boyutlara vardığını göreceğiz. Hoca hikâyeleri bu tarih derinliği içinde incelenecektir.

Bugün yaşayan hikâyeler üzerine araştırma binaları kurmak, yahut, basma Hoca kitaplarına dayanan incelemeler yapmak eksikli kalacaktır. Çünkü onlar, çeşitli nedenlerle bazı hikâyeleri yok sayıyorlar, yahut yayınlamıyorlar.

2. Fıkraların bütününde beliren Nasreddin Hoca tipi, tek bir karakter çizgisi yansıtmaz. Onun adına bağlanan hikâyelerin bir bölümünde Hoca akıllı, hazırcevap, nükteci bir tiptir; ötekilerde bön ve aptal bir adam olarak karşımıza çıkar; daha başkalarında ise Hoca, bir sosyal eleştirici veya kültür kahramanıdır. Bu hikâyelerden bir kısmını Hoca'ya yakıştırıp benimsemek, bir kısmını ise dışlamak, sadece kendi hayat görüşümüzü, ideolojimizi ve ahlak kurallarımızı yansıtır; bilim adamının tarafsızlığı ile bağdaşmaz. Nasreddin Hoca bunların hepsidir veya bunların hepsinde Nasreddin Hoca'nın değişik yüzleri belirir. Bu hikâyelerin kaynakları, hangi yüzyıllarda Hoca külliyatına karıştığı ve kimler veya hangi gruplar tarafından Hoca'ya yakıştırıldığı araştırılabilir. Ancak bunların hepsi Nasreddin Hoca hikâyesidir.

3. Hoca fıkralarının, belki de hiçbirini, Nasreddin Hoca'nın kendisi yaratmış yahut söylemiş değildir. Bu fıkralarda beliren özellikleri, Hoca'nın tarihsel kişiliğine bağlamak gerekir. Bir fıkrada hırsızlık yapılması, birinde kadınlara sata-

şılması, daha başka birinde eşek düzülmesi veya kadına küfredilmesi Hoca'nın böyle bir adam olduğunu göstermez. Nasreddin Hoca bir hikâye anlatıcısıdır. Halkımız, çeşitli nedenlerle söyleyip dinlemek istedikleri hikâyeleri Nasreddin Hoca'nın dilinden söyletmiştir. Bu hikâyeler Hoca'nın adına bağlanmış bir güldürü edebiyatı oluşturur; Türk halkının güldürü geleneği.

4. Nasreddin Hoca fıkralarına çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunların en eski ve süreli dinsel yorumdur. Böyle bir yorumun daha 15. yüzyılda yapıldığı anlaşıyor.

Menkıbeye göre, Sarı Saltık Baba, Nasreddin Hoca'yı evinde ziyaret eder ve Hoca'ya sorar:

Nu.1 "Bu ev sizin mülkünüz müdür?" Nasreddin Hoca der ki: "Dünyada benim şu üç nesne mülkümdür. Gerisi benim değildir, zira ki, gece gündüz onlar benden ayrı olmazlar." Saltık: "Onlar nedir?" deyince, Hoca: "Biri s..im, ikisi t..aklarım-dır" der.

Bu kaba saba karşılığı Hoca'ya yakıştıramayan Saltık, dinsel-mistik bir yorum yapar. Hoca rumuz konuşmuş olmalıdır. Söylediklerinin herhal gizli bir anlamı vardır. O iki şeyle Hoca, olsa olsa, ilim ve ameli söylemek istemiştir. Ama "bir şey"le Hoca'nın neyi kastettiğini Saltık Baba bulamaz.

Keramet gücüyle onun aklından geçenleri anlayan Nasreddin Hoca der ki: "Boşuna yorulma Sarı Saltık, o "bir şey"le ben kalp temizliğini kastettim." (4)

Böyle dinsel bir yorum süregelmış olmalı ki, 19. yüzyılda bir Mevlevi dervişi

Halkımız, çeşitli nedenlerle söyleyip dinlemek istedikleri hikâyeleri Nasreddin Hoca'nın dilinden söyletmiştir. Bu hikâyeler Hoca'nın adına bağlanmış bir güldürü edebiyatı oluşturur; Türk halkının güldürü geleneği.

Burhaneddin, (1814-1897) Nasreddin Hoca'nın 124 fıkrasını yorumlayan bir kitap yazmış. 1885 yılında basılan bu kitabın yazarına göre, Hoca fıkralarının hepsi ya Mevlevi görüşünü yansıtır veya Kuran ve hadislerde verilen öğütlerin şaka yollu açıklamasıdır. (5)

Nasreddin Hoca'nın köylüleri bugün de böyle yorumlar yapıyorlar. Hoca'nın eşeğine çalı çırpı yükletip, onları ateşlemesini ve eşeğe "aklın varsa göle koş" demesini, bu köylüler cehennem ateşi olarak yorumluyorlarmış.

Hoca hikâyelerine böyle yorumlar getirince, onun en ayıp, en din dışı veya dine karşı hikâyelerine dinsel bir anlam yüklenabiliyor. Hoca fıkraları böylece bir dokunulmazlık kazanıyor. Sünni Osmanlı kültürü içinde tutunup yaşayabiliyorlar. Kültürümüzdeki ayıp, kabaca cinsel hikâyelerin Hoca gibi bir imamın adına bağlanması da sebepsiz değildir. Onun din adamı kişiliği ayıbı ve cinseli yumuşatıp dinlenir hale getiriyor.

Aklımızda tutmamız gereken nokta şu ki, böyle yorumlar bazı kişi ve grupların Hoca'ya bakışını yansıtır; nihayet yorumdur. Tarafsız bir incelemede ancak böyle değerlendirilmelidir.

Nasreddin Hoca'nın gerçek hayatı sorunu

Siyasi tarihçi, olayları büyük kahramanların yaratıp yönlendirdiğine inanır. Bunun için halk kahramanlarına değer vermez. Bilmem hangi padişahın sakalına inciler di-



Akşehir'deki Nasreddin Hoca türbesi...

4) İz, 1975: 665

5) Halıcı, 1981; Türkmen, 1989

zip, havuzda balıklara altın attığını yazar da, Nasreddin Hoca'dan iki satırla söz etmez. Bunun için Hoca'nın gerçek hayatı hakkında çok şey bilmiyoruz.

Akşehir'de Nasreddin Hoca'nın türbesi var. Daha 1393 yılında Yıldırım Bayezid'in sipahilerinden Mehmet bu türbe-yi ziyaret ediyor ve oraya şunları yazıyor: "Yazı baki, ömür fanidir. Kul asi, Tanrı bağışlayıcıdır. Bunu Yıldırım Bayezid hazretlerinin sipahilerinden hakir Mehmet yazdı, 796 H. (1393-1394)"(6) Ayrıca, İbrahim H. Konyalı, Ankara Kuyud-ı Kadime defterlerinde Nasreddin Hoca'nın türbesine ve vakıf medresesine ait kayıtlar bulmuştur. Konyalı, bunların 1476 tarihinde harap bir durumda olduğuna bakarak Yıldırım Bayezid devrinde (1360-1402) yapılmış olduklarını tahmin ediyor.(7)

Mehmet Önder, Nasreddin Hoca'nın kızına ait bir mezartaşı ile ilgili bilgiler yayınladı. Bu taş 1931 yılında, Sivrihisar'da bulunuyor ve Konya Mevlana Müzesi'ne gönderiliyor. Taştaki ölüm tarihi 727 H. (1327) dir.(8)

Nasreddin Hoca'nın adı, iki vakıf anlaşmasında tanık olarak da bulunmuştur. Bunlardan biri 1257 (655 H.), öteki 1267 (655 H.) tarihini taşımaktadır. Bu vakıf senetlerinden birinin Seyyid Mahmut Hayrani'ye, ötekinin Hacı İbrahim Sultan'a ait olması dikkate değer. Bunların ikisi de Nasreddin Hoca ile aynı devirde yaşamıştır.(9)

Elimizde bir de Nasreddin Hoca'nın ikinci kızının olduğu ileri sürülen mezar-taşı var. Bu taşta tarih yok ama, taşın biçiminin Selçuk devri yapısı olduğu anlaşıyor ve taş Nasreddin Hoca'nın türbesinde bulunmuş.(10)

Bunlara, Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi'nin verdiği ve kaynağını bilmediğimiz bilgileri de eklememiz gerekir. Bu müftüye göre, Nasreddin Hoca Sivrihisar'ın Hortu köyünde, (bugünkü adı

Nasreddin Hoca köyü) 1208-1209 tarihinde doğmuş. Babası bu köyde imam-mış. Hoca Konya'da medrese eğitimi görmüş, gençliğinde bir zaman babası gibi köyde imamlık ettikten sonra, Akşehir'e gidip, Seyyid Mahmud Hayrani'ye katılmış, 1284 yılında Akşehir'de ölmüş. 1268'de ölen Seyyid Mahmud Hayrani'nin türbesi de Akşehir'de, Hoca'nınkine yakın bir yerdedir.

Lamii Çelebi'ye göre, Fatih Sultan Mehmet'in çağdaşı Hızır Bey'in (1407-1459) oğullarından Sinan Paşa (öl. 1486), Sivrihisarlı ve Nasreddin Hoca'nın soyundan imiş.(11)

Bu kaynaklara menkıbe kitaplarından elde edilen bilgileri de eklemeliyiz. 1480 yılında Ebu'l Hayr Rumi tarafından yazılan Saltukname'ye göre Nasreddin Hoca'nın Sarı Saltık Baba ile ilişkisi var. Saltık Baba Hoca'yı ziyaret etmiş.(12) Bektaşî geleneğine göre Sarı Saltık Baba, Hacı Bektaş Veli'den feyiz almış bir çobandır.(13) Camiüddüvel ise, Sarı Saltuk'u Seyyid Mahmud-ı Hayrani ile ilişkili gösterir. Fuat Köprülü, Sarı Saltuk'un Bektaşî geleneği ile bağlantısını belirttikten sonra, onu 1263'te Balkanlar'a geçerek Dobruca'da yerleşen Batıni Türklerden saymaktadır.(14)

Sadece bu bilgiler değil, Nasreddin Hoca'nın 16. yüzyıldan kalan hikâyelerindeki din anlayışı, onu da, 13. yüzyılda yaşayan Seyyid Mahmud Hayrani, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Tapduk Baba gibi Batıni (heterodoks) dervişlerinden biri saymamız için yeterli görünüyor. Bu Batıni dervişlerin bir kısmı Babai isyanlarına karışmış veya Babailere yakınlık duyan kimseler.

Albert Rapp, Nasreddin Hoca hakkındaki, küçük, fakat önemli kitabına, kaynağını vermeden, bir alıntı yapmış. Tırnak içinde verilen bu alıntıya göre Hoca demiş ki: "Ben vardığım yeri karıştıran, anlaşmazlıklar çıkaran bir adamım,

benim kellemi getirene büyük ödül vaat edilmiştir." (it is claimed that the Hojah referred to himself as a "disturber of peace and sower of discord, a man voith a high price on his head") (15)

Hoca'nın yaşadığı yüzyılda tekkelerin durumuna, onun yukarıda adlarını verdiğim



Batıni dervişleri ile ilişkisine ve ilk hikâyelerindeki dine karşıt olan konulara bakılırsa, bu alıntı Hoca'nın Anadolu'daki Batıni hareketlerle ilgisini düşündürüyor. Devrin Batıni erenlerinden biri olan Nasreddin Hoca, acaba Babai isyanlarına karışmış bir insan mı idi? Nasreddin Hoca'ya yakışmıyor değil. Ama, bunun gerçek olup olmadığını şimdilik söyleyecek durumda değiliz.

Hoca'nın hayatı hakkında bilgiler veren yukarıdaki kaynakların her birine tek tek karşı çıkılabilir, onların doğrulundan kuşku duyulabilir. Sözgelimi, mezartaşı herhangi bir Nasreddin Hoca kızının olabilir; tanık Nasreddin Hoca, bizim Hoca olmayabilir; medrese başka bir Nasreddin Hoca'nın vakfı olabilir; kaynağını bilmediğimiz Müftü Hasan Efendi'nin verdiği bilgiler yakıştırma olabilir filan. Ama bu sözlü ve yazılı kaynakların tümünün tesadüfle bir araya geldiğini söylemek zordur. Bize göre 13. yüzyılda yaşamış Nasreddin Hoca adında bir insan vardır. Fıkra kahramanımızın bu yüzyılda yaşadığından kuşku duymak için bir neden göremiyoruz.

6) İbrahim Hakkı Konyalı, 1945: 472

7) Konyalı, 1915: 472

8) Önder, 1955:1225

9) Muharrem Bayar, 1996: 47-50

10) Ceran, 1990: 3807

11) Boratav, 1996: 19

12) İz, 1975: 665

13) Gölpınarlı, 1936:31

14) Köprülü, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, yıl 2, sayı 4

15) Rapp, 1956: 6

Nasreddin Hoca ve din

Hoca'nın din üzerine söylenmiş hikâyeleri, devlet dini olan müslümanlıkla, yani politik İslam'la, dinin Batını (heterodoks) yorumu arasındaki bir gerginliği yansıtır. Buna Tekke Müslümanlığı ile Cami Müslümanlığı arasındaki çatışma da diyebiliriz.

S. Freud, humor (şaka) ile ilgili meşhur çalışmasında, "her şakanın altında ciddi bir düşüncenin bulunduğunu" ileri sürer.(1) Bu görüşü paylaştığımız için Hoca hikayelerinin ardındaki ciddi fikirleri ve onların toplumla ilişkisini araştırma-ya çalışacağız.

Fıkralarda en büyük bölümün dinle ilgili olması, daha 16. yüzyılda dinin toplum ilişkilerinde odak noktası olduğunu gösteriyor.

Hoca'nın dinle ilgili hikâyelerinde iki belirli çizgi görürüz: Bunların birinde Hoca, politik din halini alan, yani devletin dini olan, Sünni Müslümanlıkla alay eder, Tanrı'nın adalet anlayışına takılır, camide ve mescitte oralara yakışmayacak vaazlar verir, din adına batıl inanışlara bağ-

lanmayı, dini kuru bir şekilcilik olarak görmeyi kınar, davranışları din adamlığına yakışmayan hocaları, kadıları, mollaları taşlar. Ama, bunlarda alay ve eleştiri belli sınırlar içinde kalır; dine, din törenlerine ve din sembollerine hakaret edecek dereceye varmaz. Dini bütün bir Müslüman bu fıkralardan hoşlanmasa da, onlara güler geçer. Çünkü onlar, Müslüman edebiyatında şathiyyat denen türün kabul edilirlir

sınırını zorlamamıştır. Bu fıkraların bir kısmı açık saçık bir dille anlatılmıştır. Böyle hikâyelerden bazı örnekler veriyorum:

Nu.2 Hoca sokakta leblebi yiyerek gidiyormuş. Çocuklar "bize de ver" diye etrafını alınca Hoca: "Size leblebiyi Tanrı'nın verdiği gibi mi, yoksa kulun verdiği gibi mi dağıtayım?" demiş. Çocuklar "Elbet Tanrı gibi" demişler. Hoca da kimine az, kimine çok, kimine de hiç leblebi vermemiş. Çocuklar bu taksimi beğenmemişler. Hoca o vakit, gökyüzüne dönerek, "Görüyorsun ya" demiş, "Ben hiçbir şey söylemedim, ama çocuklar bile senin adaletini beğenmiyor."(2)

Nu.3 Nasreddin Hoca bir gün mescitte vaaz ederken: "Ey Müslümanlar" der, Sivrihisar'la bizim köyün havasının bir olduğunu şimdi anladım. Çünkü her iki yerde de s..imle, t..aklarım beraber idi."(3)

Dinle ilgili ikinci bölümdeki fıkralarda Nasreddin Hoca çok sert ve kırıcıdır. Alayda ve taşlamada hoşgörü sınırlarını aşar. Dine, din adamlarına, hatta Peygambere hakarete kadar vardırırdı güldürüyü. Her-

hangi bir Müslümanın bunlara dayanması, bunlara kızmaması çok güçtür.

Nu.4 Bir gün Hoca, mescide namaz kılmaya çok kısa bir kaftanla gider. Namazda eğilince arkadan her şeyi sarkar. Tam ardında duran adam Hoca'nın sarkan (cinsel organlarını) avuçlar, Hoca da önündeki imamın (alet ve edevatını) avuçlar. İmam, "Hoca, ne halt ediyorsun?" deyince; Nasreddin Hoca, "Siz burada t..ak kapmaca oyunu oynamıyor musunuz?" diye cevap verir.(4) (Parantez içine alınan yerleri ben değiştirdim, aslında onlar daha açık saçıktır)

Nu.5 Hoca bir şehre varır, minareyi görür ve sorar. "Bu nedir?" "Bu bizim şehrimizin si..dir" diye cevap verirler. Hoca der ki: "Bari buna göre g..ünüz var mı?"(5)(6)

Nu.6 Bir seferinde Hoca komşu bahçeden sebze çalarken yakalanır. Hoca'yı tutanlara "Siz bana dokunamazsınız, ben Tanrının kızı (küçük) kardeşiyim" der.(7)

Hangi gruptan olursa olsun, Hoca'nın din üzerine söylenmiş hikâyeleri, devlet dini olan Müslümanlıkla, yani politik İslam'la, dinin Batını (heterodoks) yorumu arasındaki bir gerginliği yansıtır. Buna Tekke Müslümanlığı ile Cami Müslüman-



Freud: Her şakanın altında ciddi bir düşünce bulunur.

1) Freud, 1953: 97-112

2) Yazma IX, 73

3) Yazma IX, 5

4) Yazma V, 27

5) Yazma V, 51

6) Yazma IX, 9

7) Yazma I, 38

lığı arasındaki çatışma da diyebiliriz.

Hoca'nın yaşadığı 13. yüzyılda, Anadolu'daki köylü ve göçebe Türkmenler gerçi Müslüman'dı ama, onların halk dini, İslam öncesi inanışlarını, gelenek ve göreneklerini ve insan ilişkilerini hâlâ yaşıyordu.(8) Sünni Müslümanlık, yerel inanışları ve gelenekleri, hele İslam öncesi dinlerden kalıntıları kesinlikle benimsemiyor, kutsal metinlerin dar ve şekilci yorumunun dışına çıkan her anlayışı dışlıyordu. Bundan başka, bir kent ve devlet dini olan Sünni Müslümanlık, Türkmen konar-göçerlerini toprağa kondurup, ekinci yapmak isteyen, böylece vergi tabanını genişletmeyi hedef alan merkez otoritesinin temsilcisi idi. Bu göçebe kitlelerine ters düşüyordu. Medrese Müslümanlığının, Arap ve Acem modellerine özenen dil ve edebiyat anlayışı ise, kültür alanında, kendi ana diline ve sözlü edebiyatına bağlı kalan köylü ve göçebeye aykırı geliyor; Türkmen'le kent eğitilmiş ulemanın kültürü arasına bir uçurum koyuyordu.

Buna karşılık Batıni Müslümanlık, yani Tekke Müslümanlığı, yürekte coşkulu bir Tanrı sevgisi duymayı, has Müslüman olmak için yeter sayıyor; bu coşkulu sevgi ile dinleri ve dilleri ne kadar ayrı olursa olsun, bütün insanlığı kucaklamayı öneriyordu. Bu sevginin dışında kalan şeriat kuralları, Kuran ve hadis öğretisi bu Müslümanlık için önemli değildi. Bu temel aşk felsefesi gereğince Tekke Müslümanlığı, Türkmen'in inanış ve geleneklerini ve eski kültürünün kalıntılarını hoş görüyor, onun oyununu, semahını, müziğini ve içkisini yadırgamıyordu. Bu nedenle Batıni tekkeleri Anadolu'da daha başarılı oluyor, Horasan Erenleri, Abdallar denen Türkmen babaları halkla kolayca kaynaşabiliyordu.

Bu tekkeler ve dervişler, göçebe düzeninden kopan Türkmen için, yalnız bir din merkezi değil, bir sosyal dayanışma yeri, yerleşik düzenin gereklerinin öğrenildiği bir kültür evi, en sonra da bir siyasal güç merkezi oluyordu. Tekkeye varan Türkmen yeni hayatın kurumlarını, yük-



Devletin zayıf düştüğü zamanlarda, tekkeler ciddi bir politik-dinsel güç haline geliyorlardı. 1242 yılında bastırılan Baba İshak ayaklanması, bu dinsel politik hareketin en önemlisi olmuştur.

sek edebiyatın dilini ve felsefesini oralar da öğreniyordu. Göçebe hayatın sanatçısı Ozan'ı, yerleşik hayatın Âşık'ına dönüştüren kültür tekke kültürü olmuştur.

Özellikle devletin zayıf düştüğü zamanlarda, tekkeler ciddi bir politik-dinsel güç haline geliyorlardı. Selçuklular döneminde ortaya çıkan ve nerdeyse imparatorluğu yıkacak bir güce kavuşan ve 1242 yılında bastırılan Baba İshak ayaklanması, bu dinsel politik hareketin en önemlisi olmuştur.

Bu iki din, kültür ve hayat biçimi arasındaki bu gerginlik, başka eserlerde de karşımıza çıkar. Şu iki örneği 1482 yılında derlenen bir atasözü kitabından alıyoruz:

Vay ol kürke ki bit düşe

Vay ol eve ki Türk düşe.(9)

On Türk bir turp, hayf ol turpa.(10)

Bu atasözlerinde turptan ve bitten daha değersiz görülen Türk, eğitimi olmayan köylü ve göçebe Türkmen'di. Bu atasözleri, kentli medreseli aydının köylü ve göçebe hakkındaki görüşünü yansıtıyordu. Fuat Köprülü, bu gerginliğin başka ve daha çarpıcı örneklerini verdikten

sonra, halkı koyun sürüsü gibi gören bu davranışın, İslam felsefesinin bir ilkesi olduğunu belirtiyor ve diyor ki: "Ortaçağ İslam filozoflarının ve ahlakçıların nazari sistemlerine göre, avam sınıfı, yani geniş halk zümresi, sadece koyun sürüsünden ibarettir; onları adaletle idare etmek, yani çobanlık, yüksek sınıfın vazifesidir."(11)

Nasreddin Hoca'nın da oruç ve namaz gibi farzlar karşısındaki davranışı Yunus'unkinden değişik değildir. Daha da ileri giderek diyebiliriz ki, din yorumunu bir yana bıraksak bile, Hoca fıkraları ile Yunus Emre'nin şiirlerinde beliren genel dünya görüşleri de birbirine benzer. Yunus Emre "halkın başına zahmetli olan" her otoriteye karşıdır. Bu otorite bir din adamı ise Yunus der ki: "Peygamber yerine geçen hocalar, bu halkın başına zahmetli oldu." Bu otorite beyler ise, Yunus der ki "Gitti beyler mürveti, binmişler birer atı, yediği insan eti, içtiği kan olmuştur." Daha aşağıda görülecektir ki, Nasreddin Hoca'nın otoritelere karşı davranışı da başka değildir. Nasreddin Hoca'nın Tanrı'nın adalet anlayışı ile alay edişini Yunus Emre şöyle söyler:

*Bir kuluna atlar verip, avret ü mal
çiftler verip*

*Yok hem birinin bir pulu ol Rahim ü
Rahman benim.*

Nasreddin Hoca fıkralarındaki dünya görüşü genellikle, Yunus Emre gibi, Hacı Bektaş Veli gibi dervişlerin ve öteki tasavvuf erlerinin dünya görüşüne benzer. Bunlar Müslümanlıkta bağımsız düşüncenin temsilcileridir. Bu tasavvuf erleri devletten ve servetten uzak kalmışlar, politikanın otoritelerine ya yaklaşmamışlar yahut ellerine fırsat geçmişse onlara karşı gelmişlerdir. Her zaman yoksuldan yana olmuşlar; kaba kuvvetle ve kılıçla değil, sevgi ile gönüllerde taht kurmayı yeğlemişlerdir. Yazılarında her zaman halkın anlayacağı bir dil kullanmışlardır.

Ben ne vakit Yunus Emre ile Nasreddin Hoca'nın ilişkisini düşünsem gurbet ve gariplik gibi, Yunus'ta da, Nasreddin Hoca'da da çarpıcı ifadelerle anlatılan bir

8) Köprülü, 19279: 7; Cahen, 1968: 153; Turan, 1971: 425

9) İzbudak, 1936: 609

10) İzbudak, 64

11) Köprülü, 1962:15

nakış gelir aklıma. Yunus, bunu şiir dilinden söyler:

*Bir garip öldü diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garip bencileyin.*

Nasreddin Hoca aynı duyguyu güldürü diliyle anlatır:

Nu.7 Hoca bir gün karısına sorar: "Bir insanın öldüğünü nereden bilirler?" Karısı der ki: "Eli ayağı soğur da ondan bilirler." Hoca odun keserken, bir soğuk günde, elinin ayağının soğuduğunu hissederek; "Ben öldüm" diye oraya uzanır. Bir bekler, iki bekler, kimsenin gelip gittiği yok. Bari gidip haber vereyim diye evine varır, karısına der ki: "Karı ben öldüm. Filan yerde yatıyorum, gelip kaldırsınlar." Konu komşu haber alır, Hoca'nın evinde toplanırlar. Biri sorar: "Yahu Hoca'nın öldüğünü kim haber verdi?" Karısı der ki: "Garip adamın kimi var ki öldüğünü haber versin? Garipçik kendisi geldi, haber verdi."(12)

17. yüzyıldan sonra, Hoca'nın din üzerine söylenen hikâyelerinde bir değişme görülür. Nasreddin Hoca, artık saray kültürüyle ve politik din haline gelen Sünni Müslümanlıkla uzlaşmalara girmektedir. Dine karşıt görülen hikâyeler ya tümünden kaybolur veya yumuşatılır. Sözgeli mi, minarenin ne olduğunu soranlara Hoca: "Belli ki kuyu imiş, içini dışına çevirmiş, kurusun diye dikmişler" der. Minareyi erkeklik aletine benzeten hikâye, artık, sadece eski yazmalarda kalmıştır.

Bu değişimi hazırlayan nedenler var: İlk Osmanlı devleti, Batını inanışları benimseyen Anadolu'daki küçük beyliklerin bağımsızlığına son veriyor. Tekkeler, ya vergi bağımsızlıkları sağlanarak veya vakıf gelirleri ile beslenerek devletin kontrolüne alınıyor. Böylece Batını inanışların kümelendiği yuvalar da etkinliğini kaybediyor. Fatih devrinden sonra ise, dinde serbest düşünme, "zındıklıktır" denerek cezalandırılıyor. Bu dinsel hoşgörüsüzlüğün en çarpıcı örneği 17. yüzyılın ortalarında belirir ve Osmanlı tarihinde, Kadızadeler'le Süfiler arasındaki çatışma ola-

rak adlandırılır. Devletin en yüksek din temsilcisi olan şeyhülislamın önünde, bazen padişahların da katılmasıyla yapılan duruşmalarda, Süfiler yalnız davalarını değil, kellelerini de kaybederler. Bundan sonra, Osmanlı saray kültürü, politik İslamlığın dışına çıkan tekke Müslümanlığına pek acımasız davranır.

1830'lardan sonra ise, yazma kültürü yerini, taş veya matbaa basması kültürüne bırakır. Böylece kolayca kontrol edilip, susturulamayan yazma eserler kültürü tarihe karışır. Hoca kitaplarının basılarak daha geniş bir okuyucu kitlesine sunulması, hikâyeleri daha dikkatle gözden geçirilmeyi, okuyucuyu rahatsız edebilecek hikâyeleri bu kitaplardan çıkarmayı gerektirir. Hikâyeler daha geniş ve karmaşık bir okuyucu kitlesinin zevkine ve ideolojisine göre ayıklanır. (Ben bu noktanın üzerinde durmamıştım, Güre'de yaz kursumuzdaki tartışmaların birinde Sayın İsmet Çetin bu haklı görüşü belirtti.) Yayınlanan kitaplar artık Osmanlı ceza kanununun sansürüne uğrar. 1858 tarihli Osmanlı ceza kanununda şöyle bir madde var:

"Adab-ı umumiyeye muhalif olarak nazmen veya neşren, hezel ve hicve dair şeyleri, yahut edepsizce resim ve tasviri basan ve bastıran ve neşreden kim-seden 1 altından 5 altına kadar para cezası ve 24 saatten bir haftaya kadar hapis cezası..."

Bu kanun, hükümete, her türlü yayını sansür etmek hakkı da veriyor:

"Bu matbaalarda basılacak her nevi kitaplar ve resail, Meclis-i Maarifte görülecek, mülken ve devletten bir güne mazzararı olmadığı taayyün ettiği takdirde, sadarete arz ile müsaadesi alınarak basılabilecektir."(13)

Bilerek ve istenerek bu kadar bulanık bırakılan bu maddelere dayanarak Nas-

reddin Hoca fıkralarının çoğu umumi ah-laka zararlı sayılabilirdi.

Hoca hikâyelerini söylemenin bile yasak edildiğini belirten Albert Rapp'ın kitabında bir alıntı var; gene tırnak içinde, gene kaynağı verilmemiş. Şöyle: "Abdülhamid devrinde bütün Nasreddin Hoca fıkraları yasaklanmıştı. Bu yasak, Genç Türkler 1909'da Abdülhamid idaresini devirene kadar sürmüştü, ancak ondan sonra bu hikâyelerin söylenmesine müsaade edilmiştir."(14)



Abdülhamid devrinde bütün Nasreddin Hoca fıkraları yasaklanmıştı. Bu yasağa Genç Türkler 1909'da Abdülhamid idaresini devirerek son vermişlerdi.

Nasreddin Hoca hikâyelerinin zaman içindeki değişmesi o kadar köklü olmuş ki, eski yazmalardaki hikâyeler okununca, İstanbul'un bazı imamları çileden çıkar olmuşlar. Bu, bir yazmada ki bazı derkenar notlarından anlaşılıyor.

Birinci not şöyle:

*Üsküdarın karşısında
Kızkulesi naz eder*

*Bu cildi yazanı Ka-
sımpaşalı düzse İstanbul
haz eder.*

İkinci not:

İki satır yazı yazdım şu dilberin tahtasına

Bu cildi yazan yetişmesin haftasına.

Üçüncü not:

İki kazık bir çizik dengidir

*Bu cildi yazanın valdesi o..spu,
kız karındaşı çengidir.*(15)

Bu notları kimin düştüğü belli değil. Ancak yazmanın sonundaki şu kayıttan anlaşılıyor ki, bu yazma 1227 (1811) yılında, İstanbul'da okunmuş:

"Hasköy'de, Keçeci mahallesinde, Ali Ağa'nın konağında, Mühendishane-i Hümayun şakirdanından, sınıf-ı evvel ikinci mülahızım İmamzade Seyid Mustafa Efendi, kıraat eyleyip, cümle ahabab safayab oldular." 1227 (1811)

Bu notlar bazı İstanbul aydınlarının, eski Nasreddin Hoca kültürünü nasıl karıştırdıklarını, hiçbir yoruma meydan bırakmayacak biçimde açıklıyor.

12) Başgöz, 1952; Tokat'ın derleme

13) İskit, 1939: 10, 19

14) Rapp, 1960: 14

15) Yazma X, sırası ile 3, 7, 18

Nasreddin Hoca, beyler, padişahlar

Timur üzerine söylenen hikâyelerde Nasreddin Hoca, bilim adamlarının, kültür kahramanı (culture hero) dedikleri karakter olarak karşımıza çıkar ve sokaktaki küçük adamın sözcülüğünü yapar; demokrasi şampiyonudur. İnsan ilişkilerinde eşitlik sağlamaya çalışır.

Hikâyelerinin bir bölümünde Hoca, beyler, padişahlar, sultanlar gibi güçlülerle karşı karşıya gelir. Bunlardan ikisi, Sultan Alaeddin (*Alaeddin Keykubat 1210-1219*) ile Gazi Hünkar (*I. Sultan Murad 1325-1389*) Selçuklu ve Osmanlı padişahlarıdır. Hoca bunlara pek saygısız davranmaz, hakaret etmez; olsa olsa, onların önünde görgü kurallarını çiğner. Sultan Alaeddin'in önünde, sözgeli mi, bacaklarını uzatarak oturur yahut bir pot kırar, etin kemiğini cebine kor. 16. yüzyıldan kalan hikâyelerde başka beylerin, padişahların özel adı geçmez. Fıkralar onlara sadece "bir bey, bir sultan" der, geçer. Onlar belli bir yerde, belli bir ülkenin sultanları değildir. Onların önünde Hoca saygılı davranmaz, korkusuz konuşur, düşüncelerini açıkça söyler. Daha ileri giderek onlara hakaret ettiği de olur. Böyle hikâyelerde eleştiri ve alay

Bu hikâyeler, haksızlık yapan, dürüst davranmayan, zulüm eden idarecileri cezalandırarak, sokaktaki insanı sevindirmekte, ona gönül rahatlığı sağlamaktadır. Kişinin kızgınlığını, sözlü anlatım kanalına dökerek, hafifletmektedir.

daha kişileşmemiş, belli bir insan üzerinde yoğunlaşmamıştır.

Nu.8 Bir gün bir padişaha Hoca, kızarılmış bir ördeği armağan olarak götürür. Açtır, dayanamaz, yolda ördeğin budunu yer. Padişah "Ördeğin bir buduna ne oldu Hoca?" diye sorunca "Bizim burada ördekler bir ayaklıdır sultanım, inanmazsanız bakın" diyerek, padişahı pencerenin yanına götürür ve bahçede bir ayaklarını kanatlarının altına çekmiş, duran ördekleri gösterir. Padişah davulcusunu çağırarak "Vur şu davulun tokmağını" emrini verir. Davul çalınca, gürültüden korkan ördekler iki ayaklı olup kaçmaya başlar. Padişah: "Hoca, hani sizin ördekler tek ayaklıydı" deyince, Hoca "Sultanım o davulun tokmağını siz yeyseydiniz, vallah dört ayaklı olurdunuz" der.(1)

Bu otoritelerden biri olan Timurlenk, ancak 17. yüzyılda Nasreddin Hoca hikâyelerine girer. Evliya Çelebi, 1639'da Akşehir'i ziyaret edince, bize şu Timur hikâyesini anlatır:

Nu.9 Timur, Nasreddin Hoca ile hama gider. Bir ara Hoca'ya sorar: "Hoca Efendi, ben satılık olsaydım, bana ne değer biçerdin?" Hoca: "On akçe ederdim sultanım" deyince, Timur "İnsaf et Hoca, 10 akçe benim belimdeki futanın değeridir." Hoca: "Ben de zaten ona değer biçmiştim, yoksa senin gibi bir Moğol parçası beş para etmezdi" der.(2)

Bilindiği gibi Timur, 15. yüzyılın baş-



Yunus Emre:
"Beylerin mürveti gitmiş, yedikleri yoksul eti, içtikleri kan olmuştur."

larında Anadolü'ya girer; geçtiği yerleri yıkar, harap eder; Sivas'ta binlerce insanı diri diri hendeklere doldurarak, öldürür. 1402'de Sultan Bayezid'i Ankara Meydan Savaşı'nda yenerek, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kargaşalık devri açar. Anadolu halkı "bu Moğol parçasına" kızgın olmalıdır. Bu nedenle beyler ve padişahlar üzerine söylenen hikâyeler, eleştiri ve hakaret nakışını artırarak, zulmü ve kan dökücülüğü ile tanınan Timur'un adına bağlanmıştır. Yukarıdaki ördek hikâyesi, 17. yüzyıldan sonraki kaynaklarda Timur'la ilgili bir hikâye olarak anlatılır. Böylece Timur zalim idarecilerin bir simgesi haline gelir ve otoriteleri eleştiren, onlarla alay eden fıkraları kendine çeker. Osmanlı devletinde çöküntü ve gerileme yılları başlayıp da, halkın idarecilerinden yabancılaştırması artınca, Timur hikâyelerinin de sayısı artar. Öz idarecilerini eleştirmekten, onları kötülemekten hoşlanmayan halk, Timur'a, bu hikâyelerle veryansın eder; kızgınlığını ondan alır. Çünkü, sevilmeyen bir ya-

1) Yazma V, 77

2) Yazma XI, 74

bancı zalime hakaret etmenin hiç-bir sakıncası yoktur.

Hikâyelerde Hoca ile Timur'un karşılaşması, Hoca'nın Timur'un meddahı olduğu yahut onunla aynı zamanda yaşadığı yolu görüşlere kaynaklık etmiştir. Hikâyelerde Timur adının geçmesi, Nasreddin Hoca'nın Timur'la aynı zamanda yaşamış olduğunu göstermez. Bu olay, sadece, hikâyelerin, yukarıda belirtilen nedenlerle, yeni bir insanın adına bağlanmasıdır. Timur üzerine söylenen hikâyelerde Nasreddin Hoca, bilim adamlarının, kültür kahramanı (*culture hero*) dedikleri karakter olarak karşımıza çıkar ve sokaktaki küçük adamın sözcülüğünü yapar; demokrasi şampiyonudur. İnsan ilişkilerinde eşitlik sağlamaya çalışır. Suyun başında oturarak şişinen, gücünü kötüye kullanan beylere, padişahlara haddini bildirir. Onların sivriliklerini gözler önüne serer. Onlara doğru dürüst insan olmanın gereklerini hatırlatır. Bu hikâyelere başka yorumlar da yapılabilir. Onlara ilkel bir sözlü protesto denebilir(3); insanların küçükten beri baskı altında tuttuğu saldırganlık duygusunun açığa çıkması denebilir(4); veya otoritelere karşı gelmek içgüdüünün anlatımı denebilir.(5) Fakat hangi yorum yapılsa yapılsın, bu hikâyeler, haksızlık yapan, dürüst davranmayan, zulüm eden idarecileri cezalandırarak, sokaktaki insanı sevindirmekte, ona gönül rahatlığı sağlamaktadır. Kişinin kızgınlığını, sözlü anlatım kanalına dökerek, hafifletmektedir.

Hoca'nın iyimserliği

Nasreddin Hoca'nın hikayeleri bize gerçek olmayan ama, gerçekten tümünden kopmamış bir hayat hikâyesi çizer. Hoca geçim sıkıntısı çeken bir köylü imamdır. Dayalı döşeli bir evi, evinde doğru dürüst eşyası yoktur. Evine hırsız girince çalacak bir şey bulamaz. Ailenin üyeleri birbiri ile sürekli çekişme içinde-



Moğol İmparatoru Timur'u betimleyen bir çizim...

dir. Güç tarım işi, amansız kışlar, Hoca'nın her işine burnunu sokan komşuları ile hayat kolay değildir. Sosyal ve politik koşullar ise dayanılmayacak kadar ağırdır. Nasreddin Hoca ile aynı yüzyılda yaşayan Yunus Emre bu koşulları şiir dilinden şöyle anlatır:

"Zaman acayip olmuştur. Sağ müslüman kalmamış, helal yenmez, haram kıymetli olmuştur. Peygamber yerine geçen hocalar halkın başına zahmetli olmuştur. Beylerin mürveti gitmiş, yedikleri yoksul eti, içtikleri kan olmuştur. Nice insanın gözünü gaflet bürümüştür, bunlar Hak yoluna bir yufkaya kıyamazlar. Yayıllar yaylamaz olmuş, kışlalar kışlamaz olmuştur."(6)

Hocamız böyle bir çağda, bu koşullar içinde bile, inanılmaz derecede iyimserdir. Hiçbir terslik, hiçbir kötülük, hiçbir sorun Hoca'yı üzmez, onun yüzündeki gülümsemeyi silmez. Bugünün terimini kullanırsak Hoca'da sinir gerginliği (*stress*) denen şey yoktur. Her felakette Hoca, ne eder eder, avunacak bir yan bulur. Bir deprem evini yıkar, Hoca Tanrı'ya şükreder ki, kendisi evde değildi. Eşeği kaybolur, Hoca: "iyi ki ben üstünde değildim" diye avunur. Karısı ile ırmağa çamaşır yıkamaya giderken, bir karakuş sabunlarını kapıp havalanır. Dehşetli üzülen karısına Hoca der ki: "Üzülme karı, görmüyor musun, onun üstü başı kapkara, bizimkinden daha kirli. Sabun bizden çok

ona gerekli."

Hoca'nın iyimserliği, yüzyıllardır, kıyımlara kırımlara, zulümlere baskılara uğrayan, yoksulluktan ve kötü idareden yakasını kurtaramayan, ama gene de dimdik ayakta kalan köylü iyimserliğidir. Bir cins ölümsüzlük. Hoca bu ölümsüzlüğün farkında. Bu inancını Hoca bir dörtlükle belirtiyor. Buha-ra'daki bir yazmadan alman bu dörtlüğün aslını ben görmedim. Türkçeye İngilizcesinden aktarıyorum:

*Ben Hoca Nasreddin'im
Dilim her zaman serbesttir benim
Bakın yalan değildir bu
Ben ölümsüz bir kimseyim.(7)*

Hoca'mızın içi o kadar aydınlık, o kadar iyimserlikle dolu ki, bu duygusunu başkaları ile paylaşmak ister. Nasıl olup da insanların karamsarlığa düştüğünü anlamaz. Onları mutlu edecek hiçbir şey bulamazsa, ortada olmayan bir felaket düşünür, bu felaket başlarına gelmemiş olduğu için, insanları mutluluğa ve iyimserliğe çağırır:

Nu.10 Bir gün minbere çıkar, vaaz ederken der ki, "Ey cemaat Tanrı'ya şükredin ki, g..ünüzü alınızda yaratmamış. Yoksa her gün yüzünüze sıçardınız."(8)

Nu.11 Bir başka seferinde, insanları, deveye kanat vermediği için Tanrı'ya şükretmeye çağırır. Eğer vermiş olsaydı, damlarına konar, evlerini başlarına yıkarı.(9)

Nasreddin Hoca'nın bu iyimser davranışında, halk edebiyatımızın, başka ölümsüz tipleriyle benzer çizgiler vardır. Karagöz de böyle bir halk kahramanıdır. Her oyunun sonunu o da "çok şükür sağlığa" diye bitirir. Bunlar aydınlığın karanlığa, iyiliğin kötülüğe, hayatın ölüme zafarını ilan ederler. İyimserlik de, kötümserlik de, insan karakterinin iki yanı. Hoca'nın iyimserliğimizi sergilemesi, ona bağlanmamızı sağlar, ona imreniriz ve onun gibi olmaya çabalarız.

3) Hobsbawm, 1959: 26

4) Freud, 1905, Vol. VIII: 95-102

5) Fromm, 1951: 17

6) Başgöz, 1981: 26

7) Rapp, 1960: 9

8) Yazma I, 18

9) Yazma I, 16

Nasreddin Hoca hikâyelerinin kökeni

Bir hikâyenin ve fıkranın, birbiri ile tarih ve coğrafya ilişkisi olmayan, uzak iki kültürde yaratılabileceğini folklor çalışmaları göstermiştir. "Polygenesis", yani birden fazla kökeni olmak diye adlandırılan bu görüşe göre, aynı uygarlık düzeyinde olan toplumlar, biri ötekinden almadan da, benzer masallar, fıkralar yaratmışlardır.

Nasreddin Hoca'nın 1571'de kaleme alınan bir el yazmasında 42 hikâye var.(1) Bahai'nin 1926 yayınında hikâye sayısı 480'i aşkın. Görülüyor ki, 16. yüzyıldan başlayarak, sürekli büyüyen bir gelenekle karşı karşıyayız. Bu büyük gelenekteki hikâyelerin kökenini araştırmak iki değişik yaklaşımı içerir. Bunlardan biri, tarih ve coğrafya içinde bu hikâyelerin kaynaklarını araştırmaktır. Bu yolla, her hikâyenin, hangi kültürde, ne vakit ortaya çıktığı, bunların Nasreddin Hoca hikâyeleri ile benzerlikleri, Hoca hikâyelerine göre eskilikleri, yenilikleri araştırılır. İkinci yaklaşım ise bu hikâyelerden hangilerinin Nasreddin Hoca'nın dilinde ortaya çıkmış olduğu sorunu üzerinde durur. Hoca ister hikâyenin yaratıcısı, ister söyleyicisi olsun bu yaklaşım hikâyenin kişisel yaratıcısını araştırmaktır.

Nasreddin Hoca hikâyelerini başka

Wesselski 1911 yılında yayınlanan iki ciltlik kitabına aldığı 515 Hoca hikâyesinden 200'den fazlasının çeşitlemelerini başka kültürlerde bulmuş, bunları notlar halinde kitabına almıştır.

kültürlerdeki benzerleri ile karşılaştıran çalışmalar yapılmıştır. Rene Basset, 1892'de yayınlanan çalışmasında, 220 Nasreddin Hoca hikâyesinden 104 tane-sinin Kuzey Afrika'da anlatılan Çuha hikâyeleri arasında benzerleri bulunduğunu göstermiş; bunları karşı karşıya koyan bir liste yayınlamıştır.(2) Wesselski 1911 yılında yayınlanan iki ciltlik kitabına aldığı 515 Hoca hikâyesinden 200'den fazlasının çeşitlemelerini başka kültürlerde bulmuş, bunları notlar halinde kitabına almıştır. Bunlar Pencap'tan Tibet'e, Latin ve Roma kültürlerinden, Fransız, İtalyan, Alman, özellikle Arap ve İran kültürlerine kadar uzanıyor. Bunların arasında Aesop'un, La Fontaine'in hikâyeleri bile var.(3) Pertev Boratav, Nasreddin Hoca hikâyelerinden bazılarının masal temelleri ile benzerlikler gösterdiğini ortaya koymuş, bu masalların Arne-Thompson masal motifleri kataloğundaki numaralarındaki numaraları vermiştir.(4) E. Saussey'in, A. Kabacalı'nın kitaplarında(5)(6) bu benzeşmelerin başka örnekleri de bulunmaktadır... Eğer bugün büyük ölçüde çoğalan folklor yayınları taransa bu benzeşmelere yenilerinin katılacağı kesindir. Bunlardan birkaçına şöyle bir göz atmak, bizim deyimlerimize kaynaklık eden ve Nasreddin Hoca'dan başkasının olamaz dediğimiz hikâyelerin bile başka kültürlerde bulunduğunu göstermektedir: Hocamızın "Dağ yürümeye aptal yürür" di-



Nasrettin Hoca

ye biten hikâyesi, İran'da Peygamberin adına bağlanarak anlatılmıştır. Peygamber kendisinden istenen kerameti gösteremeyince demiş ki: "Dağ Muhammed'e doğru gelmezse, Muhammed dağa doğru gider."(7) Bir İran kaynağında şu hikâye anlatılıyor: Yaşlı bir Müslüman'a diyorlar ki, "Sen daha ne vakte kadar gevezelik edeceksin, biraz dua ve hadisle uğraş artık." Adam diyor ki: "Ben uğraşırım, Yarıd oğlu Nafaa'dan işittim, peygamber efendimiz demiş ki, "Eğer bir adam hem bu dünyada, hem öteki dünyada saadete erişmek isterse onda iki nitelik olmalıdır." "Peki ne imiş bu nitelikler?" "Vallahi birini dostum Nafaa unutmuştu, ikincisini de ben unuttum."(8) Aynı fıkra, Albert

1) Yazma VI

2) Basset, 1892: 119-196

3) Wesselski, 1911 cilt 1, s. 205-284, cilt 2, s. 181-253

4) Boratav, 1966: 62

5) Saussey, Başgöz Tercümesi, 1952: 33

6) Kabacalı, 1991: 51

7) Wesselski, cilt 2, 190

8) Wesselski, cilt 2: 186

Napp'ın kitabında bir Nasreddin Hoca hikâyesi olarak ve İkrimah adında bir insana bağlanarak verilmiştir.(9) Nasreddin Hoca geleneğinde yer alan "Davacı kulağını kendisi ısırdı", "Uyurken sakalını yorganın içinde mi tutarsın, dışında mı?", "Uyumayan çocuğa Kuduri kitabını okumak" gibi hikâyelerin benzerlerini Çin fıkraları arasında buluyoruz.(10) Freud'un şaka ile ilgili tanınmış kitabında bile, Hoca hikâyesine benzeyen şu fıkra yer almıştır: Bir bey dükkâna girer ve bir pasta alır. Sonra pastayı geri vererek, bir bardak likör ister ve içer. Para vermeden çıkarken dükkâncı: "Efendi, likörün parasını vermedin" der. Adam "Onun yerine pastayı verdim ya!" deyince, dükkâncı: "Ama pastanın da parasını vermedin" diye çıkışır. O vakit müşteri "Pastayı yemedim ki parasını vereyim" der.(11)

Edmond Saussey'in bu benzeşmeler üzerindeki görüşü doğrudur. O diyor ki: "Bu fıkraların çoğu, başka ülkelerde de iyi bilinen folklor temlerini andırır. Bunlar arasında, sözgeliimi değirmenci, oğlu ve eşek; palamutla kabak; sahibinin yem yememeye alıştırdığı sırada ölen eşek; filozofla tartışan Patürge; İskender'i kadınların etkisinden korunmaya çağıran, ama kendisi cihangirin nedimesi tarafından eyerlenip sırtına binilen Aristo'nun hikâyeleri Hoca'ninkiler arasında aynen bulunur. Bütün bunlar, Avrupa ve Asya insanlığının ortak malıdır. Öteki bazı fıkralar ise, yine Türkiye'nin sınırlarını aşmakla beraber, daha dar bir alana yayılmıştır. Bunlar Müslümanlığın damgasını taşıyan fıkralardır ki, hemen hepsi, eski Arap ve Fars yazmalarında vardır... Demek oluyor ki, Nasreddin Hoca'yı biçmek için kullanılan kumaş, öteki ülkelerin halk kahramanı tiplerini yaratmak için kullanılan kumaşın aynıdır.(12) Pertev Boratav aynı görüşe katılıyor: "Bugüne kadar kümelenmiş tiplerin de belirttiği gibi, Nasreddin fıkraları büyük bir bölüğü ile dil ve kültürleri birbirinden çok farklı ulusların ortak malıdır."(13)

Bu örnekler üzerinde yapılan ve ya-

pılacak karşılaştırmalar bize, Nasreddin Hoca geleneğindeki fıkraların ilkin nerede, ne vakit ortaya çıktığı ve hangi kültürün malı olduğu konusunda aydınlık getirmez. Sadece benzerlikleri belirtir, o kadar. Çünkü halk bilgisinin karşılaştırmalı araştırmalar yapmak için geliştirdiği yöntem yeterli değildir. Fin karşılaştırmalı araştırma yönteminin bir eksikliğini Boratav Hoca şöyle belirtiyor:

"Birçok bilgin bu yöntemle bir fıkranın, bir masalın kökeni konusunda kesin sonuçlara vardıklarını sanmışlardır. Ne var ki, günün birinde, onların dayandıkları belgelerden daha eski bir belge, ya da araştırmalarının dışında kalmış ülkelerin birinden yeni bir metin bulunmasıyla vardıkları sonuçlar altüst oluvermiştir."(14)

Fin yöntemine başka eleştiriler de yöneltilir. Masalın, fıkranın, hikâyenin tam ve değişmez bir metni yoktur. Onun her anlatıcısı, aynı zamanda bir yaratıcıdır; her sözlü anlatım bir yeniden yaratmadır. Bunun için en doğru, en orijinal masalın veya fıkranın kökenini aramak, hangi kültürün malı olduğunu bulmaya gayret etmek çıkar yol değildir.

Bundan başka, bir hikâyenin ve fıkranın, birbiri ile tarih ve coğrafya ilişkisi olmayan, uzak iki kültürde yaratılabileceğini folklor çalışmaları göstermiştir. "Polygenesis", yani birden fazla kökeni olmak diye adlandırılan bu görüşe göre, aynı



Sözgeliimi değirmenci, oğlu ve eşek; palamutla kabak; sahibinin yem yememeye alıştırdığı sırada ölen eşek; filozofla tartışan Patürge hikâyeleri Hoca'ninkiler arasında aynen bulunur. Bütün bunlar, Avrupa ve Asya insanlığının ortak malıdır.

uygarlık düzeyinde olan toplumlar, biri ötekinden almadan da, benzer masallar, fıkralar yaratmışlardır. Bunun bir örneği ile ben karşılaştım. Olay şöyle:

1955 yıllarında, enflasyon, memleketimizde bir yoklar devri açmıştı. Her şey karaborsada idi, dükkânlarda hiçbir şey bulunmuyordu. Devrin başbakanı Adnan Menderes hakkında, o vakit şöyle bir hikâye dinlemiştim: İstanbul'da üç balıkçı büyük bir kılıç balığı yakalar, kızartıp yemek isterler. Reis balıkçılardan birini un almaya, birini zeytinyağı almaya, birini de kömür almaya gönderir. İlk zeytinyağına giden döner ve der ki, "Piyasada zeytinyağı yok." Reis "Zararı yok, una bular, kızartırız balığı" der. Una giden de gelir, dükkânlarda un olmadığını söyler.

Reis gene pek üzülmez, "İzgara yapar yeriz, zararı yok" der. Biraz sonra kömüre giden gelip de "Piyasada kömür yok," deyince, reis fena halde kızar, "Bu meret çiğ de yenmez ki" diyerek balığı tuttuğu gibi denize fırlatır. Balık suya bir dalar, çıkar ve "Yaşasın Menderes" diye bağırır. Başbakanın adı ile, İstanbul'un piyasa koşulları ile, denizi ve kılıç balığı ile tümünden yerli ve ancak Türkiye'de yaratılabilecek bir hikaye değil mi? 1970'li yılların sonu idi sanıyorum, Amerikan Folklor Cemiyeti'nin bir toplantısında, genç bir öğrenci Arjantin'den derlediği fıkraları inceleyen bir konuşma yaptı. Bizim Menderes hikâyesi de seçtiği metin-

9) Rapp, 1960: 13, seçmelerimizde Nu.23

10) Blyth, 1959: 107, 115, 153

11) Freud, 1953: 60

12) Saussey, Başgöz tercümesi: 33

13) Boratav, 1996: 86

14) Boratav, 1996: 53

ler arasında idi. Ancak orada Peron'a bağlanmıştı. Başka hiçbir değişme yoktu. Türkiye nere, Arjantin nere?

Pertev Boratav başka bir yöntem kullanarak Hoca hikâyelerinden bir kısmının kökenlerini araştırmış; bu yöntemle hangi hikâyelerin Türk kültürünün, hangilerinin Müslüman kültürünün malı olabileceğini belirtmiştir. Onun kullandığı ölçülerden biri dildir. Bir hikâyesinde Hoca şöyle der:

Sakin çocuğunuzun adını Eyüp koymayın, halk kullana kullana sonra ip olur.(15)

Eyüp adı kullanıla kullanıla ip'e ancak Türkçe konuşulursa dönüşebilir. Hikâyenin başka bir kültürde doğmuş olması düşünülemez. Bunun gibi, Boratav Hoca, oruç, namaz, cami, imam üzerine söylenen fıkraların ancak Müslüman bir kültürde doğup yaşayabileceğini ileri sürüyor. Yaklaşım elbette hangi Müslüman ülke olduğu sorusuna karşılık getirmez.

Aynı yöntemi kullanarak bazı hikâyelerin hangi toplum katında yaratıldığını belirtmek de zor değildir.

Bir gün Nasreddin Hoca'ya sormuşlar: "Hiç vaaz esnasında yanıldığın oldu mu?" Hoca demiş ki: "Evet bir defasında gâsıbânü fin-nar (Zorbaların yeri cehennem ateşidir) diyecekken, kâdıyânü fin-nar (kadıların yeri cehennem ateşidir) dedim. Bir başka sefer de İnnel-füccari lefi cehim (Yalancıların yeri cehennemdir) diyecekken, innet tüccari... (tüccarların yeri...) dedim."(16)

Bu hikâyenin Arapça'yı iyi bilen bir çevrede doğduğu kesin. Başka türlü ondan bir şey anlaşılmaz. Bahai'nin kitabının 86. ve 254. sayfalarındaki metinler de, gene ancak Arapça'yı iyi bilenlerce anlaşılabilir hikâyelerdir. Bunlar ancak medrese eğitimi görmüşler tarafından yaratılmış veya başka bir kaynaktan alınmış olabilir. Ama bu çevre hikâyeyi Hoca'ya yakışır bulduğu için Hoca hikâyesi olarak söylemiştir. Bahai de kitabına bunun için onu Nasreddin Hoca hikâyesi olarak almıştır. Hikâye artık bir Nasreddin Hoca hikâyesidir.

Bu nedenlerle, benzer fıkraları karşılaştırarak köken aramak yerine, bir kültürde veya komşu kültürlerdeki fıkralar arasındaki benzerlikleri karşılaştırmak, daha verimli olacaktır. Bir örnek vermek istiyorum:

Yukarıda gösterilen ve bir Malatyalı ile Nasreddin Hoca'yı karşılaştıran hikâyenin elimizde, hepsi de Türkiye'den üç çeşitlemesi var. Birinde Malatyalı bir çocuk, bir altın flori ile oynamaktadır; ikincide bir Kayserili ile bir Yahudi yüz yüze gelir; Kayserili çocuk bir altın ile oynamaktadır. Üçüncüyü ariflerin menkıbelerinde buluruz. Bunda artık ne Yahudi, ne flori söz konusu.

Nu.12 Bir dolandırıcı bir çocuğun elinde bir simit görür, çocuktan simidi ister. Çocuk vermez, dolandırıcı üstüne düşüp gene isteyince çocuk "Öküz gibi böğür de vereyim" der. Adam böğürünce çocuk der ki "Bana dediler ki, simidi öküze verme, ona saman yakışır."(17)

Bu üç hikâye, bize hikâyenin eskiliğini, yeniliğini; zamanla nasıl değiştiğini; kentler üzerindeki önyargıların neler olduğunu, Yahudi tipinin hikâyeye niçin girdiğini, gözü açıklıkta Kayserilinin Malatyalının yerini aldığı açıkça göstermektedir. Folklor çalışmalarında bunlar köken araştırmalarının vereceği sonuçlardan daha önemlidir.

Hoca hikâyelerinin kaynakları hangi kültür olursa olsun, biz onları Türkçe söyleyerek, kendi kültürümüze uyarlamış, Nasreddin Hoca'nın adına bağlamışız. Uluslararası bir fıkra veya hikâyeyi ana dilinde söylemek, otomatik bir çeviri olmaktan öte bir şeydir. Çünkü ulusların dili, onların düşüncelerini de biçimlendirir. Bunun için bir dilde söylenen hikâye, o

dile uyan, o dili konuşan ulusun düşüncesine göre biçimlenecek, o kültürden yansımaları içine alacaktır. Ona yeni kültürün dil özellikleri girecek, hikâye yeni kültürdeki biçim kalıbına dökülecek, yeni sosyal ve fizik çevrenin elemanları ile bezenecik, yeni insan ve yer adlarına bağlanacaktır. Böylece ana motifleri ve konuları uluslararası olan hikâye yerileşecek, ulusal olacaktır.

Bu konuyu, yani yerlilik ve evrensellik ilişkilerini, atasözlerinde inceleyen Rus bilgini Permyakof diyor ki, atasözlerinin verdiği mesajlar, ki o buna mantık çerçevesi adını veriyor, evrenseldir, ancak atasözlerindeki realia onları ulusal, yerel yapar. Bu realia sözü ile Permyakof atasözlerinde görülen imgeleri, nesne ve yer adlarını kast ediyor; görüşünü açıklamak için de şu örnekleri veriyor:

Kömür yıkamakla beyaz olmaz.

Kara köpek yıkamakla beyaz olmaz.

Ne kadar çitilersen çitile

kara karga beyaz olmaz.

Yıkamakla kara beyaz olmaz.

Eşeği ne kadar döversen döv katır olmaz. (18)

Yazara göre kömür, karga, köpek, eşek gibi sözler atasözlerindeki değişik imgelerdir. Onları yerli ve ulusal yapan şeyler bunlardır. Ama bunların verdiği mesaj, yükledikleri ana fikir uluslararasıdır.

Permyakof'un görüşünün bütün atasözlerine uygulanması kolay değildir. Ama mesajla realia arasına bulunduğu ilişkisi doğrudur. Tıpkı atasözlerinde olduğu gibi, fıkralarda da yerelliği ve ulusallığı yapan şey konu ve ana fikir değildir. Bun-



Hikâyelerdeki Yahudi tipini betimleyen bir resim...

15) Boratav, 1996: 54

16) Bahai, 1926:200

17) Eflaki, 1973:484

18) Permyakof, 1979: 17

ları yeni bir kültürde anlatırken fıkraya katılan, ikinci düzeydeki elemanlardır. Eski kaynaklarda Hoca'nın şöyle bir hikâyesi var:

Adamın biri, ramazanda koşa koşa Hoca'ya gelmiş, "Hoca Efendi, filan adam orucu yedi" demiş. Hocadır: "Ha n'olay dı biri de çıkıp namazı yiyeydi, kurtulurduk" diye cevap vermiş."¹⁹⁾ Orta-doğu'nun diğer Müslüman kültürlerinde buna benzer hikâyeler var. Ancak, bu hikâyeyi yerli kılan ondaki ana tem değil. İyi Arapça bilen arkadaşlara sordum, hiçbir Arap dilinde "oruç yemek" diye bir deyim yok. Ramazanda aç duran insanın orucu *yemesi* hikâyeye Türkçe'den gelen bir renk ve nakış vuruyor. O, artık bir Türk hikâyesidir. Bu konuyu açıklayan başka bir örnek vermek istiyorum.

Nasreddin Hoca'nın evindeki gürültüyü kaftanının merdivenden düşmesi ile açıklayan bir hikâyesi var. Komşusu "Aman Hoca kaftan o kadar gürültü yapmaz" deyince Hoca: "Canım ne uzatıyorsun, içinde ben de vardım." diye cevap verir. Bir Yunan hikâyesi konuyu şöyle anlatıyor: Gece geç vakit Bobo'nun odasından bir gürültü duyulur. (*Bobo, genç ve aptal bir oğlanın Yunan hikâyelerindeki adı imiş.*) Annesi sebebini sorunca Bobo: "Bir şey yok, pijamam düştü" diyor, "Pijama bu kadar gürültü yapar mı?" diye soran annesine, Bobo: "Canım, içinde ben de vardım" diye karşılık veriyor.²⁰⁾ Bu ana temi Yunanlı veya Nasreddin Hoca'lı yapan şeyler onun Bobo'ya veya Hoca'ya bağlanması, onda pijama ve kaftan gibi yerli elemanların bulunmasıdır. Araştırılsa, başka bir kültürde de aynı hikâye, irili ufaklı değişmelerle ortaya çıkacaktır. Böyle olunca Nasreddin Hoca hikâyelerinde karşılaştığımız ana fikir ve temleri Hoca'nın öz malı saymak, hele bunlar Hoca'ya yakışmaz diye alınmak tüm-den yanlış bir davranıştır.

Hiçbir Arap dilinde "oruç yemek" diye bir deyim yok. Ramazanda aç duran insanın orucu yemesi hikâyeye Türkçe'den gelen bir renk ve nakış vuruyor. O, artık bir Türk hikâyesidir.

Bursalı Gazali (*Deli Birader*) Rafı al Humum Dafi al Gumum adlı kitabında, genel olarak, fıkraların kökeni hakkında önemli bir açıklama yapıyor. Kitabına aldığı fıkraların kaynaklarını belirtirken Bursalı Gazali diyor ki: Bu konu ki "Acayip telifleri ve tuhaf tasnifleri tetkik ettim, Kitab-ı Rushd el Labib ile Muaşeret al Habib ve Kitab-ı Fenk al Maani ve Hezeliyat-ı Ayni ve Fuhşiyat-ı Gaybi ve Kitab-ı Elfiyeye ve Şelfiye gibi eserlerdeki fıkraların eksiklerini tamamladım, içlerinden güzel ve rengin olanlarını seçtim, kısalttım, bunlara halk arasında söylenen hikâyelerden güzellerini ve meşhurlarını da ekleyerek, zahmetler çekip bu kitabı yazdım."²¹⁾ Gazali'nin adını verdiği eserlerden bir kısmı Arapça, bir kısmı Farsça ve bir kısmı da Türkçe'dir. Yazar bu yazılı kaynaklardan gelmeyen hikâyeleri "halk arasında söylenenlerden" seçti-

ğini kendisi belirtiyor. Bunlar da sözlü geleneğe kim bilir hangi yerli ve yabancı kültürden gelmiştir. Aynı oluşumu Nasreddin Hoca fıkralarının kaynaklarına uyarlamamak için bir neden yoktur. Bu fıkraların kökeni yazılı yabancı ve yerli kaynaklar ve sözlü geleneğimizde yaşayan hikâyelerdir.

Nasreddin Hoca hikâyelerinin kişisel kaynağı, yani bunların hangisinin Hoca'nın dilinden söylendiği memleketimizde bir tartışmaya konu olarak canlılık kazandı. Ben Beşinci Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'nin (1996) açış konuşmasını yapıyordum. Hoca'nın müstehcen bir fıkrasını, dilinin kabalığı için özür dileyerek anlatmak zorunda idim. Fıkraı anlatırken Selçuk Üniversitesi öğretim üyelerinden biri, yerinden kalkıp, bilimsel kongrelere pek de yakışmayacak biçimde bağırıp çağırarak "Bu bizim Türklüğümüze hakarettir" demiş. Aynı kongrede Romanya'dan bir doçent hanım da konuşmasında "Hoca'nın müstehcen hikâyeleri yoktur," diye kestirip attı. Bu hanım konuşmasını bitirince sordum "Neye dayanarak Hoca hikâyeleri arasında müstehcenler yoktur" diyorsunuz? Çünkü kongre günlerinden birkaç ay evvel Yapı ve Kredi Bankası Pertev Boratav'ın Nasreddin Hoca hikâyelerinin tamamını içine alan bir kitabını basmış;

bu hikâyelerdeki müstehcen fıkralar nedeni ile kitabı dağıtmaktan çekinmiş, bodrumuna kapatmıştı. Bunun üzerine Edebiyatçılar Birliği bu kitabı basmıştı. Bu kitap-taki 590'dan artık hikâyeden benim hesabıma göre yüzde % 21'i müstehcen hikâyelerdi. Doçent hanımın konuşmasında hazır olan değerli bir profesör yayınladığı Hoca fıkralarından 13 tane-sini müstehcendir diye kitabına almamıştı.²²⁾

Bu doçent hanımın cevabı benim için pek öğretici oldu. Dedi ki: "Tercüman ga-



19) Yazma II, 3

20) Orso, 1941: 27

21) Gazali, 2a

22) Elçin 1988

zetesinde köşe yazarı olan üstad filan böyle yazmış, ben ona dayanarak söylüyorum." Bir köşe yazarı üstadın söylediği üzerine görüş bina eden, başka hiçbir araştırma yapmamış olan bu hanımın medrese zihniyeti karşısında benim söyleyeceğim hiçbir şey kalmamıştı. "O vakit haklısınız" dedim ve yerime oturdum.

Saim Sakaoğlu, müstehcenlikle ilgili görüşlerini Türk Edebiyatı Dergisine yazdığı bir makalede açıklamış. Ben bu makaleyi bulamadım. Ancak onun görüşlerini özetleyen bir alıntıyı Toplumbilim dergisinin Nasreddin Hoca özel sayısında okudum. Sayın Sakaoğlu şöyle diyor: "Anılan kişi (İlhan Başgöz) Nasreddin Hoca Fıkralarının Tarih İçindeki Değişimi başlıklı bildirisini sunmaya başladıktan sonra büyük kongre salonunda bir huzursuzluk başgösterdi. Çünkü verdiği örneklerde Hocamız hırsız olarak gösteriliyor, minarenin ne olduğunu bilmeyen birisi olarak takdim ediliyordu. Daha da ötesi Hoca minare kavramı ile penis arasında bağ kuruyor (!), bu organa göre k.ç arıyordu. (!)(23)

Sakaoğlu bu görüşü ile Nasreddin Hoca hikâyelerinin Nasreddin Hoca tarafından yaratılmış olduğunu veya onun gerçek kişiliğini yansıttığını sanıyor. Çok yanlış bir anlama bu. Folklor öğretim üyeleri daha ilk derste, öğrencilerine masal gibi, fıkra gibi, türkü gibi halk edebiyatı ürünlerinin anonim olduğunu, yani kişisel yaratı olmadığını öğretirler. Bu halk biliminin abcs'idir. Bunu öğrenmemiş



Bir fıkrada Nasreddin Hoca adının geçmesi onun Hoca'nın yarattığı veya ilkin Hoca'nın dilinden söylendiği anlamına gelmez.

olanlar sınıfta bırakılır. Bu demektir ki, bir fıkrada Nasreddin Hoca adının geçmesi onun Hoca'nın yarattığı veya ilkin Hoca'nın dilinden söylendiği anlamına gelmez. Onun Hoca'nın söylediği bir hikâye olduğunu göstermez. Hele fıkrada anlatılanların Hoca'nın başından geçen olaylar olduğunu hiç mi hiç göstermez. Eğer öyle olsaydı, hikâyelerdeki Köroğlu'nun, bir oturuşta 49 kap yemeği süpürüp, sonra da "Herhalde hastayım bugün iştahım yok" demesini gerçek saymamız gerekecekti. Dede Korkut hikâyelerinde kırk ögeç derisinden kaftan giyen, gene de topuğunu örtmeyen, kolu budu hezence Aruz Koca'yı bugün nesli tükenen dinazor filan gibi bir adam kabullenenecekti. Temel Reis'in pek sevdiğim bir fıkrası var. "Ben başbakan olmak istiyorum da" demiş. "Sen deli misin" deyince de, "Delilik şart mıdır?" diye karşılık vermiş. Demek ki Temel Reis'i başbakan adayı saymamız gerekecek. Bunlar hikâye kişilidir. Eğer hikâyelerdeki Hoca'yı bir güldürü edebiyatının tipi değil de, gerçek bir insan sayacaksak, karşımıza pek acayip bir yaratık çıkar. Hikâyelerden en az on tanesinde Hoca'nın eşek düzdüğü anlatılır; demek ki Hoca bunlara göre eşek düzen bir insandır. Öyleyse bu hikâyeler Hoca'nın olamaz. Hikâyelerin en büyük

bölümünde Hoca Sünni Müslümanlığa saygısız davranır; bir fıkrada Peygamber'e küfür eder, camiye, mescide gerekli saygıyı göstermez. Öyleyse Hoca dinsiz bir adamdır. Bu hikâyeler de Hoca'nın olamaz. Hikâyelerin başka bir bölümünde Hoca karısına fena halde küfreder, oğlu ile, kızı ile tümünden belden aşağı konuşur. O vakit Hoca aileye düşman bir nihilisttir, dehşetli terbiyesiz bir insandır. Bu hikâyeler de Hoca'nın olamaz. Hikâyelerin bazılarında Hoca Sultan Alaeddin'e saygısız davranır, onun karşısında bacaklarını uzatarak oturur veya onun önünde cebine sofradan et doldurur. Hoca tarihimizin şanlı kişilerine elbet hakaret etmez. O vakit bu hikâyeler de Hoca'nın değildir. Hoca kadıların rüşvet yiyiciliklerini alaya alır, kendisi de bölge kadısı iken rüşvet alır, bir hikâyede yalana tanıklık eder. Bu hikâyeler de elbet Hoca'ya hakarettir, bunlar da Hoca hikâyesi olamaz. Hoca bir grup hikâyede ya komşu bostanlardan sebze veya değirmende başkasının çuvalından buğday çalarken yakalanır. Nasreddin Hoca hırsız olamayacağı için bu fıkralar da Hoca'nın olamaz. Bir hikâyede devrin padişahının eşekle seyahat ettiği anlatılır. Padişah hiç eşeğe biner de yolculuk eder mi? Bu bizim şanlı geçmişimize hakarettir. Öyleyse bu hikâye de Hoca'nın olamaz. Bir hikâyede Hoca kara bir tavuğu, sabunlaya sabunlaya bir güzelce yıkar. Tavuğun beyazlanmadığını görünce, "Aşkolsun seni boyayan boyacıya, çok boyacı gördüm ama senin gibi ustasını görmedim" der. Demek ki Nasreddin Hoca kara tavuğun boyanmamış olduğunu bilmeyecek kadar aptal bir adamdı. Bu hikâye de elbet Hoca'nın olamaz. O vakit geriye Hoca hikâyesi kalır mı? Çünkü onların hepsi, şu veya bu ölçüde bizim anlayışımıza ters düşen hikâyelerdir. Öyle olmasa bu hikâyelere gülmeyiz.

Hikâyelerdeki Hoca gerçek bir insan değil bir edebiyat tipidir. Ve bu tip aptallığı, kurnazlığı, dehşetli akıllılığı, sosyal tenkitçiliği, halk filozofluğu, bölünçü ile bütün olan bir tiptir. Ve bunların hepsidir. Bunlarda bize anlatılan Hoca, bu hikâyelerin çeşitli nakışlarla bezediği Nasreddin

Hikâyelerdeki Hoca'yı bir güldürü edebiyatının tipi değil de, gerçek bir insan sayacaksak, karşımıza pek acayip bir yaratık çıkar. Hikâyelerden en az on tanesinde Hoca'nın eşek düzdüğü anlatılır; demek ki Hoca bunlara göre eşek düzen bir insandır.

Hoca'dır. Yoksa gerçekten eti, kemiği ile 13. yüzyılda yaşayan Hoca değil.

Hoca'nın gerçek kişiliği üzerine hiçbir şey bilmiyoruz. Bir deli derviş mi idi? Tuhaf işleri veya hikâyeleri ile tanınmış, babacan bir din adamı mı idi? Küfurbaz bir insan mı idi? İçki içer miydi, haşhaş çeker miydi? Mistikliğinin derecesi ne idi? Bütün din ve ibadet kurallarının dışına çıkmış, Müslümanlığı coşkulu bir Tanrı sevgisi sayan, esrik bir mutasavvıf mı idi? Devrin bütün siyasi otoritelerine karşı mı idi? Babai isyanları ile ilişkisi var mı idi? Ailesi ile ilişkileri nasıldı? Daha bir hayli karanlık nokta. Hayatı hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bir insana nasıl olur da şunlar yakışır, bunlar yakışmaz diyebiliriz?

Hoca hikâyelerinin büyük bir kısmının başka kültürlerden alınarak Hoca'ya bağlanmış olduğunu yukarıda belirttik. Hoca fıkralarından hiçbirinin Hoca'nın dilinden çıktığı söylene-
mez. Kesinlikle söyle-
nemez. Hocamız 13. yüzyıl da yaşamış, en eski fıkraları 15. yüzyıl kaynaklarında yazıya geçmiştir. Aradan geçen bu iki yüzyıl Hoca hikâyelerinin sözlü kaynaklarda oluşum yıllarıdır. Elimizde Hoca'nın



Nasreddin Hoca, aptallığı, kurnazlığı, dehşetli akıllılığı, sosyal tenkitçiliği, halk filozofluğu, bölüğü ile bütün olan bir tiptir. Ve bunların hepsidir.

Hoca'nın belirttiği gibi, bunun nedeni, daha 15. yüzyılda Sivrihisarlıların tuhaf insanlar olarak tanınmaları olabilir. Hoca Sivrihisarlı olduğu için, belki de, halk bu fıkraları onun adına bağlayarak anlatmıştır. Bu halk sözünü soyutluktan çıkarırsak şöyle demek gerekir: 500 yıldır toprağımızın dört bir köşesinde yaşayan her sosyal konumdan insan, yani köylüler, kentliler, çiftçiler, çobanlar, eğitilmişler, cahiller, zındıklar, cinseli konuşmaktan hoşlananlar, ailesinden usananlar, çocuklarına kızanlar, kadınlar, erkekler, bir sürü hikâyeyi Nasreddin Hoca'nın adına bağlayarak anlatmışlar. Bir kısmı bunu bilerek, bir görüşü belirtmek veya bir kurumu yermek için, bilinçli olarak yapmışlar; bir kısmı hafızasının oyununa gelerek, başka bir hikâyeyi Hoca'ya bağlamış veya ideolojik bir nedenle Hoca'ya yeni nakışlar vurmuş. Böylece ortaya çıkan Hoca geleneği onların sözcüsü olmuş, onların istek ve duygularının yansıtmış. Hoca onların dilinden konuşan bir hikâye anlatıcısı olmuş, hikâye yaratıcısı değil. Oluşum budur. Bu

oluşumun pek canlı bir örneği, geçen yaz Güre'de verdiğimiz yaz kursunda ortaya çıktı. Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden sayın Ahsen Turan, bu konu tartışılırken dedi ki "Hocam ben bir hikâye anlatacaktım. Neden bilmiyorum, onu bir Nasreddin Hoca hikâyesi olarak anlattım. Halbuki değildi." Yüzlerce hikâyeyi Hoca'nın adına bağlayan yüzlerce Turan'ı bilseydik, Hoca hikâyelerinin kişisel kaynağını, yani onları ilkin kimin söylemiş olduğunu belirtebilirdik. Bunları bilmiyoruz. Bunun için Hoca geleneğine girmiş olan her hikâyeyi Nasreddin Hoca hikâyesi sayacağız. Bu büyük güldürü geleneğini ayıklamaya kalkmak yanlıştır.

Gerçi, memleketimizde, daha evvel de Nasreddin Hoca hikâyelerini ayıklamak için girişimler olmuştur. Şükrü Kurgan, Hoca hikâyelerini ayıklamak için bazı ölçüler ileri sürüyor.

1. Eğer bir fıkrada sarhoşluk ve içki varsa, Nasreddin Hoca bir içki meclisinde gösteriliyorsa,

2. Hoca'yı zengin, mal mülk, cariyeye ve köle sahibi gösteren, onun misafirlere altın tabakla yemek ikram ettiğini anlatan fıkralar,

3. Bir fıkrada Hoca ahmak, sersem gösteriliyorsa ve bu bir sıkıntıdan kurtulmak için aptallık taslamak, kendini aptal yerine koymak değilse,

4. Bir fıkrada çapkınlık, iffetsizlik, kadının aldatması veya kadın aldatma varsa,

5. Bir fıkrada Hoca cimri gösteriliyorsa,

6. Bir fıkrada tasavvufu ilgili inanç ve sözler Hoca'ya mal ediliyorsa, Hoca mutasavvıf olarak tanıtılıyorsa,

7. Bir fıkrada dalkavukluk varsa, Hoca bir bey veya paşanın emrinde gösteriliyorsa,

8. Bir fıkrada Hoca'ya mevki sahibi, istediğini zorla yaptıran bir kişilik verilmişse,

9. Bir fıkrada Hoca nesnel kuvvetle güçlü bir insan, genç, çevik bir delikanlı gibi gösteriliyorsa,

10. Bir fıkra uzunsa, anlatılması veya okunması dakikalarca sürüyorsa, o fıkra Nasreddin Hoca'nın değildir.(24)

Nasreddin Hoca hikâyelerini ayıklamak, onların hamını hasmı ayırmak için elimizde hiçbir ölçü yoktur. Zaman bakımından eskilik bir ölçü olabilirdi. Denebilirdi ki, en eski yazmadaki hikâyeler Nasreddin Hoca'nındır. Bu yanlış bir ölçü olmakla beraber, gene de bir ölçüdür. Fakat, işin tuhafı şu ki, en eski yazmalarda ki hikâyeler en müstehcen ve cinselle yüklü hikâyelerdir. Hoca hikâyelerini ayıklamak için kullanılan ölçüler, sadece araştırmacıların kendi ideolojilerini, ahlak kurallarını ve inanışlarını yansıtır.

24) Kurgan 1968: 207, Kabacalı'nın kitabından alındı, s. 32

Değişimin ideoloji boyutları

Hoca hikâyelerindeki kişisel değişmelerin gelişmesini tarih içinde incelersek, bu gelişmede bir ideoloji boyutu da bulabiliriz. İdeoloji, bir sosyal hareketin veya kurumun, bir sosyal sınıfın veya büyük bir grup insanın, mit gibi, sembol gibi belirtileri de içine alan, doktrininin bütünüdür. Nasreddin Hoca hikâyelerindeki değişimin genel çizgisi, daha demokratik bir ideolojiden, daha dar ve baskıcı bir ideolojiye doğrudur.

Bahai'nin kitabına aldığı hikayeleri seçerken veya Nasreddin Hoca'ya yeni hikayeler yakıştırıp, Hoca'yı kendi beğendiği renklere boyarken yaptığı işi, eski yazmaları yazanlar ve yeni kitapları yayınlayanlar da yapmıştır. Nasreddin Hoca'nın II numaralı yazmasında eşek üzerine söylenmiş hiçbir hikâye alınmamış; IV numaralı yazmada ise Hoca'nın ailesi ile ilgili hikâye yok. Öyle görünüyor



Pertev Naili BORATAV (1907-1998)

ki, bu kâtiplerden biri Hoca'nın eşek düzmekle ilgili hikâyelerinden, öteki Hoca'nın ailesi üzerine söylenen hikâyelerdeki ayıp ve kaba sabalıktan hoşlanmamış, bunları yazmalara almamışlar.

Boratav, ahlak anlayışı, din duygusu gibi nedenlerle yazarın hikâyeleri nasıl

değiştirdiğine örnekler veriyor. Onlardan biri şu: Hoca'nın eski yazmalarının çoğunda şöyle bir hikâye var:

Nu.13 Hoca bir gün dere kenarına abdest almaya varır. Ayakkabılarını çıkarıp yanına kor ve ayaklarını yıkar. Bir de bakar ki, ayakkabısının birini su almış götürüyor. Hoca pabucun peşinden koşarken "fartadak" osurur ve der ki "Al abdestini ver pabucumu."(1)

Eflatun Cem Güney, abdesti bozan bir davranış olarak hikâyede bulunması gerekli olan "osurmayı" edep dışı saydığından hikâyeden çıkarıyor ve şöyle yazıyor: "Hoca dere boyu pabucun arkasından giderek, al abdestini ver pabucumu." der.(2) Osurmak hikâyeden çıkarılınca, güldürünün en önemli yanı kayboluyor. Çünkü Müslüman inancına göre yellenen insanın abdesti bozulur.

Halk edebiyatı örneklerinin değişmesi, görüldüğü gibi, bir yandan anlatanın, bir yandan da devrin genel kültürünün aynasıdır. Ama bunlarda değişme belli sınırlar içinde kalır. Anlatıcının kişisel yaratma eğilimi ile geleneğin süreklilik eğilimi bir yerde buluşurlar. Öyle ki, kişisel değişimler gelenekseli tümünden ortadan kaldırmaz, geleneksel de kişisel yaratmaların hikâyeye girmesini tümünden önlemez.

Hoca hikâyelerindeki kişisel değişmelerin gelişmesini tarih içinde incelersek, bu gelişmede bir ideoloji boyutu da

bulabiliriz. Böyle bir anlayışa varmak için ideoloji terimine alışıldan daha geniş bir anlam vermek gerekir. İdeoloji biz de, daha çok siyasal doktrinler için kullanılır. Halbuki, bu terimin lügat anlamı daha geniştir. "İdeoloji, bir sosyal hareketin veya kurumun, bir sosyal sınıfın veya büyük bir grup insanın, mit gibi, sembol gibi belirtileri de içine alan, doktrininin bütünüdür." Böyle anlarsak, din ve felsefe inanışları da ideoloji olarak anlaşılır.

Nasreddin Hoca hikâyelerindeki değişimin genel çizgisi, din anlayışında

Boratav, ahlak anlayışı, din duygusu gibi nedenlerle yazarın hikâyeleri nasıl değiştirdiğine örnekler veriyor.

bağnazlıklardan uzak, yerel kültüre ve insan davranışlarına daha saygılı bir tekke dini anlayışından; dinde şekilcililiği, insan davranışlarını şeriat kurallarına doğru sınırlamayı savunan bir anlayışa doğrudur. Toplumda ve aile içinde kadına daha saygılı, daha eşitlikçi bir anlayıştan; kadına daha az saygılı, onu erkekten daha aşağı gören bir anlayışa doğrudur. Bu değişme çizgisi, insan davranışlarına ve insan ilişkilerine fazla sınır ve baskı koymayan, insan duygularına serbestlik tanıyan, gelenek ve göreneklerin sıkı bağlarına karşı gelen bir dünya görüşünden,

1) Yazma IX, 75

2) Boratav, 1996: 30

insanları dar kalıplar içinde eğitmeyi hedef alan, kalıpcı, baskıcı bir anlayışa doğrudur. Dilde gerçekçi, kaba saba ve cinsel anlatımı yasaklamayan bir anlayıştan, kibar, eğitilmiş, Arapça ve Farsça kelimeleri bolca kullanan, çetrefil medreseli diline doğrudur. Kısacası, daha demokratik bir ideolojiden, daha dar ve baskıcı bir ideolojiye doğrudur.

Gelişmenin bu genel yönüne, Osmanlı düzeninin din-devlet ideolojisi adı da verilebilir. Hoca'yı böyle temiz, efendi, ağzından kötü laf çıkmaz, Sünnice dindar, geleneklere tümenden saygılı, insan ilişkilerinde örnek, güler yüzlü bir insan olarak gösteren bu gelişme ideolojik bir gelişmedir. Bu anlayışa 20. yüzyılın başlarından sonra "milliyetçilik" ideolojisi de karışmış ve Nasreddin Hoca Türk ruhunun ince mizah anlayışını belirten bir filozof olarak değerlendirilmiştir. Bu ideolojik yaklaşımın dışına çıkan ve Hoca'yı objektif ölçülerle değerlendiren çalışmalar azdır.

Prof. Ulrich Marzolph, Ankara'da, V. Uluslararası Türk Folklor Kongresi (Haziran 1996) için hazırladığı, ancak açılıştaki konuşmadığı, "Mizah ve İdeoloji" başlıklı konuşmasında Nasreddin Hoca hikâyelerinin zaman içinde değişmesini ideolojik bir gelişme sayıyordu. Diyordu ki "Nasreddin Hoca idareci sınıfın ideolojisi ni gülünçleştiren, sorgulayan ve ona karşı çıkan bir tiptir. Bu davranış Hoca'nın belli bir dünya görüşünü ve belli bir ideolojiyi temsil ettiğini gösterir. Hoca hikâyeleri, yalnız Türkiye'de değil, başka memleketlerde de, farklı ideolojilerin etkisi ile değişmelere uğramıştır. Eski Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de bu değişme Hoca'yı proletaryanın bir temsilcisi olarak gösteriyordu."

Öyle görünüyor ki, Nasreddin Hoca hikâyelerinin doğup gelişmesinde ilk ideolojik etki Türkmen babalarının Batınlık anlayışından gelmiştir. 17. yüzyıldan sonra Sünni din ideolojisi, yavaş yavaş hikâyelere kendi rengini vurmuştur.

Bazen kurulu düzene ters düşen, bazen insan aklının özgürlüğünü savunan, bazen kurnaz, bazen saf, bazen dehşetli akıllı, bazen gerçekten aptal bir kişilikle

karşımıza çıkan Nasreddin Hoca, tarihimizin köklü bir değişim döneminde yaşamıştır. Onun yaşadığı yüzyılda göçebe Türkmen toplumu, yerleşmiş köylü toplumuna dönüşmenin sancıları içindedir. İnsan ilişkilerini sıkı kurallara bağlamış olan göçebe toplumunda, herkesin görevi ve hakkı bellidir. Orada şaşkınlığa ve kararsızlığa yer yoktur. Gelenek insana neler yapıp, neler yapmayacağını, toplumda yerinin neresi olduğunu, açık seçik bildirmektedir. Hanın sağında oturan bey, bir törende yerini değiştirirse kavga çıkar. Göçebe düzeninde insan "communal man", yani topluma sıkı sıkıya bağımlı olan insandır. Öz kişiliği, kendi kendine karar verme yeteneği

pek gelişmemiştir. Hanlar ve "Aksakallar" karar verir, kişi bu karara uyar. Göçebe toplumunda, toprak üzerinde özel mülkiyet yoktur. Göçebe toplum hangi toprağa konmuşsa o toprak herkesin malıdır. Bu özel mülkiyet yokluğu insanın kişisel gelişmesini önleyici bir etkidir.

Hoca'nın yaşadığı dönemde bu toplum sona ermektedir. Yerleşik hayatın insanı özel toprağı ve malı olan, ekip biçmesini bilen, ev kurmaktan, doğa güçleriyle başa çıkmaktan anlayan bir insan olacaktır. Doğaya söz geçirmek özel bilgi gerektirir. Ayrıca yerleşik düzenin insanı

Hoca hikâyeleri, yalnız Türkiye'de değil, başka memleketlerde de, farklı ideolojilerin etkisi ile değişmelere uğramıştır. Eski Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de bu değişme Hoca'yı proletaryanın bir temsilcisi olarak gösteriyordu.



Onun yaşadığı yüzyılda göçebe Türkmen toplumu, yerleşmiş köylü toplumuna dönüşmenin sancıları içindedir.

sınıflı bir toplumda yaşayacaktır. Yerleşik toplumda idare edenlerle, edilenlerin ekonomik ve sosyal konumlar ve kültürleri arasında derin farklar vardır. Selçuk ve Osmanlı saray edebiyatının dilini kara budun halk anlamaz. Yerleşik toplumun insanı artık toplumun bağımlısı, tekdüze bir insan değil, kendi başına buyruk olmak zorundaki insandır. Bu büyük değişme, insan ilişkilerinde, değerlerinde, görenek ve geleneklerde, dinde ve inanışlarda bir şaşkınlık, oturmamışlık yaratmıştır. Tıpkı bugün köylü toplumundan sanayi toplumuna geçerken yaşanan karmaşa ve dağınıklık gibi. Böyle zamanlarda neye inanılıp, neye bağlanılacağı, neyin kabullenilip, neyin dışlanacağı belirsiz oluyor. İnsanlar geleneksel kültürle, yeni çiçeklenip beliren kültür arasında, iki arada bir derede kalıyorlar.

Hoca'nın bu büyük yapısal değişme içindeki yerini, Ferid Öngören, doğru değerlendiriyor; diyor ki: "Hemen her halkın aşiret düzeninden yerli düzene geçerken, ya da bu tip köklü yapı değişikliklerinde yol göstericiler çıkardıkları doğrudur." (3)

Nasreddin Hoca bu köklü değişim

3) Öngören, 1983: 63

döneminde ortaya çıkan, "iki kültür arasında kalmış adam"dır. Buna araştırmacılar "marginal man" diyor. (4) O, ne köylüdür, ne kentli, yahut hem köylüdür hem kentli. Hoca hem resmi kültüre, kent kültürüne bağlı bir imamdır; hem de ahır, samanlığı ile bir köylüdür. Bu iki kültür arasında kalan tip, her iki kültüre de eleştirel bir gözle bakabiliyor; her iki kültürün canlı kalacak değerlerini kişiliğinde toplayabiliyor. Böylece her iki kültürce de benimseniyor, dışlanmıyor. Tek bir kültürün sınırları içinde hapsolmadığı için de, evrensele yükselebiliyor. Victor Turner'e göre bu "İki arada kalan yabancı, çok defa evrensel insan değerlerini sembolize eder." (5)

İki kültür arasında kalan sanatçı kişilikler üzerinde değerli bir araştırma yayınlayan Barbara Babcock, diyor ki: "Marjinal adam, kültürlerin ve ırkların harman olup karıştığı, bu bileşimden yeni bir kültürün mayalandığı, köklü yapısal değişiklik dönemlerinde ortaya çıkar." (6) Nasreddin Hoca böyle bir zamanda ortaya çıkıyor.

Nasreddin Hoca incelememiz için pek önemli bir gözlemden bulunan Mary Douglas yukarıda belirttiğimiz çalışmada güldürüdeki iki sosyal çerçeveyi açıklarken şöyle bir görüş belirtiyor: "Gül-

dürde kontrol altında bulunan veya kontrole karşı gelen sosyal çerçevelerin, iyi kötü gibi bazı ahlak ilkelerini içerdiğini sanmıyorum." (7)

Biz, birbirinin karşısına konulan bu iki çerçeve içinde bazı ahlak ilkelerinin yer aldığı kanısındayız. Nasreddin Hoca, doğmacı ve sıkı kurallar öneren bir din ile alay ederken aşlında, daha sıcak, daha anlayışlı, bir din özlemini dile getiriyor. Zalim ve haksız otoritelere karşı çıkarken insaflı, adil otoriteler bulunabileceğini ileri sürüyor. İnsan karakterinin eksik ve gediklerini iğnelerken, daha olgun bir insan kişiliği görmek istediğini açıklıyor. Bazı değerlere, inançlara, geleneklere karşı gelirken onların daha iyisinin olabileceğini bize sezdiriyor; insanın bunlara bağlı kalmasının, bunların yükünü taşımasının bir zorunluluk olmadığını gösteriyor. Bunlar düşünülen ve umulan bir "daha iyinin" özlemidir. Bilinmeyen beklenenin, var olandan daha üstün ve iyi olabileceğini pek güzel anlatan bir Bektaşî hikâyemiz var:

Nu.14 Erenleri ramazanda, oruç yerken yakalarlar. "Zındık herif, utanmıyor musun, böyle giderse dünyanın altı üstüne gelecek" derler. Erenler güler, "Kim bilir", der "Belki altı üstünden daha iyidir."

Nasreddin Hoca hikâyeleri bizde bu "öteki taraf" umudunu diri tutuyor.

Çalışmamızda faydalanan yazmalar

Yazma I

Haza Hikayet-i Kitab-ı Nasreddin. Oxford Üniversitesi, Bodleian Kitaplığı Or. 185, 31 yaprak. Harekeli nesih'le 1571 tarihinde yazılmış olan eserde, 42 Nasreddin Hoca fıkrası var. Yazmanın son iki sayfasına, çok acemi bir el yazısı ile iki hikâye eklenmiş, hikayelerden biri yarım kalmış.

Yazma II

Hikayet-i Nasreddin Hoca. Oxford Üniversitesi, Bodleian Kitaplığı Or. 178, 47 yaprak. Eserin 16. yüzyılda yazıldığını sanıyorum; içinde 54 hikâye var.

Yazma III

Oxford Üniversitesi, Bodleian Kitaplığı

Hemen her halkın aşiret düzeninden yerli düzene geçerken, ya da bu tip köklü yapı değişikliklerinde yol göstericiler çıkardıkları doğrudur. Nasreddin Hoca bu köklü değişim döneminde ortaya çıkan, "iki kültür arasında kalmış adam"dır. Buna araştırmacılar "marginal man" diyor.

Ms. Pockoke 26, daha büyük olan bir yazmanın 180-193. sayfaları arasında yer alıyor. Yazmanın ilk ve ikinci yaprağı eksik. Ama, Hoca yazmalarında hikâyelerin dizilme sıralarına bakarak diyebilirim ki, kayıp sayfalarda Bodleian I yazmasında ilk iki hikâye yer alıyordu. Yazmada 43 hikâye var. Prof. Robert Dankoff, bu yazmayı Latin harfli transliterasyonu ve İngilizce çeviri ile beraber 1992'de Ankara'da toplanan Türkoloji konferansına tanıtmış, fakat bu tanıtım henüz yayınlanmamıştır.

Yazma IV

Kitab-ı Hoca Nasreddin. Oxford Üniversitesi, Bodleian Kitaplığı, Laud Or. 192; 96 yaprak. Bu yazma, daha büyük bir külliyyatın içinde, 54-96. sayfalara yazılmış. İçinde 35 hikâye var. Eserde Türkçe Tekellümat (yaprak 1-28) ve Durub-ı Emsal Beyanındadır (yaprak 28-54) başlıklı iki bölüm daha var. Birincisi İranlılara Osmanlıca öğretmek için karşılıklı konuşmaları, ikincisi Türk atasözlerini içine alıyor. Birinci yapıta yazmanın kitaplığa verildiği tarih olan 1792 var. Birinci yaprağın üst sağ köşesinde, Vahan Tomas diye okuduğum bir mühür var. Aynı elden yazılan bu üç bölümün de, 16. yüzyılda yazıldığını sanıyorum.

Yazma V

Hikayet-i Nasreddin Hoca. Bu yazma, II numaralı yazmanın başka elle yapılmış bir kopyası. Kelime kelime aynı hikâyeleri içine alıyor. Sadece birinci yapıta bir sunma yazısı var, kitaplığa verildiği tarihi gösteriyor. Şöy-



4) Victor Turner, 1968: 576-82

5) Turner, 1968: 576-82

6) Babcock, 1971:49

7) Douglas, 365

le: "Siber Guilielmi Laud Archiepi Cantaur Bancellari Universitatis Oxon. 1635."

Yazma VI

Nasreddin Hoca'ya Ait Bazı Latif Menakibdir. Oxford Üniversitesi, Bodleian Kütüphanesi, Or. 672, 60 yaprak. 18. yüzyılda yazıldığını sandığım eserde 95 hikâye var. Yazmanın sonundaki dokuz sayfaya 22 hayvan hikâyesi yazılmış, Sıçan ile Sepet, Yılan ile Yolcu, Bostancı ile Kelp gibi.

Yazma VII

Hikayat-ı Nasreddin Hoca. Oxford Üniversitesi, Bodleian Kütüphanesi, kitap rafı Ms Marsh 42, 76 yaprak. İçinde 75 hikâye var. Satırların arasına okunamayacak kadar küçük harflerle, hikâyelerin İtalyanca çevirisi yazılmış. 18. yüzyılda yazıldığını sandığım eserin sonunda "Ketebe Yusuf Hoca" adı veriliyor.

Yazma VIII

Hoca Nasreddin Efendi. Oxford Üniversitesi, Bodleian Kütüphanesi, Or. 85, 22 yaprak. İçinde 56 hikâye var. 18. yüzyılda yazılmış olmalı. Bodleian Kütüphanesi'ne Reverend Thomas Lancaster tarafından, 1814 yılında bağışlanmış.

Yazma IX

Menakib-i Nasreddin Hoca. Groningen Üniversitesi Kütüphanesi Cod. ag 8. (Brugman Kataloğu 448, de Goeje 2715), 79 yaprak. 76 hikâye. Bu yazma K.R.F Burrill tarafından, metnin Arap harfleri ile kopyası, Latin harfli transliterasyonu, İngilizceye çevirisi ile beraber yayınlanmıştır. (Nasreddin Hoca Stories, Archivum Ottomanicum II (The Hague: Mouton, 1970) Eser 16. yüzyılda yazılmış olmalıdır.

Yazma X

Hikayat-ı Hoca Nasreddin Efendi. Groningen Üniversitesi Kütüphanesi, Tur. No. XIV. Add. 3483, 44 yaprak. İçinde 159 hikâye var. 17. yüzyıl başlarında yazıldığını sanıyorum. Bazı sayfalarında, bunun 1811 yılında İstanbul'da okunduğunu gösteren kenar notları var.

Yazma XI

Haza Terceme-i Nasreddin Efendi. British Museum, Charles Rieu Kataloğu, Türkçe yazmalar no. 1888, Add. 7885, 50 yaprak. İçinde 143 hikâye var. Bulardan 15 tanesi Nasreddin Hoca hikâyesi değil. Bu yazma, içinden müstahcen hikâyeler çıkarılarak, Dr. Şükrü Elçin tarafından yayınlanmıştır. (Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, c. IV, Sayı I, 1972. Bu yazıyı sonradan Şükrü Elçi, Halk Edebiya-

tı Araştırmaları adlı eserinde de yayınlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Kültür Eserleri Dizisi 120, c. II, s. 209, Ankara 1988)

* Bu makaleler daha önce yayımlanmış olan Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün "Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca" (İkinci Baskı, Ağustos 2005, Pan Yayıncılık) adlı eserinden derlenerek hazırlanmıştır.

Kaynakça:

- 1) Bahai (Veled Çelebi İzbudak). 1926. *Letaif-i Hoca Nasreddin*, 4. baskı, İstanbul, İktbal Kitaphanesi.
- 2) Basset, René. 1892. *Recherches sur Si Djoh'a et les anecdotes qui lui sont attribuées*, Mouléras'ın yazdığı *Les fourberies de Si Djoh'a* adlı kitabın içinde, s. 1-97, Paris.
- 3) Başgöz, İlhan Wilson Howard E. 1968. *Educational Problems in Turkey 1920-1940*, Indiana University Uralic and Altaic Series, Vol. 86. Bloomington, Indiana.
- 4) Başgöz, İlhan. 1972. *Riddle-Proverbs and Related Forms in Turkish Folklore*, Proverbium 18, Helsinki.
- 5) Başgöz, İlhan, and Andreas Tietze, 1973. *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles*, Folklore Studies 22. Berkeley: University of California Press.
- 6) Başgöz, İlhan. 1986. *Digression in Oral Narrative*, Journal of American Folklore, 99/391, 75-91.
- 7) Başgöz, İlhan. 1991. "The Human Dimension of Yunus Emre's Transformation" Yunus Emre and His 8) Mystical Poetry, s. 23-40. (editörü Talat Hamlan) Bloomington: Indiana University Turkish Studies, Vol. 2.
- 9) Başgöz, İlhan. 1993. *Proverb Image, Proverb Message and Social Change*, Journal of American Folklore, 30/2-3, 127-142.
- 10) Bayar, Muharrem. 1996. *Standard, Ekonomik, Teknik Dergi*, Yıl 35, sayı 416, s. 46-54.
- 11) Bergson, Henry. 1928. *Laughter*, New York, Macmillan.
- 12) Boratav, Pertev. 1996. *Nasreddin Hoca, Edebiyatçıları Dergi* publication, Ankara.
- 13) Ceran, Ziya. 1965. *Nasreddin Hoca'nın Kızına Ait İkinci Mezar Kitabesi*, Türk Folklor Araştırmaları, No 191, s. 3807.
- 14) Douglas, Mary. 1968. "Jokes" Man: Journal of the Royal Anthropological Institute, New Series 3: 361-386.
- 15) Eflaki, Ahmet. 1973. *Ariflerin Menakibeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet gazetesi İslam Klasikleri.
- 16) Elçin, Şükrü. 1988. "Bir Nasreddin Hoca Mecmuası" Halk Edebiyatı Araştırmaları II, s. 209-223, Kültür Bakanlığı Yayını 1004, Ankara. Daha evvel Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi cilt IV, sayı 1, 1992'de yayınlanmış.
- 17) Freud, Sigmund. 1953. *Jokes and Their Relation to the Unconscious*, The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud translated from German under the editorship of James Strachey, in collaboration with Anna Freud, Vol. 8. London: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis.
- 18) Fromm, Eric. 1951. *The Forgotten Language: An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myths*, New York: Rinehart, Grove Press.
- 19) Gazali of Bursa (Deli Birader). "Dafi al Gunum Rafi al Humum", İstanbul, Esat Efendi Library, Yazma no. 3629.
- 19) Gökyay, Orhan Şaik. 1973. *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
- 20) Gölpinarlı, Abdülhak. 1941. *Yunus ile Aşık Paşa ve Yunus'un Batınılığı*, İstanbul: Kenan Basımevi.
- 21) Gölpinarlı, Abdülhak. 1958. *Menakib-i Hacı Bektaş-ı Veli (Vilayetname)*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, s. 144.
- 22) Gölpinarlı, Abdülhak. 1961. *Nasreddin Hoca*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- 23) Gölpinarlı, Abdülhak. 1961a. *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- 24) Gölpinarlı, Abdülhak. 1969. *Yüz Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- 25) Halıcı, Fevzi. 1994. *Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerheden Eseri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, sayı 77.
- 26) Hobbes, Thomas. 1907. *Leviathan*, London, Routledge.
- 27) Hobsbawm, Eric J. 1959. *Primitive Rebels*, 2nd ed., Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th centuries. New York: Frederick A. Praeger.
- 28) İskit, Servet. 1939. *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, 2 cilt. İstanbul: Ülkü matbaası.
- 29) İz, Fahir. 1974. *Saltukname: The Legend of Sari Saltuk*, collected from Oral Tradition by Ebül Hayr Rumi, part I. Oriental Languages and Literatures, vol 4, Cambridge: Harvard University Press.
- 30) James, Thelma. 1956. *Yayımlanmamış ve kataloglanmamış folklor malzemesi*, Oakland Üniversitesi Kütüphanesi, Oakland, Michigan.
- 31) Kabacalı, Alpay. 1991. *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, Özgür Yayın, İstanbul.
- 32) Konyalı, İbrahim Hakki. 1945. *Akşehir: Nasreddin Hoca'nın Şehri*, İstanbul.
- 33) Köprülü, M. Fuat. 1918. *Nasreddin Hoca*, Kanat Matbaası, İstanbul.
- 34) Köprülü, M. Fuat. 1962. *Türk Edebiyatında Aşık Tarzının Menşei ve Tekamülü*, Türk Saz Şairleri, Ankara, Milli Kültür Yayınları.
- 35) Kurgan, Şükrü. 1968. *Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri*, Türk Dili, sayı 207.
- 36) Müdâmi. Aşık Sabit Müdâmi Ataman. 1956. *Köroğlu'nun Demircioğlu Kolu*, Ankara'da İlhan Başgöz derlemesi. Özel arşivimizde.
- 37) Önder, Mehmet. 1955. *Nasreddin Hoca'ya Dair Yeni Vesikalar*, Türk Folklor Araştırmaları No: 77, s. 1225.
- 38) Öngören, Ferit. 1983. *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, Ankara, 4. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, no:244.
- 39) Rapp, Albert. 1960. "The Joe Miller of the Near East", Anecdota Scowah Number 4, San Francisco.
- 40) Saussey, Edmond. 1936. *La littérature Populaire Turque*, Paris, Boccard. (Türkçe çev. İlhan Başgöz, Türk Halk Edebiyatı. Ankara: Emek Basım-yayımevi, 1952)
- 41) Turner, Victor. 1968. "Myth and Symbol" International Encyclopedia of the Social Sciences, Vol. 10, s. 576-82. The Macmillan Co. And Free Press.
- 42) Türkmen, Fikret. 1989. *Letaif-i Nasreddin Hoca (Burhaniye Tercümesi)*, Kültür Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., 109, Ankara.
- 43) Wesselski, Albert. 1911. *Der Hodscha Nasreddin*, Türkische, arabische, berberische, maltetische, sizilianische, kalabarische, kroatische, serbische und griechische Märchen und Schwänke, 2 cilt, Weimar: A. D. Verlag.

Mizah ve ideoloji*

Genel bakış açısı ile mizah hep belli bir ideolojik zeminin sonucudur. Bu nedenle mizah etkin olduğunda bazı ideolojileri öne çıkarır. Çoğunlukla zemindeki ideolojik renk genel bir yapıya sahiptir ve aslında bu, “kültürel”, “toplumsal” ve benzeri etiketlerdir.

Nasreddin Hoca'ya ideolojik bir içerikle yaklaşmak ilk anda saçma gelebilir. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, onu zararsız, sevimli bir budalanın ön örneği olarak görmeye alışmışız. İnsan zekâsının çıkmazları ve varoluşun kaçınılmaz kusurları üzerine kurguladığı son derece hoş, absürd bir felsefeyle ilgi çekmiş. Nasreddin Hoca hiçbir zaman durağan bir karakter olmadığı gibi tam tersine ona atfedilen fıkralar başlangıcından beri sayısız değişimlere uğrayarak süregelmiştir. Bugün, çeşitli kaynaklarda 1500 yıldan beri gelen fıkralar ona atfedilmekte

ve binden fazla fıkra da onun adını taşımakta. Halk tarafından Nasreddin Hoca'nın bu denli beğenilmesi karşısında, tarihin bazı dönemlerinde fıkralarının farklı şekillerde yorumlanmasına ve bazılarının da ideolojik amaçlar için kullanılmasına şaşırmamalı. Nasreddin Hoca'nın mizah ve ideoloji arasındaki konumuna değinmeden önce, onun Türkiye'de “En büyük güldürü dehası” olarak algılandığının altını çizmek isterim.(1)

Webster'ın İngiliz dili Ansiklopedik Sözlüğü'nün son baskısında (2) yer alan birinci tanıma göre ideoloji; “toplumsal hare-

ketlerin, kurumların, sınıfların ve büyük toplulukların sembollerinin ve efsanelerinin ana gövdesini oluşturan kuramdır”. İkinci tanıma göre ise ideoloji: “Bir kuramdan, efsaneden vs. kaynaklandığı gibi bazı siyasi ve kültürel düşüncelere göndermeler yaparak bunların (...) hayata geçirilmesinde kullanılır”. Bu tanım açıkça ideolojinin bu üst üste çakışan iki yönüyle birlikte çalıştığını gösteriyor. Bir yönüyle değişik kökenlerden en küçük unsurları, diğer yönüyle de toplumsal, kültürel ve siyasi gelişmelere zemin hazırlayan olguları içerdiği. Nasreddin Hoca'da da ideolojik eğilimlerin işlediğini ve günümüzde farklı katmanlarda yer

Geleneksel olsun veya olmasın resmi olarak desteklense de kısıtlansa da Nasreddin Hoca'nın propagandada biçimlenen özgül karakteri ideolojik kullanımdan kendini kurtaramaz ama kendini sunarak bunu vurgular.



Nasreddin'in varoluşu ve yayılması aslında ideolojik gereksinimlerden doğmuş olmalı.

* Yirminci yüzyılda Nasreddin Hoca fıkraları üzerine inceleme

1) Karabaş 1981,89

2) NewYork/avernal 1994

aldığını öngörebiliriz. Daha doğrusu Nasreddin Hoca iktidardaki ideolojiyi yüzeysel bir biçimde sorgular, alaya alır, sık sık da karşı çıkar. Bu çıkışlar dini ve siyasi olabilir, böylece kendi dünya görüşünü savunan ideolojik bir kişi olarak da görünür. Bir ikincisi, Nasreddin geleneğinin halk tarafından beğenilmesi de ideolojik bir unsur taşıyor. Geleneksel olsun veya olmasın resmi olarak desteklense de kısıtlanırsa da propagandada biçimlenen özgül karakteri ideolojik kullanımdan kendini kurtaramaz ama kendini sunarak bunu vurgular. Bir üçüncüsü, Nasreddin'in varoluşu ve yayılması aslında ideolojik gereksinimlerden doğmuş olmalı. Yazarın savına göre Nasreddin Hoca 20. yüzyılın sonlarına doğru resmi Türk geleneğinin ikinci dönemine yetişmiştir. Ancak bu gelişme eleştirel yaklaşımların üstünü kapatsa da, mizah ve ideoloji arasındaki etkileşimi incelemek için yeni ufuklar açıyor ve böylece Nasreddin Hoca karakterini oluşturan birçok yüzün anlaşılmasına yardım ediyor.

Mizahın, gerilimlerin ortaya çıkmasına ve anlaşmazlıkları çözmede fazlasıyla yardımcı olduğu kabul edilir. Bu işlem vurgulama ve yabancılaşma gibi birçok teknik uygulayarak yapılan özel eleştiri metodu yolu ile gerçekleştirilir.

İdeoloji ve Mizah arasındaki yakın ilişki pek çok sayıdaki çalışmalarda incelenmiştir. Birçoğu belirli bir siyasi espri tarzına odaklanmıştır. Siyasi dokundurmalar, ideoloji ve mizah arasındaki etkileşim en azından çift yönlüdür. Siyasi espriler yöneten seçkin sınıfı eleştirir

Siyasi espriler yöneten seçkin sınıfı eleştirir ve bu da gelişimin ve değişimin bir ögesi olarak varsayılır. Diğer taraftan değişimi gerçekleştirmek üzere gerekli olan gerilimin ortaya çıkması için eleştirel bir boyutu vardır.

ve bu da gelişimin ve değişimin bir ögesi olarak varsayılır. Diğer taraftan değişimi gerçekleştirmek üzere gerekli olan gerilimin ortaya çıkması için eleştirel bir boyutu vardır, ve bu da varolan koşulları destekleyen etmenleri stabilize etme biçimidir. Siyasi esprilere ek olarak ideoloji ve mizah birbirine bağlayan bir sürü başka yollar vardır. Genel bakış açısı ile mizah hep belli bir ideolojik zeminin sonucudur. Bu nedenle mizah etkin olduğunda bazı ideolojileri öne çıkarır. Çoğunlukla zemindeki ideolojik renk genel bir yapıya sahiptir ve aslında bu, "kültürel",

"toplumsal" ve benzeri etiketlerdir. Ancak bazı durumlar vardır ki mizah açıkça ve bilinçli bir biçimde siyasi ideolojilerin yayılmasında kullanılır. Bu yaklaşım 20. yüzyılda Nasreddin Hoca fıkralarının bazı bölümlerinin daha çok vurgulanması ile örneklendirilebilir. Yazının girişinde de belirtildiği gibi Nasreddin Hoca fıkraları tarihi boyunca gerçekleşen sayısız değişimlere uğramıştır. Son yıllarda Nasreddin'in öz yaşamı ile ilgili yaklaşımlarda onun gerçek tarihi bir kişilik olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Elimizde olan el yazmaları ve basılı kaynaklar bize su götürmez bir biçimde özgün bir çeşit güldürü anlatıcısına götürüyor. Ve bu güldürü ustası da Nasreddin Hoca'da odaklanıyor. Bilindiği gibi Türk el yazma geleneği 16. yüzyıldan beri vardır; ve cinsel, psikolojik gibi pek çok çeşitli tartışmalı konuları işlemiştir. Matbaanın ortaya çıkışı ile Nasreddin Hoca fıkraların seçimi "Letaif-i" seçkindeki gibi pek çok isimsiz fıkradan alınmıştır. Bunlar zamanla hoş, incelikli



bir felsefeye dönüşmüş, büyük bir kısmı da ortak problemlere yönelik ortalıkta dolaşan acayip sorguları ya da geleneklere uymayan çözümleri dile getirerek kışkırtıcı olmuşlardır. Hatta Veled Çelebi İzbudak'ın Nasreddin Hoca Latifeleri'nin yayınlanması ile 20. yüzyılın başından beri fıkralar defalarca tekrar tekrar basılmış ve kullanılmıştır. Ve bu temel eser sayesinde Nasreddin Hoca günümüze kadar hep varolmuş ve halk tarafından, herkesçe benimsenmiş yerel bir karaktere dönüşmüştür. Böylece, başından beri, değişimler karşısında fıkralar güncel etkiler altında yorumlanmıştır. Günümüzde bu fıkraların hangisinin sözel, hangisinin kayıtlı olduğunu ve yüzde kaçının aslına ait olduğunu kestirmek çok zor. Ancak hangisinin açık seçik, hangisinin kaba saba olduğunu günümüzün geçerli ahlak yargılarına göre değerlendirebiliyoruz. Türkiye'de ki çağdaş sözel geleneğinden toparlama bir yayın yapılmamış olması şaşırtıcı. Aslında konuşmalarda hala belirli cümle-

lerde Nasreddin Hoca'ya göndermeler yapılmakta. Ancak bu kendisine atfedilen fıkraların çoğu uydurulmuş, kulaktan kulağa aktarılmış olduğunu ve çok az bir bölümünün aslına ait olduğunu biliyoruz. 19. yüzyılın ilk yarısından beri basılan sayısız kitapçıklarla Nasreddin Hoca geleneği hâlâ sürmekte. Geçen yıllardan beri sözlü gelenekten derlenerek yayınlanan bu fıkralar hep aynı biçimle ortaya çıkıyor. Böyle aktarılmasında incelikli bir ideolojik unsur taşıyor. Değerlendirmelerimi tamamladıktan sonra buna tekrar değineceğim. Öncelikle bu kadar tanınmasına, resmi ve yazınsal yayılmasına değinilmeli. Nasreddin Hoca siyasetin baskın olduğu, ideolojinin ön planda tutulduğu bölgelerde, özellikle Bulgaristan, Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri, Çin gibi sosyalist ülkelerde ortaya çıkıyor. Bulgaristan 19. yüzyılın sonuna kadar uzun bir dönem Türk'lerin etkisi altında kalmış ve Bulgar Halk geleneğinde Nasreddin Hoca çok önemli bir yer tutmuştur. En son yayınlanan Bulgar halk öyküleri kataloğunda

(3) 100'den fazla hikâyede Nasreddin Hoca'ya gönderme yapılması onun yıllarca benimsenmiş olduğunu belgeliyor. Ancak Nasreddin Bulgaristan'da asıl ait olduğu ülkenin tersine yerli bir karakter olarak karşımıza çıkmıyor. Bir Türk olarak, etnik, dilsel, dinsel ayrımları kesin çizgilerle belirten Bulgar geleneğine karşıt olarak karşımıza çıkıyor. En çok sevildiği, benimsendiği dönem ise 19. yüzyılda Bulgar'ların Osmanlı egemenliğinden kurtulduğu dönemdir. Böylece, Nasreddin Hoca Bulgar geleneğinde yerel bir tipleme olan "Kurnaz Peter" (Hitâr Petâr) (4) karşısında görülür. Stajnova, Bulgar halk edebiyatı ile ilgili çalışmasında Kurnaz Peter ile Nasreddin Hoca arasındaki ilişkiyi inceler (1966). Bu iki karakterin karşıtlığı fıkralarda çift taraflıdır: Dolaylı olarak Nasreddin Hoca aslındaki gibi Kurnaz Peter'le rekabet eder; dolaysız olarak da iki karakterin birbirine meydan okumasını işler. Böylece ideolojik rekabet ortaya çıkarır.

Örnek olarak bir fıkrayı verebiliriz:

Bir gün, Nasreddin Hoca yalan dolu heybesini alır ve yalan söyleme yarışı için Kurnaz Peter'in yanına gider. Kurnaz Peter o sırada bahçesine çit çekmektedir. Nasreddin Hoca'yı görünce, onun niyetini anlar ve der ki: "Nasreddin, yalan dolu heybemi unuttum. Lütfen şu çitleri tut ki devrilmesin. Ben de bu arada heybemi almak için gidip geleyim." Bunun üzerine Nasreddin Hoca durur ve çitleri tutar. Ancak Kurnaz Peter uzaklaşır ve bir daha gelmez.

Tabii böyle durumlarda seçilen karakter anlatıcıya göre her zaman galip gelir. Bu da aynı fıkranın pek çok versiyonları tarafından kanıtlanır.(5) Tunus sözlü gele-

Nasreddin Hoca "rahatsız edici" özellikleri ile İstanbul'da, Bağdat'ta, Kahire'de, Tahran'da ya da Suriye'de, her yerde ortaya çıkıyor. Halkı ile, halkı için yaşayan, nerede ve ne zaman olursa olsun gerektiğinde adalet için savaştan bir devrimci.

neğinde tespit edilen bir hikâyede yerel hillebaz Jha, Nasreddin Hoca'nın Arap karşılığını oluşturuyor. Kendi zekâsına fazlası ile güvenen gururlu bir budalayı canlandırıyor. Bir başka versiyonu Kanadalı Sefarad sözlü geleneğinde karşılaşıyoruz. Ancak buradaki Yahudi düzenbaz Jha'dan daha kurnazdır.

Bulgaristan örneğinde mizahi yarışma yerel karakterin üstünlüğünü ideolojik olarak gösterme ihtiyacına cevap verirken, başka bir ideolojik yaklaşımı Özbekistan'daki Nasreddin Hoca rolünde görüyoruz.

Özbekistanlı Nasreddin Hoca dünyanın birçok ülkelerinde gezen, pek çok hünnerleri olan kurnaz bir karakter. Yüzyıllarca halk bilgeliğinin bitmez tükenmez cevherini özgürce sunar. Nasreddin Hoca halkların kendisi gibi ölümsüzdür. Sovyet Özbekistan gazetesine göre (6) halk onu Ferghana yollarında olduğu gibi Pamir dağları geçidinde, Buhara ve Semerkant çarşılarında, Şiva ve Taşkent'te, yani her yerde görür. Nasreddin Hoca fıkralarının geleneksel Özbek fıkraları ile çeşitlenmesinin yanı sıra, Özbek edebiyatına da önemli katkıları olmuş ve böylece daha çok yaygınlaşmış ve ünlenmiştir.

1939'da yazar Leonid Solovjev Nasreddin Hoca ile ilgili öyküsünü yayınlamıştır ve bu sayede doğu ve batı Avrupa dillerinde çevirilerinin de yapılması



Nasreddin Hoca Bulgar geleneğinde yerel bir tipleme olan "Kurnaz Peter" (Hitâr Petâr) karşısında görülür.

3) das-kalova e. A. 1994

4) Hitâr Petâr, bak Valchev, 1975

5) bak Marzolph 1996, no. 590, 571, 564

6) bak Marzolph 1996, no. 590, 571, 564

ile hâlâ günümüzde de tanınmaktadır (7). Solojjev, geleneksel anlatılarda ki Nasreddin Hoca'yı çok özel ideolojik bir içerikle ele alıyor.

Kurnaz, küçük siyah sakallı biri olan Nasreddin, yıllarca uzak kaldığı ve sonra zalim bir yöneticinin baskısı altına giren memleketi Buhara'ya dönen, eğlenceli bir adam olarak ele alınıyor. Varlığı ve örnek eylemleriyle, baskı altında kalan halkın kendi hakları için ayağa kalkmasını teşvik ediyor. Şehri sömüren zalimi yıldırıp gururunu kırdıktan sonra zalim bir çömlekçinin kaçırılan kızını şehirdeki bu ünlü zorbanın elinden kurtarıyor. Sonuçta Nasreddin Hoca "rahatsız edici" özellikleri ile İstanbul'da, Bağdat'ta, Kahire'de, Tahran'da ya da Suriye'de, her yerde ortaya çıkıyor. Bu da Solovjev'in Nasreddin Hoca için öne çıkardığı devrimci toplumsal yönü. Halkı

ile, halkı için yaşayan, nerede ve ne zaman olursa olsun gerektiğinde adalet için savaşan bir devrimci. Orta Asya Sovyet'inden çıkan romanın dayandığı ortamlar tabii ki o bölgenin genel ideolojik atmosferine uygun bir Nasreddin Hoca çıkarıyor. Solovjev' in yazısından ideolojik mesajları öne çıkararak kullanılan karakterlerin ne denli halk tarafından benimsendiğini anlamalıyız. Basit ama çok etkin. Mesajlar böylesi bilindik bir karakterle çok daha iyi bir biçimde halk tarafından kabul görüp benimseniyor.

Benzer eğilimleri ile ancak daha geniş bir terazide, Nasreddin Hoca zaman zaman (olasılıkla hâlâ) Çin'de "Pekin Akşam Gazetesinde" bir kahraman.(8) Nasreddin Hoca Çin geleneğine bir Türk azınlığı olan Uygurlar aracılığı ile girmiş. 1950'lerin sonlarında fıkraları kitapçık halinde Çinceye çevrilmiş. Uy-

Nasreddin Hoca sınırlanmamış bir kahramandır, aynı anda hem kurnaz hem haylazdır. Hem sempatik hem de söz ve eylemlerinde katıdır. Diğer yazılı metinlere göre daha az ehlileştirilmiş ve egemen ahlak kurallarına daha az riayet etmektedir.

gurecadaki Nasreddin Afandi Çince'de "Afan-ti" olarak değişmiş. 1980 yılında "Pekin Akşam Gazetesi" yaklaşık 80 fıkra Afanti olarak yayınlamış. Bu tipte toplumsal ve siyasi istismarı, bürokrasideki ve ekonomideki kötü yönetimi amansız eleştiren biri olarak betimlemiş. Buna örnek olarak bir başka fıkra aşağıdaki gibi:

Bir fabrikanın müdür yardımcısı sorulamak adına her şeyi kendi çıkarına kullanmakta ve ülkesini sömürmektedir. İnsanlar şikayet eder, ve komünist partisi komitesi eleştiri eğitimi koyar. O gün müdür bütün fabrika çalışanlarının önünde özeleştirisini yapar. Kendi yanlışlarını ikna edici bir mantıkla eleştirir fakat sonunda: "Gerçekte bu insanlardan hiçbir zaman hiçbir şey istemedim. Evime hediyeleri kendi istekleriyle gönderdiler" der. Birden Afanti'yi eşeği üzerinde odaya girdiğini görünce konuşmasını keser, bir kargaşa meydana gelir. Yardımcı müdür yüksek bir sesle sorar: "Afanti, ne cesaretle buraya eşeğin sırtında geliyorsun?" Fakat Afanti kinayeli bir biçimde yanıtlar: "Beni nasıl suçlarsın? Bu eşeğin hatası. Beni buraya getiren odur". (...).(9)

Bu fıkra Nasreddin Hoca fıkralarının çoğunun nasıl kullanıldığını, dolaylı örneklemelerle gerçekleri nasıl kullandığını, aynı zamanda 1980'lerin Çin'inde bile tipik komünist bağlamda nasıl yer aldığını ve ayrı ayrı ideolojik mesajları

Nasreddin Hoca cephe

Hoca, casusluk etmek amacıyla düşman cephesine gittiği sırada, Alman askeri tarafından yakalanır. Alman subayı Hoca'nın sakalından tutup çekerek;

- Sen kimsin? der.
- Ben sakalımdan tutulup çekildiği zaman konuşmam, der. Bunun üzerine Alman subayı, Hoca'nın sakalını bırakır.
- Ben Nasreddin Hocayım, belki duymuşsunuzdur, der Hoca.
- Ya, şarkın çılgını, Hoca sen misin, diye Alman askerleri Hoca'yı alaya almaya başlarlar.
- Burada ne yapıyorsun? diye bağırır Alman subayı.
- Plajdan geliyorum, der Hoca.

Subay:

- Biz de plaja gitmek istiyoruz. Plaj nerede? Göster. Biz güneşlenmek ve soğuk duş almak istiyoruz, deyince, Alman askerlerinin hepsi birden haşır haşır kaşınmaya başlarlar. Hoca onlara:

- Ey bitli Alman askerleri, işte plaj yolu, diye ormana giden yolu gösterir. Alman askerleri, sürüne sürüne, itişe kakışa plaja gitmek üzere atılırlar.

Hoca:

- Hey, Hitlerin kudurmuş itleri, gidin, gidin, pek güzel güneşlenirsiniz orada, der ve sazlığa girer.

O sırada ormanda kuvvetli bir atış olur. Alman askerleri hoca'nın gösterdiği yoldan gidince Tatar siperlerine yaklaşır. Orada pek çoğu vurulur. Sağ kalanlar sürüne sürüne kaçırmaya başlarlar.

Hoca saklandığı yerden çıkıp:

- İyice güneşlendiniz mi? diyerek, kaçan Alman askerlerine otomatik silahıyla ateş açar ve;

- İşte bu da size soğuk duş olsun, der. (5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, Ankara, sf. 192-193)

7) Kafca 1980

8) Nieter 1985

9) Nieter 1985, no.13

içererek çağdaş kaldığını ve toplum-kültürüne eğitici öğeleri nasıl taşıdığını gösteriyor.

Türk Nasreddin Hoca'ya dönmeden önce Türkiye'nin komşusu olan İran'da Hoca'nın ideolojik arka planını irdelemek önemli olacaktır. Önceki durumlarda Nasreddin bazı ideolojileri öne çıkarmak için etkin kullanılmıştı, günümüzde İran'da durum tam tersi. İran'da Nasreddin aykırı ve çoğunlukla kaba davranışları ile sadece egemen idealin karşısında durmak değil fakat aynı zamanda Hoca (Molla), imam olarak karşımıza çıkıyor. Ait olduğu sınıfı eleştiren dini yönünün bir üyesi olarak ele alınmış. Tabii İran'ın yerel karakteri olmamasına karşın, fıkraları en az yüz yıldır sözlü geleneğin mizahi özelliklerini taşıyor. Bununla birlikte 1980'lerin başında İran'da yerleşen güç yavaş yavaş kendi ideolojisi ortaya çıktıkça işi Nasreddin Hoca'yı yok etmeye kadar götürdü. Önceleri Molla Nasreddin'in fıkralarını içeren kitapçıklar pazarda, kitapçılarda, sokak satıcılarında bulunuyordu ama şimdi hepsi yok oldu ve kalan çok az kopyasının da ne yayınevi ne de yazar ismi belli. Yazarlar, açıkça tartışmalı konuları, "sakıncalı" ideolojileri yaymakla suçlanacaklarından korkuyorlar. Böylece Nasreddin Hoca'nın İran'daki konumu ideolojik eğilimin pasifliğini vurguluyor. Hoca, ideolojik yönünden arındırıldığında yok olmaya mecburdur.

Türkiye'de de olduğu gibi, Nasreddin Hoca fenomeninin toplumsal işlevi, Seyfi Karabaş'ın yaptığı bazı çalışmalarla

özenle irdelenmişse de (1980-1994) hala anlaşılmayı bekleyen yorumları var. Her şeye rağmen, Nasreddin Hoca her zaman yazılı gelenekte bilinmekte ve tanınmakta. Türk sözlü geleneğindeki Nasreddin hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Sözlü geleneğe göre Nasreddin, günlük hayatta sıradan

Niçin ağlıyor

Bir gün Hoca, on yaşındaki Alman çocuğu ile Berlin sokaklarında yürürken yolda, General Göbels'le karşılaşırlar. Göbels'i görünce Alman çocuğu hüngür hüngür ağlamaya başlar.

- Oğlun neden ağlıyor? diye soran Göbels'e, Hoca:

- Sizi tanıdı, askere alırsınız diye korktu da ondan! diye cevap verir. (Nasreddin Hoca Fıkraları, Haz. Prof. Dr. İsa Özkan, TİKA Yayınları, 1999, Ankara, sf. 365)

insanların yaşadığı gibi yaşayan, konuşan ve hareket eden; aynı zamanda her insanın fizyolojik ihtiyaçları ve doğal yükümlülüklerini yansıtan bir karakter olarak çiziliyor. Nasreddin Hoca sınırlanmamış bir kahramandır, aynı anda hem kurnaz hem haylazdır. Hem sempatik hem de söz ve eylemlerinde katıdır. Diğer yazılı metinlere göre daha az ehlileştirilmiş ve egemen ahlak kurallarına daha az riayet etmektedir.

Ama neden Nasreddin'in gerçek yaşamı ile ilgili bu denli az bilgiye sahibiz? Türk geleneğinde saf popüler halk figüründen sempatik bir filozofa, sonra da yakın zamanda Türk bilincini ve Türk anlayışını dünyaya tanıtan bir elçiye dönüşümünü sağlayan farklı bir ideolojik bileşen değil midir? Nasreddin'in çekiciliği sadece tek yönden sunulup

durup değerlendirmelidirler.

Nasreddin'in olağanüstü mizahını seven ve hayran olanlar yüzyıllardır birçok ustaya hizmet etmiş olan karakterinin eleştirel konumunun da ayırımında olmalılar. 20.yy'ın sonuna doğru Nasreddin yaşanmıştır. Çeşitli dönemlerde kullanılmış ve sömürülmüştür. Ancak karşılaştırmalı folklorik perspektifin en hayranlık uyandıran unsuru yazınsal ve sözel geleneğin birbirleri ile olan etkileşimidir. Ve propagandası yapılan ideolojinin sözlü geleneği ne derece etkileyeceği bilinemez. Bu bağlamda birbirleriyle çelişen birçok yaklaşım olmasına rağmen, Nasreddin'i en başından beri kendine has tarzıyla hatırlayıp anlamak gerekir.

Kaynakça:

1) Daskalova - Perkovska, L./Dobrova, D./Koceva, I./Miceva, E.: Bal-garski folklorni prikazki. Katalog. Sofija 1994.

2) Karabaş, S.: The Function of The Nasreddin Hoca Phenomenon in the Turkish Society. In: International Journal of Turkish Studies 2 (1981) 89-100.

3) Karabaş, S.: The Use of Eroticism in Nasreddin Hoca Anecdotes. In: Western Folklore 49, 3 (1990) 299-305.

4) Kol'cova, L.: Po sledam Nasreddina. Dilogi - ja L. Solov'eva o Khodzhe Nasreddine. Tashkent 1980.

5) Marzolph, U./Baldauf, L.: Hodscha Nasreddin. In: Enzyklopädie des Marhens 6. Berlin/New York 1990, cols 1127-1151.

6) Marzolph, U.: Molla Nasreddin in Persia. In: Iranian Studies 28, 3-4 (1995) 157-174.

Marzolph, U.: Nasreddin Hodscha. Munich 1996.

7) Nieter, U.: Zur Funktion der modernen chinesischen Tagespresse, dargestellt an der Figur des Afanti der Peking Abendzeitung (Jahrgang 1980). Unpublished M.A. thesis Cologne [1985].

8) Stajnova, M.: Les personnages de Hitar Petar (Pierre le finaud) et de Nasreddin Hoca dans la littérature populaire bulgare. In: Etudes balkaniques 4(1966) 199-206.

9) Valchev, V.: Chitar Petar i Nasradin Khodzha. Sofija 1975.



Hoca, ideolojik yönünden arındırıldığında yok olmaya mecburdur.

onun karakterinin farklı öğelerinin yadsınması veya ihmal edilmesi aslında başka bir ideolojik çarpıtma değil midir? Araştırmacılar; 20. yüzyılın kültürel ve sosyal siyasi gelişmelerini ve bu gün bizim algıladığımız Nasreddin karakterinin şekillenmesinde her bir gelişmenin etkisinin olmasını da göz önünde bulun-

Nasreddin Hoca

Çin'de hâlâ yaşıyor

Nasreddin Hoca düşüncesi ve onun ölmez fıkraları 56 milliyete sahip olan koskocaman bir Çin'de niçin o kadar tanınıyor ve seviliyor? Çünkü onun fıkralarında hükümdar ve bürokratların açgözlülükleri açığa çıkarılıyor, bazı kişilerin cahilliği ve aptallığı, kusurlu davranışları alaya alınıyor ve eleştiriliyor, işçi sınıfının çalışkanlığı, cesurluğu, iyimserliği övülüyor, bilgelik ve adalet ifade ediliyor.

Nasreddin Hoca Çin'de "Nasreddin Efendi" diye tanınır. Onun eşeğe ters binen komik ve mizahi imgesi, güldürücü fıkraları 1 milyar 300 milyon nüfuslu Çin'de yediden yetmişe herkesin kalbinde yaşar. Çin'de nüfusları yaklaşık on milyonu aşan Uygurların hemen hemen hepsi Nasreddin Hoca fıkralarını bilir, bilmeyen yok gibidir.

Nasreddin Hoca bir gün eşeğini kaybetmişken halka şöyle seslenmiş: "Duyduk duymadık demeyin, ben eşeğimi kaybettim. Bulana ödül olarak bulunan eşeğimi vereceğim." demiş. İnsanlar, "Eşek bulana eşek hediye etseniz size ne kalacak?" diye sorduğunda Nasreddin Hoca şöyle yanıt vermiş: "Ne kalacak, bulduğum eşek kalacak!" demiş. Demek ki, Nasreddin Hoca fıkralarını ezbere anlatabilen Çinlileri her adımda bulabilirsiniz. Çin'de 100 yıldan fazla bir zamandan beri tanınan Nasreddin Hoca, Uygurların günlük yaşamı, manevi kültürü ve ruhi dünyasında hep bizimle birlikte. Şunu anlatmak istiyorum ki,

Çin'de 56 milliyet vardır. Bu milliyetlerin toplam nüfusunun büyük çoğunluğunu Han milliyeti teşkil ediyor. Bu 56 milliyetten birisi Uygurlardır. Han milliyetindekiler, Nasreddin Hoca'nın Uygur milliyetinden olduğunu bilir. Çin Yazarlar Derneği Başkan Yardımcısı Gao Hun Bo, Pekin'de yapılan "Nasreddin Hoca Fıkraları Sempozyumu"nda konuşma yaparken, "Nasreddin Hoca'nın fıkraları Uygur milletinin geleneksel kültürünün

Onun fıkraları eski ipek yolu üzerinden Orta Asya, Batı Asya, Orta Doğu, Balkan yarımadası, Arap yarımadası ve Çin topraklarına kadar yayılmıştır.



münevver temsilcisi, Uygur milletinin ortak zekâsıdır. Nasreddin Hoca fıkraları Uygur halkının tarihi ve gerçek hayatını yürekten ifade eder. Uygurların hayata olan sevgisini ve gelişme tarzını aksettirir." demişti.

Nasreddin Hoca fıkralarının menşei Türkiye'dir. Bilindiği gibi Hoca, 1208 yılında Türkiye'de doğmuş ve 1284 yılında ölmüştür. Onun özgün türbesi bu güzel topraklardadır. Türk bilgini, yazarı ve şairi Lamiî Çelebi (ölümü 1531-32) XVI. yüzyılında Nasreddin Hoca fıkralarını Letaif adlı kitabında toplamıştır. O zamandan beri onun fıkraları eski ipek yolu üzerinden Orta Asya, Batı Asya, Orta Doğu, Balkan yarımadası, Arap yarımadası ve Çin topraklarına kadar yayılmıştır. Onunla ilgili fıkralar ve öyküler bu topraklarda yaşamakta olan halkların ortak manevi mirası olmuş ve birbirlerini etkileyen çok güzel bir kültür bağı oluşturmuştur.

1 milyar 300 milyon nüfusa sahip olan Çin'de Nasreddin Hoca'nın fıkraları, imgesi, düşüncesi nasıl algılanıyor ve tanımlanıyor? Çinlilere göre, Nasreddin Hoca eski ve dinamik dünyanın insanlara lütfettiği en değerli mizahçıdır. Güldürücü sözleriyle insanlara ruhi yardım ve kuvvet veren, evrenselliğiyle insan hayatında dolaylı ve dolaysız, iyi ve kötü geçen, neşeli ve kaygılı günlerimizde destekçimiz olan, kaygımızı neşeye, güvenizliğimizi güvene dönüştürme yeteneğine sahip olan Nasreddin Hoca iyimserliği, tartışmacılığı ve becerisiyle Çinlilerin kalbinde derin iz bırakan, asla silinemez bir insandır. Çoğu zaman Hoca, zeki, uyanık, dürüst bir insandır. Sırası geldiğinde kurnaz, atılgan, talihsiz, aptal, cimri biri de olabilir. O, her zaman inatçı ve eşeğine binmiş haliyle kırlarda, saraylarda, toplum içinde, mahkemede, şölenlerde, çarşılarında, gezilerde, aile ortamında ve başka değişik yerlerde birden bire önümüze çıkıyor. Gittiği her yerde çeşitli sorunlar, meydan okumalar, alaylı aşağılamalar, utandırıcı durumlar, zihni sıkıntılar ya da her türlü tuzaklar onu bekliyor. Ama bu şanslı adam her seferinde zekâsını kullanarak bunların üstesinden gelebiliyor. Bir gün Nasreddin Hoca eşeğine ters binerek yürürken

bir sürü çocuğa rastlamış. Çocuklar, "Hocam neden eşeğe ters biniyorsunuz?" diye sorunca, Nasreddin Hoca "Eğer eşeğe doğru binsem sizlere ters oluyor, eğer siz önüme geçerseniz bana ters oluyorsunuz, o zaman siz bana saygısızlık göstermiş olacaksınız." diye cevap vermiş. Nasreddin Hoca rakibini her zaman çok iyi gözlemliyor ve kolaylıkla yeniyor. O, zekâsını o kadar iyi kullanıyor ki, ne kadar zor durumlarda kalırsa kalsın, kendini rahatlıkla kurtarabiliyor. Zekâ ile cahillik arasındaki mücadelede hep galip geliyor ve her şeyi gülerек karşılayıp kendi mizahçılığıyla her şeyi hallediyor. Nasreddin Hoca medresede okurken, hocası Nasreddin Hoca'ya, "Bir günde kaç saat var?" diye sorduğunda, Nasreddin Hoca "25 saat" deyince hocası, "Aptal mısın? Bir gün 24 saat değil mi?" dediğinde, "Siz dün bize 'gün bir saat uzadı' dememiş miydiniz?" demiş.

Nasreddin Hoca düşüncesi ve onun ölmez fıkraları 56 milliyete sahip olan koskocaman bir Çin'de niçin o kadar tanınıyor ve sevilir? Çünkü onun fıkralarında hükümdar ve bürokratların açgözlülükleri açığa çıkarılıyor, bazı kişilerin cahilliği ve aptallığı, kusurlu davranışları alaya alınıyor ve eleştiriliyor, işçi sınıfının çalışkanlığı, cesurluğu, iyimserliği övülüyor, bilgelik ve adalet ifade ediliyor. Bu sene, yani 2009 da Sincan Uygur Özerk Bölgesi Akrobasi Topluluğu "Es selam-u Aleyküm Nasreddin Hoca" adında büyük tipte, orkestralı bir akrobasi komedisi hazırlayıp Urumçi sahnesinde sergilemiş. Halkın büyük beğenisini kazanan bu gösteri, sanatkarlar, bilim adamları ve dini kişiler tarafından dünya çapında tanınan Nasreddin Hoca'nın



mükemmel tipik örneğini, geleneksel milli müzik, şarkı ve dans yoluyla gerçek anlamıyla yansıttığı için akrobasi alanında ne kadar geliştiğini ve yenilikler yarattığına göre

takdir ettiler. Her milliyetten gelen seyirci, komedide birbirine benzemeyen kollarından Nasreddin Hoca'nın söz ve hareketi, düşüncelerinden gelen insancılığı kendi akıl terazilerinde ölçüp, hayat hikmetlerinin hakikatini anlamış gibi oldu. Çocuklar neşesini tutamadı. Gençler ek bir güç ve kuvvet aldıklarını hissettiler. İhtiyarlar ise Nasreddin Hoca sayesinde kendi ömürlerinin sergüzeştini görmüş gibi olup gözleri yaşardı. Komedi, seyircilerin gözüne değil ruhuna dokundu. Gerçekte komedide aksettirilen zekâ, çalışkanlık, cesaret, dostlara sadakat, gönül temizliği ve samimiyet, zorbalığa karşı kahramanca yürüttüğü mücadele, ihanet, rüşvet ve adaletsizliğe olan nefret, samimiyete, iyilikseverliğe duyulan saygı, inatçılığa, cahilliğe, bilgisizliğe, tembelliğe olan mizahi kinaye her milliyetten halkın kalbini coşturdu. Bundan başka eski Sovyetler Birliği'nde yapılmış filmler, memleketimizde yapılan film ve dizi filmler de Nasreddin Hoca'nın vefalı eşeğine binerek gururla devam eden yolculuğu gözümüzün önünden gitmiyor. Nasreddin Hoca Orta Asya'ya geldiğinde kalbimizde artık derin bir yer edinmişti. (Gerçekte Nasreddin Hoca İstanbul, Arap âlemi, Bağdat, Medine, Ka-

hire, Buhara vb. yerlere de gitmiş deniyor. "Yedi defa bu âlemden geçmiş, yedi yerde türbesi var." deniyor. Ama naaşının bulunduğundan şüphelenenler var. Türkiye'de türbesinin olduğunu biliyorum, kendim de ziyarete gitmiştim.) Nasreddin Hoca'nın hayatını etrafıca anlatan eserlerden eski Sovyetler Birliği yazarı Leond Soloyef, Nasreddin Hoca Hakkında Kıssa adındaki kitapta onun Türk sultanı tarafından işkence edilerek öldürüldüğü, Bağdat halifesi tarafından kellesinin alındığı, başka birilerinin onu yakarak öldürdüğü, kimisinin asarak idam ettiğinden bahsediliyor. Bu eserde Buhara emirinin onu suda boğarak öldürdüğü yazılıyor. Bütün herkese Nasreddin Hoca'nın bu defa hakikaten öldüğü haber veriliyor. Ama Nasreddin Hoca bu ölümlerden kurtuluyor. Kitapta Nasreddin Hoca'nın ölmeyeceğini, onun kendisi seven insanlarla ve halklarla ebediyen yaşayacağını şöyle anlatıyor: Tarih kendi yaratan adamını öldürmez. Halk da kendisini seven Nasreddin Hoca'nın ölmesini istemez. Dolayısıyla Nasreddin Hoca'nın eşeğe ters binen heykeli Sincan Uygur Özerk Bölgesinin merkezi Urumçi şehrinin işlek bölgesinde dimdik ayakta durmaktadır. Uygurların tarihinde görülmemiş bu Nasreddin Hoca simasının orkestrayla gösterilmesi Uygurların beğenisini kazanmakla birlikte kalplerinden asla silinemeyeceğini de ortaya koydu. Bununla halkın düşünme kabiliyeti yükseltiliyor, halka saf, rıyasız, samimi ve sıcak bir hava veriyor. İnsanların bencillikleri, saflıkları ve cimrilikleri,

Sovyetler Birliği yazarı Leond Soloyef, Nasreddin Hoca Hakkında Kıssa adındaki kitapta onun Türk sultanı tarafından işkence edilerek öldürüldüğü, Bağdat halifesi tarafından kellesinin alındığı, başka birilerinin onu yakarak öldürdüğü, kimisinin asarak idam ettiğinden bahsediliyor.

kısacası bir sosyal hayattaki noksanları Nasreddin Hoca fıkralarında alaya alınarak açıklanıyor. Hoca dini, sosyal, ekonomik, siyasi, idari yapıda karşılaşılan aykırı davranışlara karşı hazırcıca cevaplılığı ile yalnız Türk dünyasında değil bütün dünyaya tanınmıştır. Onun fıkraları kısa, hazırcıca, mizahi içerikle dolu bir yaşam felsefesidir. Bir gün Nasreddin Hoca sınıf arkadaşından birisini dövmüş. Molla, Nasreddin'e elini aç diyerek avucuna beş kez sopayla vurmuş. Sonra "Kim sana adam döv, dedi!" demiş, "İyi adam olmak istersen kimseyi dövmeyeceksin!" Nasreddin: "Ben öğrenci olmayacağım, molla olacağım." demiş. Molla merak edip sormuş: "Neden?" Nasreddin'in cevabı şöyle olmuş: "Molla olup öğrencileri döveceğim!"

XXI. yüzyılda, Nasreddin Hoca düşüncesi ve fıkraları Doğu ile Batı sınırlarını çoktan aşmıştır. Onun ölümsüz fıkraları

ve mizahı 800 yıldan fazla bir zaman içinde bu topraklardan çıkıp dünyaya yayılmış, Hoca bir dünya şahsiyeti haline gelmiştir. Nasreddin Hoca'ya ilgili olarak anlatılan fıkralar diğer milletlere ait tiplerin fıkralarıyla kaynaşarak yeni fıkraların meydana gelmesine yol açmıştır. Nasreddin Hoca fıkralarının bu kadar ünlü olmasının sebebi, onun insanlığın ortak zaafalarını mizah yoluyla eleştirmesindedir. Bu özellik yüzyıllardır canlılığını sürdürmüş, milli edebiyatın boyutlarını da aşarak evrensel ve küresel hale gelmiştir. İnsanlar Nasreddin Hoca fıkralarındaki düşünce ve zekâyı kendilerini analiz etmekte ve Nasreddin Hoca ile bütünleşmektedir. Batılı bir filozof şöyle demişti: "Saçma sapan bir dünyada herkes eğlenmenin katılımcısı, kurucusu, zevk alıcısı olabiliyor ama en anlamlı olanı kahkahayla gülmektir." Bu söz Nasreddin Hoca fıkralarının ebediliğinin ve çekiciliğinin en güzel ifadesidir.

Nasreddin Hoca fıkralarının Çin'in Uygur bölgesinde ne zaman yayılmaya başladığını kanıtlamak güçtür. Ancak tarih, coğrafya, dil, dini inanç, örf ve âdet üzerindeki bağlarımızdan yola çıkarak baktığımızda yüzyılları geçmiş olması muhakkaktır. Hoca fıkralarının Uygur bölgesinden Çin'in diğer bölgelerine yayılmaya başlamasından söz ederken aşağı yukarı yarım asırlık bir zamanı kastediyoruz. İlk olarak 1955'te Nasreddin Hoca'nın Altın Ekmek, Kedi Nereye Gitti, Tek Ayaklı Kaz, Gölge Satmak, Yarın Ahır Zamandır gibi fıkralarının Li Yüan-mei tarafından Çince çevirisi Çin'in Halk Edebiyatı adlı dergisinin Temmuz sayısında yayınlanmıştı. Bu fıkralar yayımlanır yayımlanmaz Çinli okurlar arasında büyük yankı uyandırmış ve o zamandan beri Çinlilerin masa başı konuşmalarına konu olmuştur. 1958 yılında Nasreddin Hoca'nın 200'den fazla fıkrası tanınmış çevirmen Zhao Shi-jie tarafından Uygurca'dan Çinceye çevrilip Shanghai Edebiyat ve Sanat Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Bu çeviriler zamanında en çok okunan kitaplardan olmuş ve Nasreddin Hoca Çin'de popüler bir isim haline gelmiştir. Bu fıkralar sonra ilkökul, ortaokul, lise ve üniversitelerin ders kitaplarına da alınmıştır.



Gazi Ahmed, Çin'de Nasreddin Hoca resmini ilk defa çizen kişidir.

'60'lı yıllardan başlayarak Nasreddin Hoca imgesi Çin'de dergi, gazete, film, radyo, sahne eseri, televizyon, resim sanatı, şarkı, reklam, çizgi film gibi medyanın tüm çeşitlerine konu olmuştur. 1980 yılında Pekin Film Stüdyosu'nun ünlü yönetmeni Xiao Lang, Nasreddin Hoca ve fıkralarını beyaz perdeye yansıtmıştır. Bu film bugün bile CCTV'nin film kanalında yayımlanmakta ve sevilerek izlenmektedir. Bunu Shanghai Sanat Filmleri Stüdyosu tarafından çekilen 16 bölümlük Nasreddin Hoca adlı Çin tarihinin en uzun kukla filmi takip ediyor. Bu kukla filmi televizyonda yayımlandığı günden itibaren en çok sevilen filmlerden biri olmuştur. Sonraki yıllarda bu film Çin'de en çok festivale katılan ve en çok ödül alan film olmuştur. Bundan başka bu film yine Oscar Film Festivali'nin Yabancı Dilde Film Ödülü ve Çek Uluslararası Film Festivali'nin en iyi yabancı sanat filmi ödülünü kazanmıştır. Gene Shanghai Sanat Filmleri Stüdyosu, Hoca'nın Gölge Satmak adlı fıkrasını kukla film olarak ekranda göstermeye başladı. Son yıllarda Sincan Uygur Özerk Bölgesi Film Stüdyosu Küçük Nasreddin Hoca adlı bir film yapmıştır. Şunu özellikle anmak gerekir: 1980'li yıllarda Çin Merkezi Konservatuvarı çok büyük yatırımlarla Nasreddin Hoca fıkralarını esas konu alarak Nasreddin Hoca ve Onun 100. Gelini adlı bir operayı sahnelemiştir. Çin'deki en

Çin Yabancı Diller Yayınevi tarafından İngilizce, Fransızca, Almanca, Japonca, Bengalce gibi dillere çevrilerek yayımlanan Nasreddin Hoca fıkraları ile Beijing Milletler Yayınevi tarafından Moğolca, Tibetçe, Kazakça, Korece, Tayland'ca yayınlanan Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili kitaplar yer almaktadır.

阿凡提
新疆
著名
民间
故事
改编
电影

2005



Gazi Ahmed'in çizimlerinden...

ünlü sanatçıların rol aldığı bu opera Pekin, Shanghai gibi büyük şehirlerde 100'den fazla sahnede gösterilmiş ve seyirciler tarafından sevgiyle karşılanmıştır. Bunun yanı sıra Beijing Çocuk Konservatuvarı ile Şincian Aksu Eyaleti Konservatuvarı da Nasreddin Hoca'yı konu alan Küçük Nasreddin Hoca ve Nasreddin Hoca adlı operaları sahnelemiştir. Çin'in ünlü komik diyalog aktörleri Xiao Lin ile Li Guo-sheng'lerin hazırlayıp sahnelediği Nasreddin Hoca, Korsana Hayır Diyor adlı gösterisi de Çin toplumunda büyük yankı uyandıran ve sevilen eserlerdendir. Çin Merkezi Halk Radyosu'nca Hoca'nın Gölge Satmak adlı fıkrası radyo tiyatrosu olarak hazırlanıp, Çin'de "Masalcı Dede" adıyla tanınan ünlü sunucu Sun Jing-xiu tarafından bu radyonun çocuk programında yayımlanmıştır. Yine Nasreddin Hoca'nın 50 fıkrası Çin Merkezi Halk Radyosu'nun ünlü sunucuları Zhang Jia-sheng ile Na Sen'lerin sunumuyla CD yapılmıştır. 2002 yılında, senaryosu Ekber Gulam tarafından kaleme alınan 50 bölümlük televizyon dizisi Çin'de 25 televizyon istasyonunca yayımlanarak seyircilerle buluştu. Nasreddin Hoca fıkralarını konu alan ve Çin Uluslararası Çizgi Film Şirketi tarafından 100 bölümlük dev bir çizgi film dizisi yapılmaktadır. Ayrıca Çin Merkezi Televizyon İstasyonu da Hoca'yla ilgili birçok program hazırlayıp seyircileriyle buluşturmuştur.

Çin Resim Sanatçıları Derneği Baş-

kan Yardımcısı ünlü Çinli karikatür sanatçısı Li Bin-sheng ile Fang Cheng, Miao Di, Sun Yi-zeng, Wang Fu-yang; ünlü Uygur ressamı Gazi Ahmet (yağlı boya ve Çin usulü resim), Turdi İmin (Çin usulü resim) gibi ressamlar, resim sanatının çeşitli türlerinde Nasreddin Hoca'yla ilgili resimler keşfetmiştir. Urumçi Kültür Evi çoktan beri Nasreddin Hoca Albümü adında bir dergi çıkarmakta ve bu dergide özellikle Nasreddin Hoca ile ilgili resim yapıtları yayımlanmaktadır. Derginin satışı bazen 200 bini geçmektedir. Tırajı bir milyonu bulan Pekin Akşam Gazetesi de '80'li yıllarda Nasreddin Hoca'yla ilgili Nasreddin Hoca'nın Yeni Fıkraları,

Nasreddin Hoca'ya Danışalım başlıklı sayfalara yer vermiştir ve bu sayfalarda ünlü yazar Li Yao-zong'un Nasreddin Hoca'nın fıkralarını esas alarak yazdığı yüzlerce küçük öykü yayımlanmıştır. Bu öykülerde Nasreddin bir ayna, bir bayrak yapılarak bürokratların yaptığı yolsuzluklar, aldığı rüşvetler, bencilikleri ve solumsuzlukları eleştirilmiş ve toplumdaki bazı kişilerin bilgisizliği, cahillikleri gibi noksanları açığa çıkarılmıştır. Bir gün padişah Nasreddin Hoca'ya "Hoca, ben öldükten sonra cennete mi gireceğim, yoksa cehenneme mi?" diye sorduğunda Nasreddin Hoca hiç tereddüt etmeden "Haşmetlim, cehenneme gireceksiniz." diye cevap vermiş. Padişah öyle hiddetlenmiş ki, sakalları titremeye başlamış. Bunu gören Hoca, "Devletlim, kızmayın. Aslında cennete girecektiniz, ama cennet tarafınızdan öldürülen suçsuz masum insanlarla doluğu için size yer kalmadığı için cehenneme gireceğinizi söylemişim." diye cevap vermiş. Bu öykülerin her birine konuya uygun güzel bir karikatür çizilmiş olup toplumda çok olumlu yankı uyandırmıştır. Çin'in Guangxi Eyaleti'nde yayımlanmakta olan Üç Mart adlı dergide Nasreddin Hoca için özel olarak bir sayfa ayrılmıştır. Şu an Pekin'de yayımlanan Dil ve Kültür adlı derginin her sayısında birer adet Nasreddin Hoca fıkrasının Çince çevirisine yer verilmektedir.

Nasreddin Hoca ve fıkraları Çin'de popüler şarkı ve müziklerin konusu ol-

maya başladı. Ünlü şarkıcı Abdülkerim'in seslendirdiği Nasreddin Hoca adlı şarkı yaklaşık yirmi yıldan beri söylenmektedir. Abdülkerim verdiği her konserde izleyicilerin ısrarı nedeniyle bu şarkıyı seslendirmeden sahnedan bir türlü ayrılamamaktadır. Pekin'de Nasreddin Hoca adında bir orkestra da vardır. Bu orkestra bugüne kadar Nasreddin Diskosu adında üç proje gerçekleştirmiş ve projesi CD olarak yayımlanıp dağıtılmıştır.

Çin'de Nasreddin Hoca'yla ilgili pek çok kitap ve resim yayımlanmıştır. Bu fırsattan yararlanıp Nasreddin Hoca hakkında birçok çalışmalarda bulunan Ekber Gulam'ı ve tanınmış ressam Gazi Ahmed'i kısaca tanıtmak istiyorum. Çin'de bu sene "Nasreddin Hoca Yılı" olarak belirlendiği için, Nasreddin Hoca hakkında birçok çalışmada bulunan Prof. Ekber Gulam onuruna Pekin'de "Ekber Gulam'ın Nasreddin Hoca'ya İlişkin Yapıtları Sempozyumu" düzenlendi. Sempozyuma katılan bilim adamları Sayın Ekber Gulam'ın Nasreddin Hoca'yla ilgili olarak yaptığı çalışmaları övgüyle değerlendirdi ve Nasreddin Hoca'nın Uygur toplumu ve Uygur milletinin toplumsal hayatındaki yeri üzerine ayrıntılı bildiriler sunuldu. Ekber Gulam, Nasreddin Hoca hakkında 30'dan fazla kitap yazmış ve yayımlamıştır. 21 bölümlük dizisi film hazırlamış, Nasreddin Hoca'nın Sergüzeştleri adında bir roman yazmış-



Gazi Ahmed'in çizimlerinden...

tır. Bundan başka 200 bölümlük çizgi film hazırlamaktadır ve Nasreddin Hoca Ansiklopedisi adında bir kitap üzerinde çalışmaktadır. Bir de "Nasreddin Hoca Müzesi" projesi vardır. Prof. Ekber Gulam, 20 seneden beri büyük emek sarf ettiği için ödüllendirilmiş ve yabancı yayıncıların dikkatlerini çekmiştir. Hong Kong ve Taiwan, Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde alıcısı çok olan kitaplar arasında çoğu Nasreddin Hoca ve fıkralarıyla ilgili kitaplar bulunmaktadır. Bunlar arasında Çin Yabancı Diller Yayınevi tarafından İngilizce, Fransızca, Almanca, Japonca, Bengalce gibi dillere çevrilerek yayımlanan Nasreddin Hoca fıkraları ile Beijing Milletler Yayınevi tarafından Moğolca, Tibetçe, Kazakça, Korece, Tayland'ca yayınlanan Nasreddin Hoca

fıkralarıyla ilgili kitaplar yer almaktadır. Bu kitapların baskı adetleri, Çin nüfusunun okuryazarlık oranını rahatlıkla kapsayabiliyor.

Çin'de tanınmış ressam Uygur milliyetinden Gazi Ahmed, Çin'de Nasreddin Hoca resmini ilk defa çizen kişidir. Onun resimleri dünyaca tanınmış olup birçok memlekette resim sergisi açmıştır. 1994 senesinde TC Kültür Bakanlığı'nın daveti üzerine Ankara ve İstanbul'da resim sergisi açtı. Ondan sonra Çin'de Nasreddin Hoca resimleri ona göre çoğalmaya başladı. Nasreddin Hoca'nın Çin'de ilk çizilen resimlerinden birkaç örnek vermek istiyorum.

Yaklaşık on yıldır, Çin ekonomisinin piyasa ekonomisine dönüştürülmesinde büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Böyle bir ortamda Nasreddin Hoca'nın ismi Çin'de bir marka haline gelmiş bulunmaktadır. Onun adı verilen sigaradan tutunuz da yiyecek içeceğe kadar, kombiden çamaşır makinesine kadar her türlü üründe onun ismini bulabilirsiniz. Onun imgesini kullanarak yapılan oyuncaklar, hatıra eşyaları ve el sanatları ürünlerini her yerde bulmak mümkündür. Onun adını taşıyan kültür ve sanat şirketi, reklam şirketi, turizm şirketi, nakliye şirketi ve tasarım şirketleri de birbiri ardınca kurulmaktadır. Nasreddin Hoca'nın imgesiyle tasarlanan reklamlara televizyonda, gazetelerde, dergilerde, radyolarda, otobüslerde kısacası her yerde rastlayabilirsiniz. En önemlisi onun adına açılan restoranlardır. Pekin'de "Nasreddin Hoca" adında yemekli bir eğlence yeri olup, yerinin çok küçük olmasına rağmen müşterisi inanılmaz derecede çoktur. Bu restoran Pekin'de yerli ve yabancı turistlerin mutlaka gideceği bir turistik bir yer haline gelmiştir. Rezervasyonsuz yer bulmak mümkün değildir. Günlük cirosu 10 bin doları aşmaktadır.

Bugünkü Çin'de İnternet ağı da çok gelişmiş olup, ağ ortamında bulunan kişi sayısı günde 200 milyonu geçmektedir. İnternet ağı ortamında da Nasreddin Hoca fıkraları ve onunla ilgili birçok film, dizi, şarkı, resim bulunmaktadır. Çin'de Nasreddin Hoca adında bir genel ağ olup, ağ'da özellikle Nasreddin Hoca ile ilgili yayın yapılmaktadır.

Allah'ın soğanı, Hoca'nın soğanı

Hoca bahçesine iki maşala soğan eker, bunlardan biri Allah'ın, biri benim olsun der. Zamanı gelir, bahar açar, soğanlar yeşermeye başlar. Hoca eline bir parça ekme alıp, bahçeye varır, biraz soğan koparıp ekmeğine katık etmek ister. Bakar ki kendi kısmındaki soğanlar daha yeni çıkıyor, Allah'ınkiler büyümüş, yenilir olmuş. Gidip Allah'ın maşalasından birkaç soğan koparır. Tam o sırada bir gök gürlemesi, bir şimşek çakması yeri göğü inletir. Hocadır, soğanları yere atıp, "Ne telaşlanıyor, ne bağırıp çağırıyorsun?" der, "Şuradan iki soğanını aldık diye bu ne gürültü, bu ne şamata?" (İlhan Başgöz, Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca, İkinci Baskı, Ağustos 2005, Pan Yayıncılık, s. 140)

Tanrım evde misin?

Nasreddin Hoca bir gün Kâbe'ye varıp, halkasından yapışıp kapıyı çalar, "Tanrım, kapıyı aç, evde misin?" der. İçeriden bir hadım Arap çıkar, "Bire küfürbaz, utanmıyor musun böyle konuşmaya?" deyince, Hoca: "Küfürbaz olsaydım, yüzüm senin gibi kara olurdu" diye karşılık verir. (İlhan Başgöz, Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca, İkinci Baskı, Ağustos 2005, Pan Yayıncılık, s. 141)

Okur gözüyle

Nasreddin Hoca'nın

dünyasında bir gezinti

Nasreddin Hoca, iktisat kuramının temel kavramlarına aşinadır. Kişi başına para karşılığı bir grup adamı ırmaktan geçirirken, adamlar içlerinden birinin suya düşüp akıntıya kapılmasından telaşa düşünce, "Siz devam edin, telaş etmeyin, bir kişilik para eksik verirsiniz olur biter" derken "değişim değerinin fetişleştirilmesini" yansıtır.

Nasreddin Hoca, öykülerini ilk kez okuyanlar için bile tanıdıktır. Bizden biridir. Farkı, Hoca suç üstü yakalandığında, aslında suç üstü yakalananın toplumun kendisinin olmasıdır. Hoca'nın resmettiği aykırılıklar, topluma tutulmuş bir aynadır. Meta ekonomisinin belli bir gelişme düzeyine ulaştığı değişik feodal toplumlarda Nasreddin Hoca'ya benzer simaların ortaya çıkması herhalde rastlantısal değildir. Nasreddin Hoca, bu toplumsal sistemin insan ilişkilerine yüklediği aykırılıklar konusunda halkın farkındalığını yansıtır. Bu açıdan halk kültürünün sözel iletişim aracı işlevini görür.

Nasreddin Hoca dünyevidir. Ona ait olan ya da yakıştırılan fıkraların ortak konusu, insan ilişkileridir. Hoca'nın bu ilişkilere belki de fazlasıyla kendine özgü olan

bakışı, aslında hayata nesnel bir gözle bakışın simgesidir. Hoca, insan davranışının ardındaki nedenleri, karmaşıklıktan arındırır, yalın ve çıplak halleriyle gözler önüne serer. Hoca'ya özgü olan örtüyü kaldırmaktır, nesnel olansa örtünün altındaki. Onun için Hoca, aynı zamanda hem yetişkindir, hem de çocuktur. Bugün bile bize hala çok tanıdık

Dere kenarında
çamaşır yıkarlarken
sabunlarını kapan
kara kuzguna kızan
karısını, "Bırak hatun,
sabun ona daha çok
lazım, o bizden daha
kirli" diye yatıştırırken
"kullanım değerinden"
söz eder.



gelen gözlemlerindeki keskinlik, toplumsal bir yetişkinliği yansıtırken, davranış biçimlerinin ardındaki nedenlerin örtüsüz çıplaklığı çocuklara özgüdür. Sıra ve roller değişmiştir. Uygarlıkla birlikte sınıflı toplumlarda "yetişkinlik", davranış biçimlerinin ardındaki nedenlerin üstünü örtme becerisinin adeta bir diğer adı haline gelirken, Hoca'nın bilgeliğinin ardındaki toplumsal birikim, onu yeniden çocukluğun örtüsüzlüğüne ulaştırmıştır.

Ben bu yazıda bir okur gözüyle, bazı Nasreddin Hoca öykülerinin yansıttığı gözlemler dünyasında kısa bir gezintiye çıkmayı deneyeceğim. Kuşkusuz buradaki her kıssanın günümüze düşen bir çok hissesi vardır.

Nasreddin Hoca, yalan söylediğinde hep yakalanır. O zaman dikkatleri hemen başka bir düzleme kaydırarak işin içinden sıyrılmaya çalışır. Eşegini su taşımak için ödünç istemeye gelenlere, tam "Eşek evde yok" dediği sırada eşek anırmaya başlayıp yalanı ortaya çıkınca, "Bire cahiller, eşeğe mi inanırsınız, bana mı?" der. Başka bir öyküde, adamın biri, Hoca'ya on kaz emanet eder. Hoca kazlardan birini yitirir. Adamı "Gel, kazlarını geri al" diye çağırır. Adam gelince, doğru saydın, eksik saydın derken, Hoca bakar ki, tartışma sürüp gidecek. Adama "Gel on kişi bulalım, her biri eline kazlardan birini alsın, tamamı

eksisi o zaman ortaya çıkar" der. Adam kabul eder, on kişi bulurlar. Her biri bir kaz yakalamaya çalışır, Sonunda eli boş kalan, "Hoca, bana kaz kalmadı" deyince, Hoca da adama, "Be adam, ortalıkta kaz bolken, elini kolunu sallayacağına sen de bir tane tutaydın ya" diye çıkarır. "İpe un serme" öyküsü, bu fıkraların en uç noktasında yer alır. Bahananenin yalan olduğu en baştan belli olduğu için, yalanı ortaya çıkarmaya çalışmak anlamsızlaşır. Hoca da, yalanının ortaya çıkarılmasını engelleyecek en kesin önlemini almış olur.

Hoca'nın bahane uydururken tıkanıp zaman sık sık baş vurduğu bir çare de, tıkanıp nokta da karşısındakinin görüşüne katılmaktır. Önce sorunu bulanıklaştırıp saldırının şiddetini savuşturduktan sonra, kendini sanki karşısındakiyle aynı safta yer alıp, aynı problemi çözmeye çalışan bir kişi konumuna sokar. Bostana girip şalgam, havuç ne bulduysa koparıp çuvalına dolduran Hoca, bostancıya yakalanır. "Burada ne yapıyorsun?" diye soran bostancıya, "Yel esti, beni buraya savurdu" der. Bostancı, "Peki bu havuçlar, şalgamlar neyin nesi?" diye sorun-



ca, "Esen yel çok güçlüydü, neye tutunmaya çalıştıysam koptu, elimde kaldı" der. Bostancı, "Be adam, peki bunlar nasıl bu çuvala girdi?" deyince de, Hoca, "Vallahi, orasını ben de hala çözemedim" der.

Nasreddin Hoca'yı olmadık şeylere inandırıp, faka bastırırlar. Hoca da, faka bastığını anlayınca hep "ben kendim bilir idim, ama beni bana koymadılar ki" diye yakını. Hoca'ya şaka yapmak için aralarında sözleşen on adamdan her biri, Hoca kendisine uğradığında, Hoca'nın yanındaki tosun için, "Hocam atın ne güzel, nereden buldun bunu?" der. Hoca'nın kıvama geldiğini sezdikleri anda da, ata binmesini önerirler. Tosun, at niyetine sırtına binen Hoca'yı sırtından atıp yere vurur. Hoca da, "ben bunun böyle olacağını bilirdim, ama beni bana koymadılar ki" diye yakını. "Kimseyi kendine koymamak", herhalde günümüzde de, kamuoyu imalatında hala geçer akçedir.

Nasreddin Hoca aykırı deneycidir. Kadılık yaparken, iki adam gelir. Adamlardan biri, öbüründen kulağını ısırdığı için davacıdır. Davalı da davacının ken-

Para kesenizi gösterin

Bir adam koş a koş a Hoca'ya gelir ve der ki: "Hoca Efendi, molların biri göle düştü. Ne yapsak yüzü çıkmıyor, sen bize bir akıl ver." Hoca der ki "Para kesenizi gösterin, Molla paraya dayanamaz, ne eder eder, gelip elinizden kapmaya çalışır." (İlhan Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca, İkinci Baskı, Ağustos 2005, Pan Yayıncılık, s. 140*)

Köyde bir kadın gelip Hoca'ya sorar. "Hoca efendi siz dediniz ki, 'İsa Peygamber göğe çekildi.' Doğrusu çok merak ettim, İsa Peygamber gökyüzünde ne yer, ne içer, acaba?" Hoca taşı gediğine kor: "A densiz karı, ben haftalardır köyünüzdeyim, bir kerecik aklımdan geçip şu Hoca acaba ne yer, ne içer diye sormazsın da, gökyüzünde cennet yemekleri ile beslenen peygamberi mi merak edersin?" (Bahai, 1926: 18. Aktaran İlhan Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca, İkinci Baskı, Ağustos 2005, Pan Yayıncılık, s. 52*)

di kulağını kendisinin ısırdığını iddia eder. Davacı, "Hocam, bir insan kendi kulağını ısırp kendine zarar verebilir mi?" der. Hoca adamları dışarı çıkarır. Kulağını çekip ısırmaya çalışır. Çektiği kulağına ağzıyla erişmeye çalışırken oturduğu yerden düşerek kafasını yarar. Adamlar geri döndüğünde, bir insanın kendi kulağını ısırarak kendine zarar verip veremeyeceği konusundaki kararını açıklar. "Öyle bir zarar verir ki kafasını bile yarar" der. Bir gün, "Ağaç yemiş verir de, ben niye vermeyeyim?" düşüncesi düşer Hoca'nın aklına. Gider kendini beline kadar gömer. Bir süre bekledikten sonra, üşüyüp çıkar, köye geri döner. "Ne oldu Hoca, yemişin nerede?" diye soran köylülere, "Tam köklenecektim, soğuk vurdu" der.

Nasreddin Hoca, iktisat kuramının temel kavramlarına aşinadır. Dere kenarında çamaşır yıkarlarken sabunlarını kapalı kuzgunu kızan karısını, "Bırak hatun, sabun ona daha çok lazım, o bizden daha kirli" diye yatıştırırken "kullanım değerinden" söz eder. Kişi başına para karşılığı bir grup adamı ırmaktan geçirirken, adamlar içlerinden birinin suya düşüp akıntıya kapılmasından telaşa düşünce, "Siz devam edin, telaş etmeyin, bir kişilik para eksik verirsiniz olur

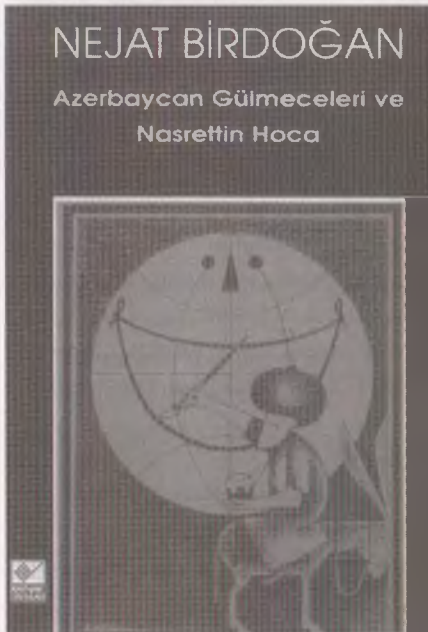


biter" derken "değişim değerinin fetişleştirilmesini" yansıtır. "Hocam baklava götürüyorlar" diyen adama "Bana ne" der. Adam kendisini "Ama hoca, baklavayı sizin eve götürüyorlar" diye yanıtlar. "O zaman da sana ne?" der. Bu da iktisat kuramındaki dışsallık kavramının öyküsünden başka bir şey değildir. Hoca kadıya varıp evine hırsız girdiğinden şikayetçi olur. Kadı "Neyin gitmiş?" diye sorunca, "Bir tarağım gitti" diye yanıtlar. Kadı, "Be adam bir taraktan ne olacak?" deyince de, Hoca, "Ama ben o tarağı iki parmağımla tutup üfürünce beş kere dönerdi" der. Herkesin malı kendine kıymetlidir. Hoca yanında merdiven, başkasının bostanında havuç şalgam yolarken yakalanınca, işin içinden sıyrılmak için bu sefer "özel mülkiyet" ve "ticaret özgürlüğüne" sığınır. Yandaki merdiveni satmak için orada olduğunu söyler. Bostancı, "Burası pazar mı?" diye çıkışınca da, "Sana ne be adam, merdiven benim, istediğim yerde satarım" der.

Nasreddin Hoca'da bilimin kimi felsefi sorunsallarının kök öyküleri de mevcuttur. "Kuzgun için bir yıl diş, bir yıl erkek olur, derler. Bu işin aslı nedir?" di-

ye sorduklarında, "Bunu bilmek için iki yıl kuzgunluk yapmış birini bulmak gerekir" diyen Nasreddin Hoca, "dar deneyci"dir. "Dünyanın merkezi neresidir?" diye soranlara, "Benim karakaçanın ön sağ ayağının bastığı yerdir" yanıtını veren Hoca, yalanlayabilen varsa beri gelsin diyerek, Popper'e dayanmaktadır. Kendi bindiği eşeği hesaba katmadan on eşeği dokuz diye sayan Nasreddin Hoca'da, özneyi üstünde etkide bulunduğu nesneden ayırmanın izleri mevcuttur. Hırsız yakaladığını söyleyen oğluna Hoca hırsız getirmesini söyler. Oğlu, "Gelmiyor" diye yanıtlar. Hoca, "O zaman sen gel" dediğinde de, oğlu, "Bırakmıyor" der. Bu da matematikteki Russel Paradoksu'nun kök öykülerinden biri sayılabilir.

Hoca, kuşkusuz kurnazdır. Bir gün hastalanır. Ziyaretine gelip halini soranlara "Sapasağ oluyorum" der. Ölünce eski bir mezara gömülmesini ister. Vasiyetini yerine getirip, eski bir mezara defnederler. Sorgucu melekler gelince, Hoca, "Ben eski ölüyüm, daha önce sorgudan geçmişim" der. Bazı Nasreddin Hoca öykülerinin bitiminde dendiği gibi, bu yazı da burada tamam oldu.



Primer süreç düşüncesi, mizah ve Nasreddin Hoca

Nasreddin Hoca'nın mizahı, kin ve nefret gütmeyen, eşitlikçi, bütünleştirici, paylaşımcı bir sağlıklı yapının, hayatın zorlukları ile başa çıkmak için ürettiği sağlıklı bir başa çıkma yöntemi olarak daha fazla incelenmeyi hak etmektedir. Nasreddin Hoca tiplemesi kültürümüzü sığ ve değersiz bulanları da içinde boğabilecek derinliktedir.

Nasreddin Hoca'nın güldürerek eleştiren tarzı, herkesi şapkasını önüne koyarak düşündürten bir etki yapar, eleştirdiği özellikleri, kendisinin özellikleriymiş gibi göstererek karşısındakine ayna tutar, onu dinleyenler aslında kendilerinin eleştirilmesine güldüklerini sonradan anlarlar.

Mizah, hayatın zorluklarının, sorunların, dertlerin, kaygıların bir tür anlatılış biçimidir. Bir insan derdini mizah yoluyla da anlatabilir, Nasreddin Hoca'nın sıkça yaptığı gibi. Nasreddin Hoca'nın mizah tarzının çok özel bir tarafı vardır, aşağılayıcı, küçük düşürücü, öfkelenirici, ayrımcı değildir Nasreddin Hoca'nın mizahı. Güçlü olup da zulüm uygulayanları her zaman eleştirir, güçsüzün yanındadır hep, fırsatçıların, ikiyüzlülerin, bencillerin bu özelliklerini ustaca kurgulanmış bir mizah yoluyla onların yüzüne vurur, kızdırmadan düşündürür ve utandırır. Nasreddin Hoca'nın güldürerek eleştiren tarzı, herkesi şapkasını önüne koyarak düşündürten bir etki yapar, eleştirdiği özellikleri, kendisinin özellikleriymiş gibi göstererek karşısındakine ayna tutar, onu dinleyenler aslında kendilerinin eleştirilmesine güldüklerini sonradan anlarlar. Eleştirirken aşağılamayan, küçümse-

yen, saldırgan olmayan bir tarza sahip olması nedeniyle de eşine az rastlanacak özgün bir tarz sergiler. Mizah bir savunma düzeneğidir, Nasreddin Hoca'nın kullandığı haliyle de çok gelişmiş, olgun bir savunma düzeneğidir. Bu derece olgun bir savunma düzeneği kullanarak hayatın eleştirisini, toplumsal ve kişisel eleştirileri yapmak da, eğer Nasreddin Hoca diye bir şahıs yaşamışsa onun ne kadar sağlıklı, olgun bir kişiliğe sahip olduğunu, yok eğer Nasreddin Hoca yaşamamış da toplumun yarattığı bir şahsiyet ise o toplumun ne kadar sağlıklı ve olgun olduğunu gösterir.

Mizah ve ruh sağlığı ilişkisi

Bir insanın içinde bulunduğu duygusal durum onun ruhsal olarak sağlıklı olup olmadığına dair bize önemli ipuçları verir. Geniş bir duygu yelpazesi içinde, ömrümüz boyunca günlük yaşamımızın bir parçası olan ve her bireyde her an az ya da çok bulunan tek duygu anksiyete, yani kaygı, endişe, strestir. Kaygı, içsel koşullardan



Mizah bir savunma düzeneğidir.

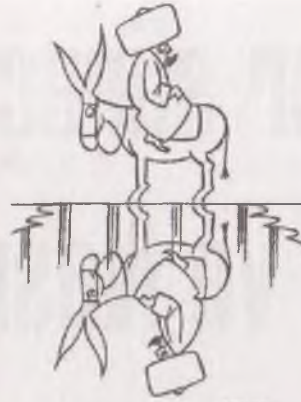
kaynaklanabileceği gibi dış etkenlerin etkisi ile de yaşanabilir. Bizzat hayatın zorlukları ve gerçekleri kaygı ve sıkıntı yaratıcıdır. Sınav kaygısını az ya da çok yaşamayan kimse yoktur. Gün içinde icra ettiğimiz her eylem öncesinde az ya da çok performans kaygısı yaşarız. Bazen dış koşullar, savaş, doğal afet, ekonomik kriz gibi durumlarda çok ağırlaşabilir ve buna paralel olarak bireyin kaygı düzeyi de artar. Belirgin dış koşulların yarattığı kaygı artışları bu koşulların içinde bulunan herkes için kaçınılmazdır, bu koşullardaki bireyler başa çıkma yöntemlerinin gücüne göre kaygıları ile iyi kötü baş etmeye çalışırlar. Ancak bireyin kaygı ile başa çıkma yöntemleri iyi değilse ya da belirgin bir dış koşul olmadan içsel koşullardan kaynaklanarak süreklilik gösteren bir kaygı artışı yaşıyorsa bu durum sağlıklı bir ruhsal durumun sürdürülmesine ve güçlü bir kişilik sergilenmesine büyük bir engel teşkil eder. Hayatında belirgin bir dış stres nedeni olmayan ve genetik, biyolojik zemini normal olan ortalama bir bireyin sağlıklı olarak tanımlanabilmesi, öncelikle onun kaygı düzeyine ve bununla nasıl başa çıktığına bağlıdır

Kaygı başta olmak üzere tüm duyguları, yaşamı aksatmayacak bir düzeyde tutabilmek, bazen de bu duyguları itici gücün yakıtı haline getirebilmek için kullandığımız araçlara savunma düzenekleri denir. Eğer bir bireyin kullandığı savunma düzenekleri bu amaca hizmet ederse o birey mutlu, sağlıklı bir birey olur. Ancak kullanılan savunma düzenekleri kaygı düzeyini düşürmekte yetersiz

kalırsa birey ruhen sağlıklı ve mutsuz bir birey haline gelir. Savunma düzenekleri etkin ve güçlü ise mutluluk, neşe, rahatlama gibi olumlu duygular daha çok yaşanır, aksi takdirde kaygı başta olmak üzere olumsuz duygular daha çok yaşanır. Yani bir bireyin kullanıyor olduğu savunma düzeneklerinin incelenmesi, onun kişiliğinin ne derece sağlıklı olduğuna dair bize ciddi bir bilgi verir.

Mizah ve primer süreç düşüncesi

Mizah, sağlıklı bir ruh hali yaratan, insanı neşelendirerek kaygılarını azaltan, olgun bir savunma düzeneğidir.(1) Mizahta insanların hoşuna giden ve güldüren bir yaratıcılık söz konusudur, bu nedenle mizahın, primer süreç düşüncesi ile yakından ilişkili olması nedeniyle, diğer olgun savunma düzeneklerinden farklı bir tarafı vardır. Sigmund Freud, Mizahın Psikolojisi adlı kitabı ile yaratıcılık ve primer süreç düşüncesi arasındaki bağlantıyı araştırmıştır.(2) Freud'un çalışmalarını devam ettiren Arieti, mizahtaki yaratıcı süreci şöyle açıklar:(3) Primer süreç mekanizmaları ve hatalı oldukları için bir kenara itilmiş bilişsel süreçler, yaratıcı kişinin kullanımına hazır durumdadırlar.



Mizah, sağlıklı bir ruh hali yaratan, insanı neşelendirerek kaygılarını azaltan, olgun bir savunma düzeneğidir.

Bunların arasından yaratıcı kişi, geçici olarak sekonder süreç düşüncesine uyuyormuş izlenimi verenleri seçer. Dinleyici geçici olarak kandırılmış gibi olur ve bu benzerliğe güler.

Primer süreç düşüncesini orijinal biçimiyle ilk kez Freud, "rüyalarda kullanılan süreç" olarak tanımlamıştır. Sonradan, yaşamın ilk yıllarında da kullanılan bir süreç olduğunu saptadığı için bu düşünce tarzına "primer süreç düşüncesi", erişkinlik yıllarında daha çok kullanılan

düşünce tarzına da "sekonder süreç düşüncesi" isimlerini vermiştir. Freud, daha sonra rüyalarla, bilinçdışının serbest enerjisinin aynı ilkelerle çalıştığını saptamıştır. Bilinçdışının serbest enerjisinin primer sürece uygun olarak yönetildiğini, yani çevrenin ve mantığın gerçeklerine uymak zorunda olmadan en hızlı biçimde boşalmak için toplanabildiğini ve yer değiştirebildiğini belirtmiştir, bu durum nevrozların oluşumunda da gözlenir.(4)

Düşünceyi somut ve soyut düşünce olarak ikiye ayıran Goldstein'in somut düşünce olarak adlandırdığı düşünce tarzı, primer süreç düşüncesine karşılık gelmektedir.(5) Somut düşünen kişi, o anda edinmiş olduğu deneyim ya da yüzleşmiş olduğu durumun içine hapsolmüştür, soyut düşünce kullanan kişi ise anlık deneyimlerin dışına çıkarak özel sorunların üstesinden gelebilir. Goldstein'a göre şunları gerçekleştirebilmek için soyut düşünce gereklidir:

*Kendi irademizle olayları yorumlayabilmek,

*İrademizle bir duruma birçok değişik açıdan bakabilmek,

*Bir durumun değişik cephelerini bir arada ama birbirinden ayrı kalacak biçimde tutabilmek,

*Önümüze gelen bir bütünlüğün özünü kavrayabilmek ve bu bütünlüğü par-

Dar ahırda eşekle inek

Hoca'nın pek daracık bir ahır vardır, orada ancak bir hayvan rahat edebilir. Karısı üsteler ki Hoca bir de inek alsın da, hiç olmazsa çocuklar süt içsin. Hoca istemeye istemeye ineği alır. Ama ahır o kadar küçüktür ki, eşek yatarsa inek ayakta kalır, inek yatarsa eşek ayakta kalır. Hoca elbet eşeğini daha çok sevmektedir. Tanrıya dua eder ki, ineğin canını alsın da eşecik rahat etsin. Sabahleyin kalkar, bir de ne görsün, eşek ölmüş, ineğin keyfi yerinde. Hoca başını gökyüzüne çevirir de der ki "Ya Rabbim, günah yazma ama, bunca senedir Allahlık edersin, daha eşekle ineği birbirinden ayıramıyorsun." (İlhan Başgöz, Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca, İkinci Baskı, Ağustos 2005, Pan Yayıncılık, s. 140)

1) Comprehensive Textbook of Psychiatry; Harold I. Kaplan, Benjamin Sadock;

Williams-Wilkins, 1989; Ch 6, Normund Wong, 356-4.

2) Arieti S: From Primary Process to Creativity. The Journal of Creative Behaviour 12(4):231-2, 1977.

3) Age s 225-246.

4) Freud S: The Interpretation of Dreams, Butler and Tanner Ltd., London, 1954. s.146, 235-6, 260.

5) Goldstein K: The Organism, American Book. New York, 1939: s 55-65

çalara ayırdıktan sonra parçaları ayrı tutabilmek,

*Genellemeler yapabilmek, yani ortak özellikleri bularak bu yolla soyut kavramlar oluşturabilmek,

*Kendimizi dış dünyadan ayırabilmek için.

Primer süreç düşüncesi kullanan kişi, somutlamaya yatkın olduğu için bu olumlu özellikleri kullanamaz, bu nedenle de sekonder sürecin kullanılması ile ortaya çıkan gelişmiş Aristotelian mantık yerine ilkel paleolojik mantık ön planda kullanılmaya başlanır, bu durum psikozlarda da gözlenir. 1 ile 4 yaşlar arasında kullanılan mantık da paleolojik mantıktır, paleolojik mantık benzerlikler üzerine kurulan özdeşimlere bağlı olduğu için kimliklerde karmaşaya neden olur. Paleolojik mantık özellikleri büyük oranda von Domarus ilkelerine göre açıklanır:(6) Normal kişi yalnız özdeş konular temelinde kimliği yapılandırırken, paleolojisyen özdeş benzerlikler temeline kimliği oturtur, benzerliklerin sınırsızlığı gibi kimliklerin de sınırsızlığı söz konusu olur. Örneğin benzer bıyığa sahip olmak, paleolojisyenin bıyığın sahiplerini aynı insan olarak özdeşleştirme için yeterlidir. Freud de, B nesnesinin özelliğini taşıyan A nesnesinin rüyada B olarak veya A ile B'nin birleşimi olarak görüldüğünü söylemiştir. Freudyen sembolizm von Domarus ilkelerine dayanır: örümcek-anne, dışkı-para, baba-kral, yılan-penis, cüzdan-vajen gibi. Görünüm ve davranış benzerlikleri kalite özdeşimi, yer ve zaman benzerliği ise bitişiklik-yakınlık özdeşimi olarak adlandırılır. Von Domarus ilkesinin tersi de paleolojik düşüncede geçerlidir: eğer A'nın bir özelliği B'ye benzemiyorsa A ile B tamamen ayrı şeylerdir sonucuna varılabilir.

Şiirde de temayı güçlendirecek benzerlikler bulma çabaları vardır. Bu gibi sanatsal etkinlikler ve mizah- ta, sanatçı önce primer süreç grubunu oluşturur ve bu gruptan birbirinin yerine koyacağı elemanları seçer. Bu gibi sa-

Bir gün bir filozof gelir, bilginlerinize sorularım var der. Hoca'ya başvururlar. Filozof, Hoca'yla buluşur ve elindeki sopayla yere bir yuvarlak çizer. Hoca da sopasıyla bu yuvarlağın tam ortasına bir çizgi çizip ikiye böler. Filozof, bu çizgiye dikey bir çizgi çizince Hoca, eliyle dâirenin üç bölüğünü alır gibi yapar, bir kısmını elinin tersiyle iter, filozofa verir gibi bir işarette bulunur. Filozof avucunu, parmaklarını düz bir tarzda yumarak yere doğru sallar, Hoca, onun aksini yapar. Birbirlerinden ayrılırlar. Filozof, bilgininiz gerçekten de bilgin, der; dünya yuvarlak diyorlar, ne dersin dedim, hem de ortasında hattı istivâ var, dedi. Dörde böldüm, üç bölüğü su dedi, bir bölüğü kara. Gökten yağın yağmurun sebebini sordum, sıcaktan sular, tebahhur eder, göğe ağar da sonra su olur yağar, dedi.

Hoca'ya da ne dedi, ne dedin diye sorarlar. Hoca, herif oburun biri der; bir tepsi baklava olsa, dedi, yooook dedim, yalnız başına yedirmem, yarısı senin, yarısı benim. Dörde bölsen ne yaparsın dedi, üç bölüğünü ben yerim, bir bölüğünü sana veririm, dedim. Üstüne fıstık, üzüm gibi şeyler de serpsen dedi, iyi olur amma dedim ateşi, tam kıvamında olmalı, küllü ateşle de olmaz, harlı ateşle de. (Nasreddin Hoca, Abdül-baki Gölpinarlı, İkinci Baskı, 1996, İnkılâp Kitabevi, s. 22)

Hoca'nın bir komşusu ölür, cenaze kaldırılırken ölenin karısı ağlar: "Benim zavalı kocacığım, seni öyle bir yere götürüyorlar ki, orada yiyecek yok, içecek yok, yatacak bir yer yok, ısınacak od yok, ocak yok." Nasreddin Hoca bunları duyunca karısına der ki, "Aman karı çabuk ol gidelim, bu adamı herhalde bizim eve götürüyorlar." (Kabacalı, 1991: 140, aktaran İlhan Başgöz, Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca, İkinci Baskı, Ağustos 2005, Pan Yayıncılık, s. 51)

natsal etkinliklerde hastalıklı düşünce oluşumundan farklı olarak bu eylem bilinçli olarak yapılır, özdeşleştirme tam değil kismidir, yer değiştirme gerçek nesneden sembolik olana değil, sembolik olandan gerçek nesneye doğrudur ve nesneler ayrı ayrı bireyselliklerini korurlar. Yapılan özdeşleştirme değil kıyaslamadır.

Nasreddin Hoca ve mizah

Nasreddin Hoca'nın mizahi yeteneği, primer süreç düşüncesinin ustaca ve bilinçli biçimde kullanılmasının, somut düşünce ile soyut düşüncenin ustaca harmanlanmasının ve sembolizmin mizahi kullanımının üstün örnekleri ile doludur. Kendisini bizzat tanımasak da, onun kişiliğinde, kültürümüzün hoşgörüsünü, en yıkıcı ve sarsıcı olayların bile gülünecek bir yanını bulup ortaya çıkartması ile yaşama gücünü diriltmesini, haksızlıklara boyun eğmeden nüktedanlıkla karşı gelmeyi, zulmü ve zalimi ince ince eleştirmesini, açgözlülüğe ve

sömürüye karşı aldığı tutumu, ince bir mizah yeteneği ile ortaya koymasını gözlemliyoruz. "Kazanın doğurduğuna inandın da öldüğüne neden inanmıyorsun!" diyerek fırsatçılığı ince ince karşısındaki yüzüne vururken kullandığı sembolizasyon, kazana canlı, doğurgan bir özellik yüklerken primer süreç düşüncesinin kullanılış biçimi, Nasreddin Hoca'nın, ve ya aslında gerçekte böyle bir karakter yaşamadı ise de yaratılmış olan bu karakterin nezdinde, Anadolu Türklerinin ortak bilincinde yaşayan, bütünleştirici, hoşgörülü, şiddetten uzak, zalimi eleştiren, insani özelliklerin kanun ve kurallara kurban edilmesinin önüne dikilen insan- cı yapısının, izlerini gözliyoruz. Nasreddin Hoca'nın mizahı, kin ve nefret gütme- yen, eşitlikçi, bütünleştirici, paylaşımcı bir sağlıklı yapının, hayatın zorlukları ile başa çıkmak için ürettiği sağlıklı bir başa çıkma yöntemi olarak daha fazla incelen-meyi hak etmektedir. Nasreddin Hoca tiplemesi bu nedenle, "Barbar Türkler" yakıştırmasına belki en güzel cevaptır ve kültürümüzü sığ ve değersiz bulanları da içinde boğabilecek derinliktedir.



6) von Domarus E: The Specific Laws of Logic in Schizophrenia, Language and Thought in Schizophrenia: Collected Papers Berkeley: University of California Press. 1944 s 104-114.

Benim Nasreddin Hoca'm

Nasreddin Hoca'nın latifeleri bizim için Türk halk masalları, atasözleri, Dedem Korkut, Köroğlu, Manas gibi halk destanları, Kelile ve Dimne, Gabusname, Mesnevi gibi didaktik incileri ve zengin âşık edebiyatımız kadar önem taşımaktadır. Onun derdi adımıza yazılmak istenen Şamanizm'i kaldırıp yerine Töre'yi koymak, Yusuf Has Hacib gibi; eğriliği kaldırıp yerine doğruyu koymak, Dedem Korkut gibi; namertliği kaldırıp yerine mertliği koymak, Köroğlu gibi...

Giriş

"Bilim ve Ütopya" dergisinin kapak konusunun sevgili Nasreddin Hoca olacağını bildiğimde, doğal olarak çok sevindim. Aslında kapak konusu olmasa bile, her yazımızın tatlısı olma hakkına sahiptir Hoca'nın latifeleri kanaatimce. Çünkü konusuna bağlı olmaksızın, her sohbetinde uygun bir yerde, Hoca'nın uygun bir fıkrası işin tatlıya bağlanmasına neden olmuştur her zaman. Bilende ki, benden de bir makale isteniyor bu konuda, sevincim iki katına çıktı, ama bu sevince hüznün de karıştı, çünkü kullanabileceğim süre çok azdı. Buna rağmen sevinç ve keder arasında mekik dokuyarak bir şeyler yazmaya karar verdim. Benden, yıllar önce de bu konuda yazmamı istemişlerdi. Bunu isteyen yine "Bilim ve Ütopya" dergisi idi. O zaman yazdığım makalenin adı "Nasreddin Hoca Latifelerinden Alınacak Didaktik Dersler"di ve amacı da latifeleri yorumlayarak onların şifa verici özlerine ulaşmak, bu yorumları didaktik unsurlar olarak eğitimimde kullanmak idi.

Orada otuz kadar latife sınıflara ayrılmış ve onlara "Doğa ve Doğa Bilimleri", "Mantık", "Matematik", "Siyaset" ve "Adalet" adları takılmıştır. Bu sınıflandırmanın sonucu olarak, makalede şu cümle yer almıştır: "Sonuç olarak Nas-

reddin Hoca Latifeleri'nin tümünü, Siyaset çatısında Adalet bayrağı dalgalanan, temelinde Doğa ve Doğa Bilimleri dayanmış, çimentosu Mantık olan muhteşem ve alınması olanaksız bir Riyaziyyat Kalesi'ne benzetebiliriz bence." Makale boyunca ben hem de bu tezi kanıtlamaya çalışmışımdır her zaman.

Bu yazımda ise esasen iki şeye değinmek istiyorum. Bunlardan bir tanesi yorum meselesini daha ileri götüren "süveyda" meselesi, bir diğeri ise sevgili

Sonuç olarak Nasreddin Hoca Latifeleri'nin tümünü, Siyaset çatısında Adalet bayrağı dalgalanan, temelinde Doğa ve Doğa Bilimleri dayanmış, çimentosu Mantık olan muhteşem ve alınması olanaksız bir Riyaziyyat Kalesi'ne benzetebiliriz bence.



Moskova'da basılan "Yirmi Üç Nasreddin" kitabının kapağı.

Hoca'mızı korumak meselesidir. Ancak bu meselelere geçmeden önce Hoca ve onun latifelerine genel olarak bir göz atmak, onun Türk dünyasındaki, dünyadaki yerini tespit etmek ve şahsen benim için taşımış olduğu ve halen taşımakta olduğu önemi vurgulamak isterdim. Önce kendimden başlamak istiyorum. Tesadüfi değildir ki, yazının adını "Benim Nasreddin Hoca'm" olarak seçmişimdir. Gerçekten de samimi olmak gerekiyorsa, hayatım boyu Hoca bana babam kadar yakın olmuştur her zaman. Babamı ne kadar gizli ve açık şekilde zikretmişimse, Hoca da nerdeyse o kadar anılmıştır. Aslında *tüm büyük nesneler gibi Hoca türünden olağanüstü varlıklar tüm beşeriyete mal edildiği gibi, ayrı ayrı şahısların da ona sahiplenme hakkı vardır, diye düşünüyorum. Yani ne kadar Hoca sever varsa, bir o kadar da Hoca var demek*, bana göre ve onlardan biri de bendenize mahsus. İşte bu yazıda ben kendime ait olan Nasreddin Hoca'dan bahsetmek istiyorum sadece.

Bana göre Nasreddin Hoca Türk dünyasında, büyük ozan Dedem Korkut, Kutadgu Bilig'in yazarı Yusuf Balasagunlu, Sanskritçeden Arapçaya İbn Mukavva tarafından tercümesi yapılmış ve Türkiye'de Beydaba gibi meşhur olan "Kelile ve Dinme"nin yazarı, zamana damgasını basmış mütefekkirler ve nihayet büyük fetihlere imza atmış hakanlar, sultanlar kadar öneme sahiptir. Tesadüfi değildir ki, Türk milleti Timur'a karşı meydana yine de Hoca'yı çıkartmış, çünkü Hoca'nın sözü Timur'un kılıcından daha keskin, onun söz ordusu Timur'un ordusundan daha güçlü ve baki idi. Dünya edebiyatının Cervantes gibi dehaları da zaman zaman Hoca'dan yararlanmışlardı. Bir zamanlar Sovyetler zamanı Moskova'da 23 *Nasreddin* adlı bir kitap basılmıştı. Bu kitapta değişik Türk uluslarına mal edilen 23 Hoca'nın latifeleri yer alıyordu. Birkaç sene sonra kitap yeniden basıldı, ama ismi bu defa 24 *Nasreddin* olmuştu artık. Nedenini sanırım anlamışsınızdır. Aradığımızda yeni, daha keşfedilmemiş nice Nasreddin'ler çıkar karşımıza her zaman.

Nasreddin Hoca'nın latifeleri bizim

için Türk halk masalları, atasözleri, *Dedem Korkut, Köroğlu, Manas* gibi halk destanları, *Kelile ve Dimne, Gabusname, Mesnevi* gibi didaktik incileri ve zengin âşık edebiyatımız kadar önem taşımaktadır. Nasreddin Hoca bizim için aynı zamanda büyük bilgelerimiz olan Muhammed Al Harezmi, Al Farabi, Hacı Nasreddin et-Tusi, Muhammed Turgay Ulugbek ile aynı saflarda yer almayı hak etmiştir. Hoca'nın derdi de bunlarıki gibi anlamak ve anlatmak derdidir (Sait Başer). Onun derdi adımıza yazılmak istenen Şamanizm'i kaldırıp yerine Töre'yi koymak, Yusuf Has Hacib gibi; eğriliği kaldırıp yerine doğruyu koymak, Dedem Korkut gibi; namertliği kaldırıp yerine mertliği koymak, Köroğlu gibi; faniliyi kaldırıp yerine bakiliği koymak, ozan aşıklarımız gibi...

Bir zamanlar Roma'nın meşhur konuşmacısı Cicero, nutkun üç temel parçası olduğunu savunmuştu: konuşan, söylenen ve dinleyen. Bunlardan bir tanesi eksik olduğunda ortada nutuk yok demek oluyor. Latifeler yaranışı itibarıyla bir ağız edebiyatı örneği olduğundan dolayı, etkili olması için onu dinleyen, anlayan ve yorumlayabilen insanların bulunması, latifelerin yaşamlarını sürdürbilmesi için olmazsa olmaz niteliği taşıyan temel şarttır. Bilindiği üzere eğitimde meşhur "usta-çırak" yönteminin babası sayılan eski Yunan bilgini Sokrat kendisi bir şey yazmamıştır. Onun düşüncelerini ünlü *Diyaloglar* adlı eserinde kaleme alan ise, kendisi kadar ün sahibi, "Akademi" adlı okulun kurucusu, Sokrat'ın talebesi olmuş Platon idi. *Diyalog-*

Dünya edebiyatının Cervantes gibi dehaları da zaman zaman Hoca'dan yararlanmışlardı.

Bir zamanlar Sovyetler zamanı Moskova'da 23 Nasreddin adlı bir kitap basılmıştı. Bu kitapta değişik Türk uluslarına mal edilen 23 Hoca'nın latifeleri yer alıyordu.



Leonid Solov'yov'un "Nasreddin Hoca Hakkında Hikaye" kitabının kapağı (Galiba Fatih Sultan Mehmet'in resmini vermişler.).

lar'ın yorumlanması ve bir ileri düzeye ulaştırılması işi de, Platon'un öğrencisi olmuş, *Metafizik* eserinin yazarı Aristot'e nasip olmuştur. Gönül ister ki, Hoca'nın latifeleri de benzer şekilde, onun özüne zarar vermeden yazıya dökülsün ve yorumlanarak bir üst düzeye ulaştırılsın.

Bu bölümde son olarak Nasreddin ismini yorumlamaya ve konumuz ile ilişkilendirmeye çalışacağım. 2003 senesinde, yine "Bilim ve Ütopya" dergisinde Türkiye'nin gurur duyabileceği değerli matematikçi Cahit Arf hakkında "Cahit Arf Sonsuzluğu" adlı bir makalem yayımlanmıştı. Orada Cahit Hoca'dan "Matematik denizinin dalgıcı" olarak bahsetmiş ve onun yaşamı boyu doğruluk, dürüstlük, bilgelik uğruna eğrilik, yalan (yanlış) ve cehalete karşı yorulmadan savaş vererek, doğumunda ona verilen Cahit adını yüzde yüz doğruladığını vurgulamıştık. Nasreddin Arap sözü olup, nasr (yardım) ve din (mahkeme) sözlerinin birleşimidir. Mahkemenin işi araştırma yaparak hak ile batılı ayırt etmek, adaletin zaferini temin etmektir ki, bu bağlamda tüm dünyevi dinler aynı paydaya sahip olmakla, onların temel kitaplarına da (Kuran, İncil, Tevrat) ortak bir ad, Furkan (ayırıcı) adı tanınmıştır. İşte

bu açıdan bakıldığında, Nasreddin Hoca kendi latifeleriyle esas itibarıyla her zaman adaletin zafer kazanması işine yardımcı olmuş, bununla da tıpkı Cahit Hoca gibi, ona verilmiş ismi yüzde yüz doğrulamıştır.

Nasreddin Hoca latifelerinde “Süveyda” meselesi

Meşhur Fransız matematikçisi ve filozofu H. Poincare, *Bilim Hakkında* adlı kitabının astronomi bölümünde uzak yıldızlardan bize gelen iki tür ışıktan bahsediyor. Bunlardan bir tanesi gözle gördüğümüz ışıktır ki, bu bize sevinç duygusu bahsediyor. Kaynağı bu ışık olan bir diğer ışık ise çok daha ince olmakla, bizi düşünmeye sevk ediyor ve evrendeki harmoniyi idrak etmek yolunda bize yol gösterip, yardımcı oluyor. Bu ışık bizde güven duygusu, gücümüze inam uyandırmakla, bizi evreni kucaklayabilecek derecede kendi gözümüzde yüceltiyor. Bu ışığın eşliğinde uzunca bir süre yürüdükten sonra, ondan, Poincare'nin bahsetmediği çok ince bir ışın daha ayrılıyor ve bu ışın bizim kalbimizde olduğunu varsaydığımız, “süveyda” ismi takılan siyah bir noktaya hitap ediyor. Bunun etkisi sonucunda ise acımızı anlıyor, kötü bir huy olan böbürlenmekten kaçınıyor, kendimize taşıyamayacağımız yükü yüklemiyor, iddialarımızın sınırını belirliyor ve böylece huzura kavuşmuş oluyoruz.

İşte Nasreddin Hoca latifelerinden algıladığımız mecaz anlamında ışınları da sanırım benzer biçimde sınıflandırabiliriz. Bunlardan birincisi “kaplama” adı taktığımız kısım bizi sadece güldürüp eğlendiriyorsa, ikinci “öz” veya “çekirdek” ismi taktığımız kısım aklımıza hitap ederek bizi düşündürüyor, doğru karar-

Latifenin “süveyda” adı verdiğimiz kısmı, çekirdeğin içindeki bir hayati noktaya tekabül ediyor ki, latifenin ayakta kalmasının ve toplum tarafından sevilmesinin de asıl nedeni bu olsa gerek.

Jimnastiğin hikmeti

Hoca'nın;

- Jimnastiğin insana faydasının pek büyük, hatta bir türünün askerleri ölümden kurtarır şeklindeki konuşmasını işitince Alman askerleri:

-Yahu Hoca, bunun nasıl bir jimnastik olduğunu söyler misin? Diye sorarlar.

Hoca:

- Kızılordu askerlerini görünce, ellerini yukarı kaldırmak, şeklinde jimnastiktir! Diye cevap verir. (*Nasreddin Hoca Fıkraları*, Haz. Prof. Dr. İsa Özkan, TİKA Yayınları, 1999, Ankara, sf. 365)

lar kabul ederek manevi şifa bulmamıza yardımcı oluyor. Nihayet latifenin “süveyda” adı verdiğimiz üçüncü daha derinde olan kısmı, çekirdeğin içindeki bir hayati noktaya tekabül ediyor ki, latifenin ayakta kalmasının ve toplum tarafından sevilmesinin de asıl nedeni bu olsa gerek. Bunun etkisi ile aklımız daha ışıklı, kalbimiz daha yumuşak, iç dünyamız daha temiz ve huzurlu oluyor. Bu açıdan bakıldığında asıl latifelerin bizde uyardığı haller engin okyanus kıyısının, yüce dağ zirvesinin, doğum ve ölümün doğurduğu hallerle kıyaslanabilir yalnızca.

Süveyda'yı biyoloji hücrenin nüvesi içerisindeki gen taşıyıcısıyla mukayese edebiliriz bence. Hücrenin geriye kalan elemanları ayakta kalmak ve varlıklarını sürdürebilmek için ona hizmet etmeli ve onu korumalıdır, çünkü yaşam için gereken asıl bilgi kaynağı odur.

Bu açıdan baktığımızda yumurtanın nüvesi sayılan sarısı içerisindeki siyah noktanın korunması çok ilginç. Yumurta sarısı yumurta ağının içerisinde yüzmekte olmakla, yumurtanın evrilip çevrildiği zamanlar o da öylesine dönüyor ki, siyah nokta üst tarafta olsun. Bunun nedeni yumurta sarısının ağırlık merkezinin siyah noktanın ters yönünde yüzeye yakın yerleşmesindedir. Tam da bir “Hacıyatmaz”! Bu hem zeminin

soğüğünden korunmak, hem de kuluçkanın sıcaklığından yararlanmak işine yaradım amacı taşımaktadır elbette. Hoca'nın latifelerini de evirip çevirirken bu hususa dikkat etmeli, onun süveydasına zarar veren evirmelerden kaçınılmalıdır; yoksa latife özelliğini, vereceği mesajı kaybeder.

Nasreddin Hoca fıkralarında Süveyda örnekleri

Adamın biri hocaya yer darlığından şikâyet etmiş ve bir çözüm önerisinde bulunmasını istemiş. “İneğin var mı?” sorusuna “Evet” yanıtı alan Hoca, “İneğini de evine al” tavsiyesinde bulunmuş.

Bir sonraki görüşlerinde adamın “Durumum daha da kötüleşti” demesi üzerine yine “Eşeğin varsa onu da yanına al, işler düzeler” tavsiyesinde bulunmuş. Tabii durum daha da kötüleşmiş ve bu sefer de “Koyunu da yanına al” tavsiyesi gelmiş. Daha sonra sırasıyla “Koyunu çıkar”, “Eşeği çıkar” ve “İneği çıkar” tavsiyeleri gelince, adam yerinin bayağı genişlediğini, çok rahatladığını ifade ederek, yardımlarından dolayı Hoca'ya teşekkür etmiştir (Ahmet Parasız). Bu fıkranın düşündürücü, bilimsel yönü genişlik ve darlık mevhumlarının göreceli olması



Leonid Solovyov, “Nasreddin Hoca Hakkında Hikâye”... Solovyov kitabının elektronik kütüphanede olan örneğinden resim.

gerçeğidir herhalde. Ve bu gerçek, "Eski yurdun değerini, yeni yurtta bilerler" gibi atasözü meydana gelmesine sebebiyet verebilir. Biraz daha ileri gidersek, genişlik ve darlığın bir gönül meselesi olduğu sonucuna varıyoruz ki, bu da "Yer darlığı önemli değil, yürek geniş olsun" türünden atasözüne revaç vermektedir.

Yine günlerin birinde çarşıda adamın biri Hoca'nın sarığını kafasından kapıp kaçmaya başlayınca, Hoca fazla telaşlanmadan, rahat bir şekilde kalkıp ters yönde yürümeye koyulunca, etraftakiler onun nereye gittiğini merak etmiş. Hoca, "Mezarlığa" diye cevap vermiş ve eklemiştir: "Nereye gitse de er geç oraya gelmek zorunda". İlk bakışta bizi güldüren bu latifenin özü, bizi "Avı beresinde vur" Atasözüne götüren bir mesaj vermektedir. Yani bir işi yaparken başarılı olmak için uygun pozisyonun seçilmesi çok önemlidir. Örneğin eğer bir binanın yanında birisini bekliyorsanız, en makulü binanın köşesinde pozisyon almaktır, çünkü buradan her iki sokağı da gözlemlemek olanağımız vardır. Bu düşüncelerimizde biraz daha ilerleyince burada hem hırsıza, hem de etraftakilere daha ince bir mesajın verildiğinin farkına varırız. "Ey cahil insan, bu kap kaçıklarla nereye kadar gitmeyi düşünüyorsun. Varcacığın son durağa götüreceğin tek şey üç beş arşın bez olacak dünya malından, bir de hayır emeller." İşte aklımızı nurlandırıp kalbimizi yumuşatan ve bizi bir miktar "derviş" yapan süveyda bu olsa gerek.

"Avludaki siyah taş" fıkrasında da benzeri mesajı bulabiliriz. Bir defasında konu güç meselesi (aslında kuvvet olması lazım) olunca, Hoca hükmetmiş ki, onun gücü hiç değişmemiş ve buna kanıt olarak da avludaki kocaman siyah taşı gençliğinde de, şimdi de kaldıramadığını göstermiş. Bu latifenin düşündüren özü çok önem-

li olup, değerlendirme meselelerinde dikkatleri ölçek (siyah taş) üzerine çekmektedir. Eğitim öğretim sürecinde soru (ölçek) çok zor olursa herkes sıfır puan alır, çok hafif soru da herkesi şampiyon yapar ve her iki durumda da değerlendirme yapılamamıştır, diyebiliriz. Mesele- nin başka yönü de var: küçük mesafeleri kilometreler ve büyük mesafeleri milimetrelerle ölçersek işler iyice karışmış olur. Bu fıkranın süveydası ise bize göre insanın aczine işaret etmekle onu alçakgönüllü olmaya davet etmesidir. "Ey insan, haddini bil. Yeryüzündeki yürüyüşüne dikkat et. Sen yeri yaramazsın, dağları yerinden oynatamazsın, göğeyi çıkamazsın. Bunları unutma!" Elbette bunlar mecaz karakterinde olmakla, insanlarda büyüklerimize hürmet, küçüklerimize şefkat duyguları uyandırmaya hizmet etmektedir.

Tabii bu örneklerin sayısı artırılabilir, ama sanırım düşündüklerimizi okura ulaştırmak için bu kadarı da yeterli olur. Hoca'nın latifeleri aynı zamanda bize hem musibete uğrayanların acılarını kendi acımız gibi duymaya yardım ediyor hem de onların gerçekten musibete uğrayıp uğramadıklarını tespit etmemiz için bizi motive ediyor. Bir kişiyi suya atmak onu musibete uğratmış olmak anlamına geldiği halde,



Yine aynı kitabın bir başka baskısı... Yazar ve eserin adının altında küçük harflerle "Rahatı Bozan" yazılmıştır.

bir balığı suya atmakla ona hayat bahsetmiş oluruz. Dış görünüşü itibarıyla olaylar aynı, ama sonuçlar çok farklı. Olayların dış görüntüsü bazen aldatıcı olup insanları yanlış kararlar vermeye sevk eder. Bunun parlak örneği olarak Hazreti Hızır'la Hazreti Musa'nın birlikte seyahatleri zamanı, birincinin bir fakirin teknesini delerek yararsız hale getirmesi hakkında hadisi gösterebiliriz. Dış görünüşe göre ortada iş-

Hoca'nın latifeleri aynı zamanda bize hem musibete uğrayanların acılarını kendi acımız gibi duymaya yardım ediyor hem de onların gerçekten musibete uğrayıp uğramadıklarını tespit etmemiz için bizi motive ediyor. Bir kişiyi suya atmak onu musibete uğratmış olmak anlamına geldiği halde, bir balığı suya atmakla ona hayat bahsetmiş oluruz.

lenmiş bir suç var. Fakat sonra belli oluyor ki, az sonra acımasız bir korsan kıyıdaki tüm tekneleri gasp ederken, fakirin bozuk teknesine dokunmuyor ve doğal olarak bu onun sevincine sebep olur. Demek ki, yapılan işlerde niyet çok önemli ve Hoca'nın latifeleri bizlere hem de bu yönde mesajlar vermektedir.

Nasreddin Hoca latifelerinin korunması meselesi

Hoca'nın latifeleri bizim söz memleketimizin en değerli bölgelerindendir, nasıl derler: söz bahçemizin gülüdür. Bizim onu sürekli olarak kollamamız, korumamız ve "yabani verimsiz otlardan" temizlememiz lazım, aksi halde kaybedenlerden oluruz. Biz bu bölümde dikkatleri, bu ince latifeleri sürekli takip eden ve gelecekte bekleyen tehlikelere çekmek istiyoruz. Malum, her yenilik sadece yeni olduğuna göre hayırlı hesap olunamaz. "Kaş düzelttiği yerde vurup gözü de çıkarttı" türünden atasözü boşuna yaranmamış herhalde. Bu göz çıkartma meselesi esasen üç nedenle olabilir bence: Bunlardan bir tanesi bilerekten, kurnazlıkla yapılan müdahale sonucu baş verebilir ve çok sık rastlanmıyor belki. Ben buna "Herostrat müdahalesi" derim. Herostrat, meşhur olmak için MÖ 356 yılında Efes'teki meşhur Artemis mabedini yakan birisi ve bu yolla kazanılan şöhre-

te "Herostrat şöhreti" denir. Bir başka benzer müdahale cahillikle bağlı olsa gerek ve ben buna "Ayı hizmeti" derim genelde. Amaç belki de iyi bir iş çıkartmaktı Hoca adına, ama kabalık ve ace-milik sonucu ortaya çıkan sonuç daha kötü oluyor. Müdahalelerden bir tanesi de kendi basit (Hoca'ya yakışmayan) düşüncelerini Hoca'nın adına yazarak, bir taşla birkaç kuş vurmak sevdasından ileri geliyor ki, ben buna "asalak müdahalesi" derim doğal olarak.

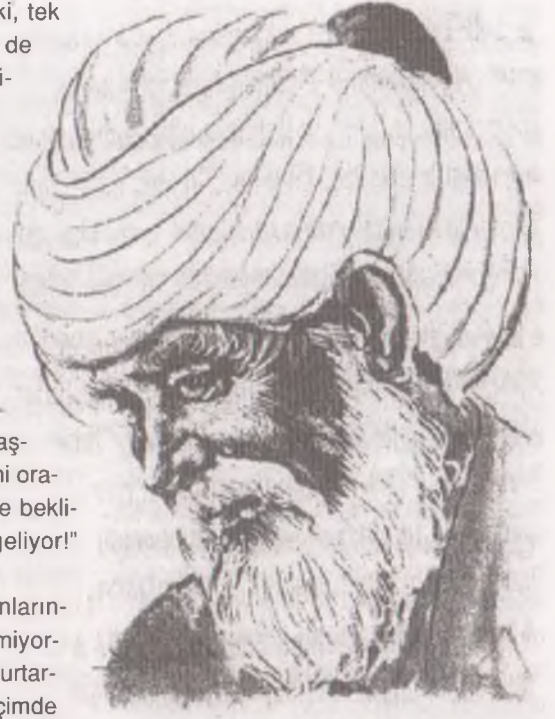
Açıklamak gerekirse, birinci müdahaleye örnek olarak havuzda boğulan molla ile bağıntılı "Al molla" fıkrasını gösterebiliriz. Havuzda boğulmak üzere olan bir molla, etraftakilerin "Ver elini!" nidalarına aldırış etmediği bir durumda, kendini yetiren Hoca, "Al elimi!" nidasıyla onu boğulmaktan kurtarmış ve şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Bu 'al molla'dır', onun kitabında 'vermek' sözü yok, ölür ama elini bile vermez, veremez!" Şimdi hoca hakkında değişik kitapçıkların birinde bu latife şöyle söylenmiştir: Nasreddin Hoca kayıp havuza düşmüş ve "ver elini" deyen etraftakilere aldırıyor. Bu arada adsız, soysuz birisi etraftakilere "Siz bunu tanımıyorsunuz, bu adam almaya alışık, vermeye değil" demiş ve "Al elimi!" sihirli kelimesi ile Hoca'yı kurtarmış. Buyurun zevk alın, rahmetli nerelerden nerelere "kaydırılmış"!

İkinci türden olan müdahaleye örnek olarak, "Filin dişi de geliyor" latifesini alabiliriz bence. Timur, ordu fillerini beslenmesi için köyler arasında dağıtmış ve Nasreddin Hoca'nın köyünün payına da bir erkek fil düşmüş. Filin yaramazlıklarından boğaza yığılan köy ehli, bu filden kurtulmak amacıyla Hoca başta olmakla Timur'a bir delege göndermeye karar veriyor. Timur'un, hoşuna gitmeyen teklifle gelenleri hemen cezalandırdığını gören köylüler bir bir, iki bir divanhaneyi

terk ediyorlar. Hoca bir bakmış ki, tek kalmış ve doğal olarak kendisi de çıkmak istemiş. Tam bu sırada Timur ona "Sizin derdiniz nedir?" diye sorunca, canını korumak için "Efendim, bizim köyde olan erkek fil çok akıllı ve sevimli hayvandır, fakat tek olduğunda bazen canı sıkılıyor..." diyor. Timur da "Köy halkına söyle ki, merak etmesinler, yarın o köye bir dişi fil daha göndeririz"... Bu sonuçla divanhaneden çıkan Hoca, onu sokakta bekleyen arkadaşlarının "Ne oldu?" sorusunu, "Beni orada tek bırakıp kaçtıktan sonra ne bekliyordunuz? Yarın filin dişi de geliyor!" diye cevaplandırıyor.

İşte bu fıkranın bazı versiyonlarında, köylüler divanhaneyi terk etmiyorlar ve Nasreddin Hoca delegeyi kurtarmak adına Timur'la yukarıdaki biçimde konuşuyor ve son ifadesini de sokakta onu bekleyen arkadaşlarına değil, köye döndüklerinde, onları bekleyen köylülere söylüyor. Bu versiyon Timur'a hitap edenlerin, ondan medet umanların daha fazla azaba uğradıklarını ön plana çıkarıyor. Fakat fıkranın vermek istediği asıl mesaj, zulmün yalnızca elbirliği ile aradan kaldırılabileceği, hıyanet ve namertlik sonucunda zulmün daha da artacağı mesajıdır.

Üçüncü türden olan müdahaleler ise, Hoca'nın İnternet'te gezinmesi, uçakla seyahati, televizyon seyri ve bu gibi modern eşyalarla teması zamanı yaşadığı gülmeli olayların birileri tarafından sürekli olarak uydurulmasıdır. Bu olay berbat bir giysiye meşhur bir firmanın etiketini yapıştırmaya benziyor ki, o firma bunda zarara uğruyor (maddi ve manevi) ve buna göre mahkemeye müracaat hakkına sahip. Maalesef bu konularda Hoca'ya sahip çıkanlar pek çok sayılır.



maz. Hoca hakkında belli bir stereo tip formallaşmış ve boş sayfaları doldurmak adına Hoca'yı zamanda yolculuğa çıkararak bu güzel portreyi bozmamak lazım kanaatimizce.

Temennimiz

Sonuç olarak benim temennim, her yazar-çizerin, bilim adamı ve filozofun, Doğu'nun ve Batı'nın büyük insanlarına atıfta bulundukları gibi, ortamın müsaade ettiği kadarınca sevgili Nasreddin Hoca'ya da müracaat etmelerini görmektir. Sanırım bu müracaat bizleri ikili kazanca götürür: hem Hoca anılmış olur (sevap) hem de "başımız dik" oluruz, çünkü bu latifeler onu yerinde ve zamanında kullanan adamın başını hiç vakit aşağı etmedi.

Kaynaklar

- 1) Başer Sait, *Toplumsal akıllı anlamak, Ataç Yayınları, İstanbul, 2006.*
- 2) *Gabusname, Azereşir, Bakü, 1982.*
- 3) *Kelile ve Dimne, Azereşir, Bakü, 1963.*
- 4) *Kitabi Dede Gorgud, Gencilik, Bakü, 1978.*
- 5) *Köroğlu, Maarif, Bakü, 1975.*
- 6) *Mevlâne Celaleddin Rumi, Fihri Ma- Fih, Ankara, 2000.*
- 7) *Molla Nesreddin, Az. SSC EA, Bakü, 1956.*
- 8) *Yusubov İsmihan, Nasreddin Hocadan alınacak Didaktik Dersler, Bilim ve Ütopya, 109, Temmuz, 2003.*

Aksi de olur

Bir Alman askerinin:

- Biliyor musunuz, uçak havada uçar, denizaltı, suyun altında yüzer, diyerek bilgiçlik taslamasını duyan Hoca demiş:

- Aksi de olur. Mesela son zamanlarda Almanların uçakları sık sık suyun üstünde yüzüyor, denizaltıları havaya uçuyor, demiş. (*Nasreddin Hoca Fıkraları, Haz. Prof. Dr. İsa Özkan, TİKA Yayınları, 1999, Ankara, sf. 368*)

"Domuz Gribi"nin küresel salgını

Gerek yurttaşlar arasında ve gerekse bilim insanları arasında yönetime karşı büyük bir güven bunalımı yaşanmaktadır. Bu bunalımdan çıkış, uygulanan piyasacı sağlık politikasından çıkmadan olanaklı gibi görünmemektedir.

1. Tanım

Grip; grip (enfluenza) virüslerinin kulak burun boğaz ve göz içderisine (mukoza) yerleşmesi ile oluşan bir üst solunum yolu enfeksiyonudur. Hastalar belirtiler başlamadan bir iki gün öncesinden başlayarak, yedi gün sonrasına dek virüsü etraflarına bulaştırırlar. İnsandan insana bulaşma genel olarak solunum yolu salgılar ile olur. Bulaştırıcılık süresinin ortalama on gün olduğu kabul edilir.

Hayvanlardan bulaşanlar (kuş gribi, domuz gribi vb.) bir yana bırakılır ise, virüslerin insandan insana geçişi; hasta kişilerin öksürük ve hapsiriksi ile etrafa yayılan salgı ve damlacıklarının diğer insanlar tarafından solunması ile olur. Ayrıca, hastaların salgıları yolu ile kirlenmiş olan el, yüz derisi ile yakın temasla da geçiş çok sıktır. İnsanlar arası bulaşmada en büyük paya sahip olan bu yollarla bulaşmaya direk/doğrudan bulaşma da denir.

Virüsler hastalardan sağlam insanlara doğrudan/direkt bulaşabildiği gibi, hastanın salgı ve damlacıkları ile kirlenmiş olan eşyalar ile de (mendil, havlu, kapı kolu, elektrik düğmesi ve diğer) bulaşabilir. Bu yolla bulaşmaya indirekt /

dolaylı bulaşma adı verilir.

Virüslerin nemli ortam ve eşyalarda (havlu mendil vb) yaşama süresi oldukça uzundur ve iki güne dek uzayabilir. Buna karşılık kuru ortam ve yüzeylerde (masa sandalye vb) yaşama süresi daha kısa olup 2-8 saat kadardır.

Grip hastalığı kendini; ateş, öksürük, hapsirik, ağız, burun ve gözlerde akıntı, boğaz, ve baş ağrısı, yaygın kas ve eklem ağrıları, yorgunluk, halsizlik gibi belirtilerle hissettirir. Bazen bulantı, kusma ve ishal de olabilir. Belirtilerin tüm bedene yaygın ve genel olması nedeniyle halk arasında paçavra hastalığı olarak bilinir.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre grip virüsleri her yıl insanlığın %5 ila



Grip hastalığı; genellikle basit bir üst solunum yolu enfeksiyonu olarak geçerilir.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre grip virüsleri her yıl insanlığın %5 ila %15'ini enfekte eder. Böylece dünyada her yıl 300–500 milyon kadar insan grip hastalığına yakalanır ve bunlardan 300–400 bin kadarı yaşamını kaybeder.

%15'ini enfekte eder. Böylece dünyada her yıl 300–500 milyon kadar insan grip hastalığına yakalanır ve bunlardan 300–400 bin kadarı yaşamını kaybeder.(1)

Gripler ve ölümler (Ekim sonu itibarı ile)

	Mevsimsel		Domuz Gribi	
	Olgu	Ölüm	Olgu	Ölüm
Dünya	300–400 Milyon	300–400 bin	482.000 bin	6071
ABD	2–4 Milyon	20–40 bin	Yüz binler	4000 kadar
Türkiye	1–2 milyon	10–20 bin	300–400 Bin	70 Ölüm

Grip hastalığı; genellikle basit bir üst solunum yolu enfeksiyonu olarak geçirilir. Bazı kişilerde ve ender olarak virütik pnömoni veya sistemik enfeksiyona dönüşür ve ağır seyredir. Gripten ölümler, eğer kişide akciğer, kalp, böbrek, karaciğer gibi hayati organ sorunları, bağışıklık sistemi yetersizliği ve şeker hastalığı gibi genel beden direnci düşüklüğü var ise ve bunun üzerine gribin ağır şekli eklenirse meydana gelir.

2. Etkenler

Grip virüsleri antijenik özelliklerine göre A, B ve C olmak üzere üç gruba ayrılır. A grubu daha çok hayvanlarda bulunur, ancak insandan insana bulaşma yeteneği kazanmış tipleri de vardır. B ve C grubu yalnızca insanlarda bulunur. Bunlardan C grubu çok hafif seyreden bir hastalık yapması yanında, salgınlara da neden olmaz, bu nedenle de üzerinde çok durulmaz. Bundan ötürü; grip denilince, daha çok A ve B grubu virüsler akla gelir.(1, 2)

A Grubu virüslerin özellikleri yüzeylerinde bulunan Hemagglütinin(HA) ve Noraminidaz(NA) olarak adlandırılan antijenlerin yapı ve kombinasyonuna göre değişmektedir. Protein yapısında olan bu antijenlerden Hemagglütinin 16 ayrı tipi, Noraminidazın ise 9 ayrı tipi vardır. Böylece HA ve NA proteinleri 16x9=144 ayrı kombinasyon yapabilmektedir. Daha açık bir anlatımla A grubu virüslerin, sahip oldukları antijen kombinasyonu özelliğe göre kendi içinde 144 alt grubu var-

dır. Bu alt gruplar taşıdıkları Hemagglütinin ve Noraminidaz kombinasyonuna göre; H1N1, H1N2, H1N3.....H2N1, H2N2....H5N1.... H5N4... ve benzeri şekilde isimlendirilir ve tiplendirilirler.

Bu 144 alt grubun kendi içinde de her birine ait yüzlerce alt tipi vardır. Bu alt tipler ilk tanı konan yer ve tarihe göre isimlendirilir. Örneğin şu anda "domuz gribi" olarak bilinen virüs A/California/7/2009 H1N1'dir. Özet bir anlatımla A grubundan gribe neden olan binlerce virüs alt tipi vardır. Genetik değişim (mutasyon) yolu ile de bunlara sürekli yenileri eklenmektedir.

B grubu virüslerin kendi içinde alt grupları yoktur. Ancak bunların da yüzlerce alt tipleri vardır ve ayrıca genetik değişim yolu ile bunlara yenileri eklenmektedir.

Binlerce grip virüsünden herhangi birinin insandan insana bulaşarak salgın yapması, insanlığın büyük bir kısmının, genel bir söylemle tüm insanlığın bu tip virüsü alarak, ona özgü bağışıklık geliştirmesine dek sürer. Bu andan itibaren aynı virüsle tekrar hastalığın oluşabilmesi için, küremizde bu tip virüse karşı duyarlı insan stokunun yeterli sayıya ulaşması gerekir ki bu da yıllar alır. Bu nedenle de salgın yapan virüsler ile yakın bir gelecekte tekrar salgın görülmez diye kabul edilir.



Kirlenmiş olan ellerle ağız, burun ve gözlerle dokunulmaması sağlam insanların kendini koruması açısından en önemli önlemlerden biridir.

Değişim yolu (mutasyon) ile tamamen yeni bir virüslerin oluşması, ya da hayvanlardaki virüslerin insana bulaşma yeteneği kazanması gibi nedenlerle, dünyamızda insanlığın bağışık olmadığı virüsler varlığını sürdürmekte ve böylece de grip hastalığı da varlığını ve salgınlarmasını devam ettirmektedir.

3. Korunma ve tedavi

Grip enfeksiyonlarından korunmanın temel iki yolu vardır. Bunlardan birisi virüslerin insandan insana geçişini/yayılmasını önlemek diğeri de; virüsün bulaştığı insanlarda hastalık yapmasını önlemektir.

Grip virüslerinin insandan insana geçişini önlemeye yönelik önlemler iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan birisi hasta /virüslü insanların alması gereken önlemler, diğeri de sağlam/ henüz virüs ile karşılaşmamış insanların alması gereken önlemlerdir.

Hasta insanlara ilişkin önlemlerin başında, kişinin hasta olduğunu hissettiği andan itibaren olabildiğince az insanla aynı ortamda bulunması ve temas etmek zorunda olduğu insanlarla olan ilişkilerine de sınır koyması gelir. Genelde enfeksiyon hastalığı özelde ise grip geçiren insanlar işe, okula, toplu kullanım yerlerine gitmemelidir. Toplu ulaştırma araçlarına binmemelidir. Özet bir ifade ile; grip geçiren insanlar bulaştırmacılık süresince (ortalama on gün) sokağa çıkmamalıdır. Sokağa çıkmanın zorunlu olması halinde; sokağa tıbbi maske takılarak çıkılmalı ve insanlarla sınırlı bir ilişki ve iletişim içinde olunmalıdır (öpüşme, tokalaşma, sarılma ve yakın mesafeden iletişimden kaçınılmalıdır).

Öksürme ve hapşırma sırasında kağıt mendil kullanmak, ağız ve burunu kol ile kapamak, sık sık elleri yıkanmak gibi kişisel temizlik (hijyen) önlemleri hastaların yakınlarına ya da diğer insanlara hastalık bulaştırmamasının en basit ancak önemli yollarıdır.

Hastalar aileleri ile olan ilişkilerinde de dikkatli ve sınırlı olmalıdır. Hastalığı geçirinceye dek evinde de tıbbi maske kullanması, odasını ayırması, kullandığı odayı sık sık havalandırması, özellikle küçük çocuklarından uzak durması ye-

rinde olur. Hiçbir zaman, ama özellikle de grip geçirirken havlu, mendil, yastık ve benzeri eşyaların ortak kullanılmaması aile ve yakınların korunması açısından çok önemlidir.

Sağlam insanların kendine virüs bulaşmasını önlemede başvuracağı önlemlerin başında, grip geçiren insanlardan uzak durmak ve el temizliğine dikkat etmek gelmektedir. Kirlenen/ kirlenmiş olan ellerle ağız, burun ve gözlere dokunulmaması sağlam insanların kendini koruması açısından en önemli önlemlerden biridir. Aynı şekilde kirlenmiş olan elleri ile başkalarına özellikle de çocuklara dokunmamak onları gribe karşı korumak açısından önemlidir.

Ailesinde grip hastası olanların, özellikle de gripli hasta ve çocuğa bakanların tıbbi maske kullanması ve hastaların kullandığı havlu, yastık gibi eşyaları kullanılmaması çok önemlidir. Salgın dönemlerinde sağlam kişilerin de toplu kullanım yerleri ve toplu ulaşım araçlarında maske takılması kişilerin kendisini korumasında önemli bir araçtır. Salgının yoğun olduğu dönemlerde okul kışla gibi yerlerde herkesin maske takması yerinde olur.

Sağlam kişilerin hastalıktan korunmasında, diğer bir yol da virüs bulaştığı halde kişide hastalık yapmasını engellemektir. Bunun da iki yolu vardır. Birincisi, insanları aşılama sureti ile virüse karşı dirençli hale getirmektir. İkincisi ise virüs bulaştıktan hemen sonra ya da hastalığın erken evresinde kişiye antiviral vermek sureti ile (kemoprofilaksi) virüslerin kişiyi hastalandırarak derecede çoğalmasını önlemektir.

4. Grip aşıları

Aşının genel esasını, mikropların (bakteri ya da virüslerin) hastalık yapma yeteneği zayıflatılmış türlerini (canlı atenué) ya da onların antijenik ürünlerini (ölü aşı) insana vermek sureti ile bağışıklık sistemini uyarak, bağışıklık maddeleri (antikor) oluşmasını sağlamak oluşturur. Böylece aşılanan kişi, daha sonra aşılanmış olduğu mikropla karşılaşsa bile hastalanmaz.

Grip virüslerine karşı da hem hastalık yapıcı etkisi zayıflatılmış canlı ve hem de ölü aşı vardır. Canlı grip aşısı (günümüz-

de ABD'de kullanılan ve burundan sprey olarak uygulanan aşı) yapılan kişide hafif bir grip enfeksiyonuna neden olur. Bu nedenle de gerçek grip geçirmiş insana yakın ve güçlü bir bağışıklık oluşturur. Bu tür aşılarla, aşının bağışıklık oluşturmamasını arttıran madde (adjuvan) katmaya gerek yoktur ve bu tür aşılar adjuvan madde bulunmaz. Buna karşılık canlı atenué aşıların da kendisine göre bazı sakıncaları vardır. Örneğin gebelere erken dönemde yapılamaz.

Ölü grip aşıları iki yolla elde edilebilmektedir. Bunlardan birisi geleneksel yol denilen yoldur. Bu yolda grip virüsleri yumurtada çoğaltılır ve daha sonra bunların antijenleri ayrılarak aşı yapımında kullanılır. Bu yolla elde edilen antijen miktarları çok azdır. Dolayısı ile aşıların içine yeteri kadar antijen konulamaz. Oysa ki aşının hastalıktan koruyacak düzeyde bir bağışıklık oluşturabilmesi için içine konulan antijen düzeyinin yeterli olması gerekir. Başka bir söylemle ölü grip aşılarının içine konulan antijen miktarından çok daha fazla antijen konulması gerekir. İşte bu eksikliği gidermek üzere aşının içine adjuvan adı verilen maddeler eklenmek suretiyle yeterli bir bağışıklık elde etmeye çalışılır. Aşıya eklenen bu adjuvan maddeler, bir yandan aşının iyi düzeyde bağışıklık vermesini sağlarken öte yandan da kendileri de bazı yan etkilere neden olurlar.



Ölü virüs aşısı elde etmenin diğer bir yolu da rekombinant teknoloji ile antijen elde etme yoludur. Bu yolda çok daha bol antijen elde etme olanağı olduğundan aşılar adjuvan ekleme gereksinimi ortadan kalkmaktadır.

Aşılar yalnızca adjuvan madde eklenmez. Ayrıca stabilizatör ve koruyucu maddeler adı altında diğer bazı maddeler de eklenir. Bu maddeler aşı eriyiğinin homojen olması, kolay donmaması, uzun ömürlü olması, diğer mikroplarla kirlenmemesi gibi işlevler görürler. Bu maddelerin her biri, bir yandan aşılar katılma amaç ve işlevini yerine getirirken, öte yandan da birtakım yan etkilere neden olurlar.

Normal/ mevsimsel grip aşıları, Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir evvelki yıl sık görülmüş olan grip virüslerden seçilen/belirlenen üç tür grip virüsüne (iki tane A grubu, bir tane B grubu virüs) karşı koruma sağlar ve bu tür aşılar üçlü (trivalan) aşılar denir. Üretimi ve piyasaya sürülmesi, aşı içeriğinde yer alacak grip virüslerinin Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenmesinden sonra ortalama 5-6 ay kadar zaman alır. Bu nedenle de üretim iş ve işlemlerin grip sezonuna yetiştirilecek şekilde yapılması gerekir.

Normalde gribe karşı üçlü aşı üretilir. Ancak Nisan 2009'da A/California/7/2009 H1N1 "domuz gribi" tespit edilince oluşan panik ortamında DSÖ tarafından firmalara, yalnızca A/California /7/2009 H1N1 virüsü içeren tekli (monovalan) aşı üretilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. Sonuçta da firmalar tarafından yalnızca A/California/7/2009 H1N1 virüsünü "Domuz Gribi virüsünü" içeren

Nisan 2009'da

A/California/7/2009 H1N1

"domuz gribi" tespit edilince

oluşan panik ortamında DSÖ

tarafından firmalara, yalnızca

A/California /7/2009 H1N1

virüsü içeren tekli aşı

üretilmesi tavsiyesinde

bulunulmuştur.

birli (monovalan) aşılar üretilmiştir.

A/California/7/2009 H1N1 "domuz gribi"ne karşı üretilen aşılar içeriğine göre; inaktif adjuvanlı (ölü) aşı, inaktif adjuvansız (ölü) aşı ve adjuvansız canlı attenüe aşı olmak üzere üç tipe ayrılmaktadır.

ABD'de yaygın olarak adjuvansız zayıflatılmış canlı aşı kullanılmakta olup burun spre-yi şeklinde yapılmaktadır. Avrupa ülkeleri ve bu arada Türkiye'de adjuvanlı ölü aşı kullanılmakta olup, enjeksiyon yolu ile kas içine yapılmaktadır. Türkiye'de gebeler için ayrıca adjuvansız ölü aşı yapılması da planlanmaktadır

Risk gruplarına hem mevsimsel grip aşısının hem de "domuz gribi" aşısının birlikte yapılmasında büyük bir yarar vardır. Ancak canlı zayıflatılmış mevsimsel aşı ve canlı zayıflatılmış "domuz gribi" aşıları birlikte uygulanamaz. Bu nedenle de her iki aşığı birlikte yapabilmek için ölü mevsimsel ve ölü "domuz gribi" aşısı veya bir ölü mevsimsel aşı ile zayıflatılmış canlı "domuz gribi" aşısı seçilmelidir.

DSÖ 2010 kışı boyunca güney yarımkürede kullanılacak aşı için iki seçenek öneriyor: Bunlardan biri "domuz gribi" virüsü(H1N1), ve mevsimsel (H3N2) virüs ile influenza B virüsünden oluşan üçlü (trivalan) aşı, diğeri de mevsimsel (H3N2) ve influenza B virüsünden oluşan ikili (bivalan) aşıdır.

Daha anlaşılır bir anlatımla, firmalar 2010 için mevsimsel aşı olarak birinci seçeneği (üçlü aşı) üretirler ise, bu aşının yanında şu anda piyasaya sürülmüş olan H1N1 "domuz gribi" aşısını yapmaya gerek kalmayacaktır. Ancak ikinci seçeneği yani ikili aşığı üretir ve piyasaya sürerler ise, insanlara bu aşının yanında ayrıca monovalan H1N1 "domuz gribi" aşısını da yapmaya gerek olacaktır.(1)

Bütün bunlar ortak değerlendirildiğinde; salgının birinci dalgasından elde edilen verilerden "domuz gribi"nin korkulan /korkulması gereken virüs olmadığı anlaşılmış olmasına karşın; DSÖ'nün; 1- abartmaya/korkutmaya devam etmesi,



2- haklarında yalnızca klinik araştırma sonuçları bulunan ve koruyuculuğu, güvenliği konusunda tatminkâr bilgiye sahip olunmayan tekli (monovalan) "domuz gribi" aşılarının, klasik risk gruplarının dışındaki büyük kitlelere yapılmasını önermesi, 2- Ocak 2010'dan itibaren üçlü aşı içinde "domuz gribi" virüsünü de bulundurma olanağı var iken, hâlâ ikili aşı önererek bunun yanında ayrıca monovalan "domuz gribi" yapılmasını önermesi; DSÖ'nün yurttaş / uluslar özellikle de gelişmekte olan uluslar ekonomisinden daha çok şirketler ekonomisini düşündüğü kuşkusunu yaratmakta ve bu kuruma olan güveni sarsmaktadır.

DSÖ son yıllarda olayları ve grip pandemilerini iyi yönetememiştir. DSÖ'nün "Domuz Gribi" ve aşısı ile ilgili uygulamaları yalnızca Türkiye'de değil tüm dünyada tartışılmanın da ötesinde şiddetle eleştirilmektedir. Başka bir ifade ile tüm dünyada gerek DSÖ'ye ve gerekse aşı firmalarına karşı büyük bir güven bulanımı yaşanmaktadır. Yaşanan bu olayların dünya ölçeğindeki veya insanlığa en önemli faturası da DSÖ'ne olan güven yitirilmesidir.

5. Grip ilaçları ve tedavisi

Grip virüsünü almış kişilerin, hastalığın hemen başında antiviral ilaçlar alması (kemoprofilaksi) o kişinin hastalığı hafif geçirmesini sağlar. Hastalık başladıktan sonra, klinik ağır ise yine antiviral ilaçlar kullanmak suretiyle (tedavi) hastalığın bu ağır tablosu giderilebilir Bu amaçla kullanılan ilaçlar ve kullanım biçimleri aşağıda verilmiştir.

Grip geçiren ya da geçirme olasılığı olan herkesin antiviral ilaç kullanmasına gerek yoktur. Kemoprofilaksi yalnızca sınırlı sayıdaki risk grubunda gereklidir. Aynı şekilde antiviral ilaçlarla tedaviye de hastalığın çok ağır seyrettiği bazı olgularda gereksinim vardır. Bu nedenle de bu ilaçların gerek kemoprofilaksi amacı ile ve gerekse tedavi amacı kullanımına

Grip ilaçları ve kullanma biçimleri

		Profilaksi	Tedavi
Oseltamivir*	15 kilo altı	Günde bir kez 30 mgr	Günde 2x30 mgr
	15–23 kilo	Günde bir kez 45 mgr	Günde 2x45 mgr
	24–40 kilo	Günde bir kez 60 mgr	Günde 2x60 mgr
	40 kilonun üstünde	Günde bir kez 75 mgr	Günde 2x75 mgr
Zanamivir**	Çocuk	Günde 5 mg inhaler Toplam 10 mg	Günde 5 mg inhaler Toplam 10 mg
	Yetişkin	Günde 5 mg inhaler Toplam 10 mg	Günde 5 mg inhaler Toplam 10 mg

*Oseltamivir bir yaşından küçükler verilmez

** Zanamivir yedi yaşından küçükler verilmez

kesinlikle hekim karar vermeli ve her iki amaçla kullanımı da hekim gözetiminde olmalıdır. Bu tür ilaçların reçetesiz ve gelişigüzel kullanımı, gereksiz masrafın yanında hem kullanan kişiye hem de topluma birtakım sakıncaları vardır. Gelişigüzel ve gereksiz kullanımının en önemli sakıncası virüslerin bu ilaçlara karşı direnç geliştirmeleri ve daha sonraki tedavilerde etkisiz hale gelmeleridir. Bu tür uygulamalar nedeniyle antiviral ilaçlara karşı virüslerde oluşan direnç çok üst düzeydedir.

Diğer antibiyotiklerin virüslere hiçbir etkisi yoktur. Yalnızca gribe ikincil bakteriyel enfeksiyonların eklenmesi halinde kullanılırlar. İkincil bir enfeksiyonun eklenip eklenmediği ve antibiyotik kullanımına gerek olup olmadığına konusu ise kesinlikle hekim kararını gerektirir. Ne grip- te ne de başka bir nedenle hekim kararı ve gözetimi almadan antibiyotik kullanılmamalıdır, gereksiz masrafın yanında hem kullanan kişiye hem de topluma birtakım sakıncalar doğurur.

6. Küresel salgın

Grip virüsleri mutasyonla tip değiştirdiğinde ve yeni bir virüs oluştuğunda, bu yeni tip virüse karşı insanlarda herhangi bir direnç /bağışıklık bulunmadığından, başka bir anlatımla tüm insanlık bu virüse duyarlı olduğundan, bu yeni virüs hızla yayılır ülkeler / kıtalar arası bir salgın yapar. Bu duruma küresel salgın (pandemi) adı verilir.

"Domuz Gribi" adı verilen

A/California/7/2009 H1N1

virüsü ilk olarak Nisan

2009'da Meksika ve ABD'de

görölmüş ve daha sonra

birçok ülkeye yayılmıştır.

Aslında gerçek bir domuz

gribi virüsü de değildir.

Yani domuzlardan

insanlara bulaşmamış

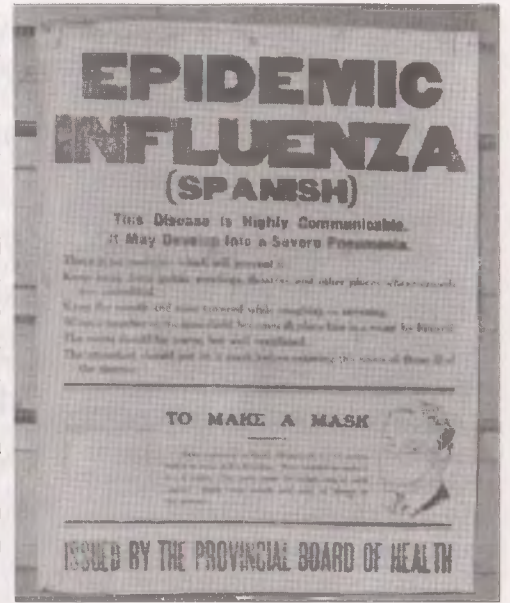
ve bulaşmamaktadır.

Bu salgınlardan ölümcüllüğü yüksek olmayanların üzerinde pek fazla durulmaz. Buna karşılık ölümcüllüğü yüksek olan ve büyük sayıda ölümlere yol açan salgınlar dikkat çekmek bir yana, adeta küresel bir panik nedeni olur.

Dünya 1918 yılında İspanyol Gribi (H1N1) olarak bilinen küresel bir salgın yaşamış ve bu salgında 40-50 milyon kişi ölmüştür. Bu durum, "İspanyol Gribi Korkusu" olarak tanımlanan bir korkunun yerleşmesine neden olmuştur. Buna karşılık 1957 yılında salgın yapan Asya Gribi (H2N2) iki milyon, 1968 yılında salın yapan Hong Kong (H3N2) gribi ise bir milyon insanın ölümüne neden olmuştur.

İspanyol Gribi salgınının istisnai bir durum olduğu ve insanlığın böyle bir durumu bir daha yaşamayacağı bilim çevrelerince genel kabul gören bir görüştür. Dünya bugün 1918 yılı koşullarına göre gerek bilgi birikimi ve gerekse de teknoloji açısından çok daha ileri ve çok daha iyi olanaklarla donanmış durumdur. Buna karşın insanlığın belleğinden İspanyol Gribi salgını korkusu tamamen silinememiştir ve silinmeyecekmiş gibi de görünmektedir.

1997'li yıllarda, kuş gribi virüslerinin insana bulaşma yeteneği kazanması ve mutasyonla yeni A türü grip virüslerinin ortaya çıkması gibi nedenlerle, hem DSÖ hem de bilim çevrelerinde grip salgınları yeniden hatırlanarak, duyarlı hale gelmelerine neden oldu. Bunun üzerine tüm ülkelere ölümcül bir grip salgını olasılığına karşı, salgın planı ve senaryosu yaparak hazır olmaları çağırısı yapıldı. Ülkelerin böyle bir plan ve hazırlık yapmaları doğru ve yerinde bir davranıştır. Ancak bu durum hem DSÖ'de hem de ülkelerde adeta "mehdi bekleme psikolojisi" yaratmıştır. Tanı konulan her yeni A grip virüsünün beklenen / ölümcül virüs olduğu ya da olabileceği söylenerek, insanlığa büyük panikler yaşatılmış ve yaratılmaktadır. Bunun son örnekleri 2007 Kuş Gribi ve nihayet günümüzde yaşanan "Domuz Gribi" salgınıdır. Ancak özellikle bu son iki örnekte de olduğu gibi, bu öngörünün doğru çıkması, hem DSÖ'ne hem de onu izleyen sağlık otorite-



İspanyol Gribi salgınının istisnai bir durum olduğu bilim çevrelerince genel kabul gören bir görüştür.

telerine büyük bir güvensizlik yaratmıştır. DSÖ adeta yalancı çobana dönmüştür.

Yalancı çoban hikâyesinde, biraz telaştan başka köylünün kaybettiği çok bir şey yok. Buna karşılık gerçekçi olmayan pandemi panikleri dünyaya ve insanlığa çok pahalıya mal olmaktadır. Kuş gribi paniği dünyaya 2.2. trilyon dolara mal olmuş, domuz gribinin ise 4.4 trilyon dolara mal olacağı hesaplanmaktadır.(3) Bu paniklerden bir kısım ülke ve firmalar büyük rantlar elde ederken diğer bir kısmı da büyük zararlar görmektedir. 2007 yılında yaşanan Kuş Gribi Paniğinde, hepsi hepsi 20 olgu ve 4 ölüm görülen Türkiye'de tavukçuluk sektöründe birçok firma iflas etmiş, birçoğu da el değiştirmiştir. Yapılan onca masraf ve gereksiz işlem ulusun zarar hanesine yazarken, bazılarını kâr hanesine yazmıştır.

"Domuz Gribi" adı verilen A/California/7/2009 H1N1 virüsü ilk olarak Nisan 2009'da Meksika ve ABD'de görölmüş ve daha sonra birçok ülkeye yayılmıştır. Aslında gerçek bir domuz gribi virüsü de değildir. Yani domuzlardan insanlara bulaşmamış ve bulaşmamaktadır. Ancak bazı özelliklerinin domuz gribine benzermesi nedeniyle "domuz gribi" olarak adlandırılması tercih edilmiştir.

Bu yeni virüs ilk tespit edildiğinde konuya temkinli yaklaşılması, olayın titizlikle izlenmesi ve birtakım önlemler alınma-

sı yerinde olmuştur. Ancak Mayıs 2009'dan itibaren virüs hakkındaki bilgiler kesinleşmeye başlayınca bu virüsün diğer A grubu virüslerden pek de farklı olmadığı anlaşılmaya başladı.(4) Virüsle oluşan salgının birinci dalgasının Nisan-Ağustos 2009 döneminde tamamlanması ve bu dalga sonunda elde edilen veriler A/California/7/2009 H1N1 virüsünün / "Domuz Gribi"nin gerek yayılma hızı ve gerekse klinik tablosu ve ölümcüllüğü açısından beklenen ya da korkulan virüs olmadığını açıkça göstermiştir.(1,2) Buna karşın gerek DSÖ'nün gerekse bazı ülkelerdeki sağlık otoritelerinin sanki "İspanyol Gribi Salgını gibi bir salgınla karşı karşıya olunduğu" görüntüsü yaratan yaklaşım ve davranışları dikkatlerden kaçmamış, bu davranış ve yorumlar birçok çevre tarafından abartılı ve gereksiz bulunmuştur.(4)

Abartılı uygulamaların başında henüz faz dört çalışması yapılmayan yani koruyuculuğu ve güvenilirliği konusunda henüz tatminkâr bilgiye sahip olamadığımız aşıların tüm nüfusa uygulanması gelmektedir. Bu tür bir uygulama gerçekten "İspanyol Gribi Salgını" gibi bir salgın ile karşı karşıya olursa idi yerinde olabilirdi. Oysa ki birinci salgın dalgasından elde edilen veriler "Domuz Gribi"nin ölümcüllüğünün, bırakın İspanyol Gribini, Asya Gribini, mevsimsel gripten bile daha düşük olduğunu göstermiştir. Buna karşılık her sene 300-500 milyon insanı hastalandıran ve bunlardan 300-400 bin kişiyi öldüren(1,2) mevsimsel gribe karşı, tüm nüfusun aşılması bir yana, gerçek risk gruplarının bile aşılması akla gele-



Cumhuriyet tarihinin en hafif pandemisi için, Cumhuriyet tarihinin en yüksek harcaması yapılmıştır.

Kaynakların kısıtlılığı ya da kısıtlılığı bahanesi ile bir yandaki 300-400 bin ölümü görmezden gelir iken, öte yandan yalnızca 5000 ölüme sebep olmuş olan "Domuz Gribine" tüm kaynak ve dikkatlerin seferber edilmesi kasıtlı değil ise bile yanlıştır.

mez iken; birinci dalgasında yalnızca 500.000 kişiyi hastalandıran ve 5000 kişiyi öldüren "Domuz Gribi" virüsüne karşı tüm nüfusun aşılması mantıklı olmadığı gibi maliyet-yarar açısından da kıyaslanabilir değildir.

Elbette ki ölüm sayılarının büyüğü küçüğü olmaz. Elde olanak / kaynak var ise tüm ölümler, geride kalan tek ölüm bile önlenmelidir. Ancak kaynakların kısıtlılığı ya da kısıtlılığı bahanesi ile bir yandaki 300-400 bin ölümü görmezden gelir iken, öte yandan yalnızca 5000 ölüme sebep olmuş olan "Domuz Gribine" tüm kaynak ve dikkatlerin seferber edilmesi kasıtlı değil ise bile yanlıştır.

Abartılı uygulamalar yalnızca aşı uygulaması ile sınırlı kalmamış, gerekli gereksiz milyonlarca kutu antiviral rast gele kullanılmıştır. Dezenfektan ya da dezenfektan olduğu söylenen maddeler, maskeler ve daha birçok malzeme tüm dünyada yok satmıştır. Hastanelerin acilleri dolmuş taşımış okullar tatil sırasına girmiştir.

Bütün bu abartılı iş ve işlemler sergilenirken en önemli gerekçe olarak da "Domuz Gribi" virüsünün yapı değiştireceği ve daha ölümcül bir yapıya kavuşacağıdır. Oysa ki virüs yapı değiştirir (mutasyona uğrar ise) ve daha ölümcül bir hale gelir ise, bu tamamen yeni bir virüs olacaktır ve yeni bir virüsle karşı karşıya kalınacaktır, dolayısı ile de aşı da dâhil bu yapılanlar bir işe yaramayacaktır.

7. Sorunun Türkiye'ye yansması

Salgının birinci dalgasında yani Nisan-Temmuz 2009 döneminde Türki-

ye'de görülen olgu sayısı hem çok az, hem de büyük çoğunluğu dışarıdan gelen olgular olmuştur. Buna karşılık birinci dalga döneminde de ağır salgın yaşayan ülkelerden daha abartılı davranılmıştır. Özellikle hava alanlarındaki uygulamalar çok abartılı olmakla birlikte bunlar hoş karşılanabilir. Hatta iyimser bir yaklaşımla, iyi bir grip tatbikatı oldu da denilebilir. Çünkü bu dönemdeki abartıların getirdiği ekonomik ve sağlık yükleri kısmen kabul edilebilir boyutta kalmıştır.

Eylül 2009 ayına gelindiğinde, ilerleyen aylarda Kuzey Yarımkürede kış mevsimine girilecek olması nedeniyle "Domuz Gribi"nin ikinci salgın dalgasının Kuzey Yarımkürede yapacağı (birinci salgın dalganın da Kuzey Yarımkürede ve yazın yaşandığı unutturulmaya çalışılarak) yorumları kamuoyuna pompalamaya başlanmıştır. Ekim 2009 ayı boyunca, bir yandan Kuzey Yarımküre salgınından en büyük hasarı görecektir. Türkiye olacağı söylenirken, öte yandan da en iyi ve en erken önlem alan ülkenin Türkiye olduğu söylemleri sürekli gündemde tutulmuştur. Aynı zamanda her türlü iş ve işlem abartılmaya başlanmış; eller, yollar, sıralar, otobüsler sözüm ona dezenfektanlarla yıkanmış ve gerekli gereksiz okullar tatil edilmiştir. "Domuz Gribi" bahanesiyle, Cumhuriyet tarihi boyunca ilk kez, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı okullarda kutlanmamıştır.

En sıkı pazarlama aşı üzerinde yoğunlaşmış, adeta "korkutma yöntemiyle pazarlanma" yapılmakla yetinilmemiş, bu durumu abartılı bulan ve gereksiz panik ve uygulamalara karşı çıkan ve toplumu uyaran bilim insanları televizyonlardan gazetelerden açıkça tehdit edilmiştir.

Yapılan hesaplamalara göre iki milyar TL (eski para ile iki katrilyon TL) harcaması yapılmıştır. Başka bir söylem ile Cumhuriyet tarihinin en hafif pandemisi için, Cumhuriyet tarihinin en yüksek harcaması yapılmıştır. Hükümet, bir yandan 2010 yılı sağlık harcamalarında üç milyar TL tasarruf yapabilmek için hazırladığı tasarruf tedbirleri tebliğini 01 Ekim 2009 da yürürlüğe sokarak; toplumun ilaç ve sağlık harcamalarında çok önemli kısıtlamalara giderken, öte yandan da tasarruf edeceği bu paranın 2/3 ünü bir

tek hastalığa "Domuz Gribine" harcamıştır.

Yurttaşlar, en azından domuz gribi kadar ve hatta ondan daha ölümcül olan mevsimsel grip aşısının ederinin bir kısmını SGK'dan alabilmek için hastalığını/risk grubunda olduğunu heyet raporu ile ispat etmek zorunda iken "Domuz Gribi" aşısı olmaya adeta zorlanmakta, korkutulmakta ve tehdit edilmektedir.

Sağlık personelinin topluca hastalanacağı ve bu nedenle de sağlık hizmetlerinin felç olacağı, üstüne üstlük sağlık personelinin hastalığı hızla yayacağı söylemi ile aşılama ilk önce sağlık personelinin başlamıştır. Arkasından da hacı adaylarına uygulama yapılmıştır. Bu süre zarfında bir yandan gerçek risk grubu aşıya ulaşamamış öte yandan da yaratılan panik nedeniyle hastanelere başvuranlara gerekli özen gösterilememiştir. Başka bir anlatımla her gün haberlerde ilan edilen ve "Domuz Gribi"nden öldüğü söylenen kişiler aslında bu yanlış uygulamanın kurbanıdır. Milyonlarca aşı getirmek, korku pazarlaması yapmak, gerçek olmayan risk grupları ile meşgul olmak suretiyle zaman kaybetmek yerine, yeterince aşı temin edilse ve aşılama gerçek risk gruplarından başlansa idi bu kişilerden bir kısmı kurtulabilirdi.

Bakanlığın verdiği bilgilere göre; Türkiye'de kullanılacak olan "Domuz Gribi" aşıları Glaxo-Smith Kline, Novartis ve Sanofi Pasteur firmalarından temin edilecektir. Bu firmalar uluslararası firmalar olup, Glaxo-Smith Kline Almanya ve Kanada'da, Novartis İtalya'da, Sanofi Pasteur ise Fransa'da üretim yapmaktadır.(5)

Bakanlığın kamuoyuna yaptığı açıklamalara göre; yukarıda adları bildirilen firmalardan toplam 43 milyon doz aşı getirilecektir. Ayrıca bunlara bir de gebeler için bir buçuk milyon doz adjuvansız aşı alınacaktır. Dolayısı ile Türkiye toplam 45,5 milyon doz aşı ithal etmiş olacak ve bunların toplam maliyeti yaklaşık 530 milyon TL dolayında olacaktır.

Aşılarda risk değerlendirmesi önce aşı türüne göre sonra da kişisel grupsal ve kitlesel uygulamaya göre ayrı ayrı yapılır. Aşı yapılması halinde getireceği faydalar ile yapılmaması halinde karşılaşıla-

cak riskler bir terazinin iki kefesine konur. Şayet aşı yapıldığındaki faydalar daha ağır çeker ise bu aşının yapılmasına karar verilir. Örneğin kızamıkta olduğu gibi bir ya da bir kaç kez yapılınca tüm nüfusu ömür boyu koruyan bir aşı ile binlerce grip virüsünden yalnızca birine/üçüne karşı koruyan ve her sene tekrarlamak gereken grip aşısında risk değerlendirmesi farklıdır ve farklı olmalıdır. Aynı şekilde 65 yaşın üstünde ve süregelen kalp, böbrek, hastalığı olan insanlara grip aşısı yapmakla, sağlam genç insanlara grip aşısı yapmak arasında risk değerlendirmesi açısından çok büyük fark vardır. Hastalığa yakalanmaları halinde bedeli ağır olabilecek sınırlı bir risk grubuna aşı yapmak başka bir şeydir, hastalığı çok hafif geçirecek olan sağlam insanlara aşı yapmak başka bir şeydir. Böyle bir değerlendirme yapmadan "domuz gribi aşısı daha önce üretilen aşılar ile benzer bir teknoloji ile üretilmiştir uygulanması ya da yan etkileri konusunda endişe etmeye gerek yoktur" gibi bir yaklaşım hem bilimsel hem de etik değildir. Yalnızca domuz gribine karşı koruyan, henüz koruyuculuğu ve güvenilirliği konusunda yeterli bilgi bulunmayan aşının yaygın bir kampanya ile tüm insanlara yapılması ile aşı komplikasyonları açısından risk yayılmakta ve karşılaşılabilecek sayı büyütülmek sureti ile büyük bir risk alınmaktadır

Türkiye'de kullanıma sokulan Novartis firması tarafından üretilen Focetria adlı aşıda bulunan maddelerin listesi aşağıda görülmektedir:(6)

A/California/7/2009 H1N17.5 mg

Milyonlarca aşı getirmek, korku pazarlaması yapmak, gerçek olmayan risk grupları ile meşgul olmak suretiyle zaman kaybetmek yerine, yeterince aşı temin edilse ve aşılama gerçek risk gruplarından başlansa idi ölen kişilerden bir kısmı kurtulabilirdi.



Türkiye toplam 45,5 milyon doz aşı ithal etmiş olacak ve bunların toplam maliyeti yaklaşık 530 milyon TL dolayında olacaktır.

Squalen9.75 mg
Polysorbate 801.175 mg
Sorbitan triolate1.175 mg
Sodium chloride
Potassium chloride
Potassium dihydrogen phosphate
Disodium phosphate dihydrate
Magnesium chloride hexahydrate
Calcium chloride dihydrate
Sodium citrate
Citric acid
Thiomersal
Water for injections

Focetria adlı aşının gerek paketlerinden çıkan prospektüslerinde ve gerekse EMEA (Avrupa İlaç Ajansı) sitesinde yer alan belgede aşağıdaki bilgilere yer verilmektedir.(6,7)

Aşıların yapılmaması gereken insanlar (kontur endikasyonları); yumurta, ovalbumin, kanamycin, neomycin sulphate, formaldehide, cetyltrimethylammonium bromide (CTAB) alerjisi olan ve bunlara karşı daha önce anafilaksik reaksiyon geçirmiş olan insanlara bu aşılar kesinlikle yapılmamalıdır.

Daha önce anafilaksi reaksiyonu geçirmemiş olsalar bile, yine de anafilaksi geçirme olasılığına karşı bu aşılar mutlaka anafilaksi geçiren bir insana müdahale olanağına sahip tıbbi merkezlerde yapılmalıdır.

Focetria'nın gebelerde kullanımı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bu nedenle gebelere yapılması düşünüldüğünde gebenin hekimi risk yarar değerlendirmesi yapmalıdır

Aynı kaynaklara göre(5,6,7) Focetria

adlı aşıya bağlı yan etkiler ve görülme sıklıkları şöyle sıralanmaktadır:

1. Sık görülen yan etkiler (1/100–1/10): Aşı uygulanan bölgede kızamıklık, şişlik, sertlik, morarma, ağrı, vücut kırıklığı, yorgunluk, baş ağrısı, terleme, titreme, eklem ağrısı, kas ağrısı. Bu yan etkiler genellikle aşıdan sonraki birkaç gün içinde içerisinde kendiliğinden düzelir.

2. Yaygın olmayan yan etkiler (1/1.000–1/100): Yaygın cilt reaksiyonu (ürtiker/kurdeşen dahil).

3. Nadir görülen yan etkiler (1/10.000–1/1.000): Tansiyonda düşme, şok, sinirlerin geçtiği yol boyunca ağrı, pıhtılaşma hücrelerinde azalma nedeniyle kanama.

4. Çok nadir görülen yan etkiler (<1/10.000): Vaskülit (damar iltihabı), nörit (sinir iltihabı), *Stevens-Johnson syndrome, ensefalomiyelit (beyin-omurilik dokusu iltihabı), Guillain-Barre Sendromu.

Yukarıda görülen ve firmanın kendi verdiği bilgilere göre; Focetria adlı aşının çok sık görülen ancak hafif olan yan etkileri bir yana bırakılır ise, çok nadir görülen (1/10.000'den daha az) ancak çok ağır komplikasyonlar olan vaskülit, nevrit, ensefalomiyelit, Stevens-Johnson syndrome ve Guillain-Barre Sendromu için bir hesaplama yapıldığında aşağıdaki çizelgede görülen sayılarla karşılaşılabilmektedir. Kötü senaryoda yan etki sıklığı fir-

manın verdiği sıklık sınırının yarısı kadar bir sıklık (1/20.000), iyi senaryoda ise sıklık firmanın verdiği sıklık sınırının onda biri kadar bir sıklık (1/100.000) olarak kabul edilmiştir.

8. Türkiye'nin sorunu ve çıkış yolu

Grip ile ilgili olarak Türkiye'nin sorunları; 1- aşı üretmemek, 2- antiviral üretmemek, 3- sağlık sorunlarına siyasi yaklaşmak ve 4- sorunları/krizleri iyi yönetememektir.

Domuz gribi olayına bu sorunlar açısından yaklaştığımızda; bunca panik, masraf, koşturmaca ve kayıplardan sonra Ocak 2010 tarihine gelindiğinde Türkiye grip açısından yine aynı yerde olacak ve olay "sıfır elde var sıfır" ile sonuçlanacaktır. Şayet Ocak 2010'da DSÖ yeni bir virüs ilan eder ise; Türkiye yine aşı bulamamak, yine antiviral bulamamak riski ile karşı karşıya kalacaktır.

Başta aşı ve temel ilaçlar stratejik maddelerdir. Bir salgın olasılığında ülkelerin önce kendi halkının gereksinimlerini karşılaması ve diğer ülkelere bu madde-

üretmek için gerekli olan finansman 50 milyon ABD Doları olarak hesaplanmıştır. 2003 yılında yapılan başka bir çalışmada ise bu miktar 90 milyon ABD Doları olarak bulunmuştur. Ancak iktidarlar tarafından, bu uyarı ve çalışmalar ya görmezlikten gelinmiş ya da "şimdi acil bir durum var, bunu atlatalım sonra düşünerüz" gerekçesinin arkasına saklanılmıştır. Oysa gelineen noktada yalnızca bir yıl için ithal edilen aşılarla yapılan harcamalar

bir milyar ABD Dolarına yaklaşmıştır. Eğer 2007 yılındaki kuş gribi sırasındaki harcama ve ekonomik kayıplar ile ulusal aşı üretimine geçilmiş olsa idi şimdi Türkiye bu sorunları yaşamayacaktı. Eğer 1940'lı yıllarda

içinde ABD'nin de bulunduğu ülkelere aşı ihraç eden Türkiye bu yetenek ve olanağından yoksun bırakılmasa idi 2000'li yıllarda Türkiye aşı bulma paniği yaşamayacaktı.

Türkiye'nin temel sorunu, Tüm olaylara siyasal yaklaşılması ve olayların ranta dönüştürülmesidir. SARS olayında da bu böyle olmuştur. Kuş Gribi olayında da, Kırım Kongo Ateşi olayında da böyle olmuştur. Domuz Gribinde de böyle olacaktır. Bunun doğal bir sonucu olarak; gerek yurttaşlar arasında ve gerekse bilim insanları arasında yönetime karşı büyük bir güven bunalımı yaşanmaktadır. Bu bunalımdan çıkış, uygulanan piyasacı sağlık politikasından çıkmadan olanaklı gibi görünmemektedir.

leri vermemesi çok doğal bir sonuçtur. Türkiye her şeyden önce bu çıkmazdan/yoksunluktan, aşı üretmemek, ilaç üretmemek sorunundan kurtulmalıdır.

Konu 2000 yılında da böyle tartışılmış, 2007 yılında da böyle tartışılmıştır. 2000 yılında yapılan bir çalışmada, bugün Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu aşıların tamamını yurtiçinde



AKP'li Sağlık Bakanı Recep Akdağ.

	28 milyon kişi aşılanır ise		40 milyon kişi aşılanır ise	
	Kötü Senaryo	İyi Senaryo	Kötü Senaryo	İyi Senaryo
Vaskülit	1400	280	2000	400
Nevrit	1400	280	2000	400
Ensefalomiyelit	1400	280	2000	400
Guillain Bare	1400	280	2000	400
SJS*	1400	280	2000	400
Toplam	7000	1300	10.000	2000

*Stevens-Johnson syndrome

(Not: EMEA sitesinde Türkiye'ye getirilecek diğer aşılarda bilgileri var olup, bütün aşılarda bilgileri birbirine çok benzerdir. Başka bir söylemle firmaların aşılarının birbirine bir üstünlüğü ya da dezavantajı yoktur).

Dipnotlar ve Kaynakça:

- 1) <http://www.who.int/csr/disease/swineflu/en/> erişim 05.11.2009
- 2) <http://www.cdc.gov/H1N1FLU/> erişim 10.11.2009
- 3) Tüfekçi G, Referans Gazetesi. 3 Kasım 2009.
- 4) Dr. Mae-Wan Ho and Prof. Joe Cummins The vaccines are far more deadly than the swine flu Global Research, August 21, 2009
- 5) <http://www.saglik.gov.tr/> erişim 05.11.2009
- 6) Summary of product characteristics, <http://www.emea.europa.eu/influenza/home.htm> erişim 10.11.2009
- 7) Package Leaflet: information for the user Forcetria - a suspension for injection. Novartis

Biyoetik ve biyopolitika objektifinden Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO)

Gen aktarım teknolojisinin tüketicilere ve çevreye verdiği zararlar ile sağladığı yararların çok iyi hesaplanması gerekmektedir. Gen aktarımlı gıdaların yararlı ya da zararlı oluşu, olgulara göre değişmektedir. Bu durumda en büyük sorumluluk payı, hükümetler ile araştırmacılara ve elbette bu ürünün ticaretini yapan firmalara düşmektedir.

Mezopotamya'da her meslek gibi hekimlik de Tanrılarının elinde idi. Muhtemelen su falı dolayısıyla, hekimliğin Tanrısı Su Tanrısı olarak kabul ediliyordu. Bunun için Sümercede hekimin ismi A-ZU, yani "suyu bilen" anlamına gelmekteydi.

Değişimin başlangıcı

H iç kuşkusuz ki, ilkel toplumlardan günümüze her şey duraksız bir değişim içindedir. İnsanoğlunun diğer canlılarla ortak yönü olan canlılığını ve neslinin devamını sürdürme içgüdüğü, zekâsını etkin kullanma üstünlüğü sayesinde, bütün canlılar üzerine net bir hâkimiyet kurmasına olanak sağlamıştır. Doğadaki canlı ve cansız her varlık, insanın yetenekleri ve ihtiyaçları oranında hizmet etmektedir. Gelişen genetik biliminin arayışlarına ilişkin ilk yazılı kaynaklardan olan Sümer tabletlerinde, tıp biliminin o dönemdeki izleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler edinebilmekteyiz. Bütün ilkel kavimlerde olduğu gibi, Mezopotamya'da da hastalıkları iyi etmek için önce sihir yoluna baş-

vurmuşlardı. Onlar hastalıkların gözle görülmeyen muhtelif cinlerin vücuda girmesi yüzünden olduğuna inanmışlardı. Bu fena cinleri uzaklaştırmak için bir taraftan ilaç kullanmış, bir taraftan sihir yapmışlardı.(1)

Mezopotamya'da her meslek gibi hekimlik de Tanrılarının elinde idi. Muhtemelen su falı dolayısıyla, hekimliğin Tanrısı Su Tanrısı olarak kabul ediliyordu. Bunun için Sümercede hekimin ismi A-ZU, yani



Mezopotamya'da her meslek gibi hekimlik de Tanrılarının elinde idi.

* Doç. Dr. Nesrin Çobanoğlu: Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanı
Murat Yıldız: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Doktora Programı
Okan Ürker: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Doktora Programı
1) Wilson, A.J.V. Kinner, 1983. "An Introduction to Babylonian Psychiatry, Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-Fifth Birthday (The Oriental Institute of Chicago Assyriological Studies, Nr. 10), s.289. Çığ, M. İ., 2006. "Ortadoğu Uygarlık Mirası-2. (2. Basım – ilk basım 2003), Kaynak Yayınları, İstanbul, s.188.

"suyu bilen" anlamına gelmekteydi.(2) Modern bilim anlamında aşamalardan geçmese de, bu çağdaki bazı çözümler, mevcut doğal ve doğaüstü varlıkların kaynaşıp, değişerek faydalar sağlamasını ifade etmiştir. Sümerlilere göre Yer Tanrıçası, Su Tanrısı ile birleşerek muhtelif Tanrıları doğurduktan sonra yine Su Tanrısının tohumundan istifade ederek sekiz şifa verici bitkiyi yetiştiriyor. Su Tanrısı da bunların ne işe yarayacaklarını tayin ediyor. Fakat bu arada yasak olduğu halde bu bitkilerden tatmaktan kendini alamıyor. Buna kızan Yer Tanrıçası Su Tanrıçasını lanetleyerek ortadan kayboluyor. Su Tanrıçası da bu lanetleme neticesinde ağır bir hastalığa tutuluyor. Bu hastalık ancak Yer Tanrıçası'nın bulunması ile iyi olacağından, diğer Tanrılar büyük zorluklarla Yer Tanrıçasını buluyorlar. O da hastanın yanına oturarak neresinin ağrıdığını soruyor ve yediği her bitkiye karşılık hasta olan 8 organını iyi etmek için 8 Tanrı yaratıyor.(3) Bu Sümer yazıtında gördüğümüz gibi, tamamen faydalı amaçlarla Tanrısal güçle üretilen şifalı bitkiler, yasaklar delinerek tüketiliyor ve Su Tanrıçası lanetleniyor. Tıpkı açlığa çare olması, tarım ilacı kullanımının azaltılması, güçlü ve verimli sebze meyve üretiminin sağlanması için Genetiği Değiştirilen Organizmaların, insan varlığını tehdit etmesi gerçeği gibi. Fayda öngören bu bilim dalının, sosyal politikaların küresel stratejilerin gizli bir silahı haline gelmesi, Sümer Tanrıları'nın Yer Tanrıçasını arayıp çözüm istemeleri gibi, günümüz toplumunun, yasalar, yönetmelikler ve sivil eylem planları ile yeni çözümler ve önlemler peşinde koşması ile benzeşmektedir.

Sümerler, hurmayı yapay dölleme ile çoğaltıyorlardı. Meyveleri taze ve kurutulmuş olarak yeniliyor, çekirdekleri ve kütükleri ateş için, özellikle maden eritmede kullanılıyordu. Kereste olarak kaba tahta işlerinde ve evlerin damlarında işe yarıyordu. Hurmadan ekmek, bal ve suyundan da kuvvetli alkol de yaparlarmış.(4) Bizde modern çağın büyücüleri

sayılabilecek genetik bilimcilerin ilk izlerine, Asurlulara ait kalıntılarda rastlanmaktadır. Eski medeniyetlerde kötülüklerin kaynağı olarak gösterilen cinlere karşı sihir ve büyü kullanılmıştır. Asur cinleri kanatlı insan veya akbaba başlı ve kısmen balık maskelidir. Asur saraylarının duvarlarını süsleyen kabartmalar arasında böyle iki cin, stilize edilmiş bir hurma ağacını yapay döllerken gösterilmiştir.(5) Son günlerde basın ve yayın organlarında, halk arasında yer alan söylemlere bakıldığında neredeyse genetik bilimciler, kötü cinler gibi durdurulması gereken varlıklar olarak tasvir edilmektedir.

Günümüzde meyve sebze zararlılarıyla mücadele için kullanılan gen transferlerini anımsatan oldukça ilginç bir yöntem de Babil'de bulunan yazıtlarda karşımıza çıkıyor. "Fena cini yok etmek için onun yerine başka bir şey yok ediliyor. Hasta yerine bir keçi veya domuz yavrusu konuyor. Onun başı hastanın başı, vücudu hastanın vücudu oluyor. Hayvan kesiliyor. Hastanın neresi ağrıyorsa oraya ait parçası onun üzerine konuyor. Böylece hastaya gelen cinler o parçaların üzerine geçiyormuş."(6)

İnsanlar her çağda doğadaki gözlem-



Asur cinleri kanatlı insan veya akbaba başlı ve kısmen balık maskelidir.

Bizde modern çağın büyücüleri sayılabilecek genetik bilimcilerin ilk izlerine, Asurlulara ait kalıntılarda rastlanmaktadır. Eski medeniyetlerde kötülüklerin kaynağı olarak gösterilen cinlere karşı sihir ve büyü kullanılmıştır.

lerini ve yaşadıkları bazı deneyimleri, mitolojik öğelerle bütünleştirerek hem kendilerine dayanaklar yaratmış hem de bunlardan çıkarımlar yapmışlardır. İnsan vücudunu açıp bakmanın yasak olduğu çağlarda, yalnızca savaşta ölenlerin ve hayvanların anatomisini inceleyip çıkarımlar yapabilen zamanın bilim insanları, somut olarak çözemediği olayları sihir ve büyü yoluyla aşmaya çalışmıştır. Ancak temel yapısına bakıldığında, bu bilgiler bizi, o zamanda tek eksik olanın günümüzdeki teknoloji olduğu ve onu kullanacak insanın bugünkü teknolojiye sahip olması halinde aynı çözümleri üreteceği düşüncesine sürüklemiyor da değil. Örneğin, prehistorik dönemde bile trepenasyon ameliyatlarının (kafa travması sonucunda oluşan beyin kanamalarında, kafa kemiklerinin bir bölümünün kesilerek çıkarılmasıyla artan basıncın ölümcül etkilerinin giderilmesi) yapıldığını biliyoruz. Bu ameliyat sonucunda gözlenen iyilik, o dönemde kafaya giren kötü cinlerin uzaklaştırılması olarak düşünülmektedir. Trepenasyon ameliyatı, o günün teknolojiyle çakmak taşları yontularak, sonra bronz bıçaklarla, günümüzde modern cerrahi araçlarla ama aynı biçimde yapılmaktadır.

Asurbanipal kitaplığında toplanan, sihir işlemleri ile ilgili Sümerce yazılan başka bir metinde ise, birçoğumuzun sıkça kullandığı ağrı kesicilerin eşdeğeri olan büyü tarif edilmiş. "Hastanın bir figürünü

2) age.

3) Çiğ, M. İ., 2006. "Ortadoğu Uygarlık Mirası-2. (2.Basım – ilk basım 2003), Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 172, 189, 201, 202, 203, 205.

4) age.

5) age.

6) age.

yap. Güneş doğmadan bir bitkiyi yerinden sök, onun köklerini al. Bundan başka henüz sıçrayamayan bir keçinin kılını al, bununla hastanın başını bağla, boğazını bağla ve 'baş ağrısı bu insanın vücudundan rüzgâr tarafından savrulan saman gibi uçsun gitsin, bir daha yerine gelmesin, gökte, yerde büyülenmiş olsun', de!"(7)

Bilimsel gelişimin duraksız ilerleyişi

Toplumsal ihtiyaçlar

Yukarıda eski çağlara ilişkin verilen örneklerle çok eşleşen ve bilimin temel amacını oluşturan, toplam faydasını gözetme olgusu, GDO'ya ilişkin çalışmaların da temelini oluşturmaktadır. Her ne kadar küresel yaşam tarzı giderek yerküreyi tek renkli hale getirmeye başlasa da, bölgesel farklılıklar toplumsal ihtiyaçların farklı şekillenmesini sağlamıştır. İhtiyacın doğru tespiti ve temini ise kısmen ülkesel politikaların kısmen de uluslararası ticari stratejilerin etkisinde kalmaktadır. Bilimin her zaman toplumun hizmetinde olması ve bilimsel çalışmaların, ilk bakışta, faydalı ya da zararlı olarak nitelendirilemeyeceği genel bir öğretilerdir. Ancak günümüzde, sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm organize ve bireysel tepkilerin somut gerekçesini, gelişen bilimin sonuçları net olarak ortaya çıkarılmadan toplumun kullanımına sunulması ve daha önemlisi, kötü niyetle kullanılması oluşturmaktadır.

Sektörel ihtiyaçlar

Pazarlama politikaları ve pazarlamadaki güçlükler, özellikle gıda sektöründe oldukça yoğun teknoloji kullanımını gerekli kılmaktadır. Ulaşımdaki gelişmelerin, ambalaj sanayisindeki çeşitliliğin ve bunların karşılıklı olarak birbirini beslemesini sağlayan küresel rekabetin sonucu olarak, yerinde tüketilen birçok ürün, artık kıtalar ötesine taşınabilmektedir. Bölgesel birçok ticari ve siyasi birlikler, ekonomik dalgalanmaların etkisini ve yayılma hızını doğal olarak artırmaktadır. Dönem dönem dünya gündemini oluşturan

ekonomik krizler de rekabet odaklı çabaları körüklemektedir. Hızla aşama kaydetmek ve krizlerden kolayca sıyrılmak isteyen ülkeler ve sektör üyeleri, birincil faydaları ön plana çıkaran pazarlama politikaları gütmektedir. Bu durumun bizim konumuz açısından öncelikli yansıması, olası sonuçlarının belki onlarca yıl sonra

ve birkaç kuşak sonra açığa çıkacağı genetik müdahalelerin, yalnızca ürünün kıtalararasında bozulmadan taşınabilmesi faydasına odaklanılmasıdır.

Bu kaygıların farkında olan bireyler ve toplumlarda gelişen sosyal bilinç ve bu bilincin yaygınlaştırılması çabaları, yaygın şekilde sorgulama hareketini oluşturmaktadır. Bu sorgulamaların kaynağı, toplumsal birtakım kaygıların eseridir. Bu kaygıların en önde geleni, sağlık ve gelecek kaygısıdır. Tanımlanamayan hastalıklar, bilinen hastalıkların sıklığının artması, bu hastalıklarla mücadelede henüz sona ulaşılammış olması, bireysel kaygıları oluşturmaktadır. Sosyal bilincin gelişiminin bir sonucu olarak bu kaygıların kitlesel yansımasında ise, tür çeşitliliği, doğal kaynakların bozulması, gen kaynaklarının tükenmesi, besin zincirindeki kırılmaların getirebileceği keskin yok oluşların insan türünün varlığını tehdit edışı, geri dönüşü olmayan kararların bitki ve hayvanların sosyolojik yapısında yaratacağı çözümsüz yıkımlar ana başlıklar olarak göze çarpmaktadır.

Onaylayıcı ve reddedici yaklaşımların sürece bakışı ve hareket şekli

Onaylayıcı yaklaşımlar, aslında bu teknolojileri kullanarak teknolojiyi ve ürünlerini pazarlayan ülke ve sektör elemanlarını temsil etmektedir. Reddedici yaklaşımları ise bu teknoloji ve ürünleri satın alan ve kullanan ülke ve toplumlara



Tanımlanamayan hastalıklar, bilinen hastalıkların sıklığının artması, bu hastalıklarla mücadelede henüz sona ulaşılammış olması, bireysel kaygıları oluşturmaktadır.

rın yanında, üretici toplumlarda yer alan sivil toplum kuruluşları, bu konuda aleyhte çalışma yapan araştırmacılar ve bireyleri de kapsayan geniş bir kitle temsil etmektedir.

Sosyal bilincin ve bu konudaki eylemlerin etkinliğine paralel olarak bilim ve teknolojiye oluşan gelişimler, kaygı yaratan bu ürünlerin de daha zararsız hale dönüşmesine hizmet etmektedir. Sosyal sorumluluk çabalarıyla, bir yandan üretilen ürünleri ve teknolojileri destekleyici somut dayanakların artırılmasına çalışılmakta, diğer yandan da topluma güven verici yeni teknolojilerin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Bir başka boyutta ise, küresel ticari politikalar her zaman bir adım önde yürümektedir. Sosyal tepkiler, uluslararası dengeleri ve ticari hareketleri doğrudan etkilese de, toplumsal tepkilerle mücadele edecek, güven telkin eden teknoloji ve ürünlerin pazara sunulması, bu güçlere yeni fırsatlar ve pazarlama silahları sunmaktadır.

Reddedici yaklaşımların arayışları ise, alternatif yaşam seçenekleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu, her ne kadar yine büyük sektör elemanlarının ve bölgesel ekonomik güçlerin lehine gelişecek yeni eğilimler yaratsa da, toplum faydası ön planda olduğu için bir anlamda avantaj sayılabilir. Doğal yaşam öğelerine odaklanan bu yaklaşım, aslında yerinde kalkınma çabalarına da destek sağlamaktadır.

Bu sorgulamaların temelini oluşturan

Biyotetik kavramı, yeni yerel ve küresel politikaları önemli derecede etkileyecek olan Biyopolitikaları kurgulayan bir yapıtaşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern zamanlardaki iktidar ilişkilerinin dar anlamda insan bedeni üzerine geniş anlamda ise bütün canlılar (ekosistem varlıkları) üzerindeki etkilerinin çözümlemesini yapan sosyal bilimcilerin ilgi alanına giren biyopolitika kavramı esas olarak iktidar ilişkilerinin topyekün yaşama, yaşamın bütün boyutlarına ilişkin olan, kapsayıcı olan (biyoiktidar) boyutunu merkeziye almıştır.(8) İyi niyetli yaklaşım, bu politikaların geliştirdiği ve ürettiği yeni yasa ve yönetmeliklerin, sektör üzerinde düzenleyici rol oynaması, toplum üzerinde kaygıları azaltıcı ve güven verici bilimsel gelişmeleri hızlandırmasıdır.

Sosyal politikalar yönünden GDO

Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Sosyal Politikalara dayandırılarak iridenlenmesinde, karşımıza birbiriyle çatışan birçok yaklaşımın çıktığını görebiliriz. Bilimsel çalışmaların birçoğu, askeri stratejiye hizmet eden yoğun ve gizli araştırmalardır. Örneğin şu an cep telefonlarından bile her noktadan ulaşılabilen internet gibi. Gen çalışmaları da tarihten günümüze birçok askeri stratejinin önemli silahı olmuştur. Hitler, Mein Kampf'ta (Kavgam) biyolojik bir temel ve biyolojik bir amaç olmaksızın devlet politikasının tamamen boşlukta kalacağını ilan etmişti. Bugünlerde sürekli olarak çeşitlilik kavramından söz etmekteyiz, ama "insanların çeşitliliğinin biyolojik bir temeli olduğunu" belirten sözde açıkça özetlenen, aynı ilkenin Nazi ideolojisi tarafından savunulduğunu da unutmamalıyız.(9) Öjeni temelli politikasını da buna dayandırmaktaydı. Bir başka coğrafyada, Ekim devrimi, Marx ve Engels tarafından formüleleştirilen doğa ve toplum teorisini kanıtlamış ve teorisinin doğruluğu-



Genleri oynanarak ürün üreten firmalar transgenik ürünlerin yetiştirilmesi ve tüketilmesi görevini III. Dünya ülkelerine bırakmıştır.

nun kanıtlanması biyolojiye kalmıştı. Stalin işte bu nedenle Pavlov'un şartlı refleksler deneyini kullanmaya başlamış ve bu ideolojik görevi kendisinin yerine getirebileceğini düşünen bir biyolog olan T.D. Lisenko'yu göreve getirmişti. Böylece Lisenko genlerin ve kromozomların kalıtsal aktarımında herhangi bir rol oynadığını yadsıyıp – deneysel genetiğe rağmen – kalıtımın herhangi bir özgül maddi temeli olmadığını ilan ederek klasik genetiği temizlemeyi kendine iş edinmişti.(10)

Genleriyle oynanarak elde edilen bu ürünlerin, tüketildikten sonra canlı bedninde ve onun gen yapısında ne tür bir etkiye bulunacağı, bu etkinin kalıcı ve kuşaklar arası aktarıcı bir özelliğinin olup olmadığı araştırma konusudur. Bu bilinmezliği gidermek amacıyla bu tür ürünleri üreten firmalar kendi ülkelerine doğal yollarla, özellikle organik tarımla üretilmemiş ürünleri sokmazken, transgenik ürünlerin yetiştirilmesi ve tüketilmesi gö-

Devlet olmanın oluşturduğu içgüdü, halkının geleceğini güvence altına almak için, gıda, enerji ve su kaynaklarına hâkimiyet, bunun içinse yeterli güce ve vazgeçilmezliğe sahip olmayı gerektirir.

revini III. Dünya ülkelerine bırakmıştır.(11)

Tarihsel örneklerde görüldüğü gibi, bilimsel gelişimlerin temel dayanağı ve yönü, ülke politikalarının belirlediği ve hedeflediği ölçütlerdir. Devlet olmanın oluşturduğu içgüdü, halkının geleceğini güvence altına almak için, gıda, enerji ve su kaynaklarına hâkimiyet, bunun içinse yeterli güce ve vazgeçilmezliğe sahip olmayı gerektirir. Bir anlamda soğuk savaş politikalarını, bilimsel ve teknolojik gelişmişliğin verdiği güçle yeni pazarlar yaratmak ve bu pazarlara hükmederek daha fazla kazancı ülke sınırlarına taşımak çerçevesine oturtabiliriz.

Ancak çoğu zaman üretilen bu stratejiler ve devamındaki çabalar, yer ve zaman boyutunda beklenenden farklı sonuçlar doğurabilir. Küresel boyuttaki ticari ve siyasi dönüşümler, hedef pazarlardaki koşulların değişmesine yol açar ve çoğunlukla mevcut stratejilerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirir. Bu durumda aralıksız devam eden bilimsel çalışmalara yeni hedefler doğrultusunda yön verilir.

Modern çağın ateşsiz silahı: Genetik bilimi

Güç kavramına, çağımızda giderek başka bir açıdan bakılmaktadır. James Robertson bunu şöyle açıklıyor: "Yeni güç, bağımlılığın yok olması, bağımlılığı aşmak için diğerlerine yardım edebilme yeterliliği şeklinde görünecektir. Düşmanlarına karşı üstün güç arama yerine, şiddet dışı bir yaklaşımla düşmanlarını güçsüz bırakmak denenecektir. Daha güçsüz insanlar gücü, daha güçlü insanlara ve organizasyonlara vermek üzere şartlandırıldıkları için, daha güçsüzdürler (12).

Genetiği değiştirilmiş ürünlerin bir anlamda teknolojik satranç hamlelerinin zayıf görünen ama doğru ilerlediğinde rakibi mat edebilecek piyonları olduğunu dü-

8) Reyhan, H., 2008. *Biyopolitika Açısından Ulusal Biyogüvenlik Yasa Tasarısı (Rapor)*, Tüketici Hakları Derneği, Ankara, s.2.

9) Benno-Muller-Hill, 1989. "Science naize, science de mort", s.15, Paris, Edit. Odile Jacob, Huber, G., ? "İdeolojik Sapma ve Etik Koruma." *Derleme: Mayor, F., Forti, A., 2008 (UNESCO 1995, TÜBİTAK 1997) "Bilim ve İktidar"*, Çeviren: Mehmet Küçük (13.Basım) Tübitak Yayınevi, Ankara, s.132.

10) Buican, D., 1988. "Lyssenko et le lyssenkisme", ("Que sais-je" dizisi), Presses Universitaires de France, Paris, s.6., Huber, G., ? "İdeolojik Sapma ve Etik Koruma." *Derleme: Mayor, F., Forti, A., 2008 (UNESCO 1995, TÜBİTAK 1997) "Bilim ve İktidar"*, Çeviren: Mehmet Küçük (13.Basım) Tübitak Yayınevi, Ankara, s.135.

11) Çobanoğlu, N., 2009. "Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Eflatun Yayınevi, Ankara, s. 10, 11, 241, 247.

12) "Robertson, J., 1983. *The Sane Alternative*, London, özel yayım, s.71." Porritt, J., 1989. "Yeşil Politika" (2.Basım, ilk basım 1988), Çeviren: Alev Türker, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, s.161.

şünebiliriz. Zararlılarla mücadelede kullanılan tarım ilaçlarının pazarını tehdit eden sosyal bilinçlenme karşısında, pazarın yeni yıldızı, böceklerin uzak durduğu genetik harikası tohumlarla üretilen gıdalar olmaktadır. Birçoğu kısır tohum olarak adlandırılan genetik teknoloji ürünleri, dışa bağımlılığı artırmaktadır. Trajik sayılabilecek bir diğer yönü ise, bu tohumların kullanıldığı alanlarda yerli türlerin tekrar var olmasının imkânsız duruma gelmesidir. Bu bilgiler ışığında birçok komplo teorisi, kendisine sağlam dayanaklar bulacaktır.

Biyoetik ve biyopolitikaların genetik bilimi ile gerçek hayat arasındaki süzgeç rolü

Biyoetik ve Biyopolitikalar, genetik bilimi ile gerçek hayat arasında bir sigorta vazifesi görmektedir. Bu iki süzgeçten geçen uygulamalar, toplum tarafından daha fazla kabul görmekte ve desteklenmektedir. Bu politikaları ve etik yaklaşımları yönlendiren sosyal bilinçlenme ve çevresel kaygılar, biyoetik sorgulamaları ve takip eden süreçte biyopolitikaları sürekli gündeme taşımaktadır.

Üretici ve ihraç edici ülkelerde teknoloji, doğrudan bir pazarlama ürünü olduğu kadar, pazarlanan diğer ürünler için üretim aracı olarak da kullanılmaktadır. Hedef pazarların etkin yönetimine odaklı bu ülkeler ve sektör elemanları, kimi zaman etik olmayan stratejiler güdebilmektedir. Burada ellerinde bulundurdıkları en güçlü silah belki de özellikle 3. dünya ülkelerinin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve stratejik açmazlardır. Bu zorlukları ve açmazları iyi yöneten baskın ülkelerin, kitleleri deney aracı olarak dahi kullanabilecekleri kaygısı, yaygın bir küresel olgudur. Bu olgular güncel yaşamda bilimden sanata kadar birçok alanda kendini göstermektedir.

Diğer yandan sosyal sorumluluk kavramının, dolaylı pazarlama aracı olarak görülmesi de ciddi biçimde sorgulanan etik bir sorundur. Su kaynaklarının korunmasına ilişkin bir projeye, en büyük su kirleticisi olan temizlik maddeleri üreti-

Zararlılarla mücadelede kullanılan tarım ilaçlarının pazarını tehdit eden sosyal bilinçlenme karşısında, pazarın yeni yıldızı, böceklerin uzak durduğu genetik harikası tohumlarla üretilen gıdalar olmaktadır.

cisi bir firmanın ana destekleyici olması gibi örnekler bu konu hakkında oldukça sık görülen greenwashing (yeşil yıkama) stratejilerindendir.

Biyoteknolojinin müthiş bir hızla geliştirilmesi, biyoteknolojinin insanlık değerlerini kıstas olarak almadan büyük ölçüde kapitalizmin kâr anlayışına göre geliştirilmesi ve bu süreçte iyice yaygınlaştırılan genetik olarak değiştirilmiş organizmaların (GDO) üretilmesi konuları bunların en güncel olanlarıdır(13). GDO'ların yaşamı, yaşam sistemini nasıl etkilediği, gelecek kuşakları nasıl etkileyebileceği, nasıl risk altına soktuğu konusundaki duyarlılık biyoetiğin temel konularındandır. Bu biyoetik sorgulama ve duyarlılık sonucu geliştirilecek biyopolitikalar ya da bunlar dikkate alınmadan uygulamaya konulan biyopolitikaların biyoetik açısından değerlendirilmesi, ilgili sivil toplum kuruluşları, farklı toplumsal



GDO'ların, yaşam sistemini nasıl etkilediği, gelecek kuşakları nasıl etkileyebileceği, nasıl risk altına soktuğu konusundaki duyarlılık biyoetiğin temel konularındandır.

kesimler, yöneticiler ve bilim insanları açısından önemli bir sorumluluktur.

İthal eden ve tüketen ülkelerin hareket şekli ise tamamen reaktif bir eylem tarzıdır. Başlangıç aşamasında, GDO teknolojisiyle üretilen ve sunulan yeniliklerin, piyasa koşullarında istenilen özelliği sağlayan niteliği ile, birincil ve öne çıkarılan faydaları ile anında kabul görmesi, pazarlayan tarafın kısa sürede hedeflerine ulaşmasına yardımcı bir davranış biçimidir. Devamında ise oluşan toplumsal tepkiler iç düzenlemelere ve sınırlamalara hareket kazandırsa da, proje üreten ve pazarlayan taraf, çoktan yeni bir alternatifi üretmiş ve kurtuluş yolu olarak sunmuş olacaktır. Yani hedef pazar konusunda olma, kendini korumaya yönelik bazı düzenlemelerin bağlı bulunduğu uluslararası ticari birliklerle yapılan anlaşmalara aykırı uygulamalar içermesi sonucu yeni kısıtlamaların içerisine girmesi, sıkça karşılaşılan kısır bir döngüdür. Bunun en açık örneği, 26 Ekim 2009'da ülkemizde yürürlüğe giren GDO Yönetmeliği'ne, Dünya Ticaret Örgütü'nden gelen ani tepkilerdir. Bazı ürünlerde öngörülen ithalat vaatlerinin yerine getirilmesinin karşısına, keskin bir engel olarak ortaya çıkan bu yönetmeliğe gelen dış tepkiler, şimdiden bazı yaptırımların habercisi olmuştur.

Sosyal bilinç gelişimi ve sorgulama mekanizmaları

Geçmişte değerler felsefesi dar bir mekânda, dar bir zaman diliminde oluşan ikilemleri irdelerken, teknolojiadaki sınırsız ve hızlı gelişmenin yansımasıyla günümüzde, gelecek kuşaklar ve evren kavramları da ikilemlerde belirleyen olarak önem kazanmıştır. Etik genel olarak, her konuyla ilgili normların yapısına ilişkin düşünceler oluşturur, değerlendirmeler yapar. Yeni ortaya çıkan sorunsala ilişkin çözüm önerileri oluşturur, tartışır. Etik, genellikle bilimin ve hukukun yolunu açan bir nitelik de taşımaktadır.(14)

Biyoetik terimi ise ilk olarak, 1971 yılında, Van Rensselear Potter tarafından kaleme alınan "Bioethics: Bridge to the

13) Reyhan, H., Çobanoğlu, N., 2008. "Biyopolitika Biyoetik Açısından Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Tüketici Hakları" II. Ulusal Veterinerlik Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Kongresi Bildiri Kitabı, Ed. Prof. Dr. Aşkın Yalar vd., Konya, s.275-294.

14) Çobanoğlu, N., 2009. "Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Ellatun Yayınevi, Ankara, s. 10, 11, 241, 247.

Future" (Biyotetik: Geleceğe Köprü) adlı kitabın başlığında yer almıştır.(15)

İletişim araçlarının yaygın kullanımı ve kamuoyu tepkilerinin hızla hareket etmesi gibi modern bir etkileşim, birlikte çaba gösteren sınırlar ötesi eylemleri beraberinde getirmektedir. Üreten ve ihraç eden baskın ülkelerde gelişen demokratik yapı, sivil toplum hareketlerini güçlü kılmaktadır. Kendi toplumlarına olduğu kadar, yeryüzünde yaşayan diğer canlı ve cansızlara karşı sorumluluğu öne çıkararak söylemler, tüketen ve ithal eden toplumlarda da içe ve dışa yönelik tepkilerle yaygın bir küresel desteğe sahip olmaktadır. Biyoetik ve çevre etiğinin keşiştiği alanda, var olan kaynakların bütünsel bir bakışla korunması, gelecek kuşaklar açısından devamlılığının sağlanması (sürdürülebilirlik) ve üretilen ürünlerin adil olarak dağıtılması gerekliliği, dünya çapında açlığın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, tüm insanların refahının sağlanması, fırsat ve ayrıcalıklardan olabildiğince eşit ölçüde yararlanabilmesi gibi konular yer almaktadır. Biyoetik, hem insan ve diğer canlı varlıkların hayatlarının, hem de insanın özgürlük ve onurunun, bilimsel araştırmalarda, sonuçları şu andaki bilgilerimizle öngörülemeyen modern teknolojiler nedeniyle tehlike altına girdiği her yerde gereklidir.(16) Benzer biçimde olumlu görüngüleri yanı sıra öngörülemeyen zararlar içermesi açısından kaygı uyandıran durumları ifade etmek için biyoetik bir kavram olan "buzda kaymak" terimini kullanıyoruz.

İnsanlık için evrensel doğruları ve faydaları gözetmek üzere kurulmuş olan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve benzeri uluslar arası nitelikte ve devletler düzeyinde temsil edilen kuruluşların yanında, WWF, Greenpeace ve birçok yerel ve uluslararası sivil toplum örgütü de bu çabaları biyoetik gerekçelerle, organize biçimde sürdürmektedirler. Bu konuda her iki tarafın en büyük altyapı destekçisi, üniversiteler ve araştırma kurumlarıdır.

Toplum ise katılımı ve tüketim tercihleri başta olmak üzere birçok konuda bilinçli hareket ederek bu organizasyonların başarılı olup olmamalarında en önemli unsur olarak yer almaktadır. Ülke yönetimleri ise bu devinim ve dönüşüm süreci içerisinde, ülkesel stratejiler, topluma sağlayacağı çok yönlü faydalar, uluslararası siyasi, ticari ve çevresel sorumluluklar arasında, dönem dönem oluşan paniği de en etkin şekilde yönetmekle sorumludurlar. Bu amaçlarla, çeşitli yasal düzenlemelerin yapılması, ülkeler arasındaki ticari yapının yanında içeride ve dışarıda sürdüreceği politikaların biyoetik ve biyopolitik temellere dayandırılmasını zorunlu hale getirmektedir.



Van Rensselear POTTER

Giddens'e göre, günümüz teknolojilerinin bazı öngörülemeyen kötü yönleri, yüksek maliyetli riskler içeren GDO tarzı ütopya; –ve kesinlikle bir parça gerçeklik içeren bir ütopya- doğal düzenine geri dönmüş bir dünyada insanlığın uysallaştığı veya kendinden çok daha büyük bir biyolojik varlığa boyun eğerek arzularını sınırlamış olan bir ütopya değildir. Bu bir küresel işbirliği ütopyası, insanların çeşitlilik içindeki birliğini tanıyan bir ütopyadır. "Kötüler" kaçınmamız gereken şeyleri gösterir. Bunlar negatif ütopyalardır. Ancak aynı anda önemli artılarda taşırlar. Yüksek maliyetli risklerin biraz önce bah-

sedilen düşünsel karmaşıklığı, karşımıza çıkan problemleri çözemeyeceğimiz anlamına gelmez, ama bilimsel teknolojik uygarlığın önündeki zorlukların yalnızca daha fazla bilim ve teknolojiye başvuru olarak çözülemeyeceği düşüncesini doğrular ve insan davranışlarında bu karmaşıklığa bağlı olarak davranış değişimlerinin ve gelişimlerinin hızlanmasına olanak sağlar.(17) Bize göre böyle durumlarda canlılığın devamı için bilim ve teknolojinin getirdiği yeniliklerin olası zararlarını da göz önünde bulunduran biyoetik değer sistemi süzgeciyle tartışılarak oluşturulan biyopolitikalar gereklidir.

Biyopolitikaların, genel politika anlayışına katılımı ve etkinliği arttıkça, kültürel dönüşüm toplum yaşantısına daha faydalı sonuçlar verecektir. Doğal kaynaklarının korunması, dışa bağımlılığın azalması, ekolojik dengenin korunması, sosyal özgüvenin daha da güçlenmesini sağlayacaktır. Etik olmayan gizli stratejiler üreten güçlerin yıkıcılığı azalacaktır.

Biyoetik sorgulamaların güçlenmesi ve yeterli bilgilenme hakkı, özellikle insan sağlığını ve hayatını ilgilendiren bütün konularda(GDOlar gibi) hukuki bir hak olarak ilgili yasalarda yerini almıştır. Ancak kimi zaman bu yasalarda yer verilen bazı ifadeler, bu konuda tüketici haklarını koruyan yasalarla çelişmektedir. Tam da bu noktada ortaya "Biyogüvenlik" sorunu çıkmaktadır. Biyogüvenlik, GDO'ların doğada bulunan diğer canlılara, onların devamlılığına ve çeşitliliğine, yani biyolojik çeşitliliğe ve insan sağlığına zarar vermeden kullanılabilmesi için oluşturulmuş kurallar ve tedbirler sistemidir diye tanımlanmaktadır.(18) Bilimsel olmaktan ziyade siyasal iktidarın veya egemen sermayenin "biyopolitik" yaklaşımını yansıtan bu tanımlama eksik, yanlış, özellikle tahrif edilmiş bir tanımlamadır. Çünkü, bu tanımlama çerçevesinde GDO'ların varlığı sorgulanmadan veri olarak kabul edilmekte, meşrulaştırılmaktadır.(19) 26 Ekim 2009 tarihli Resmî Ga-

15) Örs, Y., 1995, "Barış ve Çevre Kültürü", "Gelişmekte Olan Bir Kavram: Biyoetik", NÜSED, Çobanoğlu, N., 2009. "Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Eflatun Yayınevi, Ankara, s. 241.

16) Pieper, A., 1994 "Etiğe Giriş", Ayrıntı Yayınevi, İstanbul. Çobanoğlu, N., 2009. "Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Eflatun Yayınevi, Ankara, s.244.

17) Giddens, A., 2002. Sağ ve Solun Ötesinde, Radikal Politikaların Geleceği, Metis Yayınları, İstanbul, s.223.

18) Eser V., Kılıçarslan, H., 2005. Modern Biyoteknolojide Güvenlik, TAGEM Yayınları, Ankara, s.6-7.

19) Reyhan, H., Çobanoğlu, N., 2008. "Biyopolitika Biyoetik Açısından Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Tüketici Hakları" II. Ulusal Veterinerlik Hekimliği Tarihî ve Mesleki Etik Kongresi Bildiri Kitabı, Ed. Prof. Dr. Aşkın Yalar vd., Konya, s.275-294.

zete'de yer alan "Gıda ve Yem Amaçlı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve ürünlerin İşlenmesi, İhracatı, Kontrol ve Denetimine Dair Yönetmelik", bu bilgilendirmeyi olanak dışı bırakmıştır. Bir ürünün GDO'lu olarak adlandırılabilmesi için, %0,9 un üzerinde GDO içermesinin gerektiği belirtilen yönetmelikte, Türkiye'ye giriş yapacak ürünlerde %0,5'in üzerinde bir orana müsaade edilmemektedir. %0,9'un üzerinde GDO'lu içeriği olan gıda ve yem ürünlerinde GDO'lu olduğuna dair bilgi bulunması zorunlu olmamakla birlikte, bir ürünün GDO içermemesinin ifadesine de yasak getirmektedir. Yeni yasal düzenlemelerle bu bilginin sağlanması, üzerinde tartışmalar sürerken yeni düzenlemelerde yer alması, kamuoyunda bir talep olarak belirlenmiştir. Toplumun sağlığını ve psikolojisini olumsuz etkileyecek bu bilgi eksikliği, bir dönem şehir suyunun kaynağı ile ilgili tartışmalar sürerken ve açık bulgulara dayanan endişeler varken, kent belediyesinin, bu suyu şehir şebekesine verdiğini günler sonra kamuoyuna duyurması gibi bir başka örnekte de görmekteyiz. Bu, genel etik kuralların kabul edemeyeceği bir kavram olmakla birlikte, tam olarak biyoetik yaklaşıma ters bir hareket tarzıdır. Sonuçları onlarca yılda belli olacak bazı geri dönüşsüz kararların, toplum adına ve toplumun rızası olmadan, günlük politik ve rant kaygılarıyla alınması da en büyük etik sorunlardan biridir. Etiğin doğası gereği, günlük yaşamı yansıyan eylemlerimizin etik niteliği açısından göz önüne alınacak ölçütler arasında "olasılıklar" vardır. İyi ya da kötü eylemlerimizin yaşantı biçimine yansıdığı olasılıklar mevcuttur ve kişi bu olasılıklardan birini tercih eder.(20) Genetiğiyle oynanmış mısırdan "mısır şekeri" üretiliyor. "Nişasta bazlı sıvı şeker" de denilen bu "oynanmış" şeker, çikolata, gofret, gazlı içecek, baklava, mısır gevreği gibi endüstriyel gıdalarda en çok kullanılan



Yerli malı haftaları, organik tarımın yükselen eğilimi, ekolojik turizm faaliyetleri, öze dönüşün bir eyleme dönüşmesi olsa da sürekliliğini ve etkinliğini koruyamamıştır.

bir maddedir. Doğal halinde değil, insan eliyle "oynanmış" genlere sahip yiyecekler yediğimizde, bizim vücudumuzda da genlerimizi ilgilendiren değişiklikler olabileceğinden korkuyor bilim adamları. Günümüzde yaygınlaşan besin alerjileri, kanser gibi rahatsızlıkların nedenlerinden biri olduğu düşünülüyor.(21)

Alternatif yaşam tarzı arayışı ve eylem oluşturma

Bireysel olarak kendi kararlarını almak durumunda kalan tüketiciler, güven telkin edecek bir yöntem ihtiyacı duymaktadırlar. Zaman içerisinde değişik amaçlarla ve temalarla doğal ve yerli ürüne yönlendirme yapan çalışmalar, beklediği kitle desteğine ulaşamamıştır. Yerli malı haftaları, doğal ürünlerle adlandırılan yerel festivaller (çilek festivali, kayısı festivali vb.), organik tarımın yükselen eğilimi, ekolojik turizm faaliyetleri, marka şehirler gibi birçok etkinlik, öze dönüşün bir eyleme dönüşmesi olsa da sürekliliğini ve etkinliğini koruyamamıştır. Bilim ve teknolojinin hızıyla yarışan tüketim ve değişim geçtiğimiz 10 yılda yeni bir akımı doğurmuştur. Bu sarsıcı ve yok edici hızın karşısında, tempoyu yavaşlatmayı öğütleyen ve hatta bunu bir yöntem

haline getiren "Yavaş Şehir" (Citta Slow) kavramı, İtalya'nın Toscana Bölgesindeki Chianti adındaki küçük bir şehirde hayata geçti. Her alandaki eylem planlarını oldukça sade, anlaşılır ve uygulanabilir şekilde tanımlayan bu yapı, herkesin ortak yöntem önerisi haline gelen "öze dönüş" ile ilgili çabalara da yön vermek üzere hızlanan bir ivme kazanacağı benziyor.

Gen aktarım teknolojisinin tüketicilere ve çevreye verdiği zararlar ile sağladığı yararların çok iyi hesaplanması gerekmektedir. Gen aktarımı gıdaların yararlı ya da zararlı oluşu, olgulara göre değişmektedir. Bu durumda en büyük sorumluluk payı, hükümetler ile araştırmacılara ve elbette bu ürünün ticaretini yapan firmalara düşmektedir. Gerçek genetik etkileri hakkında birçok belirsizlik söz konusu iken, hangi amaçla olursa olsun, bu ürünlerin yararlarının, zararlarının önüne geçirilerek sunulması etik ile bağdaşmamaktadır.(22)

Geleneksel yaşantıda, mitolojide ve benzeri birçok alanda binlerce yıllık alışkanlıkların yeniden yeşermesi ve toplumun yeni çağa uygun şekilde bu alışkanlıkları dönüştürerek değer katması için gerekli toplumsal destek, GDO konusunda olduğu gibi birçok konuda yapılacak çalışmalara somut ve acil kazanımlar sağlayacak gibi görünüyor. Bazı şeylerin geç olmadan önüne geçilmesi, insan genetiğinin bozulmasını ve bunun yaratacağı yıkımların teknoloji harmanlı vahşeti konu edinen bilim kurgu filmlerindeki "savaş" ana temalı hayatın sadece film arşivlerinde kalmasını sağlayacaktır. İnsanın kendini diğer canlılardan farklı olarak ifade ettiği en önemli özellik olan sanat, sosyal sorumluluğun bir uzantısı olarak, olası tehlike senaryolarına dikkati çekmektedir. Tıpkı Asur saraylarının duvarlarını süsleyen, hurma ağaçlarını suni dölleyen kötü cinlerin tasvirinin, şimdilerde genetiği gizli silahlara dönüştüren cin fikirlerle benzeşmesi gibi.

20) Çobanoğlu, N., 2009. "Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Eflatun Yayınevi, Ankara, s. 10, 11, 241, 247.

21) Demir, E., Yetkin, İ., 2009. "Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Biyoetik Açısından İncelenmesi" 1. Ulusal Tıbbi Etik Proje Yarışmasında özel ödülü alan proje, Ankara, 16 Ekim 2009. 1. Ulusal Tıbbi Etik Proje Yarışma Kitabı basım aşamasındadır.

22) Çetinkaya, N., Çobanoğlu, N., 2006. "Genetiği değiştirilmiş organizmaların Biyoetik Açısından İncelenmesi (Frankenştayn mı, Yeşil Altın mı)" 1. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri, Prof. Dr. Ferruh Dinçer'in 70'inci yaş anısına, Ed. Abdullah ÖZEN, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Derneği Yayını, Elazığ, s. 327-346.

"Gıda ve Yem Amaçlı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerinin İthalatı, İşlenmesi, İhracatı, Kontrol ve Denetimine Dair Yönetmelik", Resmi Gazete, 27388; 26 Ekim 2009, Madde :5, Fikra: 6,7,8.

Transgenik ürünler ve potansiyel etkileri

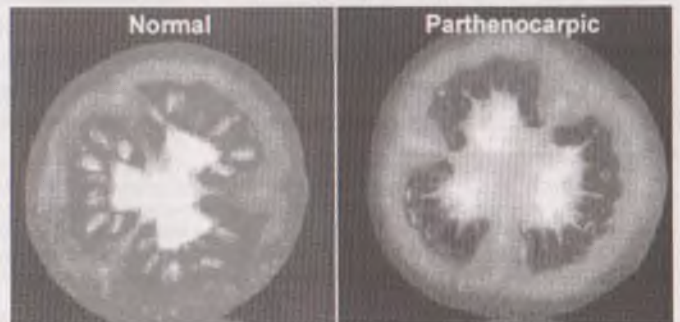
Doğal çevrenin korunması ve ulusal gen kaynaklarının ülke çıkarları için kullanımının mümkün olabilmesi için, bu ürünlerin yönetimini sağlayabilecek etkili bir “biyogüvenlik” sisteminin uygulanması kaçınılmaz görünmektedir. Bu çerçevede, ulusal gen kaynakları küreselleşme baskısına karşı korunmalı ve modern biyoteknoloji uygulamalarıyla en iyi şekilde değerlendirilmelidir.

Yaygın deyimle, bir “GD (veya GM) organizma” doğal olmayan yollardan bir ya da daha fazla geni kazanan canlıdır. Biyoteknolojik yöntemlerle, canlıların sahip olduğu gen dizilimleri biçimlendirilerek (modifiye edilerek) mevcut özelliklerinin değiştirilmesi veya yeni özelliklerin kazandırılması sağlanabilir.

DNA teknolojisindeki gelişmeler baş döndürücü hızla ilerlemektedir. Bu teknoloji ile ilgili bir haberin yer almadığı gün sayısı yok gibidir. Bilim insanları DNA teknolojisinin gücünün farkına varır varmaz, potansiyel tehlikeleri konusunda endişe duymaya başlamışlardır. Günümüzde olası tehlikelerle ilgili toplumsal endişe, tarımda kullanılan genetik olarak değiştirilmiş (GD) organizmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Yaygın deyimle, bir “GD (veya GM) organizma” doğal olmayan yollardan bir ya da daha fazla geni kazanan canlıdır. Biyoteknolojik yöntemlerle, canlıların sahip olduğu gen dizilimleri biçimlendirilerek (modifiye edilerek) mevcut özelliklerinin değiştirilmesi veya yeni özelliklerin kazandırılması sağlanabilir.

Bu tip canlılara transgenik canlılar da denir. GMO (Genetik olarak modifiye edilmiş organizma), GDO (Genetik yapısı değiştirilmiş organizma) ya da transgenik canlı, birbiri yerine sıkça kullanılan terimlerdir.

DNA teknolojisinin pratik uygulamaları oldukça geniştir. Bu teknoloji tıp ve eczacılık endüstrisine yeniden şekil vermiş olup adli, çevresel ve tarımsal uygulamaları da mevcuttur. Bir süreden beri de, tarımsal üretimi artırmak amacıyla bilim insanları DNA teknolojisini kullanmaktadırlar. Tarımsal alanda çalışan bilim insanları geç olgunlaşma, ve-



Normal ve transgenik domates

rim artırma, geç bozulma ve hastalıklara karşı direnç gösterme gibi istenen özellikleri kodlayan genlere sahip olan bir takım transgenik ürünler elde etmişlerdir. Bitkileri genetik olarak değiştirmek, pek çok hayvana göre daha kolaydır. Bitkinin tek bir doku hücresi, kültürde gelişerek olgun bir bitki oluşturabilir. Bu yüzden, genetik biçimlendirmeler tek bir hücre üzerinde yapılabilir ve bu hücre, yeni özelliklere sahip bir canlının elde edilmesinde kullanılabilir (1).

Yapay yollarla genetik olarak değiştirilmiş ilk transgenik ürün 1960'lı yılların başında üretilmiş, ilk ciddi üretim 1967 yılında patates üretimi ile başlamıştır. Bu çalışmalar 1979'da süt ineklerine enjekte edilen sentetik büyüme hormonu, 1980'de ABD, Almanya ve Belçika'daki araştırmacıların patojenik bir bakteriyi kullanarak, transgenik bitkilerin üretimi için yeni metotlar bularak, domatesin uzun sürede olgunlaşmasını sağlayan çalışmalar ile devam etmiştir. 1983-1989 yılları arasındaki araştırmalar, bitki ve hayvanların genetik transformasyonuna izin veren daha gelişmiş DNA tekniklerinin ilerlemesini içermiştir. 1990'lı yıllarda halkın tüketimine uygun



Transgenik pamuk

genetik mühendisliği yolu ile ilk olarak peynir üretilmiş fakat bu üretim halkın dikkatini fazla çekmemiştir. Araştırmalar ve uygulamalar; 1993 yılında domuzlardaki yem tüketimini azaltarak et verimini artırmak ve 1994 yılında yeni bir domates çeşidi (FlavrSavr domatesi) geliştirilmesi şeklinde günümüze ulaşmıştır (2). Yakın zamanda transgenik pirinç bitkisi geliştirilmiştir. "Altın pirinç" adı verilen bu bitki, vücudumuzda A vitamini yapımında kullandığımız beta-karoteni içermektedir. Bu vitamini yapabilme yeteneğini veren genler, nergis ve bir bakteriden gelmektedir. Geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde, İsrailli bilim insanları tarafından üretilen içi limon ve gül aroması tadında dışı ise domatese benzeyen genetik harika olarak nitelendirilen bir çeşit domates üretilmiştir.

1960-1970'li yıllarda tarımda "Yeşil Devrim" adı verilen bir değişim başlatılmıştır. Bu amaçla değişimde sadece verim artışı hedeflenmiş, sentetik kimyasal tarım ilaçları ve mineral gübrelerin kullanımı artmıştır. Bu durumun yarattığı olumsuz etkiler günümüzde GDO'nun bir kurtarıcı olarak görülmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, artan dünya nüfusuna paralel olarak artan besin ihtiyacını karşılamak için genetik olarak değiştirilmiş bitkilerin tarımı (tarımsal bi-

yoteknoloji) 21. yüzyıla damgasını vurmuştur. Besin üretiminin artırılması insancıl bir konu olarak görülmektedir. Arazi ve su, besin üretimi için sınırlayıcı kaynaklar olduğundan, en iyi seçenek mevcut araziler üzerindeki ürünü artırmaktır düşüncesinden yola çıkan bir grup bilim insanı, modern tarımsal biyoteknoloji ile üretilen GDO'lu ürünleri savunurken, bir grup bilim insanı ise, bu ürünlerin potansiyel zararlarının bahsetmektedir(3, 4).

GD ürünlerin getirdiği yararları ve riskleri, madalyonun iki yüzüne benzetebiliriz. GDO'ların yararları toplumda, medyada ve hazırlanan raporlarda geniş bir yelpazede ve süslü bir şekilde sunulurken, potansiyel riskleri göz ardı edilecek kadar azmış gibi, dar bir çerçevede anlatılmaktadır. GD (GM) ürünlerin yararları arasında şunlar sıralanmaktadır:

Besin miktarının artırılması ve içeriğinin zenginleştirilmesi,

Besinlerin alerjik özelliklerinin azaltılması,

Besinlerin aşılama amacıyla kullanılması,

Besinlerin tedavi amacıyla kullanılması(3),

Hastalık ve zararlılara karşı tarım ilacı (pestisit ve herbisit) kullanımını azaltmak suretiyle tarımsal girdileri düşürmek ve birim alandan daha fazla gelir elde etmek,

Abiyotik stres şartlarına (kuraklık, soğuk, tuzluluk) dayanabilen bitkiler elde etmek suretiyle verimi artırmak,

Endüstri bitkilerinin kullanıldığı yan sanayinin ihtiyacına yönelik yeni bitki çeşitlerini geliştirmek(5),

Besinlerin raf ömrünü uzatmak, bitkisel yağ kalitesini artırmak.

Gen aktarımlı bitkilerin (GDO'ların) kullanımının sağlayabileceği yukarıda belirtilen pratik yararların yanında, bu

'60-'70'li yıllarda tarımda "Yeşil Devrim" adı verilen değişimde sadece verim artışı hedeflenmiş, sentetik kimyasal tarım ilaçları ve mineral gübrelerin kullanımı artmıştır. Bu durumun yarattığı olumsuz etkiler günümüzde GDO'nun bir kurtarıcı olarak görülmesine neden olmuştur.

1) Campbell and Reece "Biyoloji", Çev. Prof.Dr.Ertuğ Gündüz, Prof.Dr.Ali Demirsoy ve Prof.Dr.İsmail TÜRKAN Palme Yayıncılık, 2008

2) Tunalıoğlu R. 2004, "Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar" T.E.A.E Bakış Sayı:7 Nüsha:2

3) Kulaç İ., Ağirdil Y., ve Yakın M. 2006, "Sofralarımızdaki Tatlı Dert, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Halk Sağlığına Etkileri" Türk Biyokimya Dergisi 31(3);151-155

4) Atsan T., ve Kaya T.E. 2008 "Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Tarım ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri" U.Ü Ziraat Fakültesi Dergisi 22 (2), 1-6

5) Tiryaki İ. Ve Acar Z. 2005 "Genetik Yapısı Değiştirilmiş Bitkiler:Dünü,Bugünü ve Geleceği" OMÜ Zir.Fak.Dergisi,20 (2):121-126

6) Özdemir O. 2003 " Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmaların (GDO'ların) Etkilerinin Küreselleşme Çerçevesinde Ele Alınması" DOA Dergisi Sayı:9;113-133

ürünlerin ekosistemde ve gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik yapılarında çeşitli sorunlara yol açabileceği düşünülmektedir(6). Bu riskleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

Sosyoekonomik etkileri,

İnsan ve hayvan sağlığı konusundaki riskleri,

Tarımsal ve doğal "biyoçeşitlilik" konu-

sundaki riskler; kısacası ekolojik etkiler.

GDO kullanımının sosyoekonomik etkilerini şu alt başlıklar altında belirtmek yararlı olacaktır:

Geleneksel tarım sistemlerinin yerine dışa bağlı teknolojilerin gelişmesi,

Tarımsal biyoteknolojinin neden olabileceği ekonomik kayıplar,

Genetik kararsızlık ve beraberinde getirdiği ürün kaybı,

Entelektüel mülkiyet hakları ve tohum ruhsatıyla ilgili kısıtlayıcı uygulamalar; gıda üretimi ile dağıtımının bir tekelin kontrolüne geçmesi sonucunda tarımsal ürün yetiştiricisinin ve tüketicilerin olumsuz etkilenmesi.

GDO'nun insan ve hayvan sağlığı konusundaki potansiyel riskleri ise:

Yatay gen transferinin yeni patojen (hastalık yapan) bakteriler ve virüsler yaratma potansiyeli,

Transgenik DNA'nın transgenik besinlerin tüketiminden sonra hücrelere bulaşma, hastalık virüslerini yenileme ve hücre genomuna yerleşme tehlikesi,

Türler arasındaki patojenlerin yatay gen transferi yoluyla güç kazanması,

Transgen ürünlerin neden olduğu toksik ya da alerjik etkiler,

Antibiyotik dirençli genlerin yatay gen transferi yoluyla bağırsak bakterilerine ve patojenlere yayılması,

Pestisit dirençli transgenik ürünler ile birlikte toksin pestisitlerin kullanımının, tarım işçilerinde pestisit kaynaklı



Transgenik karpuz

hastalıklara ve içme suyu kaynaklarının kirlenmesine yol açacak biçimde artması

şeklinde sıralanabilir.

Tarımsal ve doğal biyoçeşitlilik konusunda GDO kullanımının sakıncalarını şu şekilde belirtebiliriz:

Transgenlerin çapraz tozlaşma yoluyla yabancı türler arasında yayılması,

Herbisit dirençli

transgenik bitkilerle birlikte kullanılan etkili herbisitlerin (yabancı otları yok etmek için kullanılan kimyasal madde) kontrolsüz uygulamalarının yerli tarımsal ve doğal çeşitliliğe zarar vermesi,

Belli başlı zararlılarda biyopestisit direnci evriminin hızlanması,

Genetik kirlenme riski,

Hedef olmayan türler ile yararlı böcek türlerinin zarar görmesi(7).

Tüm bu olası riskler genel olarak değerlendirildiğinde, bir ülkenin ekosistem, tür, gen ve ekolojik olaylar çeşitliliği, yani, biyolojik zenginliği tehdit altına girebilir. Sistem, tüm dinamik özelliğini, canlılığını ve güzelliğini kaybedebilir. Belirli bir yaşama ortamında yer alan canlı türlerinin çoğu birlikte evrimleşmişlerdir. Evrimsel ilişkiye bağlı olarak uzun zaman içerisinde ortaya çıkan canlı çeşitliliği yok olursa ya da homojenize olursa (tek tiplleşirse) besin zinciri kopar, ekolojik ağ dağılır ve ekosistem görevini yapamaz. Bir bölgenin ekolojik sağlığı, o bölgedeki canlı türü çeşitliliği



Normal ve GD çilek

Bir yaşama ortamında yer alan canlı türlerinin çoğu birlikte evrimleşmişlerdir. Evrimsel ilişkiye bağlı olarak uzun zaman içerisinde ortaya çıkan canlı çeşitliliği yok olursa ya da homojenize olursa (tek tiplleşirse) besin zinciri kopar, ekolojik ağ dağılır ve ekosistem görevini yapamaz.

arasındaki dengeye bağlıdır.

Sonuç olarak, gen aktarımlı ürünlerin üretim ve kullanımının yaygınlaşmasının, "getirileri"yle birlikte "götürüleri"nin de olduğu göz önünde bulundurularak halkı doğru bilgilendirmek gerekmektedir. Bu nedenle, doğal çevrenin korunması ve ulusal gen kaynaklarının ülke çıkarları için kullanımının mümkün olabilmesi için, bu ürünlerin yönetimini sağlayabilecek etkili bir "biyogüvenlik" sisteminin uygulanması kaçınılmaz görünmektedir. Bu çerçevede, ulusal gen kaynaklarının küreselleşme baskısına karşı korunabilmesi ve modern biyoteknoloji uygulamalarıyla en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için yapılması gerekenler şu noktalarda toplanabilir:

GDO'lu ürünlerin kontrolsüz alanlarda ekimine izin verilmemesi,

Gümrüklerde ve iç piyasada etkin bir denetim sisteminin oluşturulması,

GDO'ların üretim ve kullanımına bağlı olarak ortaya çıkabilecek ekolojik ve sosyoekonomik risklerin en aza indirgenmesi,

Türkiye'nin transgenik ürünler konusunda kendi sistemli alt yapısını (laboratuvar, teknik eleman, personel) geliştirmesi, teknolojisini kendi üretmesi ve küresel sermayenin ülke tarımında bağımlılığa yol açacak zinciri kırarak bir politika izlemesi gerekmektedir.

Toplumsal “sınıf” kavramının ekonomik ve sosyolojik çözümlemesi

Bazı düşünürler toplumsal sınıfların oluşumunu ekonomik sosyolojik kaynak ve nedenlerin arayışı içinde değil, yeryüzünü, toplumları ve yaşamı neredeyse “değişmez” kabul eden bir dünya görüşü penceresinden, bir egemen sınıf penceresinden bakarak, insanlar arası eşitsizlikleri, göksel Tanrısal düzenin doğal bir sonucu olarak kabul etmiş, öyle yorumlamışlardır.

Toplumsal sınıflar; oluştukları dönemlerden bu yana, tüm insanlık tarihi boyunca, ilkel komünal topluluklar sonrasından başlayarak (klan), günümüzün en gelişmiş kapitalist toplumlarına değin insanlar arası eşitsizliklerin, çelişki ve dengesizliklerin, dahası toplumsal düzensizliklerin en önemli kaynağını ve etmenini oluşturmuşlardır. Toplumsal sınıf kavramı; sosyoloji edebiyatında (literatüründe) kimi zaman katman, kimi zaman tabaka kavramlarıyla anlatılmış, kimi zaman sınıf kavramı, tarihsel süreç içinde işçi sınıfının tarih sahnesine çıkışıyla özdeşleştirilmiştir. Gerçek olan; öncelikle savaşların ürünü olan kölelikten, işçi sınıfına değin insanlığın değişim ve gelişim süreci içinde doğrudan ekonomik ve toplumsal nedenlerin ürünü olarak ortaya çıkmasıdır. Bu nedenden birincil yaklaşım açısıyla hem ekonomik hem de sosyolojik bir gerçeklik olarak kabul edilir.

Marksist kurama göre, ilkel topluluklarda artı ürünün ve buna bağlı pazar ekonomisinin, yani herhangi bir mal için değişim değerinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır toplumsal sınıf. Bu süreçte, tarımın hayvan besleyiciliğinden ayrılmasıyla ilkel komün topluluğunda üre-

tim güçleri hızla gelişmiş, bu değişim özel mülkiyeti ve topluluk üyeleri arasında eşitsizlikleri ortaya çıkarmış, kölelerin çalıştırılması eşitsizliğin boyutlarını artırmış ve ilkel komün düzeninin çözülmesi süreci sınıfları ve devleti ortaya çıkarmıştır.

Hristiyanlık dinindeki Protestanlık mezhebinin kapitalist toplumun kurulmasındaki belirleyici rolünü savunmuş



Marksist kurama göre sınıflar artı ürünün ve buna bağlı pazar ekonomisinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.

Tüm sosyoloji kitaplarında kapitalist toplum yapısı, yukarıdan aşağıya sıralanmış toplumsal sınıfların olduğu bir piramide ya da büyük bir üçgene benzer biçimde çizilir. En zengin kesim, yukarıda küçük bir dilimi, alt kesim ise üçgenin en geniş alt dilimini oluşturur.

olan burjuva sosyologu Max Weber ise toplumsal sınıfı "toplumsal statü hiyerarşisi", "siyasal güçler hiyerarşisi" kategorisi içine alırken, "ekonomik durumu olan bir grup" olarak tanımlamıştır. Ona göre; mülkiyetin varlığı ya da yokluğu sınıfın temel niteliğidir ve pazar ekonomisi ve makineleşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır.

Toplumsal sınıf; toplumsal yapı bütünlüğü içinde hemen her yönüyle; eğitim, törel değerler, çeşitli davranış biçimleri, alışkanlıklar, yaşam düzeyleri ve biçimleriyle (tarzlarıyla) birbirinden ayrılan insan gruplarının oluşturduğu birbiriyle benzeşmeyen toplumsal katmanların gerçekliği olarak tanımlanır. Yaşam düzeyini belirleyen ise kuşkusuz insanların gelir düzeyleri, üretim araçlarına sahip olup olmama, ulusal gelirden aldıkları pay düzeyidir. İnsanlık tarihi boyunca ekonomik sömürünün bulunduğu her topluluk ve toplumda toplumsal sınıflar oluşmuş ve oluşmaktadır. Daha doğru bir deyişle; mülkiyet düzeyindeki çarpıklık sömürü düzeninin, kavganın ve bölünmenin de belirleyicisi olmaktadır.



Toplumsal yapılar içindeki sınıfların oluşumunu işlevsel (fonksiyonalist) ve salt biyolojik (yetenek ayrımları) nedenlerle açıklamaya çalışan kuramlar geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi; toplumsal yapı içindeki sınıfsal ayrılaşmanın her kişinin kendine özgü işlevi olduğu sayılıştısından yola çıkan Amerikan sosyoloji kuramcıları oluştururken, ikincileri, her kişinin çeşitli düzeylerde yetenekleri olduğunu, buna bağlı olarak da toplumsal yapı içinde ve çok değişik yetenek ayrımlarının toplumsal sınıf ayrımının temel nedeni olduğu gerçeğini temel bir ilke olarak kabul ederek, toplumsal sınıfların varlığını, doğal ve değiştirilemeyecek sosyolojik bir olgu olarak onaylayan görüştür. Bunlardan biyolojik temele yaslanan, ırkçı diyebileceğimiz yaklaşımlar; kara, kıvı ve sarı derili ırkların beyaz ıktan aşağı olduğunu öne sürerken, toplumsal yapı içinde yönetici durumunda olan kişilerin kalıtsal yapılarının, yönetilen insanların kalıtsal niteliklerinden üstün olduğunu savlamışlar, toplumsal eşitsizlikleri, değişmeyen, doğal bir gerçekliğin ürünü olarak algılamış, savunmuş ve savunmaktadırlar.

Başka deyişle toplumsal sınıfların oluşumunun ekonomik sosyolojik kaynak ve nedenlerin arayışı içinde değil, yeryüzünü, toplumları ve yaşamı neredeyse "değişmez" kabul eden bir dünya görüşü penceresinden, bir egemen sınıf penceresinden bakarak, insanlar arası eşitsizlikleri, göksel Tanrısal düzenin doğal bir sonucu olarak kabul etmiş, öyle yorumlamışlardır. Çünkü onlar belirli bir egemen sınıfın içinde yer alan, sömürü ve haksızlık düzenini geçerli sayan, "sömürü" kavramını "işlevsel" ya da üstün yetenek gücüyle özdeşleştiren sosyologlar olarak bilinirler. "Beş parmak birbiriyle aynı değildir, insanlar yetenek olarak birbi-

Toplumsal yapılar içindeki sınıfların oluşumunu fonksiyonalist ve salt biyolojik nedenlerle açıklamaya çalışan kuramlar geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi; toplumsal yapı içindeki sınıfsal ayrılaşmanın her kişinin kendine özgü işlevi olduğu sayılıştısından yola çıkan Amerikan sosyoloji kuramcılarıdır.

rinin aynı değildir ki, insanlar arası eşitlik sağlanabilsin...", "Padişah Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir." ya da "Hâkimiyet katsız şartsız Allah'ındır", "Yoksullara yardım ediniz!" (yani onlara iş ya da olanaklar değil sadaka veriniz), "Toplumda çöpçü olmazsa, çöpleri kim toplayacaktır?", "Kümeşteki tavuklarda bile bir gagalama sırası vardır..." ve benzeri söylemler, idealist felsefenin dünya görüşünün ürünü olarak yaygınlaştırılıp, geliştirilmiş, geliştirilmektedir.

Toplumsal sınıf kavramıyla ilgili birinin benzeri ama çok sayıda tanım-dan söz edilebilir, örneğin:

- Genel anlamıyla belirli bir toplumsal üretim sistemi içinde, bulundukları yer ya da konum (statü) ile üretim araçları ve toplumsal örgütlenme biçimleri içinde oynadıkları rol ve sahibi oldukları kamu kaynaklar (servetleri) payının elde ediliş biçimi ve büyüklüğü ile birbirinden ayrılan insan guruplarıdır.

- Elde ettikleri ekonomik kaynaklar, üretim araçları ya da gelir düzeylerinin belirlediği her türlü yaşam biçimi yönünden birbirinden ayrılan ya da bu yönlerden birbirinin benzeri olan insanların oluşturdukları toplumsal guruplardır.

- Kişinin ya da ailenin toplumca değerlendirilen ölçütlere göre oluşturulan toplumsal sıralamadaki konumunu anlatır. Bu açılarından toplumun diğer bireyle-

rince saygınlık ve itibar sıralamasına sokularak gruplandırılmasıdır.

- Toplumsal sınıf; hem kendini hem de başkalarının saygınlık, toplumsal ilişkiler, etkinlikler, mallar ve çeşitli değer yükleri yönünden nüfusun diğer kesimlerinden ayrı toplumsal kesimdir.

- Sosyal üretimin tarihi yönünden belirlenmiş bir sistemi içinde bulundukları yere, üretim araçları ile aralarındaki ilişkiye, emeğin toplumsal örgütlenmesinde oynadıkları role, sosyal zenginlikten aldıkları paya ve bu payın miktarına göre aralarından fark bulunan geniş insan guruplarıdır.

- Katmanlaşma, hak ve ayrıcalıkların, görev ve sorumlulukların, ödüllendirme ve yoksun bırakmaların, toplumsal güç ve etkilemenin, bir toplumun üyelerinin arasında eşit olmayan biçimde dağılımıdır.

Toplumsal sınıf, üretim süreci içinde kafa ve beden olarak emeğiyle çalışan, ulusal gelirden aldıkları gelir payı birbirinin benzeri olan ya da üretim araçlarının bir ya da bir kaçına sahip olan insanların oluşturdukları toplumsal ekonomik gruplardır. Gelir düzeylerinin benzeşikliği; eğitim, sağlık, eğlence, davranış kalıpları, toplumsal bilinç, kültürel değerler vb. yaşam biçimlerinin benzeşikliğini de üretirler. 19. yüzyılda



İngiliz Başbakanı Disraeli'nin İngiliz halkının "iki ayrı ulus gibi birbirinden farklı iki bölüme ayrıldığı" yakınmasında bulunduğu söylenir. Marks: "Maddi üretim yeteneklerine uygun olarak toplumsal ilişkiler kuran insanlar, toplumsal ilişkilerine uygun olarak da, ilkeleri, düşünceleri, değer ölçütlerini üretirler. Böylelikle bu düşünceler, bu değer ölçüleri, dile getirdikleri ilişkiler kadar kısa ömürlü olurlar. Onlar, hem tarihsel ve hem geçici birer üründürler. Üretim güçlerinin gelişip serpilmesinde toplumsal ilişkilerin oluşumunda sürekli bir hareket vardır."

Kapitalist toplum yapısı içinde sınıfların ortaya çıkışı, sermaye-emek çelişkisinden kaynaklanır. Kapitalist daha çok kâr etmek isterken, işçi daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak gereksinmelerini karşılamak amacıyla olur. Temel (antagonist) çelişki ve çatışma bu noktadan başlamaktadır. İşçinin servet yaratma yeteneğini üretim araçlarına sahip olan insanlara satma durumu, kapitalist toplumda sınıfların ortaya çıkışının temel kaynağını oluşturur. Dahası, emeğin kullanım değeri ile değişim değeri (piyasa değeri) arasındaki fark, sermaye sahibinin cebine artık değer olarak girmesiyle, sermayenin ve buna bağlı sömürünün büyümesiyle gerçekleşir. Karl Marks'ın Kapital kitabında bu süreç

en yetkin burjuva ekonomistlerini bile imrendirecek biçimde ayrıntısıyla çözümlenir. "Artı değer" kuramı adı verilen bu çözümlemenin temel mantığı, kapitalist sistemin uzlaşmaz çelişkilerini acımasız olarak bilimsel süzgeçten geçirmesi ve emek-sermaye çelişkisi yaşadığı sürece bugün için de geçerliliğini koruduğu gerçeğidir. Çünkü süreç bitmemiş, yaşam düzeyleri, en azından bir bölüm insanlar için ileri sayılabilecek gönenç (refah) düzeylerine ulaşmış olsa bile, insanın insanı sömürme süreci bitmemiş, kapitalist süreç, emperyalist süreci de içine alacak biçimde daha yüksek, daha gelişmiş boyutlara ulaşmıştır. Üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişki, üretimin toplumsal oluşuyla mülkiyetinin bireysel oluşu

arasındaki çelişki ve sermaye-emek çelişkisi, feodalizm, kapitalizm ve emperyalizm var oldukça her zaman var olacak temel çelişkiler yumağı olarak yaşadığımız dünyada ve toplumda varlığını sürdürüp durmaktadır.

Kuşkusuz 21. yüzyıl kapitalizmi, en azından nicel olarak 19. yüzyılın kapitalizminden çok farklı özellikler taşımaktadır. Süreç içinde orta sınıfların, beyaz yakalıların ve teknolojik gelişimlere bağlı olarak toplumsal gelir düzeyi farklılıklarının ortaya çıkışı, her sınıfın içinde yaşam düzeyleri yönünden birbirinden ayrı sayılabilecek, çok değişik toplumsal kesimlerin ortaya çıkışı sınıflaşma sürecinin daha karmaşık bir yapıya dönüştüğünün ya da dönüştürülebilirliğinin göstergelerindendir. Bir kesim burjuva sosyologları da, kapitalist toplumun bünyesinde, mobilitenin (toplumsal dikey hareketlilik) bulunduğunu, dolayısıyla çağdaş kapitalist toplumun, ne Hindistan kastlarına ne Afrika ülkelerine ne de orta çağ Avrupa'sının feodal yapısına benzediğini ileri sürerek, kapitalist toplum yapısının özgürlüğe, aşağıdan yukarı sınıf değiştirmeye elverişli olduğunu vurgulayarak, sınıflar arası çatışmanın anlamsızlığını dile getirirler. Oysaki durum görüldüğü gibi iç açıcı değildir. Gelişmiş Batı ülkelerinin çoğunda,

Gelir düzeylerinin benzeşikliği; eğitim, sağlık, eğlence, davranış kalıpları, toplumsal bilinç, kültürel değerler vb. yaşam biçimlerinin benzeşikliğini de üretirler. 19. yüzyılda İngiliz Başbakanı Disraeli'nin İngiliz halkının "iki ayrı ulus gibi birbirinden farklı iki bölüme ayrıldığı" yakınmasında bulunduğu söylenir.

işçi sınıfı ve orta sınıf belirli gönenç düzeyine ulaşmış olsalar da, ülkelerinin burjuva sınıflarının gelir düzeylerine göre görece olarak 1994 istatistiklerine göre üst gelir grubunun ulusal gelirden aldıkları pay %40, alt gelir gruplarının payı ise %20 olmuştur. Türkiye'de ise yine 1994 verilerine göre üst gelir grubunun payı %55, alt gelir gruplarının ulusal gelirden aldıkları pay %13,5'tir. 2006 Dünya Bankası verilerine göre ise, Türkiye'de zengin kesimin %10'u ulusal gelirden %34,1 pay alırken, en yoksul %10'un payı %2 olarak açıklanmıştır. Başka deyişle yoksul-zengin arasındaki fark %17 kata ulaşmıştır. Yıllık Forbes dergisinin verilerine göre ise, Türkiye'de milyarderlerin sayısında geçen yıla göre %13'lük artış kaydedilmiş ve Türkiye, dünya milyarderler listesinde 26 milyarderle, derece yapan bir ülke durumuna gelmiştir. Buna karşılık günlük harcaması 2 doları geçmeyen 14 milyon insan sayısı ile açlık sınırındaki ülkeler arasında tam tersi derece yapan ülke durumuna gelmiştir.

Bu oranlar, Türkiye'de yıllar içinde değişebilmekte, ama emekçi ve sermaye sınıfları arasındaki uçurumlar nüfus ve işsizlik oranı düzeyinde sürekli artış içinde olmaktadır. Kendi meslek alanın-

da ya da eğitim gördükleri alanda çalışan işçi ve memurlarla, gizli işsizliğin sayısında da (gizli işsizliği artırma pahasına yandaş partilileri işe alma nede-niyle) önemli artışlar yaşanmaktadır. Üst ve alt toplumsal kesimler arasındaki gelir dağılımı açılımı, küçük çapta gerilemeler görölse bile, uzun dönemli ortalamalara vurulduğunda alt ve üst gelir grupları arasındaki artış hızında yükselmeler olduğu gözlenmektedir. Toplumsal sınıflar arasındaki gelir düzeyleri uçurumu büyümektedir.

Yaşadığımız Türkiye'de toplumsal sınıf ayrımının belki en çıplak ve acı göstergeleri ise; Bağ-Kur, işçi ve alt derecelerdeki memur emeklilerinin yoksulluk ve açlık sınırının altında aldıkları ücretler ve maaşlardır. Belki en somut kanıt bunlardır. Sormak gerekmektedir: Bu gelir düzeyinde olan insanlar sınıf değil midir ve Batılı kapitalist ülkelerde bile bulunmayan zengin yaşam standartlarıyla yaşamakta olan insanlar bir yüksek burjuva sınıfı değil midir? Doğu ve güneydoğu yörelerimizde Kürt sorununun temel nedenlerinden birini oluşturan, büyük topraklara ve dahası köylere sahip insanlar ve o topraklarda çalışan insanlar bir sınıf değil midir? Bugün Kürt sorunu adını taktığımız sorunun kaynağı toprak ağası-ırgat, maraba çelişkisi değil midir? '68 kuşağı gençliği, yıllar öncesi "toprak reformu isteği" sloganlarını boşuna bağırırmamıştır ve dönemin hükümet başkanı, "Kimin toprağını kime veriyorsunuz?" sözünü toprak ağalığından yana olan sınıfsal tutumunu apaçık göstermiştir. Türkiye'de dikey hareketlilik süreci içinde sınıf atlamanın temel nedenleri şu başlıklar altında sıralanabilir:

- Çeşitli nedenlerle toprak, ev arsa



satımından elde edilen rant gelirleri...

- Her türlü spekülasyon kazançları...

- Piyasa ekonomisinin akılcı kullanımdan yararlanan dolar ve borsa zenginlikleri...

- Çeşitli şans oyunlarından elde edilen kazançları...

- Ailelerin özel koşullarda elde edebileceği miras gelirleri...

- Bankalardan alınabilecek kredi olanaklarını iyi değerlendirip kaynakları üretim ve yatırım alanlarına kaydırmaktan oluşan gelirler...

- Devlet eliyle özel girişimciliğe destek verme yoluyla belirlenen kalkınma yöntemlerinin sonuçları...

Bu ve benzeri etmenler kuşkusuz artırılabilir ya da geliştirilebilir, ama gerçek olan; dikey hareketlilik sürecinde "emek" faktörünün, yani işçi ve memurun elde edecekleri, ücret ve maaş gelirleriyle dikey hareketlilikten yararlanmalarının hemen hiç ya da çok az olduğu gerçeğidir. Kalkınma amaçlarını, özel girişimciliğe ve özelleştirme yaklaşımlarına bağlayan yöntemler ise, hükümet yandaşı zorlamalı bir burjuva sınıfı yaratırken, sermayenin belirli ellerde toplanmasına yol açar ve geniş halk kitlelerini sosyal devlet güvencesinden yoksun bırakır ve sınıflar arası dengesizliği artırabilirler. Hükümetlerin özel girişimci yöntemlerden ve sermaye gücünden yana olan tutum ve eylemleri ise, sınıfsal dengesizliklerin en önemli nedeni olurlar.



Tarihsel süreçte sınıfların durumu

Eski Mısır, Antik Yunan Roma ve Arap topluluklarında kölelik düzeni yaşanıyordu. Köleler, önemli ölçüde savaş

Aydınlanma devrimi; herkesin yasalar önünde özgür, eşit ve eğitim ve sağlık haklarının doğuştan olduğunu vurgular. Sınıfsal gerçeğin hiç de doğal bir oluşum olmadığını, dünyanın değişebileceğini ve özellikle de toplumsal kalıtımın çözülmesi gerektiğini öne süren savlar geliştirir.

esirlerinden oluşuyordu. Bir bölüm insan köle ise, onlara sahip olan efendilerdi; söz gelimi, toprak sahipleriydi. Bu topluluk düzeninde kölenin çocuğu köle, efendinin çocuğu da efendi olurdu. Avrupa'nın sonraki yüzyıllarında kölelik sistemi toprağa bağlı ya da topraktan ayrılma özgürlüğü bulunmayan serflerin ortaya çıktıkları görüldü. Çünkü büyüyen ve genişleyen; varsalları, dükleri, lortları, baronları oluşturan büyük toprak sahipliğinde, eski köle sistemi üretken olamamakta ve küçük toprağa olan ve o toprakla birlikte alınıp satılan yeni bir kölecilik sistemi yaşama yerleşir duruma geçmekteydi. 18 ve 19. yüzyıllarda Kuzey Amerika'yı büyük ve etkili bir soykırımla sömürgeleştiren Avrupalıların bu kıta üzerindeki kaynaklarını değerlendirmek üzere Afrika'daki zencileri tutsak alma yoluyla kullandıklarını görürüz. Bu kölelik düzeni Amerikan İç Savaşı sonuna değin sürer. Dahası bu köleleştirme döneminde yaklaşık 50 milyon insanın Atlantik ötesine götürüldüğü ve bunların 25 milyonunun yolda öldükleri tarihsel sürecin önemli

olayları arasında yer alır.

Derebeyleri (aristokrasi), şövalyeler ve kilise papazlarının (din soylularının) düzeni feodal üretim biçimidir. Süreç içinde ticaret burjuvazinin gelişmesi ve sermaye birikimiyle birlikte ve bilimsel buluşların ürünü buhar makinesinin bulunmasıyla serflerin ve loncaların yerini "özgür emek" denilen işçi sınıfı (worker) alır. Bu süreçte üretim güçleri değişmiş, yani sanayileşme süreci başlamış ve buna bağlı üretim ilişkileri de değişerek, yeni bir üretim ilişkisi, burjuva (bourgeois)-işçi ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bu sürece değin, eşitsizlikler hep doğal karşılanırken, kölenin çocuğu köle, serfin çocuğu serf, işçinin çocuğu işçi olmaya yazgılı olarak kabul edilirken, 1789 devrimi, tarih sahnesine Aydınlanma adı altında yeni bir dünya görüşü çıkarır. Kuşkusuz Aydınlanma felsefesinin ve üretim güçlerinde yeni değişmelerin ürünü olan bir dünya görüşüdür bu. Bu düşünce biçimi aynı zamanda burjuva sınıfının dünya görüşüdür.

Aydınlanma devrimi; herkesin yasalar önünde özgür, eşit ve eğitim ve sağlık haklarının doğuştan olduğunu vurgular. Sınıfsal gerçeğin hiç de doğal bir oluşum olmadığını, dünyanın değişebileceğini ve özellikle de toplumsal kalıtımın çözülmesi gerektiğini öne süren savlar geliştirir. Ulusallık, yasalar içinde



Aydınlanma Çağı'nda feodal sınıfların tahtları yıkılmıştır.

hak eşitliği, demokrasi, ekmek ve özgürlük, egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusun olduğu vb. kavram ve sloganlar üreterek feodalizmin yıkılış çanlarını çalmaya başlar. Ancak, gerçekçi bir özgürlük ve eşitliğin sağlanması için, yasalar içinde özgürlük ve eşitlik kavramları yeterli değildir. Çünkü en başta gerçek özgürlük ekonomik özgürlüktür, ekonomik özgürlük ise sadece bireysel değil, toplumsaldır, kamusaldır. Başka deyişle üretim araçlarının özel mülkiyetinin kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Bu süreç, aynı zamanda sınıfların kaldırılması sürecidir. Emegın ve çalışmanın ölçüt kabul edildiği, gerçek bir özgürlük sürecidir.

20. ve 21. yüzyıl Batı kapitalizmi özellikle Afrika ve kimi Asya ülkelerinde elde ettikleri sömürgeleriyle, eski ve yeni emperyalist kimlikleriyle ve adına girişimcilik denilen temelinde insan bencilliği ve salt bireycilik yatan dünya görüşleriyle belirli bir gönenç toplumuna ulaşır. Ancak kapitalist toplum yapısı piramide benzeyen yapı-



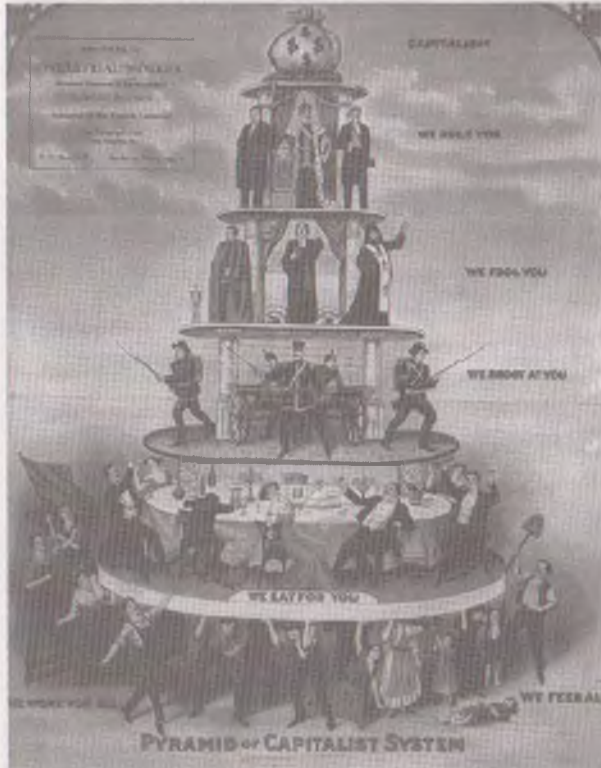
sını hep korur. Belirli dönemlerde orta sınıflar şişkinleşse de, yukarıdakiler ve aşağıdakiler hep var olur. İşçi sınıfının gönenç düzeyi 21. yüzyılda 18-19. yüzyıllardan farklıdır. Burjuva sınıfının düzeyi ise çok ve çok daha farklıdır. Sınıflar arası uçurum azalmamış, ama tüm toplumsal sınıflar için gönenç düzeyi artmıştır ve az gelişmiş ülkeler ise hâlâ bellerini doğrultamayan ülkeler durumunda kalmışlardır.

Kapitalist toplumsal yapı ve mobilite (hareketlilik)

Tüm sosyoloji kitaplarında kapitalist toplum yapısı, yukarıdan aşağıya sıralanmış toplumsal sınıfların olduğu bir piramide ya da büyük bir üçgene benzer biçimde çizilir. En zengin kesim, yukarıda küçük bir dilimi, alt kesim ise üçgenin en geniş alt dilimini oluşturur. Sınıflar arası hareketliliği gösteren oklar ise, aşağı ve yukarı yönü gösterir. Bunun anlamı toplumsal yapı içinde, yukarı sınıflara çıkabilme ya da aşağı sınıflara inebilmenin her zaman olası olduğu

Sınıfsal gerçek hem Türkiye'de hem eski emperyalist gücünü önemli ölçüde yitiren Avrupa ülkelerinde, dahası ABD'de kabuğu koparılmış bir yara gibi kendini gün geçtikçe daha etkili hissettirmektedir.

gerçeğidir. Yani kapitalist toplumsal yapı ortaçağ feodalitesi ya da Hindistan kastlarına benzemeyen bir nitelik taşımaktadır. İşçi babanın çocuğunun sermayedar olabilmesi olasıyken işveren babanın çocuğunun krizler ya da vergi borçları yüzünden aşağı sınıflara inebilmesi de aynı derecede olasıdır. Ama sınıflar yine de varlıklarını sürdürür. Kimi dönem gelir düzeyleri artabilir, kimi zaman azalabilir, üçgenin alt tabakası genişleyebilir ya da orta sınıf daralabilir ya da şişkinleşebilir. Bir sınıf içinde gelir düzeyleri belirli oranda farklı olan alt ve üst katmanlar ortaya çıkabilir.



Sosyoloji kitaplarında kapitalist toplum yapısı, yukarıdan aşağıya sıralanmış bir piramid şeklinde çizilir.

Kapitalist toplumun savunucu bilim adamları, yazarları, yandaşları, alt gelir grubunda bir kişinin yukarı sınıflara yükselmeyi çok sınırlı daracık olanaklarını, büyük rant gelirlerini, dolar ve borsa zenginliklerini, şans oyunlarını, ev alım-satım komisyoncularını, tefecileri, faizcileri, müteahhitleri, iç ve dış satım vurgunlarını vb. örnek göstererek hareketlilik kavramını özgürlük düzeninin örneği olarak sunarlar. Çünkü bir zamanların Avrupası'nda geçerli olan "Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler - Laissez faire, laissez passer" sloganının içeriğini ya da "Benim memurum işini bilir..." örtülü uyarısını kapitalist toplu-

munun itici gücü olan sermaye birikiminin koşulu sayarlar. Oysa ki bugün Türkiye'de asgari ücret işçi ve memur emekli gelirleri, dahası çalışan işçi ve alt ve orta memur kitlesinin gelirleri açlık ve yoksulluk sınırı ölçütleriyle karşılaştırıldığında ne denli düşük düzeyde olduğu ve bu durumda olan insanların sayısının nüfusun çok önemli bir kısmını oluşturduğu gözler önündedir. Gerçek acımasızdır. Sınıfsal gerçek, işsizlik oranıyla, gelir dağılımı düzensizlikleriyle, açlık ve yoksulluk sınırı gelir düzeyleriyle alıp başını gitmekte, ama milyarların sayısında ise artış kaydedilmektedir Türkiye'de. Sınıfsal gerçek hem Türkiye'de hem eski emperyalist gücünü önemli ölçüde yitiren Avrupa ülkelerinde, dahası ABD'de kabuğu koparılmış bir yara gibi kendini gün geçtikçe daha etkili hissettirmektedir. Toplumsal yapı, toplumsal sınıfların içindeki nicel ve nitel özellikleri o toplumsal yapıların çelişkilerinin de göstergesidir. Çelişkilerin aşılması ise insanın hem toplumsal hem psikolojik bütünlenmesinin temelini oluşturur.

Kaynaklar:

- 1) Özer Ozankaya. *Toplumbilimin Temel İlkeleri*. Cem Yayınları, İstanbul, 1994
- 2) Janine Bremond ve Alain Geledan. *İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, 1981
- 3) Maurice Bouvier-Ajam ve Gulbert Mury. *Kapitalist Toplumda Sınıflar*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1965
- 4) R.Bendix, S.Lipset(eds.) *Class, status and Power*, Free press, 1953
- 5) M.Sencer. *Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar*, May Yayınları, 1974
- 6) T.B.Bottomore. *Classes in Modern Society*, Allen-Unwin, 1966
- 7) M.Rosenthal ve P.Yudin. *Materyalist Felsefe Sözlüğü*. Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1972
- 8) Janine Bremond ve Alain Geledan. *İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü*. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1984
- 9) Özer Ozankaya. *Toplumbilimin Temel İlkeleri*. Cem Yayınları, İstanbul, 1984
- 10) Gelir Dağılımı İstatistikleri, Bilgisayar çıktısı, 2009
- 11) Uğur E. Gelir Dağılımı İstatistikleri. Bilgisayar çıktısı, 2009
- 12) Özer Ozankaya. *Toplumbilimin Temel İlkeleri*. Cem Yayınları, İstanbul, 1984

Öğretimde ezber sorunu ve algılayarak öğrenme

Öğretimlerini ezber ile sürdüren branşlarda, teknik olsun sosyal olsun, yaratıcı eleman yetiştirmek olanaksızdır. Ezber yöntemiyle mezun olanlar mesleklerinde yaratıcı olamazlar. Yaratıcı toplumlar bireylerini algı ve kavrama yoluyla yetiştiren toplumlardır.

Ezber ve algı

Birgün, sınavda 100 almış bir öğrencime, diğerlerine örnek olsun diye sınav kağıdındaki ikinci sorunun yanıtını sınıfta anlatmasını rica etmiştim. Çünkü ikinci soru sınıfın büyük çoğunluğu tarafından yanıtlanmamıştı. O sorunun yanıtını çok iyi yazan öğrenciden yardım dilemiştim. Öğrenci suskunlaştı ve değil konuyu anlatmak bir sözcük bile söyleyemedi. Sınav tam bir hafta önce aynı gün yapılmıştı. Bir haftada unutulması olanaksızdı. Kopya yapacak bir öğrenciye de benzemiyordu. Bilmiyorum diye fısıldadı kısa bir süre sonra. Nasıl yanı diye sordum; sınav kağıdına çok güzel yazmışsın. Yanıt vermedi. Kopya yaptığını sanmıyorum diye sürdürdüm sözü. Kesinlikle yapmadım dedi. Ama nasıl olur, bir haftada unutulabilir mi; çalışmışsın ya, dedim. Bir sürelik sessizlikten sonra açıkladı. Hocam, soruların yanıtlarını sınavdan bir gün önce ezberledim. Tesadüfen çalıştığım sorular çıktı. Ezberleyince ertesi gün unutuyor insan... dedi.

Üniversitede yüksek puan alan öğrenci sınav günü aklında tutuyor, ertesi gün unutuyor ve diploma alıp üniversite mezunu oluyor.

Acıklı bir durum.

Bugün üniversitelerde öğrencileri ilgilendiren en önemli sorunların başında dersleri ezberleyerek çalışma sorunu gelmektedir. Lise ve üniversitelerde okuyan öğrencilerin ezici çoğunlukla ezber yöntemiyle mezun olduklarını biliyoruz. Bu durumu bilerek bilmeyerek birçok öğretim elemanı da desteklemektedir. Hatta dillere yerleşmiş, ezberleyin de gelin; şu sayfalar arasını ezberleyeceksiniz gibi söylemler öğretmen ve öğretim elemanlarının ağızlarından çıkmaktadır. Çünkü onlar da ilk ve ortaöğrenim çağlarında bu ezbere dayalı öğretim sürecinden geçmişlerdir. Ve aklıdan değil, kitaptan anlatırlar.



Lise ve üniversite öğrencilerinin çoğunlukla ezber yöntemiyle mezun olduklarını biliyoruz.

Neden inanç ezber ister? Çünkü inanılan bir şeyin algılanması tartışmaya açılması demektir. İnanç tartışma istemez; olduğu gibi iman edilmesini ister. Dinsel bakışa göre, dini tartışmak günahtır. Zındıklığa gider!

Ortaçağ ezber dönemidir. Skolastik (kiliseye ait düşünce) dönemdir. Reform dönemi (15. ve 17. yüzyıllar) skolastik düşünceyle savaş içinde geçmiş ve reform hareketi başarıya ulaşmıştır. Reform hareketi inancın yerine aklın geçmesi olayıdır.

Bu iş kolay değildir. İnancın yerine aklın geçmesi, sadece Avrupa'da üç yüzyıl almıştır. İslam dünyası ortalama üç yüzyıl önceki tartışmaları yaşamaktadır bugün.

İnanç ezber ister, akıl algılamayla va-
rolur.

Neden inanç ezber ister? Çünkü inanılan bir şeyin algılanması tartışmaya açılması demektir. İnanç tartışma istemez; olduğu gibi iman edilmesini ister. Dinsel bakışa göre, dini tartışmak günah-
tır. Zındıklığa gider!

Din kitabını ezberle, din adamının dediğini ezberle ve üzerinde düşünme! Doğru mu yanlış mı tartışmasına girme. Yoksa inanç inançlıktan çıkar. İnanç inançlıktan çıkarsa din dinlikten çıkar. İnanç dinin harcıdır; sağlam olmalıdır.

İnancın düşünmeden ve ikna olma-
dan benimsetilmesine tarihte ilkkez 15. Yüzyıl'da bir Alman dinadamı, rahip, pa-
paz karşı çıkmıştır. Bu Martin Luther'dir (1483-1546). Din adamı olmasına karşın Katolik kilisesinin endüljans (1) satışına karşı çıkarak reform hareketini başlatmıştır. Reform hareketi inancın yerine aklın konulması aşamasından önceki ha-
rekettir.

Endüljansa yoksullar adına karşı çı-
kan Martin Luther Katolik Kilisesi tarafın-
dan afaroza kadar giden ceza ve baskı-
larla karşılaşmıştır. Kiliseye verdiği ifade-
lerden birinde demiştir ki: "Kutsal metin-
ler ve akıl yoluyla ikna edilmediğim sü-
re papalar ve konsillerin otoritesini kabul
edemem. Zira bunlar kendi aralarında
çelişmekte ve benim vicdanım da sade-
ce Tanrı'nın sözüne bağlıdır." (2)

Onun bu direnişleri "inancın akılla be-
nimsetilmesi" ara aşamasını temsil eder.
İnancın "akıl yoluyla ikna edilecek" be-



*Martin Luther'in direnişleri "inancın akılla
benimsetilmesi" ara aşamasını temsil eder.*

nimsetilmesi aşamasıdır. Çünkü Martin
Luther de din adamıdır sonuçta; temelde
inanca dayalıdır. Bunun da zaman içinde
olamayacağı, inançla aklın bütünleş-
meyeceği zaman içinde anlaşıldığından
inancın yerine aklın egemenliği hem dü-
şüncede hem yaşam uygulamasında
baskın olarak kabul görmüş ve Röne-
sans hareketi ortaya çıkmıştır.

Bu ikinci aşama için de ortalama bir
100 yıl beklemek gerekmiştir.

Fransız düşünür René Descartes (3)
inancın yerine aklın geçmesi gerektiğini
ilk kez kuramsallaştırarak söyleyen dü-
şünüdür. Bunu düşünebilmek ve söyle-
yebilmek 1700'li yıllarda da hala kolay
değildir. Demidir ki: "İnandığım tek bir
şey var, o da kuşkulanmaktır." Bu tümce
ilk hareket noktasını oluşturur. "Kuşku-
lanmak düşünmektir. Düşünmek var ol-
maktır..." dedikten sonra o ünlü sözünü
söylemiştir: "Düşünüyorum öyleyse va-
rım!" Var olmak için düşünmenin öneril-
mesi çok sivri bir olaydır o tarihsel dö-
nem için. Bunu ilk olarak Deckart söyle-
miştir. Bu söz ve bu sözün savunulma-
sıyla akıl ve düşünme süreci kabul gör-
meye ve akıl inancın önüne geçmeye
başlamıştır.

Ortaçağ ve akıl

Akıl çözümleme yapar. İçerik çözüm-

lemesi yaparak algılama işini kolaylaştırır. Algılama, duyu organları yardımıyla
aldığımız bir uyarının sinir uçları yoluyla
beyin hücreleri tarafından "snaps" yapıl-
masıdır; kapılmasıdır; tutulması ve bira-
kılmamasıdır. O "snaps" ki tuttuğunu
sağlam tutar. Öyle bir iki günde, bir hafta-
da bırakmaz yakasını.

Bu yüzden, ezber yoluyla öğrenenler
kısa yoldan öğrendim derler ama, kısa
süre sonra da unuturlar. Algılayarak öğ-
renenler öğrenme sürecine daha uzun
zaman harcarlar ama buna değer. Çünkü
biraz daha çaba gösterirler ve algıladık-
larını bir daha kolay kolay unutmazlar.
Hangisi daha kârlı sorarım size. Kısa sü-
re verip hemen unutmak mı, uzun süre
verip bilginin kalıcı olmasını sağlamak
mı?

Bir de şu var. Ezberlenen bilginin ya-
şama aktarılması olanaklı değildir. Bir bil-
giyi yaşama aktarabilmek için o bilginin
algılanması, kavranması gerekir. Üni-
versitede öğrenilenlerin de yaşama akta-
rılmak için öğrenilmesi gerekmektedir.
Çünkü bir disiplin geliştirilecek ya da bir
meslek uygulanacaktır. İlerde seçilen
meslekte başarılı olamıyorsak öğrencilik-
te bilgileri ezber yoluyla aldığımızdandır.

Kuşkusuz ezber sorunu öğrencilerin
değil, Türkiye'nin ve üniversitelerinin ge-
nel sorunudur. Biraz dikkatli ve öyle ol-
ması gerektiğini düşündüğüm için söylü-
yorum ki, bugün Türkiye'de başarı çizgi-
sinin üstüne çıkmış görünen, diğer adıyla
"seçkin" lise ya da üniversitelerimiz ez-
ber dışında öğretim dizgesini kurmayı ve
sürdürmeyi başaran öğretim kurumları-
mızdır.

Sosyal meslekler ve ezber

Benim üyesi bulunduğum sosyal bi-
limler ezberle öğrenilecek konular de-
ğildir. Sosyal çalışma mesleği, sosyoloji,
psikoloji vb. ezberle değil, kavranarak
öğrenilecek branşlardır. Bu branşlar için,
aynı, teknik alanlarda da olduğu gibi, şu
gerçekler temeldir:

Sosyal çalışma gibi mesleklerin üze-

1) Endüljans Orta Çağ Avrupasında cennete gidebilmek için papazların önünde günah çıkarma sırasında Papa'nın "günahkar"a sattığı bağışlanma belgesidir. Bu belge ile günahkar bağışlanıyor ve o kişiye cennetten toprak satılmış oluyordu. Bunun için de, hem günahı kurtulması hem de o Cennet toprağına sahip olabilmek için kiliseye ve papaza yüklü bir para ödenmesi gerekiyordu. http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_%C3%87a%C4%9F11o

2) <http://www.hristiyan.net/martinlutherinyasami>, 16 06 2009

3) (<http://tr.wikipedia.org/wiki/1596101596>) (<http://tr.wikipedia.org/wiki/1650101650>)

rinde çalıştığı özne insandır; bilirsiniz. İnsanı tanımadan meslek uygulamasının aksayacağını da bilirsiniz. İnsanı tanımak diye bir ilke vardır sosyal çalışma ve psikoloji gibi mesleklerde. Hiç ezberleyerek insan tanınabilir mi, sorarım size? İnsan, ancak, kendisiyle ilgili gerçekler kavranarak tanınabilir.

Yukarıdaki beş tümcelik özet bir gerçeği anlatıyor. İnsanı anlamak için tanımak, tanımak için anlamak gerek. İnsanı anlamak ancak insanı algılamakla olanaklıdır. Onun sorunlarını, sıkıntılarını, duygularını, sevgilerini, sevinçlerini, kederlerini anlamak gerek. Bunun yolu da algılamaktır.

Algılamak ezberlemenin tam tersidir. Algılamak gerçek öğrenmeyi sağlar. Ezberde algı olmaz. Algı ezberle olmaz.

Yaşamda dört konuda ezber yapılabilir ve anlam taşır:

Kur'anı ezberlersiniz. Buna, hatim indirmek denir. Bunun için içeriğini bilme zorunluluğunuz yoktur.

Çarpım tablosunu ezberlersiniz. Çünkü her hesaplamada yedi tane dokuz ne eder diye sorarak zaman yitirirsiniz.

Şiir ezberlenir. Ama gene de ona duygu yükleyebilmek için anlayarak okumanız koşuldur. Duygusuz da şiir okunmaz.

Yabancı dil öğrenirken sözcükler ezberlenir. The Table niye masa anlamına geliyor diye sormanızın anlamı yoktur.

Bunların dışında ezber yarar getirmez. Çünkü ezber belleğe dayalı bir eylem olarak görülse de uzun sürede belleği öldürür. Kavranılarak öğrenilenler bellekte daha uzun süreli durur. Bu yüzden Türkçe bir kavram olarak, bellemek, Anadolu'da, öğrenip akılda tutmak olarak anlaşılanıdır.

O zaman? İnsan mesleği olan, insanı tanımadan yapılamayacak olan sosyal mesleklerin, sosyal çalışmanın, psikolojinin öğrenimi ezbere dayandığı zaman ne olacak? O öğrenim amacına uygun yapılmış olmaz.

Oysa Türkiye üniversitelerinde sosyal bilim dallarındaki meslek öğrenimlerinde de öğretim yoğunlukla ezbere dayalıdır.

Buna öğrenciler kurtulmasız destek verir; kendilerini değiştirmeye, ezberden algılamaya geçmeye hiç adım atmak istemezler; çünkü ilkokuldan beri öyle yetiştirilmişlerdir. Çünkü kolaylarına gelmektedir. Tek günlük ve bir iki saatlik ezberlemeyle ders geçmektedirler.



Ezberi yinelemede sürekliliği bıraktığınız an akılda kalanlar hemen erir gider.

Ezberleyerek öğrenme daha kısa süreye alır, vakti az olanlar için daha "ideal"dır. Daha çabuktur. Ancak, bir o kadar da çabuk unutulur; kalıcı olmaz.

Mezun olduklarında akıllarında hiçbir şey kalmayacağını düşünmezler. Gelecekteki meslek başarılarını kısa süreli ezbere feda ederler.

Düşünün, bir hafta önce "ezberlediklerini" unutmüşlardır. Bir hafta önce biraz daha vakit ayırıp algıya dayalı öğrenselerdi unutmayacaklardı ve hatta her uyarı geldiğinde kullanacaklardı.

Türkiye'nin öğretim dizgesi ezberlemeye dayanır. İlköğretimde başlatılan ezberleyerek öğrenme ortaöğretimde de sürer. Üniversiteye uzanır.

Bugün ezberlemeyi öneren öğretim elemanı ve öğretmenlerin öğrenci oldukları zamanlarda da egemen yöntem ezberlemektir. Bu yüzden belleyemediler. Ezberlediklerini de gün geldi unuttular. Öğrencilerle kurulan iletişim var olanı aktarma ve ezberletmeye kilitlenmiştir.

Ezber yöntemiyle yaratıcılık da gelişmez. Varolanlar yinelenir durur. Bu nedenle öğretim dizgemizde yaratıcılık en alt düzeydedir. Nedeni budur.

Oysa, kitapta aktarılacak istenen bilgi algılama yoluyla da öğretilir, belletilir. Gerçek öğretme ve öğrenme odur zaten.

Algılayarak öğrenme ezberleyerek öğrenmeye göre biraz daha çok zaman alır. Ama öğrenilen bilgiler daha kalıcı olur. Daha kalıcı ve daha kullanılabilir, daha yaşama aktarılabilir olur.

Ezberlemek buz üzerine yazı yazmak gibidir. Kalıcı olamaz, erir gider. O zaman, eriyeceğini bile bile buz üzerine neden yazı yazılır; anlayamam. Bu kolaylık da değildir. Silinip gidecek bir şey için zaman harcamak akıllı işi olabilir mi?

Uzun süre akılda kalan ezber, Kur'an gibi (Onu da, içinde geçenleri bilmeden fotoğraf gibi belleğe yerleştirmek ne kadar anlamlıdır, sorgulamak gerek; ama dinsel bir tutumdur.), çarpım tablosu gibi, sık tekrarlanma sayesinde geçerli olur. Bir bakıma buzu sürekli eksi derecede tutmak gibi... Ezberi yinelemede sürekliliği bıraktığınız an akılda kalanlar hemen erir gider, eksi derecede tutulmaktan vazgeçilen buz gibi...

Sonuç

Öğretimlerini ezber ile sürdüren branşlarda, teknik olsun sosyal olsun, yaratıcı eleman yetiştirmek olanaksızdır. Ezber yöntemiyle mezun olanlar mesleklerinde yaratıcı olamazlar. Yaratıcı toplumlar bireylerini algı ve kavrama yoluyla yetiştiren toplumlardır. Yaratıcı insanlar, mucitler, kaşifler bu tür eğitim süreçlerinden geçen insanlar arasından çıkar. Gözlem yoluyla da baksanız görürsünüz ki, bugünkü proje yaratma süreçleri içinde bulunan kişiler, yaratıcı, değişik projeleri bulan ve yürütenler akıl yoluyla öğrenen gençler arasından çıkmaktadır. Ezber varolanı (hatta varolmayanı) benimsemekle sınırlıdır; gelişmeye açık değildir. Algılayarak öğrenmek öğrenilenin üzerine yeni şeyle katabilmeyi sağlar. Bu da meslekte ve toplumda yeni buluşların gerçekleşmesinin ve ileriye gidilmesinin yolunu açar.

Türkiye, çağı yakalamak istiyorsa, ne yapıp edip, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim aşamalarının tamamında ezberci öğretimden algılayarak öğretme aşamasına geçmek zorundadır. Bu Türk eğitim öğretimi ve kültüründe devrim niteliğinde bir değişiklik olacaktır.

Dilim'e Göre

Aman dil!..

Aydın bir gerçeği yinelemiş olacağım; ama gerekli: Bir an dahi duraklamaya gelmeyen edimlerden biri de dildir; yani dilin gelişim ve etkileşim süreci... Bunu, bisiklet üzerinde yol almaya da benzetebiliriz: pedal çevirmedikçe düşüverirsiniz!

Mutlaka ayırımına varmışsınızdır, yazılarımdaki asıl amaç manayı tesadüfe bırakmayan ve başka türlü anlaşıl-maya olanak tanımayan bir kurallar bütününe sahip olan Türkçemizin özünüyesinden günbegün türetilen sözcüklerle zenginleşmesi ve el kökenli sözcüklerden *-olabildi-ğince-* arınması için gayret sarf etmektir. (*Deyimlerimize işlemiş olan ve artık bizim olan kelimelere bir husumetim yoktur*) Bu gayretimin baş tanıkları da "**Güzel Türkçe-miz**"ın söz ırmağıyla özünü arıtan siz değerli okurlarsınız.

Türk Demek Türkçe Demektir!

Türk halkına duygu ve düşüncelerini ak kâğıda döke-bilme olanağı tanıyan **Mustafa Kemal Atatürk**'ün yeryü-zündeki *-bedenen-* misafirlik süresinin dolmasına yakın, "**Dil efendim; aman dil, aman dil...**" diye sayıkladığını bi-liyor muydunuz? **Gazi Paşa**'mızın üstün ve ilerici kafa ya-pısıyla kurduğu Cumhuriyet ve akıl almaz bir yapı-denge sistematiğiyle işleyen temel ilkeleri ne denli anlaşıldıysa, son nefesini verirken söylediği bu sözler de *-ne yazık ki-* ancak o denli anlaşılmıştır!

O, "**Türk demek, Türkçe demektir; ne mutlu, Tür-küm diyene!**" derken de zaten, Cezayir menekşesi mavi-liğindeki gözleri Türkçeyi çağcıl bir ulusa yakışır donanım-a kavuşturabilme ateşiyle parlıyordu: Bu kesin! Hani bazı ırmaklar vardır, gürül gürül akarlar; ama onun suyuyla bir-leşmeye layık deniz olmadığından, seviştikleri ova topra-ğındaki gümrak bitkilerle oynaşırlar sürekli... Türkçemiz de adeta, 29 notayla gönül portemizdeki aralıklarda oynaşa-rak, eşsiz besteler yaptırıyor bu güzel dile layık olanlara...

Anadolu'nun son kahramanlarından *-Hektor'un da to-runu olarak kabul edebileceğimiz-* **Mustafa Kemal Ata-türk**'ün o özlü sözünü yineleyelim: **Aman dil, aman dil!..**

Üçlemeler

"Üçlemeler"de, kelimelerin *-etimolojik derinliğine gir-med-*en üç dilde/coğrafyada ve zamanda, karşılıkla-rını ve kısaca anlamlarını bulacaksınız: Bugünkü *Standart Türkiye Türkçesi (BSTT)*, *Osmanlı Türkçe-si* ve *Batı dilleri*...

***Eğretileme/İstiare/Metafor:** Bir kelimenin alışılmış anlamı dışında kalan bir anlamda kullanılması.

***Bilenemezlik/Laedriye/Agnostisizm:** Tanrının ya da tanrıların varlığının ya da yokluğunun biline-meyeceğini öngören felsefe akımı.

19 KASIM 1938: Dolmabahçe'den Karaköy'e

Mustafa Kemal Atatürk'ün aramızdan ayrılmasının ardından, Dünya Güneş etrafında 70 kez daha dönmüş... O'nsuz geçen 70 sene: dile kolay! Yaklaşık 3 nesil, O'nsuz; ama O'nun akıllara sığmayacak denli güçlü, yaratıcı ve apaydınlık fikirleriyle örülü apaydınlık yollarda yürü-yerek bu günlere ulaştı...

Gazi Hazretleri'nin çağcıl düşüncelerine olan hayran-lığı, özellikle O'nun çoğunluğa katılışının sene-i devriye-lerinde bir başka canlanı içimde. Bu kasım ayında da ge-ne öyle oldu ve O'nun aziz naaşı Dolmabahçe'den Eminö-nü istikametine doğru yol alırken meydana gelen entere-san bir olay geldi aklıma...

Sizinle de paylaşayım...

19 Kasım 1938 sabahı saat 08. 10'da Dolmabah-çe'den top arabasına konulan **Halaskârimız Mustafa Ke-mal Atatürk**'ün aziz naaşı, adeta hıçkırarak insan seli gibi omuzlarda akarak yol alır Eminönü'ne doğru... Top araba-sı tam Karaköy'deki ana caddeden geçerken herkesi şa-şırtan bir şey olur; sesler duyulur Karaköy'ün Yüksekaldı-rım tarafından: "Çıt çıt çıt"... Dolu yağmaya başladığını sa-nır herkes ve pek tabii olarak da göğe çevirir yüzünü... Ama hayır, dolu filan yağmıyordu! O sesler, Karaköy'de ikamet eden Yahudi kökenli vatandaşların değer verdikle-ri biri rahmete kavuştuğunda yaptıkları bir ritüelden, kıya-fetlerindeki düğmeleri koparıp yere atmalarından (!) gel-mektedir: "Çıt çıt çıt"...

Özel not: Yukarıda bahsettiğim enteresan manzara, İngiliz edebiyatının en önemli eserlerini Türk edebiyatına kazandıran yazar, filolog, çevirmen **Mina Urgan** (1915-2000) tarafından bizzat gözlemlenmiştir. Kendisi o anda, bir yakınına ait olan Karaköy'deki avukatlık bürosunun ca-mından bakmaktadır.

BİLİM VE TOPLUM

ULUSAL KANAL'da Her Cumartesi Saat:

11.15'te

Bilim ve Ütopya dergisi Yazı Kurulu üyeleri

Prof. Dr. Kürşat YILDIZ ve Prof. Dr. Osman Şadi YENEN'in
birlikte sundukları programda,

Türkiye'nin ve dünyanın bilim gündemi ve bu gündem içinde
öne çıkan konular işleniyor.

Üniversiteler, yükseköğretim ile ilgili gelişme ve haberler,
bilimsel yayınlar, bilimsel çalışmalar,
kongreler, dünyada ve ülkemizde bir hafta boyunca bilim ve
teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile
gelecek haftanın bilimsel olayları aktarılıyor.

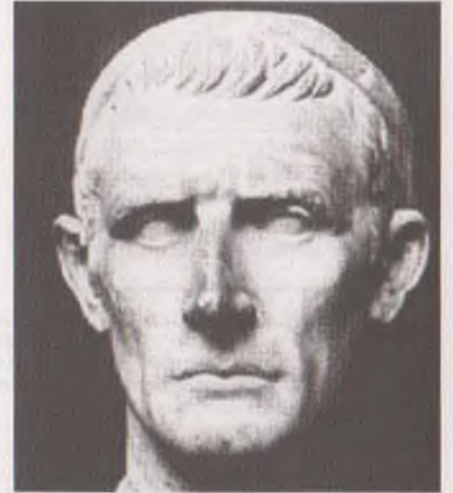
Antik Dönem'de tefeciler

Aşırı faizle ödünç para veren tefeciler ile bankerler veya benzer şekilde borç veren kişi veya kurumlar arasındaki sınır, Antik Dönem'de o kadar belirsiz ve değişkendir ki, bunu çoğu zaman kalın çizgilerle ayırmak pek de kolay değildir. Ancak her nedense hem antik kaynaklarda hem de çağdaş tarihçi ve ekonomistler arasında soylu sınıftan kreditörleri tefeci olarak görmemek eğilimi yaygındır.

"Yasal sınırın üzerinde aşırı faiz alarak borç para verme işi yapmak"(1) demek olan tefeciliğin varlığı, mevcut çivi yazılı kaynaklarda, M.Ö. 3. binyıla kadar geri gitmektedir. Bu dönemde ilk başlarda borca esas olan değer, her türlü mal iken, zamanla gümüş, borç ve ticari işlemlerde para yerine geçen "değer standardı" olmuştur. Örneğin buğday, arpa vb toprak ürünleri alışverişinde bunların değeri genellikle gümüş cinsinden belirtilmiştir. Gümüş "servet oluşturma"da çok aranan bir nesne ve "uluslararası ödemelerde" de rahat bir araç haline gelmiştir. Zaman içinde oluşan tüccar, banker ve tefeci sermayesi, gelişim olanaklarını özellikle gümüşe borçludur.(2)

M.Ö. 1. bin yılın ilk yarısında Anadolu'da sikke darbı, toplumda borç para alışverişini hızla yaygınlaştırarak hem toplam kredi hacmini büyütmüş hem de en alt tabakadan en üste kadar günlük toplumsal yaşamın içine sokmuş, kredi işlemlerine derinlik kazandırmıştır. Bu durum, bankerliğin yanı sıra tefeciliği ve farklı türden borç alışverişini de artırmıştır. Dini, resmi ve özel bankaların dışında sözü edilebilecek parasal borç ilişkileri; tüzel nitelikteki cemaat üyelerine

kendi cemiyet veya derneklerinin sağladığı faizsiz krediler (ki Eski Yunan'da *eranos* olarak adlandırılan "dost kredileri" de bu türdendir), esnafın müşterilerine veresiye mal vererek sağladığı krediler ile tefecilerin verdiği yüksek faizli borçlar ve kendine özgü farklı özellikler taşıyan "deniz ticaret kredileri"dir. Antik Dönem'de belirli bir istatistiki kayıt düzeneği olmadığından, günümüze ulaşan kredi kayıtları, tüm kredi piyasasında banker, tefeci ve soylu kesim vb payları-



Romalı Tarihçi Titus Livius, Roma tarihi anlattığı *ab urbe condita* adlı eserinde tefecilerin Roma toplumundaki faaliyetlerine yer yer değinir.

M.Ö. 1. bin yılın ilk yarısında Anadolu'da sikke darbı, toplumda borç para alışverişini hızla yaygınlaştırarak hem toplam kredi hacmini büyütmüş hem de en alt tabakadan en üste kadar günlük toplumsal yaşamın içine sokmuş, kredi işlemlerine derinlik kazandırmıştır.

1) *Dil Derneği Türkçe Sözlük*, 2. baskı, Ankara 2005; *TDK Türkçe Sözlük*, 10. baskı, Ankara 2005; *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, "tefeci" maddesi, C. 19, s. 136; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 20, İstanbul 1986-1987, s. 479.

2) H. Klengel, *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü*, (Çev. N. Oral), İstanbul, 200, s. 125.

nın ne kadar olduğunun belirlenmesine el vermemektedir. Ancak şu bir gerçek ki, Antik Dönem'de kredi talepleri, üretime yönelik ihtiyaçlardan değil, genellikle tüketime yönelik acil para ihtiyacından (Liv. XXIV 18) kaynaklanmaktaydı. İhtiyaç sahipleri olasılıkla ilk önce, yasayla belirlenmiş oranlara göre borç veren bankerlere başvurmakta (Cic. Off. III 58), ancak borç alamadıkları takdirde tefecilerin yüksek faizine razı gelmekteydiler.

Antik toplumda tefecilerin yeri

Tefeciler, antik dünyadaki dükkan sahipleri, zanaatkarlar, parfümericiler ve doktorlar gibi vazgeçilmez insanlardı.



Romalı yazar Seneca, "Mektuplar" adlı eserinde, tefecilerin alacaklarını kaydettikleri *calendarium* adı verilen defterler hakkında ayrıntılı bilgiler verir.

Tefecilik, herkesin günlük hayatının bir parçasıydı.(3) Örneğin Romalı yazar Plautus, *Mostellaria* (= Perili Ev)(4) adlı tiyatro eserinde o dönemin günlük yaşantısında tefecilerin (ve sarrafların) yerini yansıtan canlı sahnelere yer vermiştir. Oyunda, yaşlıca bir Atinalı olan Theopropides yolculuğa çıkar. Yokluğunda oğlu, babasının paralarını bir güzel harcar ve tefeciden borç para da alır. Bu işlerde oğlana, evin kölesi Tranio da yardım eder. J. Marquardt da, Roma İmparatorluğu'nda tefecinin (*fereratores*) veya bankerin (*argentarii*) bulunmadığı hiçbir şehrin olmadığını belirtir.(5) Hatta kredi piyasasında tefecilerin büyük ağırlığı olduğu dahi söylenebilir.(6) Soylu sınıf mensupları da hem tefecilik yapmış hem de tefecilere borçlanmışlardır.(7) Tefeciler, o dönemde bir tür sigorta görevi de yapmış olan deniz kredilerinin (*pecunia nautica*) finansmanında da yer almışlardır. Çünkü deniz kredileri, diğer kredilere göre çok daha yüksek bir faizi getirmiştir. Ancak yüksek oranlı tefeci faizi kimi zaman toplumda tepklere de yol açmıştır. Örneğin M.Ö. 326 civarında Lucius Papirius adındaki bir tefecinin, Gaius Publilius adında birisine yaptığı zalimlik karşısında Roma'da halk sokaklara dökülerek tepkisini göstermiştir.(8) M.S. 4. yy.da ki-



Tiyatro oyun yazarı Plautus yazdığı çeşitli eserlerde birçok tefeci karakteri betimine yer vermiştir.

lise babalarından Nyssa'lı Gregorios'un tefeciler hakkında *contra usuarios* (Tefecilere Karşı) olarak adlandırılan bir konuşma yaptığı da bilinmektedir. Antik Dönem devletleri, çeşitli zamanlarda çıkarttıkları azami faiz haddi yasalarıyla, tefecilerin yüksek faiz almalarını sınırlandırmaya çalışmışlar fakat bunda

pek fazla başarılı olamamışlardır; tefeciler her zaman mevcut kredi sistemi içinde yer almışlardır.

Eski Yunan ve Roma'da tefeci adlandırmaları

Eski Yunan'da tefeciliği tanımlayan çeşitli sözcükler kullanılmıştır: Daneismos (δανεισμός), danos (δανός)(9), tokizo (τοκιζω), tokismos (τοκισμός)(10) gibi. Bu işi yapanlara yani tefecilere ise dan(e)istes (δαν[ε]ιστης), hemerodaneistes (ἡμεροδανειστης), tokistes (τοκιστης), tokoglyphoi (τοκογλυφοί), obolostates (οβολοστατης) ve toculliones denmiştir.(11)

Roma'da ise tefeciler genellikle fenerator veya faenerator olarak adlandırılmıştır. Tefeci karşılığı ayrıca *danista*(12) ve *toculliones* de kullanılmıştır.

Tefeci faiz oranları

Faiz, anaparanın semeresi yani veri-

3) P. Aries ve G. Duby (Yay. Haz.), *Özel Hayatın Tarihi 1, Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına*, (Çev. T. Ilgaz), İstanbul, 2006, s. 163-165.

4) Plautus, *Hortlak (Mostellaria)*, (Çev. N. Ataç), İstanbul, 1947. Plautus'un bu oyunu, Fransızca çevirisinden Türkçeye aktarılmıştır. Çevirmen N. Ataç'ın oyunda "Tefeci" olarak adlandırdığı karakter için özgün Latince yapıtta "danista" sözcüğü kullanılmıştır. Tefeci anlamına gelen bu sözcük bazen "sarraf" karşılığı da kullanılır. Nitekim Latin dili ve edebiyatı uzmanı Prof. Dr. Müzehher Erim de *Latin Edebiyatı* adlı eserinde, Plautus'un *Mostellaria* adlı eserinden bahsederken söz konusu karakter için "sarraf" adlandırması yapar.

5) J. Marquardt, *Das Privatleben der Römer*, 2. baskı, 2 cilt, Hirzel, 1886; B. Laum, "Banken", RE, Ek C. 4, s. 73.

6) H. Blümner, *Die römischen Privataltertümer*, (3. baskı), Beck, 1911, s. 650 vd.; Laum, a.g.e., s. 76. Fenerator'un çoğulu *feneratores*'tir. Ayrıca *faeneratio*: tefeci-lik; *faenebris*: tefeciliğe ait; *faeneror*: faiz karşılığı para vermek; *faenebris*: tefeciliğe ait anlamlarına gelir. Bkz. S. Kabaağaç ve E. Alover, *Latince / Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.

7) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. E. İldiz, "Antik Dönem'de Soylu Sınıfın Hem Borç Veren Hem de Borç Alan Olarak Finas İşlerindeki Konumu", *Bilim ve Ütopya*, S. 185, 2009, s. 72-78.

8) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. E. İldiz, "Tarih Boyunca Borç Yüzünden Kölelik", *Bilim ve Ütopya*, S. 180, 2009, s. 76-79.

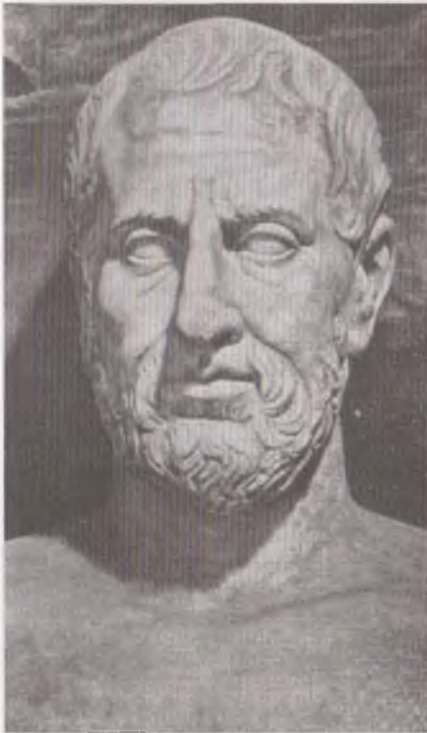
9) δανεισμός ve δανός sözcüklerinin kökeni, faizle para vermek, ödünç vermek = δανειζω ve faizle verilmiş para, ödünç = δανειον ve δανεισμα sözcüklerine dayanır. Hatta "tefeci gibi", "faizli faiz" nitelikleri karşılığı δανειστικός sözcüğü kullanılır.

10) Her iki sözcüğün de kökeninde tokos : kazanç, faiz, gelir; τοκοφορέω : faiz getirmek, faiz vermek sözcükleri vardır. Yine aynı kökenden türetilmiş τοκογλύφος sözcüğü "pis tefeci tarafından zorlanmak" şeklinde hakaretamiz bir anlam içerir.

11) A. Böckh, *Staatsverwaltung der Athener*, C. 1, 2. baskı, Berlin, 1851, s. 178

12) Plautus'un tiyatro eserlerinde tefeci karşılığı "danista" sözcüğü kullanılmıştır. Bu kelime Latince 1. çekim grubundan eril cinsinde bir isimdir ve Latinceye Eski Yunancadan ("daneistes") gelmiştir. Benzer şekilde "danisticus" sözcüğü de "tefecilikle ilgili" anlamına gelir.

midir (*usurae vicem fructuum obtinet*). Eski Yunan'da faiz karşılığı kullanılan tokos (τοκος) sözcüğünün diğer anlamları; "gelir, mahsul, filiz, meyve"dir.(13) Faizin faizi (bileşik faiz; geç dönemlerdeki adlandırması *anatocismus*) uygulaması sık sık tartışmalara konu olmuş ve kimi zaman da yasaklanmıştır. Roma'da faiz karşılığı hem *usura* hem de *faenus* / *fenus* / *foenus* sözcükleri kullanılmıştır. Ancak *faenus* (fenus / foenus) tefeci faizi, faiz karşılığı borç verilen sermaye anlamına gelmekteydi. Nitekim antik yazarlardan Plautus'tan önceki yasalarda tefeci faizi karşılığı *fenus* kullanılmıştır. Bu yüzden Plautus dikkat çekici bir şekilde faizi asla *usura* ile göstermeyip *fenus*'la göstermiştir. *Fenus*, daha eski ve somut bir ifade iken, *usura* ekonomik ve hukuki içeriği olan daha soyut bir ifade olmuştur.(14)



Eski Yunan yazarı Theophrastos, *Karakterler* adlı eserinde tefecilerden de bahseder.

Eski Yunan'da tefecilerin aldıkları yüksek faiz, 1 mina için günlük 1 obolos, 1 drakhme için 1,5 obolos'tur.(15) 1 minanın 600 obolos olduğu göz önüne alınırsa, günlük 1 obolos faizin yıllık oranı %58'e denk gelir. Ancak 1 drakhme'nin 6 obolos olması hesabıyla, 1 drakhme için günlük 1,5 obolos faiz, %25 günlük faiz demektir, ki bunun yıllık karşılığı %9125 yapar. A. Böckh'ün, antik yazarlardan Theophrastos'un *Karakterler*(16) adlı yapıtındaki anlatımlarına dayanarak verdiği bu rakam anormal derecede yüksek bir faizi sergilemektedir.

Romalı ozan Horatius, Roma'da tefeci faizinin %48-60 arasında olduğunu belirtir (Hor. *sat.* 1, 2, 14); tefeci Fufidius savsak hizmetçilerinden %60 oranında faiz almıştır (Hor. *sat.* I 2, 12; Iuv. *sat.* IX 6). Faiz oranını %36 olarak belirten kaynaklar da vardır (Iuv. *sat.* V 6-8). Verres, Sicilya'da devlet parasını %24 faiz oranıyla kendi şahsi menfaati için kullanmıştır (Cic. *Verr.* III 163 vd); M. Iunius Brutus, parasını Kıbrıs'ta %48 faiz oranıyla değerlendirmiştir (Cic. *Att.* V 21 vd. VI 2); Plutarkhos zamanında tefeci faizi, verilen borç tutarı kadar yani %100 idi.(17)

Tefecilerin kayıt düzeni

Tefeciler Roma'da alacaklarını kaydettikleri *calendarium* adı verilen bir defter kullanmışlardır. *Calendarium*, bir alacak takip çizelgesi, ajandası idi. Sözcüğün anlamı, borç sözleşmelerinin genellikle ayın ilk günü (*calendae*) ve vade bitiminin de *calendae* (ayın ilk günü) veya *idus* (ay ortası) olarak belirlenmesinden gelmekteydi. Şahıslar, *calendarium* defterlerine, faiz karşılığı verdikleri borcun tutarını, başlangıç ve bitiş tarihini yazarlardı (Sen. *epist.* 87.7; bkz. Dig. 15,1,58). (18) "Belli tutardaki parayı ödünç vermek üzere ayırmak" demek,



Romalı şair ve yazar Quintos Horatius Flaccus, %50'lere varan tefeci faizleri hakkında çeşitli bilgiler verir.

"onu *calendarium*'a aktarmak" demekti. *Calendarium*'a yazılan borç bir tür kaydı paraydı. *Calendarium* miras yoluyla devrediliyor ve böylelikle borçlular üzerindeki haklar ve bankerliğe veya tefeciliğe ayrılmış olan tutarlar da varise geçiyordu.(19)

Tefeci loncaları

Roma'da tefeciler birliğinin (veya loncasının) adı *societas danistaria* idi. Carnicul Mare Dağı'ndaki bir maden ocağında bulunan balmumu levhada (*tabula cerata*) bu tür bir birliğin kuruluş sözleşmesi yer alır. Servilius C(a?)ssi-us'un şahitliğinde yapılan bir borç söz-

13) S. Sinanoğlu, *Yunanca-Türkçe Sözlük*, cıvıvı maddesi, Ankara, 1953.

14) Laum, a.g.y.; F. Klingmüller, "fenus", *RE*, C. 6, s. 2200-2203. Aynı kapsamda *faenerato*: faizli; *faenusculum*: düşük faiz anlamına gelir. Bkz. Kabaagaç ve Alova, a.g.e.

15) Böckh, a.g.e., C.1, s. 178.

16) Theophrastos, *Karakterler*, (Çev. C. Şentuna), Ankara, 1998.

17) Klingmüller, a.g.y.

18) J. Andreau, "Kalendarium, Calendarium", *NP*, C. 3, s. 155-156.

19) Aries ve Duby, a.g.e., s. 163-165

leşmesinde (IDR, I, Nr. 32 [= TabCerD II]: 17 Eylül 159), Letea Dağı'ndaki bir maden ocağında bulunan ve kurucular olarak Cassius Frontinus ve Secundus, Cassius Palumbus'un *servus actor'u* (IDR, I, Nr. 44 [= TabCerD XIV]: 28 Mart 167) arasında yapılan bir tefeci birliğinin (*societas danistaria*) kuruluş sözleşmesinden bahsedilir.

Sonuç

Aşırı faizle ödünç para veren tefeciler ile bankerler veya benzer şekilde borç veren kişi veya kurumlar arasındaki sınır, Antik Dönem'de o kadar belirsiz ve değişkendir ki, bunu çoğu zaman kalın çizgilerle ayırmak pek de kolay değildir. Örneğin Romalı soylu M. Iunius Brutus'un Kıbrıs'taki Salamis kentine %48 faiz oranıyla borç vermesinin (Cic. Att. V 21 vd. VI 2) profesyonel tefecilerin yüksek faiz oranıyla farkı nedir?(20) Ancak her nedense hem antik kaynaklarda hem de çağdaş tarihçi ve ekonomistler arasında soylu sınıftan kreditorleri tefeci olarak görmemek eğilimi yaygındır.

Antik Dönem'de tefeciliğin, ekonominin gelişmesini engelleyen bir etken olduğu da düşünülmektedir. Tarihçi ve iktisatçı M. I. Finley bu durumu belirtirken, Antik Çağ toplumlarında kent ve kırsal kesim yoksullarına tefeciler tarafından yaygın şekilde küçük meblağlarda kredi kullandırıldığını, tefecilikten elde edilen kazancın üst sınıflar için düzenli bir gelir oluşturduğunu, ancak bunun üretimde ve ekonomik büyümede olumsuz bir rol oynadığını ifade eder.(21)

Kısaltmalar

Antik kaynaklar

Cic. Att. (= Cicero, *Epistulae ad Atticum*). Kullanılan metin ve çeviri: *Letters to Atticus*. İng. Çev. E. O. Winstedt I-III. Londra, New York 1960-1962 (The Loeb Classical Library).

Cic. Off. (= Cicero, *de Officiis*). Kullanılan metin ve çeviri: Marcus Tullius Cicero. *De Officiis*. İng. Çev. Walter Miller. Loeb

Edition. Cambridge: Harvard University Press, 1913.

Cic. Verr. (= Cicero, *In Verrem*). Kullanılan metin ve çeviri: *The Verrine Orations*. İng. Çev. L. H. G. Greenwood I-II. Londra, New York 1959- 1960 (The Loeb Classical Library).

Hor. sat. (= Quintus Horatius Flaccus, *Saturae*). Kullanılan metin ve çeviri: *Satires and Epistles*; İng. Çev. N. Rudd, Penguin baskısı, 1997.

Iuv. sat. (= Iunius D. Iuvenalis, *Saturae*). Kullanılan metin ve çeviri: *Yergiler-Saturae*, Çev. Ç. Dürüşken, - E. Alova, İstanbul 2003.

Liv. (= Titus Livius, *ab urbe condita*). Kullanılan metin ve çeviri: Roma Tarihi, Kitap XXII-XXIII-XXIV-XXV, Çev. S. Şenbark, İstanbul 2002.

Sen. epist. (Seneca, *Epistles*). Kullanılan metin ve çeviri: *Moral Epistles*, İng. Çev. R. M. Gummere, Vol. I-II, Cambridge, Mass.-Londra, 1917-1925 (The Loeb Classical Library).

Çağdaş kaynaklar

NP: *Der Neue Pauly Enzyklopaedie der Antike*, Stuttgart-Weimar.

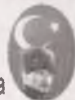
RE: *Pauly-Wissowa-Kroll Real-Encyclopädie d. class. Altertumswissenschaft*.

TÜRKİYE'DE NELER OLUYOR, GERÇEKTEN BİLİYOR MUSUNUZ? TÜRKİYE ÜZERİNE OYNANAN OYUNLARI ÖĞRENMEYE HAZIR OLUN...



AVANTAJLI FİYATLARLA DOĞRUDAN TEMİN İÇİN
ANTALYA MERKEZ BÜROSU İLE BAĞLANTI KURABİLİRSİNİZ

Ayrıntılı bilgi
mudafaaihukuk.com'da



Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları
Büro Merkez: Fevzi Çakmak Cad.
4. Mahmut Çil Apt. 79/2 07100 - Antalya
Telefon: 242-244 22 65 - 244 47 43 Faks: 242-244 46 65
E-posta: mudafaaihukuk@mudafaaihukuk.com

20) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. E. İldız, "Antik Dönem'de Soylu Sınıfın Hem Borç Veren Hem de Borç Alan Olarak Finas İşlerindeki Konumu", *Bilim ve Ütopya*, S. 185, 2009, s. 72-78.

21) M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev. H. P. Erdemir), İstanbul, 2007, s. 238.

Domuz gribi gerçeği

Salgın hastalıklar toplum sağlığını tehdit eder boyutlara ulaşmadan hastalığın sınırlandırılması gereklidir. Kitle iletişim araçlarının olayı sunum şekli, sorumlu makamda olan insanların açıklamaları ve halkta panik havası yaratmak da hastalıkla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Toplum üzerinde söylentiler ve felaket haberleri hastalığın kendinden daha tehlikeli olmaktadır.

Bugün ülkemizde domuz gribi önemli bir gündem maddesidir. Konu değişik yönleri ile tartışılmaktadır. Salgın hastalıklar, tarih boyunca uygarlıkların ve imparatorlukların gelişimini baltalayan, insan soyunu tehdit eden önemli bir insanlık sorunudur. Çiçek ve veba, insanlığın başına önemli ölçüde bela olan hastalıkların başında gelir. Salgın hastalıklar ulusların kaderini tayin eden çok önemli tıp konusudur. Bu hastalıklar tıbbın gelişimi ile tarihte görülen şiddetini kaybetmiştir. Bilimin başarılarına karşın bulaşıcı hastalıklara neden olan mikroorganizmalar da değişime uğramışlar, değişik salgınlarla sahneye çıkmışlardır. Çatımızda daha çok virüs salgınları söz konusudur. İspanyol gribi olarak bilinen salgın, 1900'lü yılların başında önemli ölçüde can kaybına neden olmuştur. İnsanlarla hayvanların yakın teması sonucu, virüsler evrimleşerek insanlarda da hastalık yapacak duruma gelmişlerdir. Örneklemek gerekirse deli dana hastalığı, kuş gribi, domuz gribi. Bu hastalıklar basında önemli ölçüde yer işgal etmiş biri başlayınca diğeri göz ardı edilmiştir.

Kısaca domuz gribi hakkında sayısal bilgilere değinmekte yarar var. Korkutucu tablo çizilmesine karşın domuz gribi tarihte yaşanan salgın-

larla karşılaştırıldığında düşünüldüğü kadar korkutucu değil. Virüs taşıyanların % 30 kadarı hastalık belirtileri göstermiyor; bu oran da virüsün bulaşma olasılığını yarı yarıya azaltıyor. Hastalığın şiddetli döneminde hasta kişideki virüsün sağlıklı insanlara bulaşma olasılığı %10. Aşı 10-17 yaş arası çocuklarda %76 etkili, 3-9 yaş arasında %36 etkili, 6-35 ay arasında %25 oranında etkili. Hijyen ve basit koruyucu önlemler (el yıkama gibi önlemler) önemli ölçüde koruma sağlıyor. Hastalık en çok çocuklar

İnsanlarla hayvanların yakın teması sonucu, virüsler evrimleşerek insanlarda da hastalık yapacak duruma gelmişlerdir. Örneklemek gerekirse deli dana hastalığı, kuş gribi, domuz gribi.



arasında hızlı yayılıyor (%64), en sıkıntılı klinik seyir de genç erişkinlerde görülmüyor. Özette hastalığın ölümcül sonuçları olsa da insanlarda nispeten hafif seyrediyor.

Salgın hastalıklar toplum sağlığını tehdit eder boyutlara ulaşmadan hastalığın sınırlandırılması gereklidir. Kitle iletişim araçlarının olayı sunum şekli, sorumlu makamda olan insanların açıklamaları ve halkta panik havası yaratmak da hastalıkla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Toplum üzerinde söylentiler ve felaket haberleri hastalığın kendinden daha tehlikeli olmaktadır. Hastalığın kaynağına ve yayılış şekline bakınca hastalığın Batı'dan geldiği kolayca görülür. Ülkemizde bir salgın söz konusu olduğunda Batılı ülkeler ülkeye giriş çıkışları denetler, uçakların dezenfeksiyonuna kadar her şeyi hesap eder ve ülkelerine böylece kabul ederlerdi... Kısaca, ülkeye yaptırımlar uygularlardı. Şimdi durum tersine dönmüştür: Ülkemiz Batı'dan gelen bir salgınla karşı karşıyadır ve bu konuda Batılıların uyguladığı tüm işlemleri uygulayacak kararlılık içinde olmalıdır.

Hastalığın doğası nedeni ile doğal olarak bilim adamları arasında görüş birliği yoktur. Ülkemizde kullanılacak ithal aşılar hakkında yanıtlanması gereken kuşku vardır. Üniversite ve diğer kurumların, kuşkuları bütünü ile ortadan kaldıracak ortak açıklamalarda bulunmaları gerekmektedir. Aşı üretimini aksatmanın ülkemizde halk sağlığı ve ulusal güvenliğimiz açısından ne kadar önemli olduğu bir kez daha görülmüştür. Salgın hastalıklar ve tedavileri konusunda günlük kamuoyunu tatmine yönelik politikaların olduğunu; ama uzun erimli ulusal politikaların olmadığını da yaşadığımız bu olay göstermiştir.

Domuz gribi olayı ile bir kez daha görülmüştür ki kitle iletişim araçları üzerinden yapılan tartışmalar hastalığı bilgilendirmekten çok kamuoyu üretimine yöneliktir. Toplum, mercek altına alınmış bir gündemle gerçeklerden soyutlanarak farklı bir gündemle uğraştırılıyor. Trafik kazaları ülkemizde bu kadar can

Kekik

Çimenlik tarla, orman kenarlarında, karınca yuvalarının üstünde yer almaktan hoşlanan kekik; güneş ve sıcak istediği için kayalık ve dağlık bölgelerde yaşar. Kendine özgü kokusu ile insanı etkiler. Eterli uçucu yağlar içerir. Ballıbabagiller familyasındandır. Tarih öncesi dönemlerde Anadolu'da mezarlarda hep kekik yetiştirilmiş. Kekik olmayan mezarlarda ölünün huzur içinde olmadığı düşünülürmüş. Çorak topraklarda yetişir, boyu 15 40

cm arasındadır. Yaprakları oval eliptik koyu yeşil renkli saplı veya kısa saplıdır. Çiçekleri geriye doğru çan şeklinde pembe ya da pembemsi beyaz renktedir. Kökleri saçak şeklinde, alt kısmı odunsu üst kısmı çatallıdır. Yurdumuzun Batı ve Akdeniz bölgelerinde daha çok yetişir. Kekik otu topraktan 4-5 cm yukardan kesilerek güneşli havadar yerlerde kurutulur. Isının 35 dereceyi geçmemesi arzu edilir. Bileşiminde timol, karvakrol, simol, linaol ve borneol maddelerini içeren %1 oranında uçucu yağ, acı esanslar, tanen, flavonit, tripenoit bulunur. Kekikteki hoş kokuyu timol ve karvakrol maddeleri verir. Kurutulmuş kekik yaprakları çesni vermesi için çorba ve et yemeklerinde baharat ve lezzet artırıcı olarak kullanılır. Bal arıları kekik kokusunu sever ve iyi bilinen kekik balını yapar. Balgam söktürücü, idrar söktürücü etkisi vardır. Kekik mikrop kırıcı etkilidir. Yara temizliğinde yararlı olur. Alerjik olayları azaltıcı etkisi vardır. Soğuk algınlığı ve öksürükte faydalıdır. Bağırsaklardan parazitlerin atımında yarar sağlar. Salgınlarda -özellikle veba- koruyucu ilaç olarak kullanılmıştır. Antioksidan özelliği nedeni ile vücudun doğal direncini artırır. (S.F.K.)



aldığı halde bu olayları çözecek bilinci oluşturacak eğitimi bir türlü gerçekleştiriyoruz. Bilimin uç noktalarında en karmaşık konuları çözmek için Avrupa topluluğu fonları ile araştırma yapan kurumlarımız bu sorun konusunda sessiz. Tek tek yetkililer konuşuyor ama kurumlar susuyor. Bilim insanları teknik bir konuda ellerindeki aynı veriler ile uzlaşmıyorlar. Yurttaşlarımız çareyi ilaç ve dezenfektan gibi malzemeleri bilinçsizce tüketmekte buluyor.

Yeni tanımlanan bu tür bulaşıcı has-

talıklar halk sağlığı ve ulusal güvenlik konusu olarak görülmelidir; çünkü bu hastalık daha çok gençlere zarar vermektedir. Bu nedenle bu hastalıklar biyolojik tehdit olarak algılanmalı ve bu tehdide göre de stratejiler oluşturulmalıdır. Bu tür hastalıklar değişik şekillerde karşımıza çıkacağı için kesinlikle aşı ve türevlerinin ülkemizde üretimi yoluna gidilmelidir. Toplum bilgilendirilirken konu siyasi getirim malzemesi olmaktan çıkarılmalı, ortak bir mutabakat programı ile toplumun karşısına çıkılmalıdır. (S.F.K.)

Türkiye’de fizyoterapi/rehabilitasyon hizmetlerindeki Sorunlar ve çözüm önerileri

Alınan mahkeme kararları sonucu fizyoterapistlerin 45 yıldır devam eden, tüm hekimlik branşları ile direk çalışması engellenmiş, hizmet sunumu özellikle doğu ve taşra olarak ifade edilen illerde sekteye uğramış, hastanelerde aylar sonrasına gün verilmeye başlanmış, çok ciddi mağduriyetler oluşmuştur.

Dünyada genel durum

Tüm dünyada, hekimler hastaları için ilaç, cerrahi ya da fizyoterapi/rehabilitasyon gibi çözüm önerilerinden birini seçerek endikasyon belirleme noktasında birinci basamaktan itibaren hastanın tedavi sorumluluğunu üstlenmektedirler.

Hekim, bir hastanın tedavisi için fizyoterapi/rehabilitasyon endikasyonu belirlemişse, fizyoterapistler bu aşamadan sonra devreye girmektedirler. Fizyoterapistlerin eğitimi lisans düzeyinde verilen bir üniversite eğitimidir; ancak, giderek yaygınlaşan bir tercihe eğitim, yüksek lisans ve doktora düzeyine taşınmaktadır. Fizyoterapistler, gelişmiş ülkelerde var olan otonomik çalışma sistemi sayesinde bugün bilimsel ve klinik üretimleri ile ilgili alanda sağlanan gelişmelerde başrolü üstlenmekte, manuel tedavi, terapötik egzersiz, elektro-mekanik sistemler ve özel rehabilitasyon yaklaşımları geliştirerek etkin hizmet sunma noktasında kayda değer bir çaba göstermektedirler.

Sistemde, önlisans eğitimi almış ve fizyoterapist yardımcısı olarak tanımlanan yardımcı personel de fizyoterapistlerin gözetiminde olmak koşulu ile görev almaktadır. Ülkemizde ise bu konuda “hiçbir” eğitim almamış kişiler sisteme dahil edilmeye çalışılmaktadır. Bu kişilerin bizzat hastalar üzerinde riskli işlemler yapmasına izin verilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeler-

de direkt kabul, yönlendirme ya da bu sistemlerin bir kombinasyonu uygulanmaktadır. Ülkemizde Danıştay kararları ile şekillenen ve fizyoterapistlerin meslek kanunu olmayışı nedeniyle güncellenemeyen sistemin dünyada tek bir örneği dahi bulunmamaktadır.

Ülkemizde bugün durum nedir?

Ülkemizde yönlendirme sistemi uygulanmakla beraber, mevzuat eksikliği nedeniyle bu sistemin işleyişinde -aşağıdaki şekilde özetlenen- çok ciddi ve yaygın aksaklıklar yaşanmaktadır.

Sorun nerede başlıyor?

Gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde, fizyoterapistler multidisipliner ekipler dahilinde ve otonomi prensiplerine uygun olacak bir çalışma biçimi sergilemektedirler.

*Beyin Kanaması > Medikal Tedavi > Fizyoterapi ve Rehabilitasyon (Nörolog)

*Kalça Osteoartriti > Endoprotez cerrahisi > Fizyoterapi ve Rehabilitasyon (Ortopedist)

*Kalp Hastalığı > Kardiyak Cerrahi > Fizyoterapi ve Rehabilitasyon (Kalp Damar Cerrahisi)

*Romatoid Artrit > Medikal Tedavi > Fizyoterapi ve rehabilitasyon (Romatolog)

*Üriner İnkontinans > Medikal Tedavi > Fizyoterapi ve rehabilitasyon (Ürolog)

*Bel Ağrısı > Medikal Tedavi > Fizyoterapi ve Rehabilitasyon (Fiziksel Tıp ve Reh. Uzmanı)

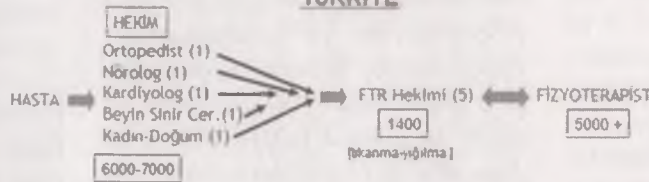
Ülkemizde bugün, bu çalışma şeklini mümkün kılan yasal bir düzenleme yoktur. Sağlık Bakanlığı’nca genelge düzeyinde tesis edilmeye çalışılan düzen, Danıştay İdari Davalar Kurulu’nun kararı

ile yürürlükten kaldırılmıştır. İlk mezunlarını 1965 yılında veren fizyoterapistlerle ilgili mevzuat halen 1928’de yapılan 1219 ve 1937’de yapılan 3153 sayılı kanunlara dayandırılmaktadır. Bu durum, fizyoterapistlik mesleğinin özlük haklarının kazanımında da ciddi sorunlar yaratmaktadır.

AVRUPA,USA,KANADA,AVUSTRALYA...

HASTA → HEKİM ↔ FIZYOTERAPİST

TÜRKİYE



Örnek vakalar

*Bel Ağrısı > Disk cerrahisi > Fizyoterapi ve Rehabilitasyon (Beyin Sinir Cerrahisi)

Ülkemizde var olan konuyla ilgili düzenlemeler ve gelişmeler

Sağlık Bakanlığı, Yataklı Tedavi Ku-

rumları İşletme Yönetmeliği ve 2006 ve 2007 yıllarında yayımladığı iki genelge ile fizyoterapistlerin tüm hekimlik branşları ile çalışabileceğini belirtmiştir; fakat konu mahkemeye taşınmış, bu belgelerde yer alan "Uzman hekim" ibaresi mahkemelerde Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Hekimi olarak yorumlanmıştır. Danıştay 10. Daire'de verilen karar, 1928 tarih 1219 sayılı yasa ile 1937 tarih 3153 sayılı yasaya dayandırılmış, kararın ardından Sağlık Bakanlığı'nın, 28.03.2008 tarihinde yayımladığı 2008/23 sayılı genelgede: "Fizyoterapistlerin fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini fizik tedavi ve rehabilitasyon uzman hekiminin gözetim ve denetiminde vermeleri, tedavi planının bizzat bu uzman hekimlerce yapılması gerektiği..." ifadelerine yer verilmiştir. Alınan mahkeme kararları sonucu fizyoterapistlerin 45 yıldır devam eden tüm hekimlik branşları ile direkt çalışması engellenmiş, hizmet sunumu özellikle doğu ve taşra olarak ifade edilen illerde sekteye uğramış, hastanelerde aylar sonrasına gün verilmeye başlanmış, çok ciddi mağduriyetler oluşmuştur.

Devlet kurumlarında hizmet alamayan kişiler özel kliniklere yönelmekte ve özel klinikler de -sınırsız sayıda tedavi olanağının istismarı neticesinde- eğitim-siz kişilerin ellerine teslim edilmektedir.

Tüm bu olumsuzluklar, hastaların şifa bulmasında gecikmeye, hatalı uygulamalara, hastaların kalıcı sakatlık ve sağlık sorunları yaşamasına neden olmakta, hizmet alan bireyler topluma üretken bireyler olarak karışmak yerine uzun, süregelen sağlık sorunlarıyla baş başa bi-

rakılmaktadır. Bugün gelinen noktada, devletimiz "niteliksiz ve amaca hizmet etmeyen" bir hizmet için ödeme yapmak zorunda bırakılmakta, ekonomik yönden istismar edilmektedir.

Fizyoterapistler, FTR Hekimleri'nin Tedavi Programı'nı müdahale edilemez şekilde ve bizzat oluşturma talepleri nedeniyle, değerlendirme ve hekimin tanısına uygun yaklaşımları değil, sınırlı sayıda uygulamayla hizmet sunabilmektedirler. Oysa hekimin tanısı ışığında fizyoterapistin eğitimini aldığı değerlendirme yöntemlerinin sonucuna göre hastalar için uygun ya da uygun olmayan yaklaşımları seçebilme özgürlüğü olmalıdır.

Fizyoterapistler mezuniyetleri sonrasında yaşam boyu eğitim yaklaşımı dahilinde pek çok kurs, seminer ve kongreye katılarak güncel yaklaşımları öğrenmekte, varolan bilgi ve becerilerini güncellemektedirler. Ülkemizde her yıl, yerli ve yabancı bilim adamlarının ve klinisyenlerin yer aldığı bilimsel aktiviteler düzenlenmektedir, Türkiye Fizyoterapistler Derneği her yıl yüzü aşkın bilimsel aktivitenin ilanını yapmakta, ulusal kongreler düzenlemektedir. Bu bilimsel aktivitelerin sonucu öğrenilen güncel, daha etkin ve kanıta dayalı tedavi yaklaşımları, FTR Hekimleri'nin yazmış olduğu Tedavi Programları'nda yer bulamamaktadır. Fizyoterapistler, hekimden aldıkları bilgiler doğrultusunda ve "Hekime tekrar danışma" geleneğine bağlı olarak, kendi yapacakları iş ve işlemlerin planlamasını yapabilir, sonuçlarını ölçebilirler.

Fizyoterapistlerin ilk mezun oldukları 1965'ten bu yana geçen 44 yılda yasa düzeyinde bir düzenleme yapılmamıştır ve bugün sayıları 5600'ü aşan fizyotera-



Konuyla ilgili eğitim almamış pek çok farklı meslek grubu kendini fizyoterapist olarak tanıtmakta ve sahte fizyoterapi hizmeti sunarak halkımızı mağdur etmektedirler.

pist, aldıkları eğitimle denk düşmeyen bir muamele ve yaklaşıma maruz kalmışlardır. "Mahkemelerde açılan davalar, yasaların genelge ve yönetmeliklerin üstünde olması nedeniyle kaybedilmektedir."

*Özetle, bugün gelinen noktada: Devlete bağlı hastanelerde fizyoterapistler, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon hekimleri olmaksızın, diğer uzman hekimlerin varlığına rağmen hizmet sunamamaktadırlar. Ayaktan sağlık hizmeti verilen kuruluşlarda fizik tedavi hizmeti, hekim dışı sağlık personeli tanımına giren herkes tarafından verilebilir ve ücretlendirilebilir hale gelmiştir. Bu durum, görünüşe göre kısa bir süre sonra açılan davalar ve alınan mahkeme kararı nedeniyle huzur evleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, spor kulüpleri içinde geçerli hale gelecek ve sistem, fizyoterapistlerin çalışabildiği her alanda ve her yönde tıkanma noktasına gelecektir.

Fizyoterapistlerle çalışan diğer hekimlik branşlarının, olaya bakışı ne yöndedir?

Türk Nöroloji Derneği, Türk Nöroşirurji Derneği, Romatizma Eğitim ve Araştırma Derneği ve Türk Pediatri Kurumu, Türk Kalp Damar Cerrahisi Derneği, Türk El ve Üst Ekstremité Cerrahisi

Hekimin tanısı ışığında fizyoterapistin eğitimini aldığı değerlendirme yöntemlerinin sonucuna göre hastalar için uygun ya da uygun olmayan yaklaşımları seçebilme özgürlüğü olmalıdır.

Derneği, Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliği Derneği, Geriatri Vakfı gibi kuruluşlar, fizyoterapistlerin tüm hekimlik branşları ile çalışmasının gerekliliği yönünde yazılı görüş bildirmişler, bu yaşanan durumun dünya gerçeklerine ve bilime aykırı olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun dışında pek çok branştan hekim, bu konuda Sağlık Bakanlığı'na görüşlerini bildiren yazılar yazarak konuyla ilgili tepkilerini dile getirmişler, www.kanunuolmayanmeslek.com sitesindeki imza kampanyasına destek vermişlerdir.

Sonuç

Bugün gelinen noktada yaşanan mağduriyetler şunlardır:

Hastalar fizyoterapist tarafından ve-

rilen fizyoterapi hizmetine ulaşamamakta, özellikle doğu/taşıra illerinde hastane kapılarında uzun kuyruklar oluşmakta, aylar sonrasına gün verilmektedir. Fizyoterapistlerin istihdamı FTR Hekimi ön koşuluna bağlanmış, pek çok hastanede diğer uzman hekimlerin varlığına rağmen fizyoterapi/rehabilitasyon hizmeti sunulamaz hale gelmiştir. Buna karşın devlet dışındaki kurumlarda fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmeti teknisyen, ebe, hemşire, hademe gibi yeterli vasma haiz olmayan kişiler tarafından verilmekte, bu hizmet halka Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon olarak tanıtılmakta ve SGK bu kalitesiz ve niteliksiz hizmet için kamu kaynaklarından ödeme yapmaktadır. Hizmete ulaşamayan hastalar kalıcı sa-

katlıklar yaşamakta, bir ömür boyu ıstırap çekmektedirler. Devletimizin kaynakları israf edilmekte, hastalar tek işlemde fizyoterapistle ulaşacakken, arada yapılan ödemeler ve vakit kaybı ile devletimiz zarara uğratılmaktadır. Sağlık sistemi içinde hekimler hastalarını direkt fizyoterapistle yönlendiremedikleri için sistem yavaşlamakta, hekimlerimizin iş yükü artmaktadır. Fizyoterapistler, gördükleri teknisyen muamelesi nedeniyle özgürce bilim ve bilgi üretmekten alıkonmaktadırlar. Eğitimsiz kişiler ve konuyla ilgili eğitim almamış pek çok farklı meslek grubu kendini fizyoterapist olarak tanıtmakta ve sahte fizyoterapi hizmeti sunarak halkımızı mağdur etmektedirler. (F.G.)

Sudan'daki sağlık sistemi

Afrika'nın önemli problemlerinden, sağlık problemlerinden bir tanesi AIDS. Sağlık, deyince akla önce AIDS geliyor. Türkiye'de fazla karşılığı olmayan, bu problemi yüz yüze yaşamayan ülkelerden birisiyiz.

Sudan'ın en önemli sağlık problemlerinden bir tanesi de sıtma hastalığıdır. Topik ve subtropik bölgelerin hastalığıdır. Afrika'da her 100 çocuktan 10'unun ölüm sebebi olan sıtmadır. Türkiye'de de önemli bir sağlık problemi olup devamlı mücadele edilmektedir. WHO'nun (Dünya Sağlık Örgütü) planlı çalışmaları ve

dünya genelinde girilen sıtma savaşı, dünyada yaygın olarak seyreden bu hastalığı, hastalığa yakalananların sayısını, ölüm oranını gün geçtikçe azaltmaktadır.

Sudan'ın önemli problemlerinden bir tanesi de körlüktür. Afrika'nın bir milyar insanının yaşadığı kıtada, on milyondan fazla insan görmemektedir veya görme özürdür. Bunların yarısı çok basit bir ameliyatla iyileşebilecek katarakt hastalarıdır.

Sudan'da sağlık sistemi

Tipik bir yoksul ülke örneği olan Sudan, aslında yoksul olmaması gereken bir ülkedir. Tarım kaynakları zengin olan bir ülke kendi kendine yetebilmelidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist sağlık sisteminden etkilenecek gelişen sağlık hizmetlerinin ücretsiz sunumu, bağımsızlık öncesine kadar sürmüştür. Sağlık hizmetleri açısından saptanan ön-

celikle ulaşmayı ve tüm vatandaşlara sağlık hizmeti sağlamayı amaçlamaktadır. İlaç ve sağlık hizmetinin parasız sunumu gelmiş ve geri kazanılabilir maliyet uygulaması ortadan kalkmıştır. Sağlık Bakanlığı geri kazanılabilir maliyet sistemini 5 yaş altı çocuklar, hamile kadınlar, emzikli kadınlar ve yoksullar için ücretsiz ilaç sağlanması ile güçlendirmeye çalışmaktadır. Devletin sağlık harcamaları için ayırdığı finansal kaynaklar; genel bütçeden ayrılan pay, hizmetler ve ilaçlardan sağlanan katkı payları ve dış kaynaklı yardımlardan oluşmaktadır. UNICEF tarafından yapılan bir araştırmaya göre, sağlık hizmetleri için bütçeden ayrılan pay 1986 yılında % 7,3 iken, 1991 yılında % 3'e düşmüştür. 2004 yılında bir araştırmaya göre, bölgeler arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Bunlar yerleşim yerlerine göre dağılımı, hizmet verdikleri nüfus ve kişi başına düşen toplam sağlık harcamalarıdır.

Sudan'da sağlık hizmetleri

Batı Darfur Eyaleti'nde kampta yaşayan 52.000 insan mağdur durumdadır. Toplam yardım miktarı 152.000 Euro, ba-



Afrika'nın bir milyar insanının yaşadığı kıtada, on milyondan fazla insan görmemekte veya görme özürdür.



Afrika'da her 100 çocuktan 10'u sıtmadan ölmektedir.

ğış miktarı 10 kişinin sağlık gideri olan 30 Euro'dur. Her insanın temel sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkı vardır. Ne yazık ki insanlar temel bir sağlık hizmetinden mahrum yaşıyorlar. Bunları nedeni de, halkın bilinçsizliği ve bilgisizliğidir. Hastalıkların yayılması konusunda en başta gelen nedenler de bunlardan kaynaklanmaktadır. Sağlık Bakanlığı bölge halkını AIDS gibi hastalıklar konusunda eğitmeyi, aile planlanması konusunda bilgilendirici seminerler düzenlemeyi planlamaktadır. Afrika kıtasındaki ülkelere Etiyopya da halen dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Nüfusun yarısı yetersiz beslenmekte ve % 40'ı yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Özellikle 5 yaşın altındaki çocuklar arasında yetersiz beslenme konusunda % 38'lik bir oranla en önde gelmektedir.

Sağlık hizmetleri sektörü

Diğer Arap ülkeleri ile kıyaslandığında Sudan da sağlık hizmetleri konusunda oldukça alt seviyelerdedir. Sağlık hizmetleri alanında yapılan son çalışma bunu kanıtlamıştır. Ortalama ömür bazı Arap ülkelerinde 60, diğer Arap ülkelerinde 70 iken Sudan'da 55'tir. Sudan'da

yıllık kişi başına düşen ilaç kullanımı değeri, Dünya Sağlık Örgütü'nün kişi başına düşen yıllık ilaç kullanımı değeri olarak belirlendiği 5 Dolar'dan çok daha düşüktür. Ülkedeki bebek ölümleri indeksi, Sudan'daki sağlık hizmetlerinin yetersizliğini daha iyi ortaya koymaktadır.

Sağlık hizmetlerinin yetersizliğini gösteren diğer faktörler kişi başına düşen hastane ve yatak sayısıdır. Ayrıca Sudan'da Türk özel sağlık hizmetleri için de imkân vardır. Çünkü Sudan'daki en lüks hastane bile yeterli düzeyde hizmet vermektedir. Sağlık hizmetleri açısından Sudan'daki fiyatlar Türkiye'dekinin 2-3 katı dolayındadır. Sudan ile Türkiye arasında doğrudan uçak seferleri düzenlenmesi halinde Sudanlıların Türkiye'deki sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için bir imkân yaratılmış olacaktır. Yapılacak yatırımlarla Sudan Türkiye arasında bir

sağlık turizminin gelişmesi mümkündür.

Sağlık başlığı adı altında

Afrika Birliği-Türkiye sağlık işbirliği, Afrika Birliği-Türkiye arasında sağlık uzmanları değişimi,

Afrika Birliği-Türkiye arasında ortak sağlık yatırımları,

Afrika Birliği-Türkiye arasında tropikal hastalıklar konusunda işbirliği,

Afrika Birliği-Türkiye arasında bulaşıcı hastalıkların yayılmasının engellenmesi için alınacak tedbirler ve ortak çalışmalarla ağırlık verilmesi...

Sonuç olarak:

Hastanelerin yeniden imarı, hayati önem taşıyan ilaçların temini ve hastanelerin tıbbi cihazlarla donatılması, sağlık personelinin eğitilmesi, bulaşıcı hastalıklarla ilgili eğitim seminerleri düzenlemesi, ambulans, sağlık hijyen konularında bilgilendirme, lojistik ve teknik konularda desteklenmesidir. (A.B.B.)

Kaynaklar:

- 1) WHO (2003) Health Action Incrises Sudan. World Health Organization.
- 2) WHO (2006b) The World Health Report (Working Together For Health).
- 3) United Nations Missions in AFRICA.
- 4) WHO (2003) County Cooperation Strategy

DÜŞÜNÜBİL

10. Sayımızın Kapak Konusu

KADININ EVRİMİ

Üyelik Koşulları
Yurt İçi : 6 Sayı 30 YTL
(Öğrenciler İçin Yıllık Ücret 18 YTL)
Yurt Dışı: 6 Sayı 20 Avro / 25 \$

11. Sayı Çıktı

KASIM / ARALIK

DÜŞÜNÜBİL 2 AYLIK DÜŞÜNÜYAZIN DERGİSİ

BU SAYIDA:
Prof. Dr. Ali Demirsoy
Doç. Dr. Cemal Ün
Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
Olca Yılmaz
Tansel Semir
Sertaç Boyacıoğlu
Hasan İlgiz
Hayri Balta

Üye olmak için üyelik ücretini herhangi bir postaneden Olca Yılmaz adına Posta Çeki No: 55 74 932 posta hesabına yatırmanız gerekmektedir.

DÜŞÜNÜBİL DAĞITIM KANALLARI

İzmir: Pan Kitabevi - Yakın Kitabevi - İletişim Kitabevi - Kabile Kitabevi - Devrim Kitabevi - Konak Kitabevi - Deniz Kitabevi - Orkun Kitabevi - Emek Kitabevi - **İstanbul:** Mephisto Kitabevi - Seyhan Kitabevi - Mephisto Kitabevi - Simurg Kitabevi - Nazım Hikmet Kültür Merkezi - **Ankara:** Dost Kitabevi - İmge Kitabevi - Turhan Kitabevi - Dipnot Kitabevi - İlhan Kitabevi - **Adana:** Karahan Kitabevi - Kilaspan - **Eskişehir:** Adımlar Kitabevi - İnsancıl Kitabevi - **Burdur:** Eylül Kitabevi - **Mersin:** Ütopya Kitabevi - Antik Sahaf Kitabevi - **Bursa:** Ezgi Kitabevi - Can Kitabevi - **Diğer:** Avesta Kitabevi - Kalka Kitabevi - **İzmit:** Körfez Kitap Kulübü - **Denizli:** Yaprak Kitabevi - **Balıkesir:** Ozan Kitabevi (Bandırma) - Oku Kitabevi - **Elazığ:** Jıyan Kitabevi - **Hatay:** Ferda Kitabevi - **Aydın:** Sila Kitabevi - **Batman:** Bilge Kitap Kütüphanesi - **Muğla:** Eski Kitapçı - İlhan Doğruyol - **Van:** Vakıf Kitap Sarayı - **Gaziantep:** Güney Kitabevi - **Şanlıurfa:** A.K.M. Sahaf Kitabevi - **Erzincan:** Genç Çarşı Kitap Sarayı - **Hakkari:** Taş Kütüphanesi - **Trabzon:** Ra Kitabevi - **Kütahya:** Üniversite Kitabevi - **Malatya:** Deniz Kitabevi - **Samsun:** Deniz Kültür Merkezi

Adres: PK:17 35161 Buca/İzmir - E-posta: dusunsel@hotmail.com - Web: dusunbil.blogspot.com - Tel: 0.537 256 50 28

'Kendiliğinden' tamir olan malzemeler

Wolfgang Knierzinger

"Terminator 2" filmindeki kötü "android" nasıl olduğunu göstermişti: sıvı metal bedenindeki yaralar birkaç saniye içinde düzeliyordu. Bilim insanları bunu gerçeği dönüştürmeye çalışıyorlar ve kendiliğinden tamir olan malzemeler geliştiriyorlar. Şimdi ilk ürünler pazara çıkmak üzere.

"Mimetik polialaşım" deniyordu, "Terminator 2" filminde T-1000 androidi yaralanmaz yapan o sıvıya. Bilim kurgu sevenlerin bildiği gibi bu kötü robot esnek metal vücudundaki kurşun yaraları birkaç saniye içinde iyileştirebiliyordu.

Kendini tamir işlemi en azından filmde sorunsuz gerçekleşiyordu. Oluşan delikler sıvı metal sayesinde saniyeler içinde kapatılıyordu. Gerçek malzemelerle bu tür 'numaralar' henüz yapılamasa da bilim insanları malzemelerin kendiliğinden tamiriyle ilgili çeşitli yöntemler üzerinde çalışıyorlar.

Çok şey vaat eden bir malzeme – bir tür 'biyobeton' – şu anda Hollanda'da Delft Teknik Üniversitesi'nde geliştiriliyor. Betonun içine kireç üreten bakteriler katılıyor.

Bakterili beton

Beton sertleştikten sonra bir çatlak oluşursa ve havadaki nem veya yağmur sayesinde çatlağın içini su girerse bakteriler harekete geçiyor ve 'ototamir' işlemini kireç üreterek başlatıyor. İhtiyaç duyacakları besin maddeleri ise (maya özütü ve pepton) önceden betonun içine ilave ediliyor.

"Şu ana kadar malzemeyi henüz laboratuvar şartlarında denedik" diye açıklıyor Teknik Üniversite'den Henk Jonkers ve devam ediyor: "Dış koşullardaki ilk denemeler seneye yapılacaktır. Sonrasında beklenmedik bir durumla karşılaşmak için deneme

süresi üç ile beş yıl kadar sürecektir."

Zamanla sadece beton yıpranmıyor. Metal malzemeler de zamanla pas tutuyor ve önemli özelliklerini yitiriyor. Südwestfalen Meslek Yüksekokulu, Paslanma Koruma Tekniği'nden Ralf Feser'e göre paslanma önemli bir maliyet kaynağı. Feser, ABD Ulaştırma Bakanlığı'nın yaptığı yeni bir araştırmaya dayanarak, sanayi ülkelerinin paslanmadan dolayı gelirlerinde ortalama yüzde 3-5'lik bir kaybı olduğunu ifade ediyor.

Nano kürecikler sayesinde paslanma koruması

Fraunhofer Enstitüsü, Üretim Tekniği ve Otomasyon alanında çalışan bilim insanları, paslanmadan doğan zararın "akıllı" malzemeler tarafından engellenebileceğini düşünüyorlar. Onlar paslanmaya karşı yeni bir işlem geliştirdiler. Bu işlemde, bir sıvıyla dolu, ortalama 200 nanometre boyutundaki kürecikler galvanik bir kaplamayla metalin yüzeyine yerleştiriliyor.

Yüzeyde bir çizik oluştuğunda kürecikler patlıyor ve sıvı açığa çıkıyor. Korunacak malzemeye göre burada çeşitli kimyasallar devreye giriyor. "Bunlar çeşitli fosfatlardan (çinko için), koruyucu katman oluşturacak oksidatif kimyasallara ve yüzeyi kaplayan cilalara kadar varan çeşitlilikte kimyasallardır", diyor Duisburg-Essen Üniversitesi'nde nano kürecikler üzerinde çalışan kimyacı Christian Mayer.

Bu işlem sadece paslanmadan koruyan bir kaplama oluşturmak için kullanılmıyor. Birçok uygulama alanı bulunuyor. Örneğin, makine yataklarının yüzeyine makine yağı içeren nano kürecikler yerleştirilebilir. Sürtünme esnasında kürecikler patlar ve yağ açığa çıkar.



Bir malzemeyi içi dolu minyatür kürelerle geliştirme fikriyse yeni değil. Urbana Champaign'deki Illinois Üniversitesi, Beckman Enstitüsü'nden araştırmacılar 2001 yılında, yapıştırıcı mikro kapsüller denediler ve başarılı oldular. Bu küreler çatlak oluşunca patlıyor ve böylece yarıklar hızlıca kapatılıyor. Amerikan Autonomic Materials şirketi ise bu malzemeyi piyasaya sürmek istiyor. Şirket, yüksek güvenilirlikli malzemeye ihtiyaç duyulan her alanda (havacılık sektörü, enerji sektörü, ve araba cilaları gibi) bu küreler için kullanım alanı görüyor.

Fakat mikrokapsül teknolojisinin önemli bir dezavantajı var: Kapsüller bir kez patladı mı bir daha kullanılamıyor. Bu açıdan bakıldığında dallı budaklı dolaşım sistemleriyle doğa, malzeme biliminin çok önünde. Ama aradaki mesafe bu alanda da gittikçe azalıyor.

Tutkal ileten mikro ağlar

Malzeme yapımında bilim insanları yıllardır kan dolaşım sistemlerinin ve bitkilerdeki iletim demetlerinin çalışma prensiplerinden faydalanıyorlar. Örneğin kömür veya cam lifi örgülerinde çok ince iletim kanallarında tutkal ve sertleştirici ayrı ayrı taşınıyor. Hasar oluştuğunda ise iki bileşen karışıyor ve onarım süreci başlamış oluyor.

Beckman Enstitüsü'ndeki bilim insanları bu teknikle, aynı bölgede oluşan çatlakların ototamirini 16 kez başlatmayı başardılar. Delft Teknik Üniversitesi'nden malzeme bilimcisi Sybrand van der Zwaag yine de bu malzemelerin pazara sürülmesi ilgili



erken bir beklentiye kapılmanın doğru olmayacağı yönünde uyarıyor ve bu kadar karmaşık malzemelerin üretiminin aşırı maliyetli olduğunu ekliyor.

Daha ümit verici bir çalışmanın tanıtımını ise bu sene içinde Hattiesburg, Güney Mississippi Üniversitesinden Marek Urban ve ekibi yaptı. Bu ekip, ultraviyole ışın etkisi altında

ototamir özelliğine sahip olan bir polietilen kaplama geliştirmişti. Bunu mümkün kılansa oksetan ve chitosan katkısıdır.

Örneğin, oksetan molekülünün halka yapısı bir çizik nedeniyle bozulursa iki reaktif uç oluşuyor. Güneş ışığıyla temas edince de bir polisakarit olan chitosanın molekül zincirleri açılıyor

ve reaktif oksetan uçlarıyla birleşerek halkayı tamamlıyor.

Küçük hasarlar bu sayede yarım saat içinde onarılabilir. "Ticari amaçlı kullanımın bir iki yıl içinde başlayacağını düşünüyorum", diyor Urban.

Kaynak: Der Spiegel
Çeviren: Ahmet ÇAKAN

Ömre ömür katan gen

Hücrelerin yaşlanmasını yavaşlattığı düşünülen telomeras isimli bir enzimin uzun yaşamayla doğrudan ilişkisi olduğu kesin olarak tespit edildi. Ortalama yaşı 97 olan ve az genetik farklılık gösterdiği için seçilen 86 Aşkenazi Yahudisi üzerinde yapılan araştırma sonucunda, bu kişilerde yüksek oranda telomeras denilem mutant gen ölçüldü.

ABD'deki Albert Einstein Tıp Okulu'nda yürütülen çalışmada 86 yaşlı insanın yanı sıra onlardan doğan 175 kişi de incelendi. Kontrol grubu olarak ortalama yaşam süresine sahip 93 kişinin verileri kullanıldı.

DNA liflerinin ucundaki kısa ve koruyucu kısmı oluşturan 'mutant gen' telomeras, bir enzimin hiperaktif versiyonu. Bunlar hücre bölündükçe kısalıyor ve hücreler daha dayanıksız hale geliyor. Bu da yaşlanmayı getiriyor. Bilimciler bu kısımları, ayak kabı bağcığının örgüsü dağılması diye ucuna geçirilen ufak plastik borucuklara benzetiyor.

Proceedings of the National Academy of Sciences bülteninde yayımlanan rapora göre yüksek miktarda ve görece daha

uzun telomeras bulunduran kişilerin ortalama ömrü de bir hayli yüksek oluyor.

Şimdi bu enzimi kullanarak bazı ilaçlar üretmenin yolları aranıyor. Bu konuda ikiye bölünen bilimcilerden bir kısmı yüksek telomeras oranlı kişilerde yaşlanmayla ortaya çıkan hastalıkların daha az görüldüğü, dolayısıyla bu enzimi artırarak aynı etkinin sağlanabileceği kanısında. Daha şüpheli olan grupsa, bölünme sırasında yaşanan kayıpları azaltan, başka bir deyişle hücrelerin çoğalmasını koruma altına alan enzimin, normal hücrelerle birlikte kanserli hücrelerin de aynı hızla çoğalmasını sağlayabileceğini düşünüyor.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com

Dünya'nın suyu uzaydan mı?

Bilimsel araştırmaya göre Dünya'daki su, gezegenin oluşmasından sonraki uzun bir süre içinde asteroitlerle uzaydan taşınmış olabilir.

Fransız bilimciler, Dünya'daki suyun, oluşum sürecinde çarpan büyük gök cisimleriyle taşıdığı yönünde yeni bir teori ortaya attı.

Nature dergisinde yer alan yazıda, Dünya'nın oluştuğu zamanlardaki ısısının su ve diğer elementlerin soğuyarak yüzeyde yoğunlaşmasına izin verecek denli düşük olmadığı, bunun uzaydan gelen buzul kaplı göktaşları yoluyla tetiklenmiş olabileceği ifade edildi. Araştırmada bu yoğunlaşmanın Dünya oluşuktan yaklaşık 100 milyon yıl sonra başlamış olabileceği belirtildi.

Lyon'daki Laboratoire des Sciences de la Terre görevlisi Francis Albareden'in verdiği bilgiye göre, Dünya oluşuktan sonraki zaman diliminde Jüpiter ve Satürn başta olmak üzere bütün gezegenler Güneş Sistemi için



de bolca bulunan gök cisimlerini merkezkaç kuvvetiyle savuruyordu. Dünya'ya sıkça isabet eden bu göktaşlarının taşıdığı buz, zamanla Dünya'nın kabuğunun yumuşamasına ve bir kısım suyun yeraltına çekilmesine yol açtı. Albareden'e göre Dünya'daki ilk tektonik hareketler de bu aşamadan sonra başladı.

Yerkabuğunun altındaki katmanlarda, en kuru noktalarda bile yüzbinde bir oranında suya rastlanması bu teoriyi destekliyor. Ancak Dünya'daki okyanusların ve atmosferin gezegende varolan elementlerden yaklaşık 4.5 milyar yıl önce oluştuğu yönünde genel kabul gören teoriyi çürütmesi için henüz zaman var.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com



Türk bilim adamlarından umutlandıran buluş

Gazi Üniversitesi Nanotıp ve İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi'nden Türk bilim adamları, Washington Üniversitesi ile yürüttükleri çalışmada, içinde ilaç molekülü bulunan metrenin 50 milyarda biri büyüklüğündeki altın nano-kapsüllerle kanser hücrelerini yok etmeyi başardı.

Başkanlığını Yrd. Doç. Dr. Gürer G. Budak'ın yürüttüğü ekte görev yapan Dr. Mustafa Selman Yavuz'un Washington Üniversitesi'nden Dr. Younan Wia'nın ekibi ile yaptığı çalışma, saygın bilim dergisi Nature Materials'in Kasım sayısında yayımlandıktan sonra, ABD'nin önde gelen gazetelelerinden New York Times'a da konu oldu.

Çalışma hakkında bilgi veren Gazi Üniversitesi Nanotıp ve İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi Müdürü Dr. Budak, kanser tedavisinde son zamanlarda tümör hücrelerinin ya da tümörün geliştiği bölgenin hedef alındığı "güdümlü" ilaç dağılım sistemleri üzerinde yoğun çalışmalar yürütüldüğünü, bu sayede çok daha düşük ilaç dozları ile yüksek tedavi başarısının elde edilebileceğini belirtti.

Güdümlü ilaç dağılım sisteminde, alışlagelmiş yöntemlerde rastlanan ve tedaviye uyumu azaltan sistemik yan etki riskinin en aza indirildiğini anlatan Budak, başlangıçta teori ağırlıklı yürütülen nanotıp çalışmalarının, artık insan sağlığında kullanılabilecek ürünler verecek düzeye geldiğini, yakın gelecekte tıbbi tanı ve tedavi yaklaşımlarında önemli değişiklikler beklendiğini bildirdi.

Nanotıp konusunda dünyadaki önemli araştırma merkezleri ile işbirliği yaptıklarını kaydeden Budak, ekte yer alan uzmanlardan Dr. Yavuz'un bu çalışmasının, kanser tedavisi ve nanoteknoloji alanında uluslararası düzeyde yürütülen araştırmalar içinde önemli bir örnek oluşturduğunu söyledi.

Tedavi amaçlı üretilen her molekülün insanlar üzerinde kullanılmadan önce çok uzun ve detaylı testlerden geçirilmesi gerektiğini vurgulayan Budak, bu nedenle çalışmada kullanılan taşıyıcı altın nano-kapsüllerin, ilk aşamada laboratu-

var ortamında oluşturulan hücre kültürü ve serilerinde denendiğini ve çok başarılı sonuçlar elde edildiğini açıkladı.

Bir sonraki aşamada başlatılacak "klinik öncesi faz" çalışmalarında da canlı dokular ve hayvan deneylerinde benzer sonuçları almayı hedeflediklerini belirten Dr. Budak, "Kanserin pek çok tipi olmasına rağmen, kansere yol açan patolojik süreçler henüz tam olarak aydınlatılamadı. Tüm kanser tiplerinde başarılı olabilecek bir tedavi bugün için mümkün değil. İleri teknoloji gerektiren nitelikli araştırmalar sayesinde kanser tedavisine adım adım yaklaşıyor" diye konuştu.

Kapsüller

ABD'deki bilim çevrelerinde geniş yankı bulan çalışmayı yürüten Dr. Mustafa Selman Yavuz da kanser tedavisinde umut veren geliştirdikleri yöntem hakkında bilgi verdi.

Çalışmada, kanser tedavisinde kullanılan ilaç molekülleri, metrenin 50 milyarda biri büyüklüğündeki altın nano-kapsüllerin içine yerleştirdiklerini anlatan Yavuz, kapsüllerin yüzeylerindeki yine nanometrik çaptaki delikleri akıllı polimerlerle kapladıklarını söyledi.

Yavuz, yöntemle ilgili şunları anlattı:

"İçi ilaç dolu nano-kapsüller hedef kanser hücresine immünolojik (bağışıklık sistemine özgü) yöntemlerle hedeflendikten sonra, yakın kızılötesi ışınlar kullanarak nano-kapsüller ısıtılıyor. Bu sayede polimerlerle kapatılan delikler açılarak nano-kapsül içindeki ilaç ortama salınıyor. Burada amaç, kanser dokusunu tek hücre düzeyinde hedefleyerek yok etmek."

Dr. Mustafa Selman Yavuz, kullandıkları yöntemin önemli bir üstünlüğünün de geliştirdikleri nano-kapsüller hedef dokuya gidinceye kadar içlerindeki ilacın serbestleşmesinin önlenilebilmesi, böylece kontrolsüz ilaç salınımının önüne geçilebilmesi olduğunu bildirdi.

Kaynak: www.cnnturk.com

Biyoçeşitlilikte kara tablo!

Doğanın Korunması için Uluslararası Birlik (IUCN) kuruluşunun hazırladığı 2009 raporuna göre, Tehdit Altındaki Türler Kırmızı Listesi'nde bulunan 47,677 türün 17,291'i tükenmenin eşiğinde.

Daha da endişe verici olan, bilinen tüm memeli hayvanların yüzde 21'inin, amfibilerin yüzde 30'unun, bitkilerin yüzde 70'inin bu 'soyu tükenme eşiğinde olan canlılar' arasında olması.

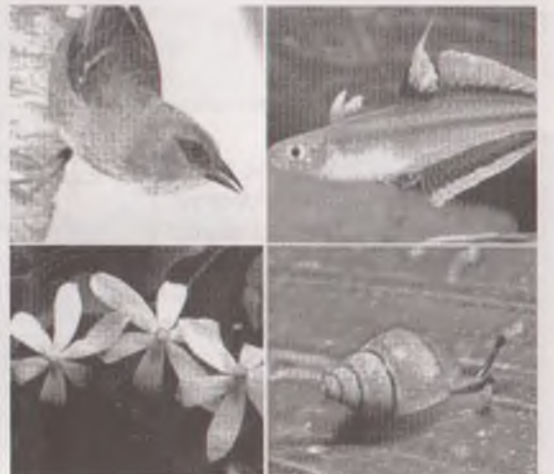
IUCN direktörü Jane Smart, bilimsel verilere göre dünyada son derece ciddi bir tükenmeyle karşı karşıya olduğunu

konusunda uyardı.

Smart'ın verdiği rakamlara göre, biyo-çeşitliliği korumada belirlenen 2010 rakamlarına ulaşmak artık neredeyse hayal.

Raporda, bu yıl özellikle amfibilerden çok ciddi kayıplar olduğu, 39 türün yeryüzünden tamamen silindiği ve 484'ünün de 'çok kritik tükenme tehdidi' altında olduğu belirtildi.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com



K i t a p k u r d u

Hangi Dünya Düzeni

Banu Avar

Yabancı güçlere ve işbirlikçilerine karşı...

2009 yılı Banu Avar'ın deyişiyle yabancı güçlerin ve içerdeki işbirlikçilerinin gemi azağına aldığı ve bunu açıkça ilan ettiği yıldır... 2009 tarihe bu şekilde geçecektir... Şubat 2009'dan Haziran 2009'a kadar Avrasya televizyonu ekranlarından izleyicilerle buluşan "Dünya Düzeni" adlı programda bu tarihsel döneme dikkat çeken deneyimli gazeteci Avar, "küresel çete" olarak değerlendirdiği güçlerin karmaşık ilişkilerini ve uyguladıkları politikaları Türkiye açısından mercek altına alıyor.

Remzi Kitabevi, 2009, 160 sayfa.



Osmanlı Ermenileri

Büyük Güçler Diplomasinin Kurbanları

Salahi R. Sonyel

Gizli belgeler ışığında Ermeni isyanları ve cinayetleri...

Uluslararası üne sahip Salahi R. Sonyel, özellikle Türk tarihi üstüne çalışmaları olan bir uzmandır.

Sonyel bu araştırmasında, özgün kaynaklara ulaşarak Ermenilerin kökenini, kültürlerini ve göçlerini ele alıyor. "Ermeni Sorunu"nu tetikleyen "Şark Meselesi"nin politik çözümlemesini yapıyor ve Büyük Güçler'in emperyal emellerini belgeliyor.

Bu güçlerin, "hasta adam" olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu'nu iyice çöktürmek için hangi oyunlara giriştikleri, özellikle İngiliz gizli belgeleriyle, resmi yazışmalarla ve diplomatik mektuplarla bu kitapta tüm ayrıntılarıyla günışığına çıkıyor.

Remzi Kitabevi, 2009, 472 sayfa.



Onlar Benim Kahramanım

Doğan Cüceloğlu

Şikâyet yarışçısı olmayan gizli kahramanların öyküsü...

Abartmayan, alçakgönüllü ve hoşgörülü insanlar, kişisel bütünlük içinde yaşama hizmet etmekten mutluluk duyar.

Şikâyet yarışçısı olmayan bu insanların duymayız ama toplum dengesini onlar sayesinde korur. Onlar, gizli kahramanlardır.

Bu kitap, iki gizli kahramanın yaşama öyküsünü anlatıyor.

Remzi Kitabevi, 2009, 222 sayfa.



Harem

Gizemli Dünya

Alev Aksoy Croutier

Harem, Ortaçağ'dan 20. yüzyıl başlarına kadar sürmüş geleneksel bir kurumdur. Dışarıdan çok az kişinin girebildiği bu kapalı dünya, esrarlı atmosferiyle pek çoklarının düş gücünü kışkırtmış, günümüze kadar gelen "harem fantezileri" üretilmesine kaynaklık etmiştir.

Alev Aksoy Croutier, bu kitapta birinci elden tanıklıklardan, çeşitli dillerde yazılmış anılardan ve tarihsel kaynaklardan yola çıkarak haremün üstündeki bu esrar perdesini aralıyor.

Temel olarak Topkapı Sarayı haremünü ele alan yazar, okuru, araladığı bu perdeden hep merak edilen o gizemli özel dünyayı keşfe davet ediyor.

Remzi Kitabevi, 2009, 216 sayfa.



Çevre Politikası

Ruşen Keleş/ Can Hamamcı

Önce gelişme, sonra çevre yaklaşımı, zamanla yerini gelişme ve çevre arasında denge düşüncesine bıraktıysa, bunda, konuya sahip çıkılmasının önemi büyük. Bu anlayış değişikliğine karşın, zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasında büyük görüş ayrılıkları, derin çıkar çatışmaları var. 21. Yüzyılın eşliğinde, zengin ve sanayileşmiş ülkeler, diğerlerine karşı etik sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınırken, gelişmekte olan ülkelere kendi politikalarını üretmeleri zorunludur.

İmge Kitabevi Yayınları, 2009, 430 Sayfa.



Anka Kuşu: Erdal İnönü Anlatıyor

Can Dündar

"Küçükken babam bir konuşmada bana 'Sonuna kadar görevimi yapacağım' demişti. Bu söz, içime işlemiş. Okulda başladım. Üniversitede görevler yaptım. Ondan sonra siyasete çağırıldılar, gittim. Bir yerde görev yaparsanız, başka bir görev veriyorlar. Ben de hep bana verilen görevleri yaptım.

Uğraştığım işlerin hiçbirinde büyük bir şey yapmadım; ama hepsinde azar azar bir şeyler yaptım. Öyle olunca insan birçok yerde iz bırakıyor, ama hiçbirinde çok büyük bir şey yapmamış oluyor.

Pişman olduğum bir şey yok, ama hayatım baştan yazılsa sadece bilimle ve yazmakla uğraşırdım."

Erdal İnönü'nün "son söyleşi"si...

Tarihin kucağında büyümüş ve kucağında tarih büyüttmüş bir filozof, yürüdüğü uzun yolu, yolun sonunda bütün içtenliği ve bilgeliğiyle anlatıyor.

İmge Kitabevi Yayınları, 2009, 550 Sayfa.



Kitapçı Mendel

Stefan Zweig



Bu kitapta ünlü yazar Stefan Zweig'in öykülerinden bir seçki sunuluyor. Yazdığı öykülerin en çarpıcı örneklerinin yer aldığı kitapta, özellikle "Kitapçı Mendel" ve "Geçmişe Yolculuk" uzun öyküleri ile, Zweig, okurun ruhunu derinden etkiliyor. Zweig bu öykülerinde; savaşın ve zorbalığın en acı izlerinin yaşandığı 20. yüzyılda birçok ülkede yaşanan değişik hayatlara yüzünü çeviriyor. İnsan ruhunun bilinmez ve karanlık derinliklerine inerek okuyucusunu canlı bir yolculuğa çıkarıyor. Aşkın

kırılganlığı, tutku, hırs, geçmişin karanlık gölgesi, savaşın açtığı derin yaralar gibi temaları konu edindiği bu öykülerde çok yönlü bir anlatımla karşımıza çıkıyor. Savaş karşıtı ve hümanist bir yazar olan Stefan Zweig'in uzak bir geleceğe emanet ettiği öyküleriyle hâlâ günümüz dünyasına ışık tuttuğunu görmek onun unutulmayacak bir yazar olduğunun en büyük kanıtı. Burhan Arpad ve Ahmet Arpad'ın ortak çevirisi olan kitapta şu öyküler yer alıyor: "Geçmişe Yolculuk", "Kitapçı Mendel", "Karlarda", "Unutulmayacak Bir İnsan", "Yürüyüş", "Acaba O muydu?", "Alacakaranlıkta Bir Öykü", "Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu", "Bir Yaz Öyküsü", "Yalnız İki İnsan".

Yordam Kitap, 2009, 223 Sayfa.

Marksizme Sıra Dışı Bir Giriş

Bertell Ollman



Türkiyeli okurların ilgiyle karşıladığı Diyalektiğin Dansı'nın yazarı Bertell Ollman'ın bu eseri, Marx'ın kapitalizm analizine bir giriş niteliği taşıyor. Ollman bir yandan konu hakkında detaylı bilgiye sahip olmayan okuyucuya yabancılaşma, değer kuramı ve proletarya diktatörlüğü gibi Marx'ın kuramının ana kavramlarını tanıtıyor, bu kavramların birbirleriyle ilişkilerine ve genel kapitalizm kuramı içindeki yerlerine vurgu yapıyor. Bir yandan da akademi içine sıkışıp kalan Marksizm ve sosyalizm tartışma-

larının çıkmazlarının altını çizerek konuya daha aşına okuyuculara ve eğitimlere sesleniyor. Bu açıdan eser Marksizmin temel kavramlarının farklı bir yorumu olmaktan öteye geçiyor; bir Marksistin, akademisyen ve eylemci olarak kaygı ve umutlarını paylaştığı içten bir sohbeti de içeriyor. Kapitalizmin krizlerle sarsıldığı bir dönemde sosyalizm bir hayal değil, yaşadığımız yoksulluk ve kaostan çok daha akılcı, gerçek dünyada temellenen somut bir alternatif olarak karşımızda durur. Ollman'ın deyişiyle Marksizm bugünü anlamlandırmakla kalmaz; bunun yanında sınıf mücadelesiyle bugünün alternatiflerini gerçekleştirmenin yollarını da gösterir.

Yordam Kitap, 2009, 160 Sayfa.

Emeğin Gücü

1870'ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme

Beverly Silver

Kapsamlı bir araştırmanın ürünü olan bu kitap, işçi eylemlerinin son 130 yılda dünya genelinde sergilediği eğilimleri dünya kapitalizminin ekonomik ve siyasi dinamikleriyle bağlantılı olarak inceliyor. Dünyada işçi eylemleri üzerine yeni bir veritabanını temel alan kitap, işçi eylemlerinin başlıca mekanlarının, üretimin coğrafi mekanlarında yaşanan kaymalarla birlikte ülkeden ülkeye nasıl yer değiştirdiğini gözler önüne seriyor. Kitap ayrıca tarihsel veriler ışığında işçi hareketlerinin günümüzde içinde bulunduğu krizin gerçekte yeni ve özgün olan yanlarını belirlemeye çalışıyor. Yirmi birinci yüzyıl işçi hareketlerinin gelecekte ortaya çıkması muhtemel yeni biçimleri ile ilgili değerlendirmelerle son buluyor. Yazar bu kitabıyla Amerikan Sosyoloji Derneği Seçkin Akademik Yayın Ödülü'nü (2005) kazanmıştır.

"Dünya işçi hareketlerinin geçmişi, bugünü ve geleceğiyle ilgilenen herkes bu kitabı muhakkak okumalı."

"Bu kitap, işçi hareketlerinin dünya çapında içinde olduğu varsayılan kriz ortamını daha iyi anlamamızı kolaylaştırıyor ve işçi hareketlerinden neler bekleyebileceğimiz konusunda bizi bilgilendiriyor."

Yordam Kitap, 2009, 288 Sayfa.

Diyalektik Materyalizme Giriş

August Thalheimer

Ünlü Marksist siyasetçi ve kuramcı August Thalheimer'in 1927 yılında Moskova'daki Sun Yat-sen Üniversitesinin ikinci sınıf öğrencilerine verdiği "Modern Dünya Görüşü" dersinin notları. Thalheimer çoğunluğu Çinli, bir bölümü Avrupa ülkelerinden gelme, hemen hiçbir biçimsel felsefe eğitiminin geçmemiş, ama hepsi devrimci siyasi mücadelenin birer parçası olan bir izleyici kitesine seslenmenin didaktik zorluklarını örnek bir başarıyla aşıyor. Bu arada kadim Çin ve Hint felsefesinin Marksist bir bakışla ele alınması gibi bir işi, o tarihte ilk olarak, başarıyor. Kitap devrimci militanları eğitmenin yanı sıra doğa bilimcilerinin "içgüdüsel" maddeciliği ile Marksizm arasında köprü kurmayı amaçlıyor.

Yordam Kitap, 2009, 192 Sayfa.



Gönlümün Bir Parçası

Tarik Dursun K.

Gönlümün Bir Parçası, Tarik Dursun K. öykücülüğü-nün hem son perdesi, hem de yeni kitaplar ve öyküler için bir başlangıç noktasıdır.

Tek bir cümlesiyle bile hayatınızın seyrini değiştirebilecek usta bir öykücü Tarik Dursun K. Ustaların ustası bir öykücü. Yazarlığında elli yılı aşkın bir süreyi geride



biraktı. Ve bugün hâlâ yazıyor, ilk günün coşkusuyla, aşkıyla...

Bu kitapta Tarık Dursun K.'nin İmbatla Dol Kalbim (1982), Ona Sevdigimi Söyle (1984), Ömrüm, Ömrüm... (1987), Aşk, Allahaismarladık (1993), Yaz Öpüşleri (1996), Dulevi (2003), Hepsi Hikâye (2006) adlı kitapları bir araya geliyor.

Yapı Kredi Yayınları, 2009, 760 Sayfa.

Güneyin Kraliçesi

Arturo Perez Reverte

Uyuşturucu kaçakçılığı yapan sevgilisinin öldürüldüğünü öğrenen Teresa Mendosa, sıranın kendisinde olduğunu anlar. Hayatını kurtarmak için her şeyini bırakıp kaçmaya başlar, Meksika'dan Cebelitarık'a kendisini zor atar.

Pérez-Reverte, soluk kesen bu macerasında, hayattaki tek varlığı olan sevgilisi Güero'nun öldürülmesiyle tek başına kalan genç, yoksul ama azimli bir kadının kendine yeni bir hayat kurmak için verdiği heyecan dolu mücadeleyi anlatıyor.

Yapı Kredi Yayınları, 2009, 576 Sayfa.



Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya

A. Ahat Andican



Osmanlı'yı kısa sürede bir cihan devleti haline getiren Orta Asya kaynaklı etkenler nelerdi?

Timur yenilgisi hangi yollarla Osmanlı Devleti'nin kalıcılığını sağladı?

Safevi İran'a karşı Osmanlı Devleti'nin doğu cephesini kimler oluşturdu?

Osmanlı'nın kimlik arayışlarına Türkistan'ın katkısı ne oldu?

Asya'daki Büyük Oyun'da Osmanlı aktör mü, yoksa piyon muydu?

Abdülhamid'in Panislamizm hayalleri ne

kadar gerçekçiydi?

İttihat ve Terakki'nin Pantürkizm politikaları Türkistan'ı nasıl değiştirdi?

Mustafa Kemal Paşa'nın dış Türkler politikası var mıydı?

Kurtuluş Savaşımızda Sovyet yardımı diye bilinen paranın asıl kaynağı neresiydi?

Sovyetler'deki Pantürkizm hesaplaşmalarında Türkiye'nin rolü neydi?

Nazi Almanyası'nın Doğu politikalarına Türkiye'nin katkısı oldu mu?

Dünya tarihinde kendi milliyetini yargılayan bir devlet var mı?

Türkiye, Sovyetler'in dağılma sürecine ne kadar hazırlıklıydı?

Dış Türkler Türkiye için bir sorun mu, yoksa bir fırsat mı?

700 yılı aşkın Türkiye-Orta Asya ilişkileri sürecinden kaynaklanan bütün bu soruları ve tartışmalı konuları bu alanda Türkiye'nin en yetkin uzmanlarından birisi olan Ahat Andican gündeminize getiriyor ve cevaplarını veriyor.

Doğan Kitapçılık, 2009, 628 Sayfa.

Bu Dinciler

O Müslümanlara Benzemiyor

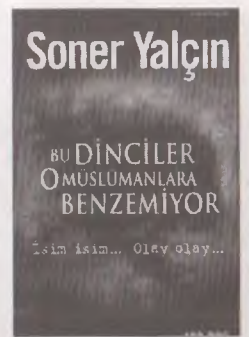
Soner Yalçın

Tehlike, tehlikeyi göze almadan yok edilemez... Yeşil Gladio'nun dinci tetikçileri... FBI'ın yetiştirdiği dinci istihbaratçılar... CIA'in kefil olduğu dinci cemaat liderleri... ABD'den maaş alan dinci köşe yazarları... Utah'ta TSK aleyhine yayın yapan dinci yalan makineleri... Kendini peygamber sanan Amerikalı şeyhe bağlı dinci milletvekili... "Yahudi malları almayın" deyip Yahudilerle ticaret yapan dinci gazete... İsim isim... Olay olay...

Ergenekonvari komplolar hangi ülkelerde nasıl sahneye kondu? George Soros'un vakıfları, gazeteleri ve politikacıları bu oyunun neresinde? Türkiye'de hangi gazetelere, hangi kanaldan para akıtılıyor? TSK neden hedefte? Solcu liberallerin New York'taki akıl hocaları kimler? Uluslararası Yazarlık Programı (IWP) Türkiye'den nasıl yazar devşiriyor? Kim bu ödüllü edebiyatçılar?

İsim isim... Olay olay...

Doğan Kitapçılık, 2009, 440 Sayfa.



Molekül

Çocukluk ve Gençlik Anıları

Hüseyin Yurttaş



Çocukluk ve gençlik, insanın ilerde neler olacağını bilemeden geleceğe baktığı dönemlerdir. Hayat önünüzdedir ve sizin onu, onun sizi nasıl biçimlendireceği belli değildir. O yetiştirme çağına, merak kadar düşler de süsler yolunuzu. İnsan, yaşadığı sürece merak etmeye ve düş kurmaya devam eder. Ancak yaşlılıkta, sık sık geriye de bakar. Yaşadıklarını anımsar ve bu kez anıların buğulu aynasında görür kendini. Molekül de Hüseyin Yurttaş'ın dönüp baktığı çocukluk ve gençlik anılarını bize taşıyan bir kitap. Ufak tefek biri olduğu için arkadaşlarının Molekül adını taktığı, günümüzün tanınmış şairi ve yazarı Hüseyin Yurttaş'ın dünyasına açılan kapılardan geçip yaşadıklarına tanıklık ediyoruz.

Say Yayınları, 2009, 256 Sayfa.

Sinemayı Yazan Adam Atilla Dorsay

Rıza Kıracı

Her sinema meraklısının dikkate aldığı en az bir sinema yazarı, eleştirmeni mutlaka vardır. Onun sözünü dinler ya da dinlemez ama mutlaka onun eleştirisini bilmek ister. Sinema eleştirisinde, yazınında kırk yılı aşkın emeğiyle Atilla Dorsay tam da bu sinema eleştirmenlerimizin başında gelir.

Sadece sinema konusunda yazdıklarıyla değil, şehircilik, mimarlık, popüler müzik ve yemek yazılarıyla da basında yer almakla birlikte Atilla Dorsay önce sinema yazarı, eleştirmen, hatta bir yönüyle sine-

manın vakanüvisidir. Bunun kanıtı da sayısı kırka yaklaşan sinema kitapları, gündemi takip eden gazete ve dergi yazılarıdır.

Bu kitapta sinemamızın yakın tarihini, medyadaki değişimi, gelişimi, özellikle Cumhuriyet gazetesindeki kültürel ve politik farklılaşmayı, Milliyet, Sabah, Yeni Yüzyıl gibi gazetelerin sinema yazınına yaklaşımlarını göreceğiz ve Fransız kültürüyle büyümüş, Cumhuriyet kuşağından bir aydının hayatının özeline, pişmanlıklarına, sevincine, dostluklarına, aşklarına ve sanata bakışına tanıklık edeceğiz.

Say Yayınları, 2009, 296 Sayfa.

Yusuf Akçura Kemalizmin İdeoloğu

Kemal Şenoğlu

Yusuf Akçura üzerine yapılan incelemelerden temel kaynak niteliğine sahip olan çalışmalar, daha çok Akçura'nın Kurtuluş Savaşı'na kadar olan yaşamını ve faaliyetlerini incelemekle yetinmişlerdir. Akçura'nın düşünsel gelişimi ve etkileri bakımından kuşku götürmeyecek düzeyde önemli olan Cumhuriyet dönemi yaşamı tüm boyutlarıyla henüz değerlendirilmemiştir. Elinizdeki bu çalışmada, Akçura'nın bu tarihsel dönemdeki konumu ve düşünce dünyası incelenmekte ve tahlil edilmektedir. Yusuf Akçura'nın ders notlarından ve tarih incelemelerinden oluşmuş az sayıdaki kitabı, gazete ve dergilerdeki makaleleri kitabımızın esas dayanağını oluşturmuştur. Bunların yanı sıra, tarihsel kişiliklerin anı ve değerlendirmeleri; yasama faaliyetlerine ilişkin TBMM Zabıt Ceridesi ve Gizli Celse Zabıtları, Türk Ocakları, Türk Tarih Kurumu ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kongre tutanakları Akçura'nın fikir dünyasına ışık tuttuğu ölçüde kitabımızın temel kaynakları arasında yer almıştır.

Kaynak Yayınları, 2009, 140 Sayfa.

Ve Tarih Devam Ediyor

Elsa Morante

Elsa Morante şaşırtıcı gözlemleri, acııkı üslubu, mesafeli tarafılığıyla II. Dünya Savaşı'ndaki İtalya'yı anlatıyor. Sizi cepheye götürmeden, top gümbürtülerine, kanlı siperlere taşımadan, mermi sesleriyle kulağınızı sağırlandırmadan yapıyor bunu. Almanların işgal ettiği ülkeyi ırzına geçilmiş bir kadın bedeniyle simgeleyerek, çöken ekonomiyi, o çöküşü izleyen ahlaki yozlaşmayı, soykırımı, Direniş hareketini, inançları ve eylemleri sonuçsuz kalan kimi Partizanların savaş sonrasındaki fırsatçılıklarını bir ailenin, bir mahallenin gündelik yaşantısına indirgeyerek aktarıyor. İtalya'nın Nazi Almanyası'nın kesin denetimi altına girdiği 1941'den, yenilgiye ve Müttefiklerle 1947'de yapılacak barışa kadar geçen, dünyayı yetmiş yıl geriye atan, bugün tarih sayfalarında kalan yedi yıl... Ama tarih devam ediyor ve henüz hesaplaşma bitmedi. Elsa Morante'den, hem o döneme hem de insanın insana yapabildiklerine ışık tutan, benzersiz bir edebiyat şöleni.

Can Yayınları, 2009, 106 Sayfa.

Kuş Oltası

Kadri Öztöpcü

İzbandut, "Hani şu limana yeni gelen şilep var ya, yük boşaltan," dedi, "görmüşsündür belki. İngiliz. Tayfa arıyorlarmış. Muharrem Abi, liman idaresinde çalışıyor, tanımazsın, o söyledi. Beni de yazdır, de-

dim, olur, dedi. Yazdıracak. Yazdırınca da; ta Meksika'ya kadar gidecekmiş şilep; ver elini Meksika." Barmene döndü, kaygılı bir sesle, "Bu sefer yazdırır, değil mi?" "Yazdırır," dedi barmen, iç çekip. "Niye yazdırmasın. Madem Muharrem Abi, abimiz... Madem tayfa lazım... Madem şilep taa Mek-sika'ya..."

Okurlarımızın Yanlış Hikâyeler'le anımsayacakları Kadri Öztöpcü'dan yeni bir öykü kitabı: Kuş Oltası. Öztöpcü, sizi alıp götürken kendine özgü bir öykü dünyası kuruyor. Bu alabildiğine renkli ve hüznü dünyada kişiler her an değişmeye, bambaşka biri olmaya hazır. Mekânlar da öyle. Tekin olmayan, alabildiğine melankolik ama son derece çekici bir dünya. Kadri Öztöpcü, öykücülüğümüzün vazgeçilmezleri arasına girmeye aday.

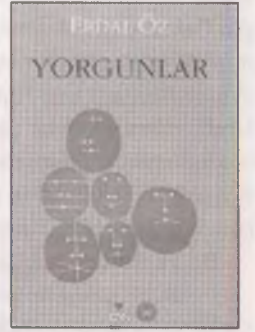
Can Yayınları, 2009, 120 Sayfa.

Yorgunlar

Erdal Öz

Yorgunlar, 1954-1958 yılları arasında yazılmış sekiz öyküyü bir araya getiriyor. Kitabın ilk öyküsü, 1954 yılında, on dokuz yaşında bir yazarın kaleminden çıkmış. Dönemin edebiyat eleştirmenleri tarafından övgüyle sözü edilen Yorgunlar, edebiyat anlayışları bir olmasa da dilde, kurguda yenilik arayan 50 Kuşağı'nın ruhunu yansıtıyor: Son derece özenli bir Türkçe ve olağanüstü bir edebî duyarlılık... Erdal Öz, Yorgunlar'ı bir daha yayımlamadı. Ama bu kitaptaki kimi öyküleri değişikliklerle yeni kitaplarına taşıdı: "Mumççekleri," "Kuklacı," "Babamdı" ve "Çocuk" adlı öyküler 1987 yılında yayımlanan Havada Kar Sesi Var'da yeniden okur karşısına çıktı. Öz, çok sevdiği öyküsü "Sular Ne Güzelse"yi ise 1997 yılında aynı adı taşıyan kitabına taşıdı ve bu kitapla Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. 50 Kuşağı yazarlarının ilk kitaplarının 50. yılda yeniden yayımlanması projesi kapsamında Yorgunlar'ı ilk biçimiyle can yayınları okurlarla paylaşıyor.

Can Yayınları, 2009, 106 Sayfa.



Kontrgerilla-2 Örgütlenmesi

Ferit İlsever

Bu kitabımızda, 1. ciltte incelenen ABD Derin Devleti'nin Kontrgerilla teorisinin, yarım yüzyıllık Türkiye pratiğinde nasıl uygulandığını somut olarak göreceksiniz. 2. cildin temel konusu Gladyo'nun örgütlenmesidir. Yazar bunu, ülkemizin 1950'lerden beri yaşadığı olayları inceleyerek, dönem dönem göstermiştir. Aynı zamanda bu süreç İşçi Partisi'nin ABD Derin Devleti'ne karşı kırk yıldır sürdürdüğü mücadeleyi de özetlemektedir. Kitapta Gladyo'nun siyasi, askeri ve yarı askeri örgütlenmesi her dönem için ayrı ayrı ortaya konulmaktadır. Gladyo'nun başta MHP olmak üzere siyasi partilerde ve Türk Milli Devleti'nin kumanda merkezlerinde örgütlenme çabaları kitabın incelediği başlıca konular arasındadır. Kontrgerilla II, Gladyo'nun yarım yüzyıllık küçük Amerika sürecindeki örgütlenmesini ortaya koyan tek kitaptır.

Kaynak Yayınları, 2009, 440 Sayfa.



Matematiğin B & Ü'sü

Dilimizin matematiği 15
Türkçemiz 10

Çok yaşlandım; elim yazarken titriyor. Ancak *Anadolu Grubu* içi imeceyle yazılarım size ulaşıyor. Bu imeceye güvenerek daha yirmiyeye yakın yazı planlamıştım. Ama şimdi birkaç yazı ile sonlandırmayı düşünüyorum. Neden, yaşlılığım, titreyen elim değil; neden, başarısızlığım. Dilimiz köklü bir dil; çok dış etki almış ama halkımızın dilinde korunmuş. Dilimizin zenginleşme olanağı da çok büyük. Ama kanımca aydınlarımız dilimize karşı görevini yeterince yerine getirmemiş. Bunu bir bilim yazısı, bir matematik yazısı okuyan da, yazan da sezinliyor olmalı. Önemli birçok bilimsel, matematiksel kavramın Türkçesi yok veya var ama bunu kullanmaya alışmamışız. Devlet yapımız dilimizi önemsemiyor, akademik kurumlarımız dilimizin gelişmesinde etkin bir katkıda bulunamıyor. Olmayan Kürtçeyi bile Türkçeden daha çok tartışıyoruz... Bir vatanşar olarak ben bir şeyler yapayım, (bunu becerebileceğimi umduğumdan) **dilimizin yapısını** irdelemeye açayım dedim. Başarılı olamadım: Ne katılan, katkıda bulunan, ne karşı çıkan, düzelten oldu. Kendi kendime konuşmaktan yoruldum.

Bu yazılarımı nasıl sonlandıracağım?

• Son bir çabayla, emperyalizmin kültür alanındaki silahlarından biri olarak gördüğüm **NOAM CHOMSKY**'ye Don Kişot benzeri bir saldırıda bulunacağım.

• **Atamızın** önderliğinde yapılanlara borcumu ödemeye çalışacağım.

(Sonra sağ kaldığım sürece çalışmalarımı sessizce sürdüreceğim ve bekleyeceğim: daha güçlü ve etkili bir atılıma katılmayı.)

Dil üzere Chomsky ne yapıyor?

Sorumuza genel bir yanıt vermeye çalışmayalım. Çok daha alçak gönüllü davranalım: Elimize Chomsky'nin bir kitabını (*Dil ve Zihini*) alalım. Önce genelde şöyle bir bakalım, bazı notlar çıkaralım, ara ara küçük irdelemelerde bulunalım; sonra da bir seçim yapalım ve bu seçim üzere ayrıntılı bir çalışma yapmaya çalışalım.

• *Dil ve Zihin* ne?

Chomsky önsözünde diyor ki *Dil ve Zihin* iki kümede altı bölümden oluşan bir kitap. Bölümlerin ilk üçü Beckman konuşmaları, *üç deneme: Dilbilimin zihin incelemelerine katkıları-geçmiş dönem, günümüz ve gelecek*. Daha başlıkları okur okumaz biz sanırız, bunları anlamayız diyoruz. Dil değil dilbilim, zihin bile değil zihin incelemeleri.

4. bölüm 'Doğal diller'de biçim ve anlam, Chomsky'nin sözleriyle öteki çalışmalarda sunulan temel kavramları yeniden ele almakta, söz dizimi yapılarının anlam yorumlamaları konusunda daha sonra yapılan çalışmaları sunmakta... Daha önceki kuramın sınırlamalarıyla yetersizliklerini ortaya çıkarmakta ve bu kuramın yeniden gözden geçirilmesi için bir doğrultu önermekte. Gelin, Chomsky'nin söylediklerini çözümleyelim, yani tek tek ele alalım: (1) Öteki çalışmalarında sunulan temel

kavramlar yeniden ele alınmakta. Buradan bizim anladığımız, öteki çalışmalardaki temel kavramlar doğru dürüst veya en azından anlaşılır değil. (2) 'Sözdizimi yapıları'. Burada 'sözdizimi' bileşik isim yani iki sözcükten oluşuyor, bir de 'yapı' var. Yani bileşik isim tamlaması gibi. Anlamını bir yana bırakırsak altı düzenleme söz konusu: sözdizimi yapısı, söz yapısı dizimi, dizimin söz yapısı,... Yani uydur uydur söyle. Sözdizimi, cümle içinde sözcüklerin dizilişi. Bunun yapısı ne? (3) Diyelim ki bunu anladık; 'sözdizimi yapıları' değişik sözdizimleri demek. Bunların 'anlam yorumu' ne demek? Belli bir sözdizimini anlamlı veya anlamsız bulabiliriz veya kendimize göre yorumunu yapabiliriz. Ama 'anlam yorumu' daha üst düzey bir şey olmalı veya Chomsky dildeki serbestlikten yararlanarak uyduruyor, aklımızı karıştırmak istiyor. Bu son yorumumuz daha anlamlı değil mi? Chomsky olsaydı acaba "Bu son yorum anlamımız daha olumlu" mu derdik? (4) 'Daha önceki kuramın sınırlamalarıyla yetersizliklerini ortaya çıkarmakta'. Ne kuramı bilmiyoruz ama Chomsky bir kuram uydurmuş. Şimdi kendisi bu kuramın sınırlı ve yetersiz olduğunu söylüyor. Şimdi söylediklerinin sınırlı ve yetersiz olmadığını kim garanti edecek? Kimse. Çünkü Chomsky hemen ekliyor: "Ben" diyor, zaten "bu kuramın yeniden gözden geçirilmesi için bir doğrultu öneriyorum." Ne güzel. Büyük dil bilgini yalnızca bir doğrultu önerecek ve (onu dinleyen) öğretmen, hatta öğrenciler kuramı gözden geçirip düzelterek. Chomsky burada kendisi, "Ben bir şey söylemiyorum." demiş olmuyor mu?

5. bölüm, *Dil ve zihinde sayıtlı olarak kabul edilen ya da ancak kaba bir biçimde geliştirilen düşünceleri ayrıntılı olarak ele alan daha teknik bir çalışma*. Chomsky burada ne diyor? Bize göre "Ben bazen gelişigüzel şeyler söylerim (sayıtlılar uydururum) veya özensiz konuşurum. Sonra da bunları yeniden ele alırım." Yanılıyor muyuz?

6. bölüm felsefecilereymiş, biz atlayabiliriz. Ama yine de ilgimizi çekiyor. Dilbilim, epistemoloji (bilgi kuramı) ve (bilgi kuramından farklı) zihin felsefesinin buluşma noktaları varmış. Bunlar ne derin, yani anlaşılmasız şeyler olmalı...

Bu kısacık, yalnızca önsöz boyunca gezintimizi (Aslında biz bölümleri de sabırla okumaya da çalıştık.) Feynman'ın Chomsky'lere genel yanıtıyla bitirelim.

(Feynman, 'Eminim Şaka Yapıyorsunuz Bay Feynman' da diyor ki:

"Bir sosyolog vardı. Hepimizin okuması için bir makale yazmıştı. O lanet şeyi okumaya başladım. Gözlerim kapanıyordu. Ne başını, ne sonunu bulabiliyordum! Bunun sebebinin listedeki kitaplardan hiçbirini okumamış olmamdan kaynaklandığını anladım. Sonuna kadar o rahatsız edici "Ben yeterli değilim." duygusunu yaşadım. Sonra kendi kendime "Duracağım ve bir cümleyi yavaş yavaş okuyacağım. Böylece ne cehennemin di-bi anlamına geldiğini çıkarabileceğim." dedim.

Durdum-gelişigüzel-bir cümleyi çok dikkatli okudum. Tam

hatırlamıyorum ama şuna çok yakındı: "Sosyal topluluğun her üyesi çoğu zaman bilgiyi görsel, simgesel kanallardan alır." Tekrar tekrar okudum ve tercüme ettim. Ne anlama geldiğini biliyor musunuz? "İnsanlar okur"™

Yine de bu 'görsel simgeselci' yazar yalnızca basit anlamı bir bildiriyi karmaşıklaştırıp zor anlaşılır kılmış. Kanımızca Chomsky'nin niyeti daha kötü. Dil ile oynayarak somut amaçsız bir dizge oluşturuyor. Bu dizgeyi gittikçe karmaşıklaştırarak içinden çıkılmaz kılıyor. Bu amaçla (dil, psikoloji, felsefe) her aracı kullanıyor. Feynman'ın 'görsel, simgeselci' yazarının amacı bireysel olsa gerek: insanların bilgisine bir şeyler katmayınca, bilinenleri bu tür karmaşık bir dille sunarak, kendisi gibi yapanların yanında ve anlamadan dinleyenlerin önünde kendine bir yer bulmak. Chomsky'nin amacı toplumsal ama olumsuz. Chomsky kurduğu bu içi boş dizge ile birçok aydını somut yaşamdan, üretimden uzaklaştırıyor, köleleştiriyor.

- Chomsky'nin 'Dil ve Zihin'den seçimimiz ne?

Elimizdeki kitabı (Dil ve Zihin-Genişletilmiş Basım-2002-Ayraç Yayınevi) taradık, 50. sayfayı açtık, orada 'A wise man is honest' (Bilge insan dürüsttür.) cümlesinin bir çözümlemesini bulduk. Bunu savımıza iyi bir örnek gördük. Ama kendi cümlemizi yazalım:

Chomsky, basitçe yapılabilecek bir çözümlemeyi karmaşıktırıştırıp zor anlaşılır kılıyor.

(Bunun bile kolayca çözümlenebileceğini göstermek için çözümlerimizi Chomsky'ninkinden çok daha karmaşık seçtik.)

Bizim çözümlememiz nasıl?

- (Y)** : ana bildiriminin yüklemi : kılıyor
(Ö) : ana birlimizin öznesi : Chomsky
 (Yükleme sorulan Kim?... sorusunun yanıtı)
(D-T) : ana bildirinin dolaysız tümleci : zor anlaşılır
 (Öncekilere sorulan Ne?... sorusunun yanıtı)
(ZrT) : ana bildirinin zarf tümleci : basitçe yapılabilecek
 bir çözümlemeyi karmaşılaştırıp
 (Öncekilere Nasıl?... sorusunun yanıtı)

(NOT: Bazı cümle öğelerimiz çok sözcüklü; ayrımı nasıl yapacağız? Bilelim ki ayrımı eksik yaparsak standart sorularımızı sorup bitirdiğimizde bazı sözcükler arda kalacak ve biz yanlışımızı anlayacağız. Ayrıca biz cümle öğelerimizin yapısına da alışıyoruz, birkaç örnekten sonra ayırmada yanılmıyoruz. Üstelik örneğin, yüklemi (bileşik fiilmiş gibi) 'anlaşılr kılıyor' diye alırsak 'zor' (Nasıl? sorusunun başka bir yanıtı) ikinci bir zarf tümlecı oluyor.)

Cümle öğelerini bulduktan sonra çok sözcüklü olanları çözümlmeye devam ediyoruz.

- (D-T)₁(C)₁ : İsim Cümlecği₁. Bunun,
(Y)₁ : dolaysız tümleş olan isim cümlecğinin yüklemi :
anlaşılır
(Ö)₁ : öznesi :çözümleme (cümleci-
ğimizin dışında)

- (ZrT)₁ : zarf tümlecisi :zor
(NOT: Bu öğeleri yine yukarıdaki standart soruları sorarak
uluyoruz.)

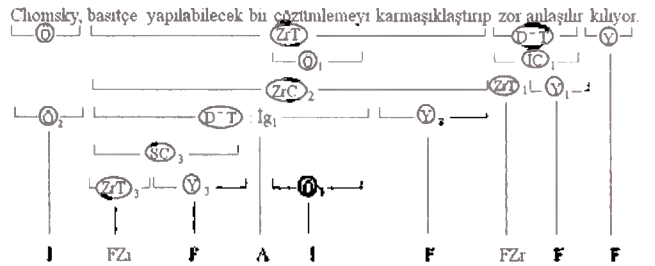
- $\textcircled{\text{ZrT}}$: $\textcircled{\text{ZrC}}_2$: Zarf cümlecigi. Bunun,
 $\textcircled{\text{Y}}_2$: zarf cümleciginin yüklemi : karmaşıklıklaştırp
 $\textcircled{\text{O}}_2$: öznesi : Chomsky (cümlecigimi-
 zin dışında)
 $\textcircled{\text{D-T}}_2$: dolaysız tümleci : basitçe yapabilecek bir
 çözümlemeyi

Hâlâ çok sözcüklü bir ögemiz var. Bu bir isim grubu 1.

(NOT: İsim grubu 1 isim, sıfat, sıfat zarfı,... olan oluşan bir
up.)

- İ : İsim : çözümleme
S : Sıfat : basitçe yapılabilecek
A : artikel (tanımlık) : bir
S=SC₃ : sıfat cümlecığı. Bunun,
Y₃ : yüklemi : yapılabilecek
Ö₃ : öznesi : çözümleme (cümlecı-
ğimizin dışında)
ZrT₃ : zarf tümlecı : basitçe

Tüm çözümlememizi (açıklamasız) bir tablo biçiminde yaparsak (hatta sözcük türlerini de eklersek),



Şimdi de, Chomsky ne yapıyor?

(1) 'Yüzey Yapısı', 'derin yapı' diye bir şeyler uyduruyor.

Bunların ne olduğunu açıklamak için cümlemizi (biraz da değiştirerek) basitleştirelim. Çünkü Chomsky hep örnekler üzerinden açıklamalar yapıyor.

Aktöresiz Chomsky çözümlemeyi zor anlaşılır kılıyor.

Burada 'Aktöresiz Chomsky' ye ad öbeği (AÖ) dersek, 'çözümlemeyi anlaşılır kılıyor.'a da eylem öbeği adını verirsek, cümlemizi genelde, AÖ + EÖ biçiminde yazıyoruz. Bu, yüzey yapıysamış. Ama 'aktöresiz Chomsky'de bir bildiri daha gizli 'aktöresiz Chomsky' yani 'Chomsky aktöresiz.' İşte bunu da belirtirsek derin yapıya ulaşıyormuşuz.

(2) Bunları simgelemeye gelince,

AÖ[aktöresiz Chomsky]AÖ
EÖ[çözümlemeyi zor anlaşılır kılıyor]EÖ

diye AÖ ve EÖ ni belirtirsek Chomsky, yüzey yapıyı,

$$\epsilon \left[{}_{A0}[\text{aktöresiz Chomsky}]_{A0} {}_{E0}[\text{çözünlemeyi zor anlaşıyor kalıyor}]_{E0} \right] \epsilon$$

diye, derin yapıyı,

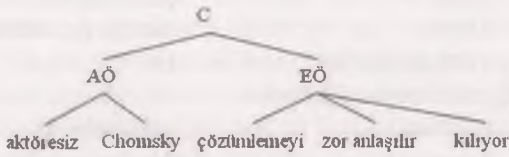
$$\left[\begin{array}{c} \text{Chomsky} \\ \text{AÖ} \end{array} \right] \left[\begin{array}{c} \text{Chomsky} \\ \text{AÖ} \end{array} \right] \left[\begin{array}{c} \text{aktöresiz} \\ \text{EÖ} \end{array} \right] \left[\begin{array}{c} \text{çözümlenmeyi zor anlaşılmı kuyar} \\ \text{EÖ} \end{array} \right]$$

diye gösteriyor.

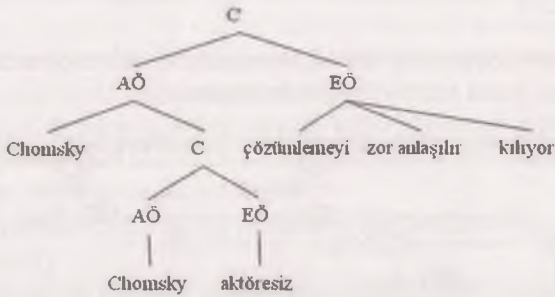
Burada EÖ ni çözümlediğimiz, işimizi yarım bıraktığımız halde (yalnızca simgeleme nedeniyle) sunum bu denli zor anlaşılır oluyor. (Dikkat edersek dört boy köşeli parantezimiz var: bir öznedeki AÖ ve EÖ ni çevreleyen parantezler, iki cümle olarak özneyi çevreleyen parantezler, üç ana cümlelerin AÖ ve EÖ ni çevreleyenler, dört ana cümleyi çevreleyenler. (Çeviride (50. sayfada) ana cümle AÖ kapama parantezi çok uzun, ama C ninki ile aynı boyda alınmış. Çevirmen çok uğraşmış, yine de tam anlamamış olmalı.))

Chomsky bununla yetinmeyip (dallanmayla) bir simgeleme daha yapmış.

Yüzey yapısı:



Derin yapı :



Chomsky'nin simgelemeleriyle bu denli basit bir cümlelerin çözümlemesi bile bu denli zor anlaşılır oluyor. Chomsky'ye bizim çözümlediğimiz cümleyi, daha iyisi birçok satır tutan bir cümleyi versek?

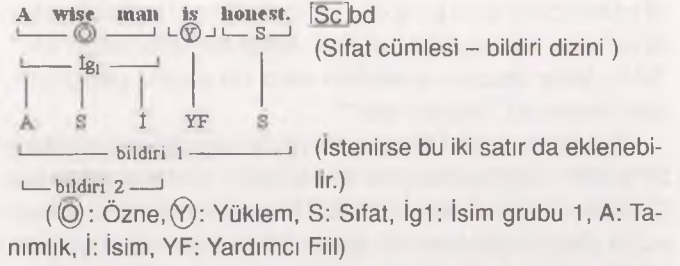
(3) Sorumuzu yineleyelim: Chomsky ne yapıyor?

Önce 'yüzey yapısı', 'derin yapı' diye zor anlaşılır yeni terimler uyduruyor. Aıştıığımız 'ana cümle', 'cümlecik', 'ön anlatım' (yani (Türkçemize göre) ismin önünde sıfat kullanımı) terimlerini kullanmıyor. Sonra yine zor anlaşılır simgelemeler uyduruyor. Bundan sonra da bulabildiği, düşünebildiği herşeyi de buna katarak bir tür 'dil'in parçacık fiziği'ni oluşturuyor. [...x,...[...y...]] ler, bir cümle yapısını başka bir tür bir cümlede kullanarak veya öğeleri birbiri yerine koyarak oluşturulan saçma sapan cümleler...

Amacı ne? Ne olabilir? Emperyalist yapının pislğine bulaşp toplumlari sömürmede veya en azından aldatmada görev almayan aydınların aklını karıştırarak, onları aptallaştırarak onları hem üretimden, hem üretken halklardan uzak tutma. Bu da bizim Chomsky çözümlememiz. Umarız dürüst Chomsky'ciler bir de böyle düşünür...

Buraya Chomsky'nin cümlesini biz nasıl çözümlüyoruz da ekleyelim.

Biz, dil dışına çıkmadan bunları yazdık. Ama (1) ülkemizde, Chomsky ne denli etkili diye de, (2) acaba bizim gibi düşünen var mı diye de araştıralım dedik:



(⊙: Özne, ⊙: Yükleme, S: Sıfat, İg1: İsim grubu 1, A: Tanımlık, İ: İsim, YF: Yardımcı Fiil)

• Bilgisunara (internete) başvurduk. Chomsky'nin 26 kitabı dilimize çevrilmiş. Bu işte 13 yayınevimiz yarışmış. Chomsky'nin yazdıkları ise (bizim belirlediğimiz kadariyla) >80. Bunların ~25 i dil üzerine; Türkçemize çevrilenlerin ise yalnız iki tanesi: 'Dil ve Zihin' ile 'Bilgi sorunları ve Dil'. Kitap adlarından anladığımız kadariyla (Çünkü biz Chomsky'nin hiçbir kitabını okumadık.) Chomsky günümüzdeki tüm politik eylemlerle, akımlarla,... ilgilenmiş ve bunları yorumlamış. 'Yüzey yapısı'nda toplumlar adına ama 'derin yapı' da?...

• Yalnız bir kitabını inceleyince Chomsky bize düzmeceymiş gibi görünüyor. Genel bir yorum yapacak bilgimiz yok. Bu nedenle yardım aradık ve bunu Bilim ve Ütopya'da bulduk. (B&Ü. Haziran 2008. Sayı 168) Buna kısaca değinelim.

CHOMSKY: Dev Küçük adam

Prof.Dr. Ayhan Sezer

(Biz yalnızca yazarın büyük harflerle öne çıkardıklarını alıntılatalım. Gerçekten ilgilenen yazarın tüm yazılarını, hatta dipnotlardaki kaynakları okusun).

"Chomsky'nin yazdıklarını ciddiye alanlar, ABD sömürsüne karşı durma iradelerinin zayıflaması ile yüz yüze gelmektedirler... Soru şu: Dünya devi haline getirilmiş bir kişi aslında dünyaya, ABD emperyalizmine teslim olmaktan başka çare yok telkinini yapan küçük bir adam olabilir mi?"

"Binlerce dilbilimci söz konusu Chomsky olunca ne akıllarının ne de dilbilimsel sezgilerinin süzgecini kullanmadan onun izinde gitmektedirler."

"Chomsky, 'verbal, adjectival' gibi yapısal terimleri kullanarak, 'transformational' bir giriş yapmaya çalışıyor. Tezin önemli bir özelliği, Chomsky'nin daha sonraki çalışmalarında da görülecek bütün kusurları içeriyor olmasıdır."

"Chomsky, yapısalcılığın veriye dayalı bilimsel tutumu yerine, iç gözleme dayalı izlenimsel bir tutumu yeğliyor. Kendisini herhangi bir dil örneğinde mutlak yargıç gibi görüyor. Kendisine karşı çıkanlara, kendisinin anadili konuşan olarak, gözlemlerinin doğru olacağını iddia ediyor."

"Fredrick Newmeyer, Chomsky'nin takıldığı bu bilimsellik edası hakkında önemli bir gerçeğe işaret ediyor: Chomsky'nin bilimsellik edası arttıkça, bilimsellik değeri ters orantılı olarak düşmektedir."

"Keith Windshuttle, Chomsky'nin İki Yüzlülüğü başlıklı yazısında da aynı gerçeği dile getirmektedir: "... Chomsky şimdi şöyle bir oyun sergiliyor: Dilbilimden kazandığı puanları tarihçiliğinde, tarihten kazandıklarını dilbilimde kullanıyor"

"Yıllardır ABD'nin eli kanlı diktatörler tarafından yönetildiğini iddia etmekte olan Avram Noam Chomsky o kanlı ellerce el üstünde tutulmaktadır. Ve türünün tek örneğidir."

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Erol Büyükmeriç'in "Çağdaş Yorumlarıyla Nasrettin Hoca" adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Aralık 2009 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık

Haydarpaşa Garı'ndaki tren gışesinde biletiçi olan Ahmet, kahvede arkadaşlarına mesleğinin zorluklarından bahsediyordu. İçlerinden birisi "yahu bunun neresi zor?"

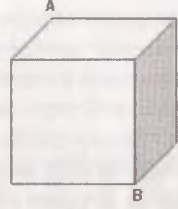
deyince, Mehmet şöyle anlattı; "Bizim hat- ta 25 tane istasyon var. Vatandaş, istediği bir istasyondan diğerine gitmek isterse bi- letini bizden satın alabilir. Bu yüzden, çok sayıda olan biletleri iyi tanımak ve karıştı- rmamak gerekir."

Acaba, Ahmet'in çalıştığı gışede kaç çeşit bilet satılmaktadır?

Kalfalık

Şekilde gördüğünüz kübün A köşesin- den yola çıkan sabit hızla yürüyen bir ka- rınca, kübün üst kenar çizgilerinden yürü- yerek 20 saniyede başladığı yere geri dö- nüyor.

Bu karınca, B noktasından A noktası- na, en kısa yoldan ne kadar zamanda gi- der?

**Ustalık**

Atatürk Havalimanı'ndan kalkan bir he- likopter, 500 km kuzey yönüne uçtuktan sonra rotasını doğu yönüne çevirerek bu yönde de 500 km uçar. Vardığı yerden, ro- tasını güney yönüne çevirerek 250 km gidi- yor ve rotasını yeniden değiştirerek batı yönünde uçarak 450 km daha gidiyor ve yere iniyor.

Helikopterin indiği yer, İstanbul'un han- gi yakasındadır?

Ekim ayı cevapları**Çıraklık**

Dikkatli ve aritmetik bilgisinin iyi olduğunu anladığımız müşte- ri, sakız ve kaplama kağıtlarının fiyatlarının ve bisküvit ile çikola- ta sayılarının 3 sayısının katları olduğunu hemen farketmiş olma- lı. Dolayısıyla, aldıklarının toplamı 3 sayısının katı olması gerekir- di. Halbuki kasiyer, 3'ün katı olmayan bir tutar söyledi.

Kalfalık

Bu problemin birden fazla "çözümü" olabilir! Romalı hukukçu Salvian Julian'nın verdiği hüküm:

"Babanın vasiyetinde kastettiği açıktır; erkek çocuk annesinin payının iki katını, kız ise annesinin yarısını almalıdır. Miras 7 eşit parçaya bölünecek, anneye 2, kıza 1 ve oğlana 4 pay verile- cektir."

Bu hükme karşıt bir görüş:

"Baba, karısının, mirasın en az 1/3'ünü almasını arzu etmiş- tir. Ancak, Silvan Julian ona 2/7'i oranında bir pay vermiştir. Ön- ce ona 1/3'lük payını verip artanı da oğlan ve kız çocuğu arasın- da, açıkça ifade edilen 4 ve 1 pay oranlarında, üleştirilmesi gere- kirdi. Bu durumda mirası 15 eşit parçaya bölüp, karısına 5, oğlu- na 8 ve kıza da 2 pay vermesi gerekirdi".

Farklı bir çözüm daha:

İkizlerden birisi muhakkak ki diğerinden daha erken doğmuş- tur. Bu durumda iki olasılık vardır:

Bebek, erkek çocuktur. Bu durumda, mirasın 2/3'üne hakkı vardır. Artanı, anneye 2/9 ve kıza 1/9 pay olmak üzere bölüş- türülmelidir.

Bebek, kız çocuktur. Bu durumda, mirasın 1/3'üne hakkı var- dır. Artanı, 4/9'u erkek çocuğa ve 3/9'u anneye olmak üzere bö- lüştürülmelidir.

Acaba başka "çözümler" de var mıdır?

Not: Bu problem bazı sorunların, örneğin hukuki sorunlarının, matematiksel bir dil ve terimlerle anlatılmış olsalar bile, tek ve ke-

sin bir çözümü olmayabileceğini, farklı şekilde "çözümler" olabile- ceğini göstermektedir. Bu problem, büyük matematikçi Kurt Gö- del'in ispatlamış olduğu, "Karar verilemezlik" teoremini hatırla- tıyor. Buna göre, aralarında tutarlı olan (birbirleriyle çelişmeyen) sonlu sayıdaki önermelerden oluşan bir mantık sistemi kapsa- mında ortaya konulan her problemin kesin çözümü olmayabilir ve çözümünün yokluğu dahi ispatlanamaz."

Kısacası, tutarlı olmayan herhangi bir "mantık sisteminde", doğru olmasa bile, arzulanan bir hüküme varmak mümkündür. Gündelik hayatın pek çok alanında bunun çeşitli örneklerini bul- maktayız.

Ustalık

Yeni istasyonların kurulmasından önceki istasyon sayısı X, yeni istasyon sayısı da Y olsun. Her yeni istasyonun gereksinimi olan bilet sayısı;

$$(X+Y-1)$$

olacaktır. Eski istasyonların ise Y sayısı kadar yeni bilete ihtiyacı olacaktır. Dolayısıyla;

$$Y(X+Y-1)+XY = 46 \text{ veya } Y(2X+Y-1) = 46$$

yazabiliriz.

Y pozitif bir sayı olduğuna göre, bu denklemden Y'nin değerinin 46 sayısının bölenleri olması gerektiğini görüyoruz.

O halde, Y'nin alabileceği değer; 1, 2, 23 veya 46 sayılarından biri olabilir. Bu sayıları sırayla denkleme yerleştirdiğimizde, 26 ve 46 sayıları X için eksi (negatif) değerler vermektedir. Geriye 1 ve 2 sayıları kalıyor. Bunlardan hangisinin doğru seçenek olduğuna nasıl karar vereceğiz? İşte burada, problemde kullanılan "bazı" sözcüğüne dikkat etmek gerekir. Çünkü, "bazı" sözcüğü, sayısal olarak birden fazla bir değeri ifade eder. O halde; Y = 2 olmalıdır. Bu değeri yukarıdaki eşitlikte kul- lanarak; X = 11 buluruz.

Demek ki, 11 eski istasyona 2 yeni istasyon eklenmiştir.

Kissadan hisse: Okuduğumuz herşeyde, sözcüklerin doğru anlamlarını bilerek anlamamız ve değerlendirmemiz gerekir!

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA:

1) 1958 Yeditepe Şiir Armağanı'nı kazandığı "Yerçekimli Karanfil" isimli şiirinde "Biliyor musun az az yaşıyorsun içimde/Oysa ki seninle güzel olmak var/Örneğin rakı içiyoruz, içimize bir karanfil düşüyor gibi/Bir ağaç işliyor tıkır tıkır yanımızda/Midemdi aklımdı şu karda-cık kalıyor" diyen, İkinci yeni şiirinin önderlerinden olan, "Ben Ruhi Bey Nasılım" isimli kitabıyla 1977 Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü, "Yeniden" ile 1981 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazanmış, 1928- 1986 yılları arasında yaşamış şairimiz. İlave.

2) Türkiye'nin il ve ilçelerinde, yerinde çalışarak "Renk Renk Türkiyem" adıyla bir dizi çalışma yapmış olan 1926- 1992 yılları arasında yaşamış ressamımız.

3) "Göl sanırdık ne zaman dalsak ... gözlerine" (Faruk N. Çamlıbel).-Kelimelerin anlamlarını ve kullanışlarını unutma sonucu olan bellek zayıflığı.

4) Emile Zola'nın tanınmış bir romanı.-Yemen'de yetişen bir ağaç ve bu ağacın uzun süre çiğnenince sarhoşluk veren yaprakları.-Bunaltma, tedirgin etme.

5) Balıkesir'in Sındırgı ilçesi yakınlarında bir kaplıca.-Genellikle iplik durumuna getirilebilir lifli madde.

6) Kalkan ve zırh gibi korunma aracı.-Trabzon'un Maçka ilçesinde bir yayla.-Halk dilinde, ağaç dikmek için açılan çukur.

7) Öğütülmüş tahıl.-Kalay elementinin simgesi.-Avrupa Parlamenterler Örgütü'nün kısa yazılışı.-İrlanda Cumhuriyet Ordusu.

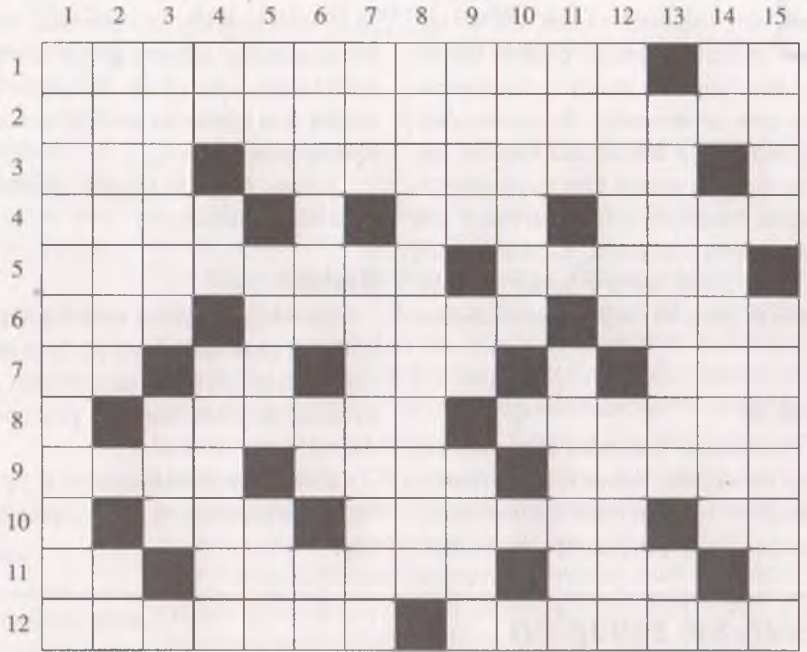
8) Aldatma işi, hile.-Kimyada, içinde katı bir madde erimiş bulunan sıvı.

9) Yumurta biçiminde olan, beyzi.-Üç kişi arasında 32 kâğıtla oynanan birçe benzer kâğıt oyunu.-Yaş duvar sıvası üzerine kireç suyunda eritilmiş madenî boyalarla resim yapma yöntemi.

10) Misket limonu.-Toprağı kazıp siper yapma.-Uzaklık işareti.

11) Lityum elementinin simgesi.-Mimarlıkta, dayanma ayağı.-Kiliselere ana kapıdan koroya değin uzanan bölüm.

12) Eski dilde, yücelik-"... Bir Var" (Hal-



dun Taner'in 1955 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandığı öykü kitabı).

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) Anadolu görünümünün yanı sıra, duyarlı bir ifade taşıyan kadın portreleri de gerçekleştiren ve mozaik çalışmaları da yapmış olan 1912- 1988 yılları arasında yaşamış ressamımız.

2) Muğla'nın bir ilçesi.-Vilayet.

3) "... Yılları" (Ülkü Tamer'in sinema tarihini incelediği betiği).-"Cevizin yaprağı ... arasında" (Afyon yöresine ait bir türkü).

4) Kısaca "Parti Meclisi".-En kısa zaman süresi.-Padışah ve devlet erkânının resmi günlerde giydiği bir tür kavuk.

5) Elazığ ilinde bir sulama barajı.-"Batı Kulübünde ..." (Uğur Mumcu'nun bir betiği).-Doğu Anadolu'da kullanılan bir tür küçük zurna.

6) Çeşitli parçalardan meydana gelen alet, cihaz.-Duman lekesi.-Tavla "Üç" sayısı.

7) Er, erkek anlamında eski sözcük.-Bir

bankanın elinde bulundurduğu, ödeme sırası henüz gelmemiş senetleri bir başka bankaya iskonto ettirmesi.

8) "William ..." (Tiyatronun amacını Hamlet'in sözleriyle "doğaya ayna tutmak" olarak görmüş İngiliz şair ve oyun yazarı).

9) Enis Batur'un bir romanı.-Tanrı Enki'nin diğer adı.-Argoda hamama verilen ad.

10) Ağaç çemberler üzerine örülmüş torba biçiminde balık ağı.

11) Havva'nın batı dillerindeki adı.-Ahıskalı lakabıyla da anılan XVIII. yüzyıl Türk halk şairi.

12) Melih Cevdet Anday'ın bir betiği.-Halk dilinde, erkek.

13) Eskiden kara ordusuna verilen ad.-Eski bir tarihi anlatmak için kullanılan sözcük.

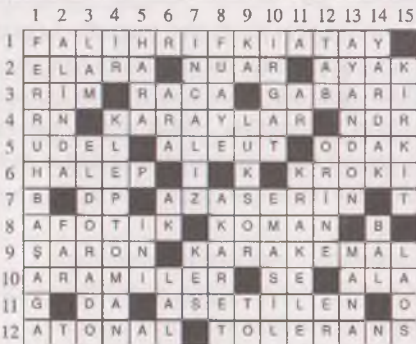
14) Fenike mitolojisinde en büyük tanrı.-Yolsuzca kazanç elde eden kimse, vurguncu.

15) Kışın sisli havalarda ağaç dallarını, toprak çıkıntılarını kaplayan buz tabakası.-Mehter müziğinde yer alan ve iki değneklerle vurularak çalınan davul.

Kasım sayımızın bulmaca yanıtları

Kasım ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Deniz GÜNEY / İstanbul, Şengül ÜLGEN / Antalya, Ali SAYDAM / Adana, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Pablo Neruda'nın "Kaptan'ın Dizeleri ve Yüreklerdeki İspanya" adlı kitabını kazandılar.

Aralık ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Erol Büyükmecir'in "Çağdaş Yorumlarıyla Nasrettin Hoca" adlı kitabını kazanacaklar.



TEORİ

Avrupa, ABD güdümünden çıkıyor

ARSLAN KILIÇ: Avrupa'm ABD egemenliğinden çıkışı

- Asya'nın yükselişi ve Avrupa'nın ABD boyunduruğundan çıkışı
- Avrupa'nın ABD'den bağımsızlaşmasının Türkiye-AB ilişkilerine etkisi

ALİ MERCAN: ABD'nin dünya egemenliği projesi ve Avrupa

- ABD Eski Dışişleri Bakan yardımcısı Chas W. Freemann: "Biz artık kaybettik"
- "ABD ile bizi ne bağliyor?" (P. Bender-Alman 1.Kanalı yorumcusu)
- Rusya-Almanya: Stratejik işbirliğine doğru

ALİ RIZA TAŞDELEN: Fransız "Milli Güvenlik Siyaset Belgesi"nin saptaması: ABD ve AB geriliyor, Asya ilerliyor

- Küreselleşme dünyayı Amerikalılaştırdı

FİLİZ İRGE: Yumuşak güç (soft power) ve yeni Amerikan dış politikası

- Fransız devletinin "Beyaz Kitap"ı: Avrupa ile Rusya barış içinde olmalıdır
- Kapitalist sistemin illüzyonu
- Popüler kültürle harmanlanmış Amerikan "ideolojisi"

ORHAN ÖZKAYA: Yeni Vakıflar Yasası kilise devletçiklere yol döşemedir nasıl değerlendirmeli?



Bilim ve Ütopya

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

AYDINLANMA MÜCADELESİNDE

15. yıl!

Dergimizin 15. Yılını kutlayacağımız yemekte sizleri de
aramızda görmekten onur ve mutluluk duyarız.

Prof. Dr. Semih Koray
Bilim ve Ütopya Kooperatifi Başkanı

Tarih: 25.12. 2009
Saat: 19.00
Yer: Ankara Üniversitesi
Morfoloji Binası Kat:4

Sıhhiye / Ankara